

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УПРАВЛІННЯ**

*До 25-річчя
Донецького державного університету управління*

**УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
В УМОВАХ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
МИРОТВОРЕННЯ**

**Всеукраїнська
науково-практична конференція**

**9 червня 2017 року,
Маріуполь, Україна**

**УДК 316
У45**

Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 9 червня 2017 р. – Маріуполь: ДонДУУ, 2017. – 311 с.

Засновник: Донецький державний університет управління.

Редакційна рада:

головний редактор – д.держ.упр., проф. Марова С.Ф.
заступник головного редактора – д.е.н., доц. Балуєва О.В.

Редакційна колегія:

д.держ.упр., проф. Токарева В.І. (Донецький державний університет управління);
к.і.н., доц. Никифорова Н.О. (Донецький державний університет управління);
к.і.н. Чаплик М.М. (Донецький державний університет управління);
к.і.н., доц. Суровцева І.Ю. (Донецький державний університет управління).

У збірнику представлено стислий виклад поданих на Всеукраїнську науково-практичну конференцію доповідей та повідомлень, присвячених аналізу проблем сучасного вітчизняного соціуму крізь призму війни. Збірник містить загальні концептуальні підходи до вивчення означеної проблематики, її методологічну та інструментальну складові. Автори звертаються до проблем гібридної війни як порівняно нового та недостатньо дослідженого соціального феномену, інформаційної, психологічної, когнітивної та кіберскладової війни нового типу, різних аспектів буття українського суспільства в умовах військового конфлікту, життя на тимчасово окупованих територіях та у «сірій зоні», шляхів подолання наслідків війни, а також перспектив реінтеграції, примирення та миротворення.

Адреса редакції: 87513, м. Маріуполь, вул. Карпінського, 58, к. 305.

ISSN 2078-8207

© Донецький державний університет управління, 2017

ЗМІСТ

Розділ 1

**ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ:
СУТНІСТЬ, ПЕРЕБІГ, ОСОБЛИВОСТІ**

Веденєєв Д.В. Неконвенційне (асиметричне) протистояння як домінуюча форма сучасної міждержавної конфліктності	8
Додонов Р.О. «Доктрина Герасимова» як крок у розробці концепції гібридної війни	11
Поліщук І.О. Політична комунікація за умов гібридної війни проти України	15
Попов В.Ж. Гібридна війна в історичній ретроспективі (на прикладі подій в Україні в 1918-1920 рр.)	18
Требін М.П. Концепція «гібридної» війни Ф. Гоффмана.....	22
Бабенко В.М. Історія розвитку геополітики Росії як база формування її поглядів на історію України	26
Ковальський Г.Є. Полемологічна методологія наукової монографії «Гібридна війна: in verbo et in praxi»	31
Костючков С.К. Застосування практики «дестабілізаційної змії» в умовах гібридної війни	35
Никифорова А.Р. Соціальні технології гібридної війни Росії у світлі досвіду більшовицької агресії 1917-1921 рр. проти України	39
Саганюк Ф.В., Устименко О.В. Вдосконалення законодавчої бази з питань функціонування та розвитку складових сил оборони України, що приймають участь у гібридній війні	45
Голопатюк Л.С. Гібридний військовий конфлікт: ознаки та особливості	49
Григоренко Т.О. Допомога волонтерів Черкащини українській армії під час військових дій на Донбасі (2014-2017 рр.)	53
Возняк С.М., Іващенко А.М. Стратегія сучасного гібридного конфлікту і сценарії протидії гібридним загрозам	58
Джувага В. Волонтери і добровольці Маріуполя під час російсько-української війни	62
Марцінко Н.М. Гібридна війна і концепція євразійства: нові реалії міжнародних відносин та міжнародного права	68

Степнов С.К. Гибридная агрессия: этапы и составляющие	71
Ховрич С.М. Проблема трактування сучасної війни проти України	73
Чаплик М.М. Роль криміналу у гібридній війні	77
Бородай Ю.В. Волонтерський рух та добровольчі батальйони у гібридній війні	81
ScholeyV. Volunteering in the conditions of war. International and Ukrainian practice .	84

Розділ 2

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Русченко І.П. Громадянський спротив в умовах гібридної агресії.....	89
Варава С.М. Захист населення від надзвичайних ситуацій в умовах війни	93
Васильєва Н.В. «Націоналізм» і «патріотизм» у процесі розбудови сервісно-орієнтованої держави	98
Вінська О.Й., Токар В.В. Імплементация інклюзивної моделі економіки в умовах війни	102
Богрова Х.Б. Особливості просодичного компоненту мовлення дітей-білінгвістів в умовах збройного конфлікту.....	105
Горін Н.В. Необхідність дослідження еколого-економічних ефектів військових дій у світовій економіці	108
Кадала В.В. Складнощі та перспективи економічного розвитку Укрзалізниці в умовах збройного конфлікту.....	111
Лещенко О.Я. Особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу»: аспекти цивільного захисту.....	114
Мальцева О.В. Відлуння військового конфлікту на сході України у масовій культурі	118
Никифорова Н.О. Патріотизм в умовах війни: можливості соціологічного вимірювання	122
Слободянюк А.В. Соціологічна оцінка патріотичних настроїв сучасної молоді. ..	126
Суровцева И.Ю. Страх войны: социологический аспект	129
Матичак О.В. Зміни у публічному просторі Маріуполя під впливом гібридної війни.....	133
Драпп І.О. Проблеми та потенціал побудови громадянського суспільства в Україні в умовах війни	137
Терещенко Н.В. Національні особливості трудового менталітету українців	140

Розділ 3

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Аракелова І.О. Роль неурядових громадських організацій в сприянні адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні.....	144
Кізло Л.М., Середенко М.М., Музика О.О., Троценко О.Я. Посттравматичні розлади психіки військовослужбовців у «гібридній війні»: особливості виникнення і деякі способи їх подолання.....	146
Когут О.О. Психопрофілактика дистресу шляхом психотерапії.....	150
Никифоренко Н.О., Маслакова Я.С. Роль соціального оточення в подоланні посттравматичних стресових розладів, породжених війною.....	154
Разумова О.Г. Виникнення і профілактика синдрому емоційного вигорання у вчителів, що працюють в зоні проведення антитерористичної операції.....	157
Рудковський О.М., Федоренко В.В. Профілактика впливу психотравмуючих факторів бойових дій на психіку військовослужбовця	161
Nykolaeva V., Nykolaeva D. Providing of social protection for children of internally displaced persons in Ukraine.....	164
Широбоков Ю.М. Військовополонені, як показник «ціни» бойових дій	166
Ташкінова О.А., Булигіна Ю. Регіональні особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (на прикладі міста Маріуполь)	169
Проценко О.О. «Внутрішньо переміщені особи»: визначення поняття	175
Погребняк Л.О. Про необхідність впровадження інституту особистої відповідальності в Україні в умовах війни	178

Розділ 4

ПЕРСПЕКТИВИ РЕІНТЕГРАЦІЇ, ПРИМИРЕННЯ ТА МИРОТВОРЕННЯ

Буяк З. Суспільне порозуміння як передумова суспільних реформ.....	181
Докашенко В.М., Докашенко Г.П. Донбаський фронтір Гіроакі Куромії	185
Катаев С.Л. Теорема У. Томаса как ключ к перемирию.....	190
Дубровський І.М. Інфраструктура миру.	192
Бородавко Д.С., Свирідовський С.В., Каракуркчі Г.В. Цивільно-військове співробітництво та його особливості в умовах проведення АТО на території Донецької та Луганської областей.....	196

Белов М.А., Рудніцький І.А., Хміль В.В. Напрями участі структур цивільно-військового співробітництва у проектах стратегічних комунікацій.	200
Луковенко І.Г. Гібридна війна та гібридне життя на окупованих територіях Донбасу крізь призму релігійної ситуації	204
Середенко М.М., Кізло Л.М., Радзіковський С.А. Цивільно-військове співробітництво в районі проведення антитерористичної операції на сході України – склад, завдання та напрями діяльності.....	208
Рядинська Є.М., Богрова Х.Б. Особливості застосування тренінгової роботи щодо формування етнічної ідентичності білінгвістів в умовах збройного конфлікту.....	211
Андрощук Є.М. Державна політика реінтеграції тимчасово окупованих територій	215
Бойко Г.І. «Сіра зона» очима мешканки міста Торезьк	219
Романік А.М. Паломницькі практики військовослужбовців України до Зарваниці (на матеріалах НМІУ)	222
Хримли П.Е. Концепт и правовая природа термина «коллорационизм» и его развитие в украинском уголовном законодательстве.....	226
Чаленко К.І., Николаєва В.І. Особливості цивільно-військового співробітництва в умовах проведення АТО.....	230

Розділ 5

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Стяжкіна О.В. Семантика війни: перформативні дискурси і антиколоніальний аспект.....	234
Сазонов В. Роль информационных операций Кремля в гибридной войне против Украины.....	239
Левченко О.В. Головні складові антиукраїнського інформаційного впливу Росії.	243
Бульбенюк С.С. Інформаційні виклики гібридної війни: що може протиставити Україна?.....	245
Сєдая Ю.С. Кібервійна: основні теоретичні положення	249
Марова С.Ф., Кравченко О.В. Щодо необхідності посилення інформаційного впливу на населення деокупованих територій	252
Вербицька А.М., Дзюба Т.М., Кацалап В.О. Кіберскладова гібридної війни проти України.....	255

Гладій А.Л. Військово-політична сатира в Україні в 2014/2015 роках. Окремі аспекти.....	258
Житко А.О. Кібервійна як складова гібридної війни.....	263
Зубар Н., Рущенко І.П. Когнітивна зброя і когнітивна безпека: постановка питання.....	267
Колесов Е.Є. Характерні риси ведення інформаційної боротьби в сучасних збройних конфліктах.....	271
Рудковський О.М., Черненко А.Д. Інформаційно-пропагандистське забезпечення військ в умовах «гібридної війни»	274
Шестаков В.І., Міхєєв Ю.І. Методичний підхід для виявлення ознак інформаційно-психологічного впливу в системі попередження та захисту від зовнішніх інформаційних загроз	277
Котляр А.Ю., Маркітантов В.Ю. Контрпропаганда в умовах гібридної війни.....	281
Тохтамиш О.М. Інформаційні технології зниження рівня свідомості людини як складова гібридної війни в Україні: концепції, механізми, стратегії протистояння.....	286
Попова Г.Ю., Токарева Л.М. Правові та організаційно-методичні передумови захисту інформації в системі управління муніципальними інвестиціями	289
Berezhnaja L. Die darstellung der ukrainischen identitätzerstörung wegen des kriegs in deutschen journalistischen textsorten.....	292
Туранський М.О. Застосування Російською Федерацією органів інформаційно-психологічних операцій під час анексії Криму.....	295
Плевич С.О. «Мова війни» у побутовій сфері та медійному просторі	297
Ребро Д.Л. Психологічна війна в контексті російсько-української війни	300
Торгоненко Д.І. Володіння інформацією як важливий фактор в умовах війни.....	305
Фіщук С.С. Смерть у медійному дискурсі постмодернового суспільства	307

Розділ 1

**ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕБІГ,
ОСОБЛИВОСТІ**

УДК 355.01(470:477)

Веденєєв Д.В.,

д. і. н., професор, полковник запасу,

м. Київ, Україна

**НЕКОНВЕНЦІЙНЕ (АСИМЕТРИЧНЕ) ПРОТИСТОЯННЯ ЯК ДОМІНУЮЧА
ФОРМА СУЧАСНОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ**

Останні роки відзначилися стрімким формуванням вітчизняного наукового напрямку з вивчення явища «гібридної війни» [див. наприклад: 1-8]. За вибухоподібною популяризацію поняття й концепції «гібридної війни» (у т. ч. і як своєрідного явища інтелектуальної моди) поза увагою залишається те, що «гібридне протистояння» це лише різновид / синонім / квінтесенція воєнно-політичного явища планетарного масштабу – *неконвенційного (асиметричного) протистояння у сучасному світі*, породженого принциповими якісними змінами, що відбулися у концептуальних засадах, структурі, стратегії і тактиці, формах і методах військово-політичного протистояння між сучасними державами та їх блоками, державами та неурядовими формуваннями тощо, які відбулися на межі ХХ і ХХІ століть внаслідок радикальних змін у співвідношенні сил на міжнародній арені, хаотизації міжнародних відносин, появи нових видів летального та нелетального озброєння, інноваційних технологій конструювання й знищення соціальних спільнот, набуття сучасною війною (конфліктними стосунками) всеосяжного характеру з глобальним охопленням суходолу, Світового океану, повітряно-космічного простору, світової економіки та віртуально-інформаційного простору.

Подібне протистояння (одним із синонімів якого є «війни шостого покоління») в своїй концептуальній основі спрямоване на деморалізацію противника, дистанційний підрив (переважно невійськовими й «неконтактними» методами) його спроможності до оборони й захисту національних інтересів в цілому, примушення його до капітуляції, відмови від реального державного суверенітету та готовності до нав'язування йому вигідної переможцям моделі зовнішньої та внутрішньої політики, відповідного корегування суспільно-економічного ладу та духовно-культурної сфери.

Властивостями, котрі вирізняють асиметричне протистояння від класичних типів війн, виступають, зокрема:

- неоголошений, не оформлений у міжнародно-правовому відношенні характер протистояння (агресивних дій);
- приховування політичних цілей та реально розпочатої агресії;
- нанесення кількох зосереджених за часом і місцем військових та невійськових ударів з неочікуваним для противника результатом і неприйнятним для жертви збитком;
- нав'язування ворогу протиборства в принципово новій системі координат;
- відсутність звичної лінії фронту, широке застосування можливостей спеціальних служб та військ (сил) спеціального призначення;
- масоване використання (у разі прямого застосування збройних сил) високоточної зброї, засобів радіоелектронної боротьби, кібернетичної зброї та інших новітніх високотехнологічних засобів протиборства;
- застосуванням принципово нових форм і технологій невійськового насильства з акцентом на ураження управлінської, інформаційно-психологічної сфери та суспільної свідомості противника;
- штучним створенням та пріоритетним використанням неурядових організацій та рухів, ЗМІ, парамілітарних формувань (повстансько-партизанських, терористичних, організованих злочинних угруповань).

Живлячим середовищем поширення неконвенційного протистояння (окрім традиційних геополітичних загроз), стало додаткове зростання «підбурюючих факторів» у вигляді реалізації інтересів наднаціональних структур управлінь (ядром яких є верхівка транснаціональних корпорацій), поглиблення кричущих диспропорцій світового розвитку, подальше дроблення національних держав, поширення неурядових військово-політичних рухів нового концептуального типу.

У сучасній світовій воєнно-політичній думці поширені різні визначення новітнього типу конфліктних відносин як «неконвенційної війни» (*unconventional warfare*), «нерегулярної війни» (*irregular warfare*), «змішаної війни» (*compound warfare*), або ж «гібридної війни», яку веде держава (*State-Sponsored Hybrid*). В них констатується «розмивання» параметрів військового конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, які не мають прямого стосунку до класичного військового протистояння. Квінтесенцією неконвенційного (асиметричного) протистояння та, водночас, близьким за змістом явищем та теоретичним поняттям стала т.зв. «гібридна війна», конкретним проявам якої притаманні основні сутнісні властивості сучасного нетрадиційного протистояння (конфліктогенності).

На думку автора, під «гібридною війною» доцільно розуміти: 1. Новітнє військово-політичне явище, тип конфліктів, неформлених у міжнародно-правовому відношенні, які відбуваються із комплексним застосуванням військових та невійськових методів протиборства на основі сучасних технологій деструктивного впливу на суб'єкти державного й суспільного ладу, масову свідомість. 2. Систему теоретичних та доктринальних поглядів на сутність сучасних поліформних конфліктів, які точаться поза межами міжнародного права війни та міжнародно-правових норм і звичаїв війни.

У сучасній науці поняття «гібридна війна» застосовується і як синонім протистояння «асиметричного», «неконвенційного», «нетрадиційного», «дисперсного» тощо типу, і як окреме визначення новітнього типу конфліктності (протиборства). Наявна також і точка зору, за якою «гібридна війна» не є науковим та операційним поняттям в силу власної внутрішньої суперечливості та наявності цілого ряду дискусійних та спірних тем, тому вважається, що цю дефініцію не можна відносити до теоретичних новацій.

Безперечно, науково-теоретичні погляди на сутність й складові «гібридного» типу конфліктності перебувають у стадії становлення, носять дискусійний характер. Зокрема, суперечності викликають такі аспекти як співвідношення принципово нових складових із тими, що апробовані упродовж всієї військової історії людства; діалектика військового та асиметричного чинників в стратегії «гібридної війни» тощо. Водночас, узагальнення найбільш усталених наукових й науково-практичних поглядів дозволяє констатувати консенсусність у визнанні таких неодмінних складових цього типу протистояння як:

- неоголошеність, прихованість, відсутність оформлення відповідно до міжнародного права війни;
- створення із завданими характеристиками й широке використання антиурядових організацій та рухів, незаконних збройних формувань;
- експлуатація течій сепаратистського, іредентистського, радикально-етноконфесійного характеру, екстремістських угруповань, деструктивних спільнот тощо;
- пріоритетна роль спеціальних служб, сил спецоперацій, їх застосування для створення потужної антиурядової інфраструктури дестабілізації (повалення) легітимного державного ладу;
- пріоритетна роль цілеспрямованого впливу на масову свідомість через масштабне застосування методів інформаційно-психологічного протиборства, технологій створення кон'юнктурних соціальних суб'єктів із необхідними властивостями, обробки свідомості та управління великими соціальними спільнотами тощо;
- комплексне застосування інших методів невійськового тиску на державу-жертву, включаючи дипломатичні, фінансово-економічні, гуманітарні та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
2. Веденєєв Д.В. «Гібридні війни» – новітня форма асиметричного протистояння / Д.В. Веденєєв, О.Л. Гапеева, А.В. Слюсаренко // Воєнно-історичний вісник. – 2015. – Вип.43 – С.103-109.
3. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2015. – 23 січня.
4. Магда Є.В. Гібридна війна: виклики і перемоги / Є.В. Магда. – Харків: Віват, 2015. – 304 с.
5. Основи теорії «гібридної» (асиметричної) війни. – К.: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2017. – 34 с.
6. Остах Ю.П. Гібридна війна: сутність, мета, характерні особливості та закономірності / Ю.П. Остах, Ю.І. Бут // Труди університету: збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – 2015. – № 4. – С.33-37.
7. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога / І.П. Рущенко. – Харків: ФОП Павленко, 2015. – 268 с.
8. Ткачук П.П. Інформаційна війна і національна безпека / П.П. Ткачук, Р.В. Гула, І.О. Сивак. – Львів: НА СВУ, 2015. – 265 с.

УДК 172.4:355.01:316.48

Додонов Р.О.,

д. філос. н., професор,

завідувач кафедри філософії

Донецького національного

університету імені Василя Стуса,

м. Вінниця, Україна

«ДОКТРИНА ГЕРАСИМОВА»

ЯК КРОК У РОЗРОБЦІ КОНЦЕПЦІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Теоретичне переусвідомлення характеру новітніх війн ХХІ століття відбувалось насамперед у західних «фабриках думок», але й російська військова наука не пасла задніх.

Зокрема, науковці з Академії військових наук (далі – АВН), створеної у 1994 році в Москві, запропонували власне бачення гібридних війн, хоч, звичайно, і не користувалися цим терміном. Як відомо, слово «гібрид» означає певний продукт, що виникає в результаті схрещування різних його видів. Певна іронія полягає у тому, що теоретичні надбання АВН, що узагальнювали найкращі західні розробки, самі були «гібридами», тобто результатами еkleктичного «схрещування» найрізноманітніших концептів, спрямованих на розкриття сутності війн новітнього типу. Фахівці АВН критично переробили створені на Заході концепти «конфлікту низької інтенсивності», «нерегулярної» (irregular warfare), «виродженої» (degenerate warfare), «неконвенційної» (unconventional warfare), «мережевоцентричної», «нелінійної», «змішаної» (compound warfare), «асиметричної», «сурогатної» війн, «війни-трансформера» (T-war), «війна-мотрійки» тощо.

Можна погодитися з характеристикою концепту «гібридна війна» як парасолькового поняття [1, с. 17], що «накриває» собою ціле сімейство споріднених термінів. Сутність цього метаконцепту полягає в тому, що новітній «гібрид» війни може не мати очевидних рис збройного конфлікту, але при цьому призводить до тих самих наслідків, що й традиційна війна.

Окремі елементи новітнього погляду на сучасні засоби ведення війн вже існували в Росії, про що свідчать праці Дмитра Треніна, Ігора Домніна, Олександра Савінкіна, Сергія Чекінова, Сергія Богданова, Костянтина Сівкова і президента АВН Махмута Гарєєва (детальніше див.: [2, с.109-110]). Але у найбільш систематизованому вигляді ці ідеї знайшли своє втілення у доповіді «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування Збройних Сил, актуальні завдання військової науки щодо їх удосконалення» начальника Генштабу ЗС РФ, генерала армії Валерія Герасимова на загальних зборах АВН у січні 2013 року, яка отримала неформальну назву «доктрини Герасимова».

«У ХХІ столітті, – стверджував генерал Герасимов, – простежується тенденція стирання відмінностей між станом війни і миру. Війни вже не оголошуються, а розпочавшись – йдуть не за звичним нам шаблоном. Досвід військових конфліктів, в тому числі пов'язаних з так званими кольоровими революціями в Північній Африці і на Близькому Сході, підтверджує, що цілком благополучна держава за лічені місяці і навіть дні може перетворитися на арену запеклої збройної боротьби, стати жертвою іноземної інтервенції, зануритися в пучину хаосу, гуманітарної катастрофи і громадянської війни» [3]. Автор звертається до досвіду подій «арабської весни», мовляв, військові відхрещуються від нього, це не війна, нам тут робити нічого, і риторично запитує: «А може бути, навпаки – саме ці події і типова війна ХХІ століття?» Адже за масштабами

жертв і руйнувань, соціальним, економічним і політичним наслідкам подібні конфлікти можна прирівняти до наслідків справжньої війни.

І далі, по суті, наводиться стисла характеристика основних принципів гібридної війни:

– Зростання ролі невійськових способів в досягненні політичних і стратегічних цілей, які в ряді випадків за своєю ефективністю значно перевершили силу зброї.

– Зміщення акценту протиборства в бік політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення.

– Прихований характер військових заходів, у т.ч. інформаційного протиборства і дії сил спеціального призначення.

– Перехід до відкритого застосування сили (часто під виглядом миротворчої діяльності та кризового врегулювання) вже на завершальному етапі, в основному для досягнення остаточного успіху.

«Широкого розповсюдження набувають асиметричні дії, які дозволяють нівелювати перевагу противника у збройній боротьбі. До них відносяться використання сил спеціальних операцій і внутрішньої опозиції для створення постійно діючого фронту на всій території супротивної держави, а також інформаційний вплив, форми і засоби якого постійно удосконалюються» [3].

Новітній спосіб ведення війни вже не можна класифікувати як суто військові дії. Співвідношення невійськових і військових заходів як 4 до 1 обумовлює центральне місце інформаційного впливу на масову свідомість супротивника.

Начальник російського Генштабу визнає, що теоретичні узагальнення щодо новітніх методів ведення війни ґрунтуються на доробках Міністерства оборони США (концепції «Глобальний розмах – глобальна міць», «Повітряно-наземна операція», «Глобальний удар» і «Глобальна ПРО»), на досвіді проведення операцій «Бурі в пустелі» (1991), «Свобода Іраку» (2003), операції в Лівії, де створювалася безполітна зона, застосовувалася морська блокада, використовувалися приватні військові компанії при їх тісній взаємодії зі збройними формуваннями опозиції. Не був забутий і вітчизняний досвід, зокрема, організація масового партизанського руху у роки Другої світової війни і, навпаки, боротьба з іррегулярні формуваннями в Афганістані і на Північному Кавказі.

Прогнозуючи форми власне військових дій найближчого майбутнього Валерій Герасимов вказував на застосування сучасних робототехнічних комплексів військового призначення та досягнень у галузі штучного інтелекту. До безпілотних літаючих апаратів

завтра приєднаються бойові роботи, що крокують, плазують, стрибають і літають. Він говорив про «повністю роботизовані формування, здатні вести самостійні бойові дії».

Передбачення начальника Генштабу щодо характеру майбутньої війни знайшли своє продовження, що знайшло відображення у змінах до Військової доктрини РФ.

Невдовзі після оприлюднення «доктрини Герасимова» Росія почала випробовувати концептуальні розробки на практиці, розгорнувши гібридну агресію проти України. Власно кажучи, готувалися до цього заздалегідь, як мінімум, після помаранчевої революції 2004 року, коли Москва цілком усвідомила можливість втрати свого впливу на Київ. Окремі необхідні кроки для «завчасної підготовки конфлікту» були зроблені протягом останніх 9 років, в результаті чого Кремль створив на території України розгалужену агентуру, виховав «п'яту колону», відкрито просував філії «руського міру», фінансував культурні, наукові, освітні заходи. Було підкуплено «лідерів думок», що мали вплив на рішення експертного середовища, парламентаріїв, особливо депутатів від провладної Партії регіонів, політичних діячів, міністрів, навіть президента.

«Входження Криму до складу Росії, – зазначає російський військовий експерт Віктор Баранець, – стало однією з найяскравіших військових операцій в історії російської армії, головною метою якої було не тільки взяття під контроль величезної території, але проведення цього без пролиття жодної краплі крові. Це виходить за рамки всіх минулих операцій, доктрин і стратегій. Це очевидно. І якщо казати про гібридну війну, то те, що сталося, можна віднести до зразкового її втілення» [4].

Продовженням кримського сценарію мав стати Донбас, але подати ситуацію як волевиявлення місцевого населення і повстання проти «нелегітимного націоналістичного уряду» тут вдалося лише частково. Офіційно Москва і досі не визнає своєї участі у збройному конфлікті на сході України, хоч гроші, зброя, техніка, навіть військові кадри у ньому використовуються російські. Чим довше триває конфлікт, тим більше виявляється фактів, які доводять російську присутність, і тим важче видавати агресію за волевиявлення місцевого населення. Проте агресора це не зупиняє, і він шукає все нові і нові смисли...

Таким чином, ідея «гібридного» характеру сучасних війн пройшла в російській військовій науці повний шлях від її зародження, концептуального оформлення у вигляді «доктрини Герасимова» – до практичної апробації та закріплення у стратегічних документах національного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.

2. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / Під заг. ред. Р.О. Додонова. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 412 с.
3. Герасимов В. Ценность науки в предвидении / В. Герасимов // Военно-промышленный курьер. – 2013. – № 8 (476).
4. Секреты вежливости: как российская армия сбита с толку американскую разведку // ТРК «Звезда», 16.03.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tvzvezda.ru/news/forces/content/201503160810-ntv6.htm>

УДК 351.858: 316.77

*Поліщук І.О.,
д. політ. н., професор,
професор кафедри соціології
та політології Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЗА УМОВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Політика, як будь-яка сфера людської діяльності, споконвічно містить у собі комунікаційний початок, який проявляється в конкретно-історичних формах взаємодії, «спілкуванні» різних суб'єктів політики – індивідів, соціальних груп і виражає їхні інтереси з приводу встановлення, функціонування та зміни політичної влади в суспільстві.

Уперше політичну систему як інформаційно-комунікативну систему представив американський політолог К. Дойч. На його думку, «процес правління є процесом влади, підставою якого виступає комунікація». К. Дойч запропонував розглядати політичну систему як мережу комунікацій та інформаційних потоків. Модель політичної системи К. Дойча складається з чотирьох блоків, кожен з яких пов'язаний з різними фазами проходження інформаційно-комунікативних потоків: 1) отримання і відбір інформації, 2) обробка та оцінка інформації, 3) прийняття рішень; 4) здійснення рішень з урахуванням зворотного зв'язку [1, р. 143]. Політична система приймає інформацію через так звані рецептори (зовнішньополітичні – інформаційні служби та ін., внутрішньополітичні – центри вивчення громадської думки), де відбуваються селекція, систематизація та первинний аналіз отриманих даних.

На наступній фазі нова інформація обробляється в рамках блоку «пам'яті і цінностей», де порівнюється з уже наявною інформацією та оцінюється з позицій цінностей, норм і стереотипів. Після цього уряд («центр ухвалення рішень»), вже маючи остаточне уявлення про те, наскільки нова політична ситуація, що склалася під впливом інформації, відповідає інтересам і цілям суспільного розвитку, приймає рішення з регулювання поточного стану системи. Нарешті, «ефектори» (органи виконавчої влади та ін.) на останній фазі реалізують рішення, результати яких у вигляді нової інформації по каналам «зворотного зв'язку» надходять до «рецепторів». Таким чином, політична система вступає в новий цикл функціонування. Це дає підстави розглядати політичну владу та її здійснення як комунікаційний процес, що передбачає інформаційну взаємодію «керівників» і «керованих», точніше, інформаційний обмін, зворотний зв'язок між ними. Політика здійснюється насамперед в інформаційному просторі. Відома теза «хто володіє інформацією, той володіє світом» сьогодні набуває найважливішого значення – інформація стає не тільки технологічною основою комунікації, а й субстратом суспільних відносин, у тому числі і в політиці.

Відзначаючи новітні тенденції у розвитку політичної комунікації, слід звернути увагу на наступні тренди. По-перше, у XXI столітті намітилося формування прямої залежності ступеня розвитку громадянського суспільства від щільності та відкритості соціальної комунікації: її щільність породжує можливість колективної дії, і чим щільніше інформаційне спілкування між його учасниками, тим їх дії ефективніше, тим ефективніше громадське управління політичними процесами. По-друге, політичній комунікації стала належати специфічна роль у забезпеченні поширення, передачі політичної інформації як між елементами політичної системи, так і між політичною системою і навколишнім середовищем. Комунікативну функцію здійснюють партії, групи інтересів, засоби масової інформації. Нерозвиненість політичної комунікації є однією з причин низького ступеня адаптації політичної системи, веде до втрати підтримки і нестабільності.

По-третє, в Україні, навіть порівняно з попереднім десятиліттям, відбулися радикальні зміни у сфері політичної комунікації. Це знайшло вияв не тільки у змісті та інтенсивності комунікації, а й у її засобах. Найважливішу роль у системі політичних комунікацій почали відігравати інноваційні медіа-технології. Останні істотно змінюють спосіб життя людей, характер організації трудових процесів і процедур, а також взаємодії різних сфер суспільства. З'являються нові критерії оцінки рівня розвитку суспільства: кількість доступних джерел інформації для кожної людини, темпи інтернетизації, кількість фахівців у галузі комп'ютеризації й Інтернету.

По-четверте, історична тенденція розвитку масової комунікації полягає у постійному збільшенні каналів поширення інформації. При чому поява кожного нового засобу масової інформації не веде до зникнення попередніх засобів комунікації. Нові ЗМІ займають свою нішу та змінюють характер і структуру інформаційно-комунікаційного простору. Політична комунікація в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства виступає комунікацією між образами, трансльованими за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Політична комунікація набуває властивості віртуальності, симуляції, міфологізації й медіатизації.

У ситуації, коли незалежна Україна зазнала агресії з боку держави, що взяла на себе зобов'язання гарантувати її державний суверенітет та територіальну цілісність в рамках Будапештського меморандуму 1994 року пропонуємо наступні рекомендації щодо захисту національних інтересів України. За умов гібридної війни український уряд має першочергову увагу приділити розвитку наступних напрямів політичної комунікації, що дозволить ефективно протистояти агресії з боку авторитарно-популістського режиму російського президента В.Путіна:

- зв'язки з громадськістю (активізація патріотичного «третього сектору» в зоні конфлікту та її інформаційний супровід в українських ЗМІ з трансляцією на окуповані ОРДЛО);
- публічна дипломатія та військові заходи на підтримку публічної дипломатії (широке висвітлення миротворчих ініціатив офіційного Києва);
- зв'язки зі ЗМІ (формування та підтримка пула лояльних до Президента та уряду України ЗМІ);
- інформаційні заходи міжнародного військового співробітництва (всебічне висвітлення найбільш масштабних проектів співробітництва з розвинутими країнами світу у галузі співпраці у військовій сфері в інформаційному полі України та країн, що надають допомогу);
- цивільно-військове співробітництво (активне висвітлення волонтерського руху та руху спротиву агресії на окупованих територіях);
- дії в кіберпросторі, включаючи соціальні мережі (відсіч інформаційним атакам агресора та формування й пропагування нових україноцентричних міфів, відтворення основ національної історичної пам'яті як підйоми національної ідентичності);
- залучення ключових лідерів до проведення інформаційних заходів (висвітлення миротворчих ініціатив Президента України, Прем'єр-Міністра України та всіх українських державних діячів, причетних до розв'язання комплексу проблем, пов'язаних з агресією РФ проти України);

- внутрішня комунікація (систематична робота з особовим складом ВСУ з роз'яснення поточної державної політики України);
- інформаційні операції та кампанії (розробка та запуск в національному інформаційному просторі з трансляцією на окуповані райони ОРДЛО спеціальних кампаній – антитез інформаційних атак агресора) [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Deutsch K. W. The Nerves of Government/ Karl Wolfgang Deutsch. – New York: Free Press, 1963. – 316 p.
2. Ліпкан В.А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України/ В.А. Ліпкан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini>

УДК 355.01

Попов В.Ж.,

д. і. н., професор,

*завідувач кафедри філології та
українознавства*

Міжрегіональної Академії

управління персоналом,

м. Київ, Україна

ГІБРИДНА ВІЙНА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ (НА ПРИКЛАДІ ПОДІЙ В УКРАЇНІ В 1918-1920 РР.)

Будь-які аналогії – відносна річ, але події, пов'язані з революцією і громадянською війною початку ХХ століття в Україні, представляють великий фактичний матеріал, що характеризує поширене сьогодні поняття «гібридна війна». Не претендуючи на глобальні узагальнення, і абстрагуючись від будь-яких політичних оцінок, спробуємо визначити особливості збройного протистояння столітньої давності, які хоча б умовно нагадують реалії сьогоднішнього дня.

Так, князь Є.М. Трубецькой у 1918 році намагався пробратися з Радянської Росії на білогвардійський Південь, але зіткнувся з проблемою перетину кордону з Україною. Все невелике населення прикордонного містечка, де він опинився, «промишляло перевозом біженців через кордон». Безліч приватних будинків перетворилася на постійні двори.

«Господарі брали з постояльців великі ціни, і рекомендували погоничів, які знали, як провезти повз більшовиків». Трубецькому рекомендували одного фахівця, який «влаштував переїзди під охороною матросів, які супроводжують підводи». Цікаво, що одні й ті ж матроси могли виступати як в ролі охоронців, так і в ролі грабіжників тих же самих біженців. Конкретна роль матросів у кожному окремому випадку залежала лише від поступливості та платоспроможності потенційних клієнтів.

Діставшись до Харкова, Трубецької дізнався сумні новини – всі шляхи на південь були перерізані. «Поблизу станції Синельникове діяла розбійницька банда знаменитого Махна, яка зупиняла потяги та нещадно їх грабувала», а шлях на Новоросійськ «був перерізаний іншою бандою». Проте, князь з подивом відзначав, що «потяги ходили як в тому, так і в іншому напрямку» [1].

Більшовицькі емісари, відправившись на підпільну роботу у білогвардійському тилу, дісталися до села Абазівка, неподалік від Полтави, де «дочекалися заняття цього села білогвардійцями, і таким чином опинилися у них». Білі контррозвідники задоволювалися формальним допитом затриманих про стан їх військових частин, і видали їм дозвіл на переїзд до Полтави. Ще більш дивним виглядає повернення більшовиків до своїх після виконання завдання. Вони сіли на звичайний пасажирський поїзд, який прямував з Харкова на Курськ, незважаючи на те, що Харків був зайнятий білими, а в Курську ще були червоні. В районі станції Польова поїзд перетнув лінію фронту, яку ніхто з пасажирів не помітив. Розвідники особливо відзначили, що «перепусток та дозволів ніде не доводилося отримувати» [2].

Одна з киянок так описувала обстановку у місті після зникнення чергової влади: «Цю ніч місто проводить без влади. Ми до цього звикли і не дуже бентежимося. Ми вже скоро три роки, як нічого, крім неприємностей, від влади не мали». Традиційно з настанням темного часу доби з'являлися «які-то невідомі молоді люди з пов'язками на руках», про яких городянам в точності не було відомо нічого, в тому числі неясно було, «чи грабують вони самі, чи захищають від грабіжників». Ходили чутки, що одночасно існували «справжні, які захищають», та «підроблені, які грабують». У разі виникнення необхідності, уточнити цей факт можна було «по бездіяльному телефону в якійсь установі», яка теж іноді виявлялася підробленою. «Найкраще, – стверджувала досвідчена киянка, – це намагатися їх уникати» [3].

Забезпечені матеріально громадяни тримали власну охорону, яка, втім, дбала в першу чергу про себе саму. Генерал С.Я. Гребенщиков згадував, як в одному з «приватновласницьких» загонів начальник його, який мав документи поручика, з метою змусити поміщика збільшити платню, «неодноразово подавав різні протести, то про

погане приміщення, то про незадовільну їжу». Більш того, начальник загону, щоб наочно продемонструвати «особливу небезпеку» своєї служби, «два рази навіть інсценував своїми ж людьми напад на маєток, який відбивав, звичайно, з повним успіхом» [4].

Коли Добровольча армія в 1919 р. відступила з донбаського містечка Штерівка, до місцевого коменданта «потягнулися вервечки роздягнених та пограбованих людей», що розраховували хоча б на мінімальну допомогу. Але допомоги вони не дочекалися, оскільки начальник міської варти характеризувався як «гіркий п'яниця та хабарник». Начальник залізничної станції Штерівка, на відміну від своїх підлеглих, «в більшості порядних людей», при денікінцях був «не в міру правим», а свого часу побував і «німцем», і «українцем», і «червоним», в залежності від влади, що діяла в конкретний проміжок часу [5].

Журналіст, який писав під псевдонімом Вал. Ельський, описав подібних чиновників на радянській службі в фейлетоні «Ті, що пристосувалися». Характерно, що службовці, які розмовляли між собою, не відносили себе ані до прихильників радянської влади, ані до їх супротивників. Для них і ті, й інші – «вони».

Ось уривок з діалогу: «Їхньої» платні навіть на продукти не вистачає. Так ми до старих порядків привчаємо – подяку за послуги. Наприклад, суботники – все йдуть очерет різати, а я в установі залишаюся». – «А якщо «вони »прийдуть?» - «Наше діло маленьке, служили з примусу! Ну, я побіг обідати ». – «В їдальні?» - Я їхньої погані не вживаю. Сьогодні мені дружина обіцяла солодкий пиріг спорудити» [6].

В.А. Ауербах, співробітник адміністрації гетьмана Скоропадського, відзначав у обивателів звичку до близьких бойових дій, яка поступово сформувалася. «Перші гарматні постріли, почуті в Києві, робили неприємне враження, але під час облоги міста, яка тривала близько трьох тижнів, населення так звикло до артилерійської стрілянини, що, не помічаючи гуркоту гармат, публіка гуляла, сміялася, ходила в кінематографи, спекулювала, обідала, спала і взагалі вела себе так, як нібито нічого не відбувалося. До самого взяття Києва були відкриті магазини, і в конторах працювали, хоча петлюрівці вже були в кількох верстах від міста» [7].

У навчальних закладах ті ж самі викладачі, які працювали ще за царя, продовжували працювати і при радянській владі, не особливо обтяжуючи себе ідеологічними новаціями. Робочі станції Одеса-Товарна вказували у зверненні до народного комісара освіти Одеської області: «У залізничному училищі як був старий режим, так і залишився. Учнів примушують вчити Закон Божий, примушують писати письмові відповіді без чернеток». Вчителька французької мови, як не дивно, змушувала «обов'язково вчити французьку мову». Відзначивши, що викладачі «ставляться до учнів

дуже погано», робочі пропонували, наприклад, «звільнити вчителя арифметики, і замінити його на О.М. Ахтирева, як старого революційного вчителя робітничого класу» [8]. Ймовірно, революційність рекомендованого педагога особливим чином впливала на чотири арифметичні дії.

Таким чином, одним з найбільш показових елементів «гібридності» у 1918-1920 рр. було відносно вільне, хоча і пов'язане часом з серйозним ризиком, переміщення обивателів по території, охопленій військовими діями. З одного боку, цей факт пояснювався відсутністю суцільної лінії фронту, з іншого – поблажливим ставленням всіх учасників війни до громадянської публіки, яка намагалася вижити в умовах соціального хаосу і невизначених перспектив.

Ситуація безвладдя, у якій в 1918-1920 рр. неодноразово опинялися українські міста, супроводжувалася появою на міських вулицях озброєних людей з незрозумілим статусом. Хаос та анархія сприяли появі самозваних розпорядників конкретної території. Наявність зброї робила сумнівних особистостей господарями становища, вершителями долі обивателів.

Певний елемент «гібридності» спостерігався і у поведінці посадових осіб нижчої та середньої ланки, для яких найважливішою справою була своєчасна зміна прапора над офіційною будівлею, після чого керівник залишався на своїй посаді. Поступово і у пересічних громадян сформувалася байдужість до можливих політичних змін, оскільки до будь-якої нової влади вони адаптувалися досить швидко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трубецкой Е.Н. Из путевых заметок беженца / Е.Н. Трубецкой // Архив русской революции. – Берлин: Изд-во «Слово», 1926. – Т. 18. – С. 158.
2. Російський державний архів соціально-політичної історії (РДАСП), ф. 71, оп. 34, спр. 1285, арк. 17.
3. Очерки жизни в Киеве в 1919-1920 гг. // Архив русской революции. – М.: Терра-Политиздат, 1991. – Т. 3. – С. 226.
4. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. 5881, оп. 2, спр. 315, арк. 83.
5. ДАРФ, ф. Р-440, оп. 1, спр. 34, арк. 14.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 5, оп. 1, спр. 323, арк. 66.
7. ДАРФ, ф. 5881, оп. 2, спр. 232, арк. 89.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), ф. 4342, оп. 1, спр. 57, арк. 9, 9зв.

Требін М.П.,

д. філос. н., професор,

завідувач кафедри соціології

та політології Національного

юридичного університету імені

Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

КОНЦЕПЦІЯ «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ Ф. ГОФФМАНА

У 2015 р. до Давоського форуму була опублікована доповідь про глобальні ризики, які очікують людство найближчим часом. В ході підготовки доповіді 900 всесвітньо визнаних експертів вибирали 10 ризиків із запропонованих 30 і потім ранжували їх за двома шкалами: за ймовірністю перетворення ризику в реальну загрозу і за силою впливу на глобальні політику, економіку і соціум. Несподіванкою доповіді стало те, що експерти вперше за останні 20 років на перше місце поставили геополітичні ризики, пов'язані з прямими військовими зіткненнями. Таким чином, світ у черговий раз зрозумів, що війни і надалі залишаються сумною реальністю у житті цивілізації. Від часів глибокої давнини тягнеться до нас річка лих, породжених війнами і збройними конфліктами. Швейцарець Ж.-Ж. Бабель підрахував, що з 3500 р. до н.е. людство прожило без війн лише 292 роки. За цей період виникло близько 14 550 великих і малих війн, під час яких загинули, померли від голоду, епідемій та інших причин понад 3,66 млрд. людей [1, с. 69]. Рекордним за масштабами й інтенсивністю військових зіткнень виявилось ХХ ст. Частота воєн у ХХ ст. коливалася, але загалом перевищила середню частоту воєн за всю відому історію людства приблизно в 1,5 рази [2, с. 13]. У роки Першої світової війни втрати на полях битв становили близько 10 млн. осіб. Загальні безповоротні втрати під час Другої світової війни становили близько 55 млн. людей [3].

Війна має, з одного боку, постійну природу, а з другого, характер і форми, що змінюються в залежності від епохи, культури, політичного контексту. В останні роки виникла форма збройного конфлікту, що починається з «мирних» антиурядових акцій і завершується жорстокою громадянською війною і зовнішньою інтервенцією. Така війна виходить за рамки традиційних уявлень про неї, набуваючи комбінованого характеру, перетворюючись на заплутаний клубок політичних інтриг, запеклої боротьби за ресурси і фінансові потоки, непримиренних цивілізаційних зіткнень. На полі бою сучасного

збройного конфлікту поряд з регулярними військами з'являється безліч нових дійових осіб – іррегулярні формування повстанців і бойовиків, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, приватні військові кампанії і легіони іноземних найманців, підрозділи спецслужб різних країн світу, а також військові контингенти міжнародних організацій [4]. На Заході новий тип війни отримав назву «гібридної» війни.

Концепція «гібридної» війни була вперше озвучена генералом Джеймсом Н. Меттісом у вересні 2005 р. на конференції з оборони, що проводилася Інститутом ВМС США і Асоціацією Корпусу морської піхоти. Потім ця концепція була опублікована спільно с Ф. Гоффманом у листопаді 2005 р. у статті «Майбутня війна: зліт гібридних воєн» [5]. Тому можна вважати провідного наукового співробітника Інституту національних стратегічних досліджень Національного університету оборони (США) Френка Г. Гоффмана одним з фундаторів концепції «гібридної» війни, що викладена у низці книг і статей [6-14]. Гоффман вважає, що в майбутньому ми зіткнемося не з низкою противників, кожен з яких обирає який-небудь один, нетрадиційний або інший, спосіб протистояння, а з противниками, які одночасно поєднують всі способи протистояння, які проявляються у вигляді мультимодальних (змішаних) або «гібридних» воєн. «Гібридна» війна – це поєднання смертоносності міждержавного конфлікту з фанатичністю постійно тліючої партизанської війни [8, р. 38]. Поняття «гібридна» війна відноситься як до їх організації, так і до застосовуваних у них засобах. Організаційно вони можуть мати ієрархічну політичну структуру в поєднанні з децентралізованими елементами або мережевими тактичними підрозділами. Засоби протистояння, які вони обирають, також будуть гібридними за формою і застосуванням. У подібного роду конфліктах, пише Гоффман, майбутні противники (держави, угруповання, що спонсоруються або державою, або за рахунок самофінансування) матимуть доступ до сучасних військових потенціалів, у тому числі до шифрувальних командних систем, переносних ракетних установок і іншого сучасного летального озброєння, а також надавати підтримку повстанським рухам, які використовують засідки, застосовують саморобні вибухові пристрої, насильство і вбивства. Це можуть бути держави, які застосовують поєднання високотехнологічного обладнання, такого, як протисупутникова зброя, з тероризмом і кібервійнами, спрямованими проти фінансових організацій. У конфліктах братимуть участь гібридні організації, такі як Хізбалла і ХАМАС, що використовують цілий набір різноманітних можливостей. Крім того, держави можуть надати своїм регулярним збройним силам статус нерегулярних воєнізованих формувань і застосувати нову тактику, як це зробили фідаїни в Іраку в 2003 році.

У таких конфліктах, пише Гоффман, нам будуть протистояти великі держави, що здатні застосовувати приховані і непрямі засоби нападу. Ця форма протистояння буде характерна підступністю і жорстокістю, постійною імпровізацією і масштабною організаційною перебудовою. Така війна не буде звичайною, низькоінтенсивною або короткою, вона буде нескінченною. «Гібридні» війни поліморфні за своєю природою і їх можуть вести як держави, так і недержавні суб'єкти, вони також включають в себе різні способи ведення воєн [8, р. 36]. Гібридні війни, за Гоффманом, поєднують в собі цілу низку різних режимів ведення війни, включно із застосуванням традиційних, нестандартних (нетрадиційних) тактик і недержавних (нерегулярних) воєнізованих формувань, організацію терористичних актів з використанням не вибіркового насильства і примусу, а також кримінальних заворушень. Подібна діяльність, що має безліч форм, може здійснюватися різними підрозділами, або навіть одним підрозділом, але, як правило, оперативно і тактично керованим у координації з іншими підрозділами, що діють на основному театрі військових дій для досягнення синергетичного ефекту. Такі ефекти можуть бути досягнуті на будь-якому рівні ведення бойових дій [7, р. 29].

«Успіх в гібридній війні вимагає дій невеликих підрозділів, з рішучими і винахідливими командирами, готовими до зіткнення з невідомістю – і які володіють відповідним озброєнням і екіпіровкою, щоб випередити ворога. Найбільшою проблемою в майбутньому буде, звичайно, захист, особливо враховуючи різноманітність озброєнь і способів їх застосування» – підкреслює Гоффман [8, р. 38]. На руку противнику грають і сучасні інформаційні технології, які дозволяють поліпшити підготовку бойовиків і обмін досвідом. Приклад такої підготовки можна було побачити в Іраку і Афганістані, де бойовики швидко освоювали тактичні і технічні нововведення, які вони знайшли в Інтернеті або отримали з інших джерел. Сьогодні кордони між «правильною» і «неправильною» війною стали розмиті. Навіть недержавні організації все частіше отримують доступ до зброї, яка раніше була тільки у держави. І навіть держави все частіше звертаються до нетрадиційних стратегій [8, р. 39]. У хід пускаються всі можливі засоби, сторони вдаються до будь-яких, самих безчесних способів і прийомів дій – як силових, так і несилових. В умовах цієї війни стає неможливим відрізнити правих від винних, ворогів від союзників, простих мирних громадян від бойовиків і терористів-смертників. Прихована чи явна зовнішня військова інтервенція, проведена бандами бойовиків сусідніх країн за підтримки високотехнологічних засобів розвідки і поразки деяких розвинених держав світу, надає такому збройному конфлікту ще більш заплутаний і неоднозначний характер. Змістом військових дій у війні даного типу стає не фізичне знищення збройних сил противника, а деморалізація і нав'язування своєї волі всьому

населенню держави. І все це стало реальністю в Україні в 2014 році і продовжується по цей час. На жаль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малышева Е.М. Мировые войны и локальные военные конфликты в истории: последствия, уроки / Е.М. Малышева // Вестник Адыгейского гос. ун-та. – 2005. – №1. – С.69-78.
2. Серебрянников В.В. Социология войны / В.В. Серебрянников. – М.: Ось-89, 1998. – 320 с.
3. Требін М. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України / Михайло Требін // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2015. – Випуск 6. – С. 89-99.
4. Требін М.П. Феномен «гібридної» війни / М.П. Требін // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – 2014. – Вип. 87 (№8). – С. 366-371.
5. Mattis J. N. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars / J. N. Mattis, F. G. Hoffman // US Naval Institute Proceedings Magazine. – 2005. – November. – Vol. 132/11/1,233. – P. 18-19.
6. Hoffman F.G. Complex Irregular Warfare: The Next Revolution in Military Affairs / Frank G. Hoffman // Orbis. – 2006. – Summer. – Vol. 50, Issue 3. – P. 395-411.
7. Hoffman F.G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars / Frank G. Hoffman. – Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. – 72 p.
8. Hoffman F.G. Hybrid Warfare and Challenges / Frank G. Hoffman // Joint Force Quarterly. – 2009. – 1st Quarter. – No. 52. – P. 34-39.
9. Hoffman F.G. Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict / Frank G. Hoffman // Strategic Forum. – 2009. – April. – No. 240. – P. 1-8.
10. Hoffman F.G. «Hybrid Threats»: Neither Omnipotent Nor Unbeatable / Frank G. Hoffman. // Orbis. – 2010. – Vol. 54, Issue 3. – P. 441-455.
11. Hoffman F.G. Hybrid vs. compound war / Frank G. Hoffman // Armed Forces Journal. – 2009. – October. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>
12. Hoffman F.G. Further Thoughts on Hybrid Threats / Frank G. Hoffman. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/189-hoffman.pdf>
13. Hoffman F.G. The Real «Forever War» / Frank G. Hoffman // Orbis. – 2014. – Vol. 58, Issue 2. – P. 297-301.

14. Hoffman F.G. Foresight into 21st Century Conflict: End of the Greatest Illusion? / Frank G. Hoffman // Foreign Policy Research Institute. The Philadelphia Papers. 2016. – September. – 25 p.

УДК 140.8 : 94 (477)

Бабенко В.М.,

к. філос. н, доцент

Донбаської національної академії

будівництва і архітектури,

м. Краматорськ, Україна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ГЕОПОЛІТИКИ РОСІЇ ЯК БАЗА ФОРМУВАННЯ ЇЇ ПОГЛЯДІВ НА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ

Поняття «гібридна війна» включає широкий аспект взаємостосунків, що наповнюють його конкретним змістом. Одним з найважливіших з них є ставлення до історії ворогуючих суб'єктів. Вона дає аргументи в питаннях виправдання агресії, в її рамках відбувається формування ідеологем і міфологем геополітичних стратегій і тактик. Тож не дивно, що в умовах сучасної гібридної війни Росії проти України історія стала ледве не центральним полем битви. Мета даної невеликої розвідки – визначення геополітичних підстав формування історичних поглядів Росії на Україну. На думку автора, розкриття справжніх підвалин ходу думок агресора, може допомогти знайти кращі варіанти відсічі агресії в ідеологічно-інформаційній сфері протиборства та передбачити нові площини його подальшої можливої активізації.

Коріння розгортання ідеологічного протистояння України та Росії в питанні історичної взаємодії глибокі й беруть свій початок у ті часи, коли процес генезису двох етносів тільки-но розпочинався. А це була епоха занепаду і розпаду Київської Русі, яка свого апогею сягнула зі смертю Володимира Мономаха. Саме тоді молодший з Мономаховичів – Юрій Володимирович, не маючи жодних сподівань на отримання спадщини в межах корінних руських земель, з невеликою дружиною вирушив освоювати далеку окраїну держави – Залісся. Землі Залісся знаходились в залежності від Києва на північно-східних околицях держави, заселених фіно-угорською групою народів.

Для самого Юрія переселення було вимушеним кроком, тому весь час він мріяв про повернення у Київ – батьківській дім. Нагода трапилась коли, ставши старшим у роді,

Юрій зміг подолати опір молодших родичів й захопити столицю Русі. Але тут на нього вже дивились як на чужака. Не дивно, що скоро він був отруєний. Для сина Юрія Довгорукого – Андрія, справжньою Батьківщиною вже було Залісся. Тому, захопивши Київ, пограбувавши та спаливши його, він повертається туди, де в асимільованому середовищі фіно-угорської спільноти вже формувалась його нова держава – країна Моксель [1] (або Володимиро-Суздальське князівство). Таким чином, на цьому першому етапі взаємодії майбутньої України та Росії вся діяльність зародку останньої спрямовувалась не на повернення у рідну гавань, а на радикальне відокремлення від неї, яке і є виявом самого процесу народження. Такою була геополітична стратегія і спадкоємців Юрія Довгорукого, серед яких найвидатнішим її провідником виявився Всеволод «Велике Гніздо».

Останнім, хто переймався ідеєю хай і формального, але визнання інтересів володимиро-суздальських князів у зв'язку з умовними образами Київської Русі, був Олександр Невський. Та його геополітичні амбіції мали під собою вже якісно інший фундамент. Князь не тільки вважав себе, але і насправді, як названий син хана Батия, був дійсним спадкоємцем роду Чингізидів [2], а отже й всіх завойованих монголо-татарами земель, з яких за «власну спадщину» і приймав землі Київської Русі. Геополітика Невського – це геополітика Золотої Орди, або країни Моксель, як її представника (улусу), по відношенню до корінних земель Русі.

Розбудова Московського князівства (улусу) від часів правління Івана Калити й до Івана IV Лютого, відзначилась формуванням нових елементів його геополітичної стратегії щодо корінних земель колишньої Київської Русі. Оскільки на початку цього етапу військова потуга Москви була ще замалою для включення у пряму боротьбу з самими цими руськими землями, війна за них відбувалась в аспекті збереження контролю над духовним життям населення, яке там проживало. В цих умовах Київська митрополія, як головний на той час репрезентант земель Русі-України, стала одним з провідних осередків протиборства, яке тільки-но починало зароджуватись між Руссю та Московією. Сьогодні результати битв, що відбулись у рамках цієї війни, можна побачити як в характеристиці діяльності всіх провідників Київської митрополії (від Кирила до Ісідора) [3], так й в остаточному поділі самої митрополії з виходом Московської Церкви в автокефальне «плавання».

Від часів Івана III та після здобуття духовно-церковної автономії, Московське князівство (улус) почало активно рухатись до повної політичної автономії, яка стала можливою у роки правління Івана IV Лютого. Проголошений царем володар Московського улусу ліквідував автономії Казанського та Астраханського ханств,

фактично привласнивши спадщину Золотої Орди. Тепер на порядку денному для нього стало питання завоювання і всіх східноєвропейських володінь Орди. В такий спосіб Москва вперше заявила про власні імперські амбіції. Закономірно, що нова геополітична стратегія поставила на порядок денний проблему відновлення родословної лінії від династії імператорів Візантії, бо ж корінна Русь була християнською, а не мусульманською державою. Звідси постала необхідність історичної «реконструкції» минулого з часів Володимира Мономаха (останній, треба відмітити, виявився вельми потрібним, але не як Рюрикович, а як син візантійської принцеси). Найяскравішими же символами такої реконструкції історії стала «розкрутка» міфів про «шапку Мономаха» та про «Москву – Третій Рим».

Особливе місце в історії Московського царства займає період від кінця XVI до кінця XVII століття. В цей час московська династія Рюриковичів присіклась. Поразка самої Московії у геополітичному змаганні з іншим центром об'єднання східнослов'янських земель – Речі Посполитої, призвела до глибокої кризи всю геополітичну стратегію держави. Та в середині XVII століття відбулись такі зрушення, які зробили можливим вихід з даного «глухого куту» історії. По-перше, в умовах включення до складу Московії Казанського та Астраханського ханств, для неї відкрились безмежні простори Півночі, Сибіру та Далекого Сходу. Це врятувало її, відігравши таку саму роль, яку для «Старого Світу» (Європи) відіграло відкриття «Нового Світу» (Америки). По-друге, криза в самій Європі (Тридцятилітня війна, а за нею – Українська революція в Речі Посполитій) «відкрили» закритий для Московії геополітичний простір Західної цивілізації. Згода на союз з Богданом Хмельницьким, допомогла Московському царству і повернути втрачене протягом попередніх десятиліть кризи, і відновити свої геополітичні амбіції щодо сусідніх східноєвропейських земель. Потреба в ідеологічному обґрунтуванні цієї політики знову стала актуальною темою. Тож, саме в цьому, традиційному для неї напрямку з другої половини XVII століття знову зрушилась з місця історико-політична думка Московії, зазнавши кардинальної трансформації з приходом до влади царя Петра I.

До пори до часу, Петро геополітичну стратегію своїх дій вибудовував, знаходячись під цілковитим впливом старої московської політичної традиції та гетьмана І.С. Мазепи. Все змінилось після європейського «турне» Петра I (1697-1698 рр.). Вражений культурою північноєвропейського протестантського світу цар втратив інтерес до південно-західного напрямку своєї політики, зробивши всі ресурси цього регіону заручником своїх нових геополітичних намірів на півночі Європи. Несподіваний і незрозумілий Петру I опір Мазепи, як і опір власного сина, призвели до радикального перегляду політичної концепції влади. Московський цар розпочав будівництво імперії. Та робити він це взявся

не на візантійсько-православному ґрунті, а на фундаменті ідеї заморської імперії, властивої західноєвропейським країнам. В цій ситуації внутрішні землі власної країни для нього стали не метрополією, а об'єктом колонізації. Цар зруйнував патріархат і почав ліквідацію всіх автономій (окрім північно-європейських) у складі своєї держави, що потребувало докорінної «ревізії» традиційного погляду на історію всіх своїх східноєвропейських володінь. Успішно завершити цю справу змогла Катерина II. Під її керівництвом була сформульована сучасна імперська концепція історії Росії, в якій провідне місце посіла «норманська теорія». Під неї була «зачищена» майже вся джерельна база майбутніх історичних розвідок, що мало на меті приховати фальсифікаторський характер проведеної роботи [4, ч. I].

Після смерті Катерини II Росія поступово починає вповзати у період нової глибокої геополітичної кризи. Оскільки майже всі колишні землі Київської Русі тепер входили до складу самої імперії, керівництву держави було «приємніше» бачити причиною виникнення суперечностей в сфері міжетнічних стосунків не недоліки власної національної політики, а навмисне штучне розпалювання ворожнечі сусідами-конкурентами – Німеччиною та Австрією. У зв'язку з цим, виникла потреба в частковій корекції попередньої історичної концепції. Вона трансформується з урахуванням офіційної ідеологемі С.С. Уварова «Православ'я. Самодержавство. Народність.», «запозиченої» ним у німецького історика Гайнріха Людена [5]. В геополітичному плані така розстановка сил відповідає геополітичним центрам імперії «Київ-Москва-Петербург» та історій їх розвитку. Так відбувається новий синтез уявлень про минуле Київської Русі, Московії та Росії, а на противагу норманізму виступає слов'янофільський антинорманізм.

На початку XX століття внутрішні протиріччя не вщухають, стають ще гострішими. Це веде до зіткнення у протистоянні основних російсько-імперських історичних ідеологем, побудованих на основі норманської та антинорманської концепцій. Ситуація ускладнюється включенням у цю боротьбу історичної думки українського та інших підкорених імперією народів, які в умовах національного відродження й кризи колоніалізму починають формувати власні ідеологемі. В решті решт, в результаті цієї кризи Російська імперія зникає з політичних мап світу. Та на місці її уламків примхами долі постає нова, сугубо ідеократична імперія – СРСР. В її рамках чиниться силове «замирення» національного протистояння. Воно охоплює як практику міжнаціональних взаємин, так і сферу їх історико-теоретичних обґрунтувань. За положеннями нової «наукової концепції» всі народи колишньої Російської імперії отримують формальне право на свою історію й визнаються «народами-братами». Їх спільною колискою

«призначається» Київська Русь. Всі інші погляди клеймуються як неправдиві, шкідливі та злочинні.

В 1991 році «Червона імперія», як ідеократичний клон Російської імперії, витративши всі можливості нової реінкарнації, остаточно розпадається. Знаходячись в агонізуючому стані, вона вдається до спроби реваншу у формі своєрідної інформаційно-психічної атаки на табір провідних країн світу та на свої колишні володіння. В процесі обґрунтування власних прав на землю, народи, які входили (або не входили) до складу імперії, їх минуле і майбуття спостерігається бурхливе хаотичне відродження всіх відомих старих московських історичних міфів та легенд (зразковим тут є висловлювання подібні думкам В. Путіна про Анну Київську [6]). Та за такою істеричною поведінкою відчувається не тільки розпач, але й спроба підняттям інформаційного цунамі зруйнувати існуючу систему цінностей, посіяти розбрат між країнами і народами, щоб в умовах пануючого безладдя відкласти неминуче – свою невідворотну смерть. Такою ницою бачиться вже сучасна геополітика Росії, в натрах якої складаються і її уявлення про історію України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білінський В.Б. Москва Ординська. (XIII – XVI століття). Історичне дослідження. / В.Б.Білінський. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. – 304 с.
2. Александр Невский – предатель русского народа? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kornilovd.livejournal.com/10612.html>
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви в X-XX віках / І. Власовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hram.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=355:title30&catid=63:book63&Itemid=43
4. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія. Роман-дослідження. У 3-х кн. / В.Б.Білінський. – Кн.3. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2010-2011.
5. Уваров Сергій Семенович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Уваров_Сергій_Семенович
6. Путин: Анна Ярославна, Королева Франції - Русская! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=P4mUcDU0Q2c>

Ковальський Г.Є.,

к. філос. н., доцент кафедри філософії

Донецького національного університету

імені Василя Стуса,

м. Вінниця, Україна

ПОЛЕМОЛОГІЧНА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОЇ МОНОГРАФІЇ «ГІБРИДНА ВІЙНА: IN VERBO ET IN PRAXI»

У квітні 2017 року вийшла друком наукова монографія «Гібридна війна: in verbo et in praxi» підготовлена науковцями-викладачами кафедри філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса та вченими України і Польщі [1]. Праця присвячена методологічним проблемам та маніпулятивним механізмам ведення «гібридної війни». Серед авторів українські й польські дослідники: теорії війни – О. Базалук, В. Мандрагеля, К. Новікова, Л. Роман; соціальних аспектів філософії війни – Р. Додонов, Г. Ковальський, Р. Халіков, О. Штоквиш та інші. Далеко не кожному поколінню науковців доля дарує можливість стати свідками і фіксаторами подій, що визначають світову історію. Саме тому автори вважають обов'язком занотувати процес визрівання квінтесенцій, еволюція яких обумовила свого часу певні очікування громадян, видозмінила мотиви їх поведінки та спричинила початок бойових дій. В теорії Клаузевіца, війна є раціональним інструментом зовнішньої політики задля примушення противника до власної волі, з використанням відповідних законів війни, зокрема оголошення війни. Але ця теорія не передбачала використання таких військово-політичних елементів як політичні заклоти, інформаційні сплески, бандитизм, тероризм, спецоперації, що візуально більш притаманно громадянському конфлікту.

За структурою монографія складається з трьох частин, перша з яких розкриває змістове навантаження концепту «гібридна війна» в контексті еволюції теорії війни. В основу дослідження покладена полемологічна методологічна парадигма. Завдяки такому підходу авторам вдалося систематизувати та узагальнити теорію війни і миру, з'ясувати сучасні західні концепти ведення воєнних дій, висвітлити російський погляд на концепцію гібридної війни. Комбінація військових та невійськових методів з залученням протестного потенціалу населення складають суть війн нового покоління.

Тут, полемологія виступає як напрям науки, що вивчає війну, насилля, конфлікти (від давньогрецьких слів πολέμιος – війна та λόγος – вчення). Цей термін вказує як на

загальну теорію війни, метою якої є виявлення прихованих джерел людської агресивності та соціальних структур, що сприяють породженню війн. Так і на приналежність науковців до французької школи «соціології війни», розвиток якої пов'язаний з ім'ям Гастона Бутуля [2]. Філософ вважав, що шляхом соціологічного аналізу різноманітних джерел можна виявити симптоми, які вказують на початок конфронтації в суспільстві з метою запобігання війн. Загалом, на аналізі війни зосереджують свою увагу різні вчені створюючи галузево наукові дискурси, теорії яких змішуються, оскільки війна надзвичайно складне соціальне явище. В монографії задіяний широкий полемологічний контекст, хоча жоден з авторів не належить до французької соціологічної традиції, проте українські та польські автори намагаються виявити природу нового типу війн, артикулювати їх причини, перебіг та можливу профілактику.

Друга частина роботи присвячена висвітленню інформаційно-маніпулятивного інструментарію ведення гібридних війн. Зокрема, автором тез використані власні наукові розробки у висвітленні інформаційної складової протистояння на сході України з точки зору реалізації української, євроатлантичної інформаційних концепцій реагування на активний концепт «руський мір». Встановлено тут технічні можливості та інструменти впливу на соціальну реальність українського суспільства для підготовки необхідних умов реалізації військового елементу гібридної війни [3]. Розглянуто аксіологічні аспекти інформаційного дискурсу гібридної війни. Ціннісна проблематика інформаційної складової російсько-української «гібридної війни» висвітлює внутрішні стимули людини, які стали підґрунтям воєнної агресії РФ. Зовнішні ціннісні орієнтації становлять інший бік військових подій і допомагають зрозуміти причини конфлікту, вивести його на рівень міжцивілізаційного протистояння. Територіальне та хронологічне співіснування двох світових ціннісних центрів показало неможливість поєднання цих елементів або нейтральних взаємовідносин між ними [4].

В цій частині колективної монографії також досліджено психологічні особливості формування соціальної реальності, агресорний технологічний вплив на масову свідомість у процесі реалізації східноукраїнського конфлікту. Виокремлено смислові центри та проведено аналіз використання дискурсу як інструменту ведення війни. Окремо, як засіб маніпуляції масовою свідомістю, розглянуто сучасні атрибути міфотворення. Гібридний агресор продовжує ментально атакувати Україну, застосовуючи комплексну систему маніпуляції масовою свідомістю із використанням штучно відтворених міфів, зокрема про Велику Перемогу. Він перетворює українців, на тимчасово підконтрольних йому територіях, на легко керовану політичну силу, хаотизує політичні вектори всередині України, електронними засобами дезінформує власних громадян та світову громадськість.

Дотримуючись принципу «In verbo et in praxi», послідовно розглядаючи теоретичну складову військового конфлікту на сході України автори монографії в третій частині переходять до описання загальносвітових полемологічних вимірів гібридних війн початку ХХІ ст. Зокрема, приділено увагу гібридній війні на Близькому Сході. Також, у тій частині йдеться про ідеологеми «руського міра» в сучасних гібридних війнах. Зокрема, увагу приділено трансгресії повсякденності в умовах гібридної війни на Донбасі. Сучасні полемологічні дослідження концентруються переважно на двох напрямках: аналіз міжнародної системи та емпіричні дослідження феномену. Технологічна еволюція зброї, націленість на масове винищення та затяжний характер війни, змушують замислитися, з одного боку, над умовами виживання людства, а з іншого – усвідомити безпрецедентність володіння ядерною зброєю кількома наддержавами світу і технологічності локальних затяжних конфліктів, як наприклад в арабських країнах.

Для осягнення сутності гібридних війн, під якою розуміється комбінація конвенційних, іррегулярних та асиметричних засобів, що включають постійну маніпуляцію політичним та ідеологічним конфліктом, а також залучення сил спеціальних операцій та конвенційних збройних сил, агентів розвідки, політичних провокаторів, представників медіа, економічний шантаж; кібератаки; проксі-сервери і сурогати, пара-військові, терористичні і кримінальні елементи тощо, авторами задіяні елементи полемологічної парадигми. В кінцевому рахунку це дозволило колективу українсько-польських філософів сформулювати власні положення загальної теорії війни і миру [1, С. 380]:

1. Закономірним процесом, в основу якого закладені універсальні фактори й причини еволюції, є мозаїчність антропосфери, тобто нескінченна локалізація простору Землі, що означає постійну присутність її протягом усього існування людства.

2. По мірі ускладнення структури й функцій психпростору ускладнюються і його вияви, у тому числі способи ведення війни й досягнення миру. Тому ставлення до війни й миру і їх ресурсне забезпечення прямо залежить від ступеня досконалості психпростору та його виражень.

3. Війна і мир є основними способами розширення можливостей локусу цивілізації. Для безперервного й нелінійного ускладнення внутрішньої структури і її виявів, психпростору часто недостатньо матеріальних, трудових, енергетичних і інформаційних можливостей свого локусу. Для вирішення цієї проблеми психпростір розв'язує війну або використовує перспективи миру. Сьогодні в світі спостерігаємо декілька ідеологічних проектів, які претендують на розширення до глобального рівня: західний секулярний (постхристиянський) проект орієнтований на ліберальні світські цінності; умовний

російський (ідеологія «руського міру»); умовний китайський (пов'язаний з ідеологією «серцевинних цінностей»); умовний ісламський.

4. Агресія псипростору має тенденцію різко підсилюватися через зростання можливості її застосування. Експерименти Стенлі Мілгрема, Роберта Барона, Філіпа Зимбардо розкривають зміст ідеї римлян, сконцентрованої у фразі, авторство якої належить римському історику Корнелію Непоту «*Si vis pacem, para bellum*». Безкарність агресії підсилює агресивні вияви псипростору.

5. Роль лідера у виборі псипростором війни або миру – визначальна. Чим більшими повноваженнями в керуванні псипростором наділені лідери, тим сильніша залежність розвитку псипростору від спрямованості їх творчих потенціалів. Виокремлені ще Ніколло Макіавеллі типології політичних лідерів як «левів» та «лисів» відповідають характерним для їх поведінки формам вирішення проблем – відповідно війна або мир.

Отже, гібридна форма цивілізаційної експансії обрана керівництвом РФ не випадково, адже у російському суспільстві не зникло почуття національної образи внаслідок поразки у «холодній війні», розпаду СРСР та втрачання статусу наддержави. Першими жертвами гібридної агресії стали країни пострадянського простору, що є найближчими сусідами РФ. Її метою було руйнування здатності державної системи до оборони шляхом широкого використання ініційованих протестних настроїв населення, внесення «інформаційного вірусу» у ціннісно-аксіологічну складову масової свідомості, дискредитації військово-політичного керівництва країни тощо. Свого концептуального закріплення принципи російського інваріанту концепції гібридної війни знайшли у «доктрині Герасимова». Окреслена в доктрині стратегія передбачає визнання провідної ролі невійськових засобів у досягненні стратегічних цілей; зміщення акценту в бік політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних дій, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення; агресорний технологічний вплив на масову свідомість населення, у тому числі інформаційний, зокрема, здійснення кібератаки. А перехід до відкритого застосування військової сили відбувається, згідно з доктриною, на фінальному етапі конфлікту, як правило, під виглядом миротворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця : ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2017. – 412 с.
2. Bouthoul G. Les guerres – Elements de polemologie. – Paris: Payot, 1951.
3. Ковальський Г.Є. Конфлікт VS війна: боротьба інформаційних концептів / Г.Є. Ковальський // Гілея. – Випуск 113. – 2016. – С. 274-277.

4. Ковальський Г.Є. Аксиологічна площина зовнішніх чинників інформаційного протистояння в Україні / Г.Є. Ковальський // Intercultural Communication. – № 1. – 2017. – С. 5-14.

УДК 316.48+323

Костючков С.К.,

к. політ. н., доцент,

доцент кафедри соціальної роботи,

соціальної педагогіки та соціології

Херсонського державного університету,

м. Херсон, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ «ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ЗМІЇ» В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Сучасність характеризується наявністю процесів суттєвої трансформації системи міжнародних відносин, формуванням якісно нової конфігурації світоустрою, який ґрунтується на загальних, детермінованих історичними умовами принципах. Соціально-політичне, культурно-етнічне, національно-духовне розмаїття сучасного світу, неухильно зростаюче значення міждержавних, міжнаціональних комунікацій, стрімкість подій сучасного життя суспільства являє собою об'єктивний процес, обумовлений розвитком інтегрованих у нього суб'єктів міжнародних відносин. У третьому тисячолітті перед людством постала проблема докорінних змін комплексу глобальних проблем, у тому числі міжнародних відносин, зміст яких зі всією очевидністю характеризує новий етап світового розвитку. Одним із факторів продукування стійкого, системного хаосу є сучасний військовий конфлікт, який представляє собою яскраво виражений деструктивний феномен суспільного буття.

Контрпродуктивний потенціал сучасної війни настільки виріс у ХХІ столітті, що це породжує необхідність оцінювати її як безпосередню загрозу подальшому прогресу людської цивілізації. Відповідно, актуалізується потреба змістовного, послідовного й системного дослідження феномена сучасної війни. Історична ретроспектива доводить, що військовий конфлікт був невід'ємним атрибутом суспільного життя в будь-який період людської історії; однак саме сучасна війна за масштабами, формами прояву й технологіями реалізації увійшла в авангард суспільних, навіть – глобальних проблем,

таких як кризова економіка, нестабільна міжнародна політика, природоцивільна екологія тощо.

Переважна кількість сучасних соціально-політичних конфліктів, зокрема, збройних, постають як новий системоутворюючий фактор міжнародних відносин в епоху великих змін. І це при тому, що глобалізаційні процеси сучасного світу передбачають встановлення єдиних усепроникаючих зв'язків існуючого світооблаштування, які охоплюють панівні сфери світової співпраці: політику, економіку, інформаційні технології, науку, культуру, освіту тощо. Саме так формується нова реальність – глобалізований світ, у якому кожен військовий конфлікт у соціально-політичному просторі постає свого роду імпульсом, що каталізує та стимулює процеси розвитку новітньої глобальної цивілізації.

У першій декаді XXI століття у військово-політичному дискурсі почали активно використовуватись поняття «гібридна загроза» і «гібридна війна». У 2010 році робоча група НАТО (*Planification stratégique & Concept*) запропонувала визначати гібридну загрозу як загрозу, створену реальним або потенційним супротивником (державою, недержавною організацією або терористами), що передбачає реалізовану або таку, що передбачається, можливість одночасного застосування традиційних та нетрадиційних військових методів для досягнення своїх цілей. У аналітичній записці «Гібридна війна: новий виклик Європі» (2015 рік) наводиться одна із найпоширеніших дефініцій: «гібридна війна – це конфлікт, пов'язаний із наявністю внутрішніх або зовнішніх загроз для будь-якої країни, в якій одночасно застосовуються декілька типів ведення військових дій: звичайні збройні сили, тактика нерегулярних збройних формувань, а також нелегітимні дії, спрямовані на дестабілізацію ситуації» [2].

Вже три роки триває агресія Російської Федерації проти України; військовий конфлікт спричинив (і продовжує спричиняти) руйнівні наслідки не тільки для України, але й загалом для європейської та глобальної безпеки. Російсько-український конфлікт не тільки активізував регіональну нестабільність, він провокує та підсилює ризики в розгортанні геополітичних процесів. Збройна агресія Російської Федерації проти України стала довгостроковим чинником впливу на українську політичну, економічну, військову та соціальну дійсність. Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», характер якої проявився вже в період анексії Криму Росією навесні 2014 року, а згодом – в ході повномасштабного вторгнення російських військ, підтримуваних місцевими радикально налаштованими угрупованнями, до східного регіону України.

Для характеристики сучасного протистояння України та Росії крім вже звичного для широкого загалу поняття «гібридна війна» спеціалістами застосовуються такі поняття,

як «неконвенційна війна» (unconventional warfare), «нерегулярна війна» (irregular warfare) чи «змішана війна» (compound warfare), або ж «спонсоровані державою гібридні війни» (State-Sponsored Hybrid). В цих поняттях фіксується певна дифракція контурів традиційного військового конфлікту та агрегації до нього невійськових засобів, які в ординарному стані не мають прямого відношення до класичного, усталеного століттями, військового протистояння.

У широкому розумінні гібридну війну слід розуміти як військові дії, реалізовані шляхом поєднання мілітарних, немілітарних, економічних, технологічних, дипломатичних, інформаційних та інших засобів з метою досягнення визначених політичних цілей. Особливість подібного «конгломерату» полягає в тому, що кожний із вказаних засобів ведення гібридного конфлікту використовується у військових цілях та застосовується як зброя. При цьому слід враховувати, що сама по собі гібридна війна не є винаходом двадцять першого століття. Сучасним фактором, як підтверджує російська агресія проти України, є цілеспрямоване використання особливостей сучасного безпекового довкілля для ведення гібридних воєнних дій на територіях країн буферного простору (самопроголошені «ЛНР» та «ДНР») між державами з демократичним та авторитарним політичними режимами.

Є всі підстави констатувати, що для Росії однією з головних цілей є збереження світової гегемонії, оскільки для підтримання статусу наддержави необхідна політика неупинного руху з опорою на силу. Російська Федерація намагається реверсувати міжнародні відносини в ареал принципів силової політики, однак в умовах прогресуючої глобалізації відновити архітектуру світоустрою часів холодної війни практично нереально. Сплундровані агресивними діями Росії принципи міжнародного права поступаються позиціями міксованим, гібридним, а відтак – втрачаючим ефективність нормам міжнародної взаємодії, як наслідок – гібридна війна приходить на зміну холодній війні як нова форма глобального протистояння.

Серед сучасних практик підтримки гегемонії особливий інтерес викликає метод так званої «дестабілізаційної змії», який знаходить відображення в наукових розвідках сучасних дослідників [1] стосовно позиції США відносно Європи; у той же час вона практично не розглядається в контексті російської гібридної агресії проти України. Для підтримки гегемонії методом «дестабілізаційної змії» простір та час розраховується так, щоб завжди був достатній простір для руху. Для результативної дії «дестабілізаційної змії» необхідно перетворити стійкий (відносно) однорідно-просторовий стан у нестійкий та забезпечити умови утворення нових структур, у яких передбачено розгортання

специфічних, далеких від рівноваги, процесів. Подібні структури Нобелівський лауреат І. Пригожин назвав дисипативними, підкреслюючи їх нелінійний системний характер.

Застосовуючи метод «дестабілізаційної змії», її «провайдер» має на меті забезпечити на визначеній території розкол у владних (легальних / нелегальних, легітимних / нелегітимних) структурах, імплантувати привабливі для певної частини населення ідеологічні кліше, інтегрувати в суспільну свідомість хибні цінності, символізувати псевдо-значущі фетиші тощо. Подібну картину спостерігаємо в самопроголошених «ЛНР» та «ДНР», де підтримується дисипативний стан, доки будуть відсутні передумови конструктивного розв'язання проблеми російсько-українського конфлікту. Держава-гегемон, запускаючи на територію іншої країни «дестабілізаційну змію», має в якості понад-мети деструкцію політичної ситуації, яка дасть змогу реалізувати вигідний для гегемона сценарій – переворот, заколот, масові заворушення з подальшим встановленням найбільш прийняттого, керованого, нестабільного режиму, який сам буде сприяти просуванню «дестабілізаційної змії». Понад-мета її запуску забезпечується наявністю чисельних (чим більше, тим швидше досягається понад-мета) проміжних цілей, для досягнення яких використовується потужний арсенал тактичних прийомів.

Скажімо, проміжна ціль «Формування образу ворога» може досягатись:

а) «вкиданням» в інформаційний простір ретельно підготовлених матеріалів, спрямованих на демонізацію окремих політиків, партій, владних інституцій, громадських організацій тощо;

б) дискредитацією символів, ціннісних орієнтирів, моральних норм, ідеологічних установок тощо;

в) впливом на молодь через систему освіти й виховання шляхом ідеалізації «борців за свободу народу», переписування історії, підміни понять, інтеграції в свідомість уявлень про визвольну місію держави-гегемона, її велич, непогрішимість політичного керівництва;

Відтак, виникає потреба всебічного аналізу соціально-політичного підґрунтя й природи сучасної гібридної війни; соціально-гуманітарні науки, які мають відповідний логіко-інтегративний апарат, покликані сформулювати концепцію щодо сутності й природи гібридної війни, як деструктивного явища, іманентного сучасному глобальному суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневська І. Дикі карти – у грі / І. Вишневська // Зовнішні справи. – 2013. – №2. – С. 22-27.

2. Kudors A. Note d'information. Guerre hybride: un nouveau défi de sécurité pour l'Europe // Parliamentary Dimension. Latvian Presidency of the Council of the European Union 1 January – 30 June 2015. URL: <http://parleu2015.lv/en/news-1>.

УДК: 355.01(470:477)

Никифоренко А.Р.,

ст. викладач кафедри

гуманітарних дисциплін

Донецького державного університету

управління,

м. Маріуполь, Україна

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ У СВІТЛІ ДОСВІДУ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ АГРЕСІЇ 1917-1921 РР. ПРОТИ УКРАЇНИ

Як сукупність актів людської дії історія, за відомим висловом М. Твена, ніколи не повторюється, проте, іноді може римуватися. Подекуди це «римування» проявляє себе у вигляді більш чи менш значущих паралелей, аналогій, містків, «переклички» між епохами, іноді – через подібність або схожість тих чи тих елементів у межах відповідних спонтанних циклічних процесів. Утім, трапляються в історії факти, події та явища відверто «тавтологічні», якщо окреслювати їх у стилістиці наведеного вище Твенового афоризму. «Майже тотожність» останніх пояснюється не випадковим збігом обставин, передумов, кон'юнктури, перипетій життя, що їх викликали, й не нашою здатністю мислити «діалектично», тобто, вмінням на власний розсуд так чи інакше «парувати» певні історичні факти, проводити аналогії й глибокодумно зауважувати, вслід за Г. Гегелем та К. Марксом, нібито всі великі події повторюються двічі: вперше як трагедія, а вдруге – як фарс.

Ідеться в даному разі про речі технологічні за природою, чи радше, соціально-інженерні – зважаючи на специфіку предмета – тобто такі, котрі: 1) є раціонально стандартизованими щодо засобів досягнення поставлених цілей; 2) спираються на чіткий покроковий алгоритм дій (з властивими цьому алгоритму етапами, операціями, процедурами) індивідуальних або корпоративних агентів [1, с. 190]; 3) передбачають маскування під спонтанні прояви соціальної дії та активно імітують таку спонтанність

(стихійність, самоорганізацію, народну творчість, ініціативу знизу, імпровізацію, некерованість, хаотичність, випадковість).

Соціально-проектну складову війни – гібридної за формою, асиметричної за змістом, яку РФ веде впродовж останніх років проти України, активно вивчають Тарас Березовець, Віталій Білецький, Роман Додонов, Володимир Горбулін, Олександр Курбан, Євген Магда, Ярослав Потапенко, Ігор Руценко, Михайло Слабошпицький, Федір та Галина Турченко тощо [1-12; 21]. Дослідники відзначають подібність між інструментарієм сучасного російського вторгнення в Україну й технологіями комуністичної та/чи націонал-соціалістичної інвазії ХХ ст., проте евристичні можливості такої подібності (за певними винятками [1; 21]) належною мірою не використовують, здебільшого обмежуючись констатацією самого факту існування певних «токсичних» історичних аналогій. Скажімо так, як це робить в одному з інтерв'ю Володимир В'ятрович: «У принципі, те, що зараз відбувається в Україні, дещо нагадує події майже столітньої давності – створення Української Народної Республіки, російська агресія, та ж гібридна війна, проголошення альтернативних урядів (нині – так званих «ДНР»/«ЛНР» – а тоді Радянська Україна у Харкові). Але на цьому аналогії значною мірою вичерпуються, бо справді рівень самосвідомості громадян тепер є на порядки вищий, ніж той, що був у 1918 році. Зараз готовність українців захищати власну державу є набагато вищою. І це вселяє оптимізм» [11].

Актуалізація зазначених пізнавальних можливостей є метою даної роботи.

Уважне вивчення новітньої історії дає підстави ставити під сумнів поширене у вітчизняних мас медіа твердження про те, що гібридна війна є диявольським винаходом Путіна, уможливленим засобами Digital Revolution. За винятком кількох безсумнівних путінських ноу-хау (таких як «енергетична» зброя, «зелені чоловічки» («іхтамнети»), «політичні туристи» («туристи Путіна») тощо) вона – апробований інструмент радянського імперіалізму, спадкоємцем якого себе вважає нинішній очільник РФ. Неусвідомлення такої наступності пояснюється, серед іншого, незасвоєністю історичного досвіду доби комуністичного режиму (насамперед, періоду його становлення), браком усеосяжної декомунізації та роз-імперення, пострадянськістю українського суспільства. Відповідно до цього видається доречним сприймання неконвенційної війни, яку веде Кремль проти України, в ширшій історичній ретроспективі, певною мірою відображеній в історіографії [12-15]. Такий підхід (хоч він і не дає прямих відповідей на фактологічні питання) допомагає досягнути поточну російсько-українську війну як цивілізаційний конфлікт [1, с. 243], робить зрозумілішою практику російського імперіалізму початку ХХІ ст., концептуалізує її. Важливою складовою зазначеної ретроспективи має виступити

більшовицький досвід завоювання влади та спроб її поширення в 1917-1921 рр. [16-19]. Річард Пайпс зауважує принципову відмінність між лютневою революцією 1917 р. у Російській імперії (яка була стихійним актом народного волевиявлення, що поклав кінець царату) та жовтневим переворотом того ж року (який був змовою групи конспіраторів з видимістю підтримки й участі в ньому більшості населення, але насправді без залучення мас), а також – описує прийоми, за посередництвом яких В.І. Ленін у 1917 р. здобував владу. Серед таких прийомів дослідник називає цілеспрямовану дискредитацію Тимчасового уряду та розхитування громадянських інститутів влади в Росії, сприяння створенню паралельних квазіадміністративних структур (рад, фабрично-заводських, солдатських та селянських комітетів тощо), оволодіння ними, маніпулювання їх діяльністю, провокування масових демонстрацій та вуличних безладів, розкладу армії, організацію партійних військових загонів та їх використання для захоплення стратегічних центрів. За Р. Пайпсом, більшовицький переворот 1917 р. пережив дві фази. Впродовж першої (квітень-липень 1917 р.), Ленін намагався захопити владу в Петрограді за допомогою вуличних демонстрацій, підкріплених озброєною силою. Його наміром було довести ці демонстрації, за прикладом лютневих повстань, до масового заколоту, який передав би владу спочатку Радам, а затим, негайно, партії більшовиків. Упродовж другої фази (серпень-жовтень), стратегія змінилася: для маскування приготувань до більшовицького перевороту в Петрограді було скликано непередставницький з'їзд Рад, у той час як спеціальні ударні частини готувалися до оволодіння стратегічними пунктами. Номінально захоплення влади відбулося як тимчасовий захід і від імені Рад, у дійсності ж постійну владу отримувала партія Леніна [20, с. 55-56].

Україна наприкінці 1917 р. стала першою жертвою експансії більшовиків на окраїні колишньої Російської імперії. Цьому передували їхні спроби місцевими силами організувати збройні виступи в Києві та інших великих містах, переформатувати Центральну Раду шляхом проведення Всеукраїнського з'їзду рад з контрольованим складом учасників, ультиматум Центральній Раді, в якому під загрозою оголошення війни наказувалося впродовж 48 годин визнати «советскую власть». Цілком «технологічно» – паралельно київському – зібрався «всеукраїнський» з'їзд із контрольованим складом учасників у Харкові, на той час вже окупованому прибулими з Росії більшовицькими загонами. Потім – від імені «з'їзду» – Центральну Раду було оголошено «поза законом», засновано паралельну «державу» та сформовано маріонетковий «уряд» (про те, чому в 2014 р. «Путіну Янукович був потрібен» саме в Харкові, з точки зору російської традиції захоплювати Україну через столицю Слобожанщини, пише І. Рущенко [1, с. 119-121; 21]). А далі – перше застосування радянського методу (з часом він став класичним) «братньої

допомоги» цьому штучному уряду [22, с. 39-40], розчленування України шляхом створення на її теренах п'яти квазідержавних утворень, виступи п'ятої колони в містах, «переможна хода радянської влади по країні» та інші технології, які дуже корелюють з подіями поточної російсько-української війни.

Характеризуючи – в контексті дослідження важелів гібридної війни РФ проти України – специфічний різновид соціальних технологій, спрямованих на створення ситуації «хаосу» та штучне розкручування сценарію «парареволюції» на території противника, які мають скеровувати «м'яку силу» на досягнення тактичних та стратегічних воєнних цілей, І. Рущенко впроваджує до наукового обігу поняття «підривні соціальні технології» (далі – ПСТ), розкриває його зміст, а також класифікує ПСТ. Ідеться про технології: 1) «створення «народних» республік»; 2) «керований кримінальний натовп» (засоби наповнення: «п'ята колона», «зграя», «адмінресурс», «викрадений мітинг», «акція під прикриттям», «святковий метод», «базовий табір», «ефект соціальної воронки»); 3) «заколот і захоплення влади в містах» (складові: «латентна фаза», «розхитування ситуації», «терор і нейтралізація противників», «символічне маркування території», «захоплення адміністративних будівель», «рейдерська тактика», «встановлення окупаційного режиму», «формування груп бойовиків з місцевого людського матеріалу»); 4) «референдум»; 5) «живий щит» [1, с. 189-242].

Впадає в очі «ленінський» шаблон інструментарію спецоперації «Русская весна». Пояснення тому вбачаємо у радянській виучці її розробників та відверто реваншистському цільовому призначенні цього проекту (реінтеграція СРСР у вигляді «Євразійського союзу»).

Найслабшим місцем ПСТ є потреба взаємничення її структурних компонентів (тих, що стосуються замислу, розробки, управління, здійснення проекту) й переконування громадськості, міжнародного співтовариства в спонтанному характері соціальних процесів; інші уразливі місця – необхідність зчеплення подій та проміжних результатів (руйнація будь-якої ланки у послідовності подій, що утворюють соціальний ланцюг, має критичні наслідки для технології в цілому), залежність управління проектом від зворотних інформаційних зв'язків, розрахованість на швидкоплинні процеси й придатність до використання лише в обмежених проміжках часу [1, с. 193-194].

Відверта штучність «Русской весны», а надто – компілятивний характер задіяних при цьому ПСТ обумовлюють неорганічність, анахронічність, нежиттєздатність зазначеної путінської «многoходовочки» та окреслюють рамку її можливостей. Теоретико-методологічний потенціал вивчення ПСТ поточної російсько-української війни може бути задіяний для активізації вивчення проблематики досвіду більшовицької агресії

проти України в 1917-1921 рр. Насамперед, ідеться про перспективи використання категорії ПСТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І.П. Рущенко. – Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015. – 268 с.
2. Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни» / Т. Березовець. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 392 с.
3. Гібридна війна: in verbo et in грах: монографія / Під. заг. ред. Р.О. Додонова. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 412 с.
4. Магда Е.В. Гибридная война: выжить и победить / Е.В. Магда. – Х. : Виват, 2015. – 320 с.
5. Потапенко Я. Інформаційна складова сучасної російсько-української війни: спроба комплексного міждисциплінарного аналізу / Я. Потапенко // Наукові записки з української історії. – 2015. – Вип. 37. – С. 130-144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui_2015_37_20
6. Рущенко І.П. Підривні соціальні технології у структурі гібридної війни [Електронний ресурс] / І.П. Рущенко // Право і Безпека. – 2015. – №2. – С. 12-16 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_2_4
7. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
8. Слабошпицький М. Велика війна 2014... Україна / М. Слабошпицький. – К.: Ярославів вал, 2014. – 315 с.
9. Сучасна гібридна війна: нові форми агресії. З дослідження Олександра Курбана «Інформаційні війни у соціальних онлайн-мережах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viyna-ta-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>
10. Турченко Ф. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна / Ф. Турченко, Г. Турченко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 166 с.
11. Володимир В'ятрович: Незалежність – їзда на велосипеді: їдеш доти, доки крутиш педалі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/05/11/volodymyr_vyatrovych_nezalezhnist__izda_na_velosypedi_idesh_doty_doky_1094221
12. Голубенко П.І. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П.І. Голубенко. – К.: Дніпро, 1993. – 447 с.;

13. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: виникнення, історія, розпад / А. Каппелер. – Львів: Вид-во Католицького Українського університету, 2005. – 360 с.;
14. Маланюк Є. До проблеми большевизму / Є. Маланюк // Большевизм і визвольна боротьба: [збірка статей]. – Видання: ЗЧ ОУН, 1957. – С. 3-73;
15. Штепа П. Московство / П. Штепа. – [видання 3-є]. – Дрогобич : Відродження, 2000. – 352 с.
16. Дубко Ю.В. Советская Республика Тавриды Авантюра большевистского государственного строительства/ Ю.В. Дубко; под ред. В.А. Зайцева. – Симферополь: Таврия, 1999. – 208 с.
17. Малапарте К. Техника государственного переворота / К. Малапарте; пер. с итал. Н. Кулиш. – М.: Аграф, 1988. – 224 с.
18. Персиц М.А. Застенчивая интервенция. О советском вторжении в Иран и Бухару в 1920-1921 гг. / М.А. Персиц. – М.: Муравей-Гайд. – 197 с.
19. Сидак В.С. Революцию назначить...: Экспорт революции в операциях советских спецслужб. / В.С. Сидак, В.А. Козенюк. – К.: Генеза, 2004. – 248 с.
20. Пайпс Р. Русская революция: в 3 кн. / Р. Пайпс. – Ч. 2; пер. с англ. Н.И. Кигай – М.: РОСССПЭН, 1994. – 583 с.
21. Рущенко І.П. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни [Електронний ресурс] / І.П. Рущенко, Ю.І. Рущенко // Український соціум. – 2016. – №3. – С. 88-99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2016_3_9
22. Грациози А. Большевики и крестьяне на Украине, 1918-1919 годы. Очерк о большевизмах, национал-социализмах и крестьянских движениях: / А. Грациози; пер. с итал. – М.: АИРО-XX, 1997. – 200 с.

Саганюк Ф.В.,

*к. ю. н., доцент, провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу (проблем стратегічного
планування розвитку Збройних Сил України)
науково-дослідного управління (проблем воєнної
політики та воєнної стратегії) центру воєнно-
стратегічних досліджень*

*Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського,*

м. Київ, Україна;

Устименко О.В.,

*к. держ. упр., ст. науковий співробітник,
ст. науковий співробітник науково-дослідного
відділу (проблем воєнної стратегії)*

науково-дослідного управління

(проблем воєнної політики та воєнної стратегії)

центру воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського,

м. Київ, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ З ПИТАНЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ, ЩО ПРИЙМАЮТЬ УЧАСТЬ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

У цьому році збігають три роки, як Росія розпочала активну фазу гібридної війни проти України, окупувавши частину Донбасу та Крим. Це війна, в якій вбито понад 10 тисяч українців – цивільних і військових. Вона триває і сьогодні [1].

За цих умов захист і **активна оборона** України від російського агресора залишається найбільш актуальною проблемою сьогодення. Саме про такий формат оборони йдеться у Воєнній доктрині України [2, п. 21].

Конституцією України визначено, що Україна є суверенною і незалежною правовою державою. Оборона держави, захист її суверенітету і територіальної цілісності та недоторканності є стратегічним пріоритетом.

За цих правових позицій захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки визнані найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Для цього чинна Воєнна доктрина України передбачає, що у загрозованих Україні умовах вона має право на **активну оборону** від агресора. Це її суверенне право. Такий формат оборони держави з воєнної точки зору передбачає забезпечення її захисту і оборони шляхом проведення спільних операцій сил оборони у поєднанні з територіальною обороною, організацією опору на захоплених ворогом територіях [2].

Аналіз законодавства України дозволяє дійти висновку, що воно, як за обсягом так і за суттю, в цілому, є достатнім для організації і забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Водночас результати збройного протистояння, у ході гібридної війни, свідчать що проблеми існують. Розглянемо їх.

Згідно Закону України «Про оборону України» у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну органи державної влади та військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, мали вжити належних заходів для її відбиття [3, ст.4]. *Адекватних заходів вжито не було.*

Цим же законом визначено, що «оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх ланок воєнної організації України ...» [3, ст.2]. Що стосується готовності *та здатності воєнної організації*. Чинним законодавством так і не було визначено склад, завдання, систему керівництва воєнною організацією держави. До тепер оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, Законом України «Про Збройні Сили України» покладені лише на ЗС України, які мають забезпечувати стримування збройної агресії проти України та її відсіч, охорону повітряного та підводного простору держави у межах територіального моря України у визначених законом випадках та брати участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом без будь-яких на то додаткових вказівок чи розпоряджень. Як виявилось, це непосильні для ЗС України, у їх нинішньому стані, завдання та функції.

Конкретна оцінка виконання чи невиконання цих та інших правових норм, у першу чергу конституційних, дана в сучасних концептуальних документах, зокрема Стратегії національної безпеки України [4], Стратегічному оборонному бюлетені України [5] та інших. Однак, для вирішення проблемних питань недостатньо зусиль одних тільки військ (сил). Про це йдеться у сучасних працях військових фахівців [6].

Говорячи про проблемні аспекти оборони держави слід зважати і на те, що вони не повинні зациклюватися лише на змінах в озброєнні, підготовці підрозділів тощо, хоча і це теж важливо. Повинна відбуватися зміна характеру та способу мислення, особливо це

стосується управлінського складу сил оборони. З агресором потрібно вести активну оборону не тільки збройними методами та засобами, а й іншими, у тому числі невійськовими, на усіх напрямках і «фронтах» цієї «гібридної» війни. Серед невійськових засобів автори [6] виділяють, у першу чергу, політико-дипломатичні, правові (міжнародні та внутрішньодержавні), економічні, інформаційно-психологічні, гуманітарні та інші.

Ключовим стратегічним пріоритетом у наявній боротьбі, як визначено Стратегією національної безпеки [4], має бути забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства, усіх складових сил оборони до оборони держави та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни), підвищення рівня її обороноздатності тощо. Для цього потрібно активізувати необхідні наукові дослідження з теоретичних розробок, зокрема щодо внесення змін до військової термінології відповідно до норм та стандартів НАТО, засад стратегічного планування розвитку сил оборони та спільної їх підготовки і застосування для оборони України, особливо в кризових ситуаціях воєнного характеру та в Антитерористичній операції.

На виконання Стратегії національної безпеки і оборони України бажано спланувати і продовжити роботу щодо вдосконалення законодавчої бази з питань функціонування та розвитку усіх складових сил оборони України з урахуванням відповідних принципів і стандартів ЄС та НАТО, що визначено одним із основних шляхів досягнення необхідних їм оперативних та інших спроможностей.

В інтересах гарантованого забезпечення оборони держави Кабінету міністрів України, Міністерству оборони України варто все ж таки порушити питання про внесення змін до частин 2 і 3 статті 17 Конституції України, виклавши їх, наприклад так: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України та інші складові сил оборони.

Організація, функціональне призначення, державне управління та порядок спільної підготовки Збройних Сил України та інших складових сил оборони, їх взаємодії і застосування визначаються законом».

Важливою проблемою є питання створення консолідованої системи управління сектором безпеки і оборони як єдиним функціональним об'єднанням, удосконалення взаємодії та координації дій його складовими, керівництво розвитком та застосуванням складових сил оборони і сектором безпеки і оборони України в цілому. Цю функцію у кризових ситуаціях воєнного характеру законом доцільно покласти на Президента України як Верховного Головнокомандувача не тільки стосовно Збройних Сил, а й усіх складових сил оборони.

Для посилення міжвідомчої координації у сфері національної безпеки і оборони, взаємодії та моніторингу, оцінки розвитку та спільного застосування складових сил оборони у кризових ситуаціях воєнного характеру доцільно розширити повноваження **Воєнного кабінету** Ради національної безпеки і оборони України. Розповсюдити повноваження і на кризові ситуації воєнного характеру, особливо з питань, які уже передбачені Положенням про нього, затвердженим Указом Президента України від 12 березня 2015 року № 139/2015, щоправда, лише на особливий період. Це може бути вкрай корисними у кризових ситуаціях воєнного характеру, зокрема щодо вирішення проблем:

застосування сил і засобів сил оборони для відбиття збройної агресії проти України;

керівництва стратегічним розгортанням, підготовкою і застосуванням сил і засобів структур сектора безпеки і оборони України для стратегічних дій, операцій, бойових (спеціальних) дій;

організації взаємодії сил і засобів складових сил оборони, а також із центральними (місцевими) органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування під час виконання покладених на них завдань у кризовій ситуації воєнного характеру та особливий період;

визначення потреб в особовому складі, озброєнні, військовій техніці, матеріально-технічних, енергетичних, фінансових, інформаційних та інших ресурсах, продовольстві, земельних і водних ділянках, комунікаціях, майні для належного виконання структурами сектора безпеки і оборони України завдань із забезпечення оборони держави, підготовки і використання резервів (поповнень), а також потреб у військовій допомозі Україні від іноземних держав і міжнародних організацій та порядку її використання для відсічі агресії;

переведення національної економіки для функціонування в умовах особливого періоду;

доведення до структур сектора безпеки і оборони України рішень з питань керівництва у сферах національної безпеки і оборони України;

моніторингу стану виконання визначених Президентом України та Радою національної безпеки і оборони України завдань з питань забезпечення оборони держави у кризовій ситуації воєнного характеру та особливий період тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заява Президента України за результатами зустрічі з Віце-Президентом США 16 січня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/zayava-prezidenta-ukrayini-za-rezultatami-zustrichi-z-vice-p-39490>

2. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року №1932-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
4. Про рішення РНБО України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
5. Про рішення РНБО України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 06 червня 2016 року № 240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
6. Романченко І.С. Локальні спеціальні операції як упереджувальні заходи стримування збройних конфліктів / І.С. Романченко, В.Ю. Богданович, І.Ю. Свида // Наука і оборона. – 2012.– № 2. – С. 27-31.
7. Грант Г. Оборонне планування під час процесу трансформації: проблемні питання та шляхи вирішення / Г.Грант // Матеріали науково-практичної конференції 28-29 травня 2013 р. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2013. – С. 29-37.

УДК 355.02

*Голопатюк Л.С.,
ст. науковий співробітник
Національного університету
оборони України
імені Івана Черняхівського,
м. Київ, Україна*

ГІБРИДНИЙ ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ: ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Гібридні воєнні конфлікти (ВК) в останні роки стали ключовим фактором системної кризи міжнародної системи безпеки. В той же час в політичному, військовому і експертному середовищі відсутня єдність у розумінні ознак і особливостей ВК. Сутність ВК суттєво трансформувалася, класичні сценарії їх вирішення не досягають мети

ефективного розв'язання. Окремі експерти не визнають особливостей ВК, інші наполягають на тому, що їм притаманна специфіка. У спеціальній літературі використовуються і не зовсім точні вирази, які треба відрізнити від наукової термінології. Зокрема, поняття «мала війна», «обмежена війна», «гібридна війна», «конфлікт низької інтенсивності», «конфлікт високої інтенсивності» увійшли в обіг ще з другої половини минулого століття.

Як відомо, до особливостей конвенційного ВК минулого століття відносяться наступні: наявність суб'єктів воєнно-політичних відносин; протиріччя у відносинах між цими суб'єктами; застосування зброї як головного засобу вирішення загострення протиріч; бойові дії на обмеженій території.

Постіндустріальна ера відзначилася принципово новим, відмінним від конвенційного, типом ВК. Початком ери ВК вважається промова президента Російської Федерації на Мюнхенській конференції з питань безпеки 2007 року. Імплементация нової стратегії ВК відбулася вже під час війни Росії проти Грузії у 2008 році. За офіційними висновками Гаагського трибуналу, Україна з 2014 року перебуває у стані ВК. Потенційно апробована стратегія ВК може бути застосовані як у тліючих конфліктах на теренах СНГ: Карабах, Південна Осетія, Абхазія і Придністров'я, так і на посткомуністичному просторі Європи: країнах Балтії, Польщі, Угорщини, Болгарії, ряду Балканських країн. Навіть приналежність до НАТО вже не буде гарантованим фактором від дестабілізації ситуації і використання її на користь власних національних інтересів. Очевидно, що саме до цих країн будуть використані стратегія ВК і тактика терористичних загроз, а не прямої воєнної агресії. Цілком імовірним у середньостроковій перспективі може стати значне зростання масштабів та інтенсивності існуючих конфліктів і виникнення нових зон нестабільності з усе більш широким залученням, прямо або побічно, військових потенціалів таких країн як США, країн ЄС, КНР, РФ, Індії, Пакистану, Туреччини, Ірану, Ізраїлю та інших.

Воєнна доктрина України 2015 р. визначає дві наступні особливості сучасних ВК: асиметричне застосування воєнної сили не передбаченими законом збройними формуваннями; комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів: економічних, політичних, інформаційно-психологічних.

Традиційне розуміння ВК змінюється та вимагає корекції. Власне, є два крайні погляди на проблему. Згідно одного, традиційне бачення ВК застаріло і не може сприяти вирішенню проблем безпеки, які ставить перед нами XXI ст. Інша точка зору твердить, що трансформується характер та сутність ВК, але незмінною залишається його природа. Не викликає сумнівів лише той факт, що конвенційний ВК як «форма розв'язання

міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили» вже відійшла у минуле.

Визначимо сучасний ВК як дії, що здійснюються шляхом поєднання політичних, військових, економічних, інформаційних і міжнародно-правових сценаріїв ведення конфлікту з метою досягнення воєнно-стратегічних цілей. Сучасний ВК відрізняється від конвенційного наявністю чіткого воєнно-політичного рішення агресора і використанням сукупності сценаріїв. Сценарії, які застосовуються, не мають хаотичного характеру, а вбудовані в єдиний ланцюг, який зв'язує військові і невійськові способи ведення війни та використовується як зброя.

ВК є безперервним процесом, який триває у часі і не має чітких рамок початку та завершення. Разом з тим, ВК є циклічним процесом з наступними фазами: прихована підготовка, загострення відносин, початок конфліктних дій, криза, вирішення конфлікту.

Сучасний ВК відбувається на геополітичному, воєнно-політичному і воєнному рівнях і складається із багаторівневих дій, спрямованих на дестабілізацію.

Воєнно-стратегічними цілями ВК є підриг сукупної могутності держави, позицій і впливу уряду всередині країни і на міжнародній арені, зміна влади, територіальний розподіл та формування нових, більш залежних держав, приведення до ситуації, коли застосування воєнної сили стане просто зайвим. *Суб'єктами ВК* є держава, олігархічні клани, окремі приватні особи, терористичні організації, структури транснаціональної організованої злочинності, міжнародні організації або група зацікавлених країн.

До політичних особливостей відносяться в першу чергу ускладнення ідентифікації джерела ВК, яке, як правило, є анонімним, та як наслідок цього: відсутність акту оголошення війни; продовження дипломатичних відносин між воюючими державами; дія двосторонніх договорів, особливо політичних; не відбувається докорінна зміна усього державного механізму на воєнний стан; воєнний конфлікт не стає особливим станом всього суспільства.

Сучасний ВК здійснюється за єдиним планом як воєнними і цивільними компонентами сектору безпеки і оборони, так і іррегулярними та партизанськими формуваннями. Упор робиться на солдатів «нізвідки», які начебто не належать ніякій державі і завдяки цьому не підпадають під будь-які закони і конвенції. «Зелені чоловічки» – це своєрідний гібрид, щось середнє між солдатами і терористами: невідомо, хто вони, і хто ними командує. А якщо немає командирів, ні з ким вести переговори щодо умов перемир'я.

Стратегія ВК визначає об'єкт впливу; спектр військових і цивільних цілей противника, включаючи населення; кінцеву мету; джерела забезпечення необхідними

силами і засоби та порядок доступу до них; організацію руху протесту і збройних формувань; політичні об'єднання та лідери, здатні очолити протест; організацію підготовки польових командирів і бойовиків, мобілізаційних пунктів і маршрутів перекидань найманців; координоване використання ЗМІ; забезпечення підтримки з боку міжнародних організацій та міжнародної громадськості; організація мережевих структур управління.

Крім класичних форм застосування збройних сил, стороною ВК можуть виступати недержавні актори, а діапазон поєднання регулярних та іррегулярних тактик далі розширюється. До недержавних акторів відносяться як незаконні збройні формування, так і приватні компанії. Їх роль виконують як найманці, так і агентурна мережа, заздалегідь підготовлені спецслужбами однією із сторін конфлікту.

Основний метод досягнення цілей – терористичні і диверсійні атаки. Приклади ряду ВК показують, що мета терористичної діяльності – масштабна гуманітарна катастрофа. Відновлювати державність в такій ситуації неможливо до тих пір, поки терористи мають достатній рівень військової, матеріальної і інформаційної підтримки.

Відсутність чітко вираженої лінії фронту. Бойові дії припускають точковий вплив по ключовим елементам системи національної безпеки противника на всій його території різновидових (різновідомчих) тактичних угруповань, які керуються з єдиного стратегічного центру. Тактичними одиницями можуть бути як регулярні частини і підрозділи, так і різнотипні іррегулярні військові формування та цивільні структури, наприклад, організації з області високих технологій. Бойові дії меншої інтенсивні, ніж у війнах, характеризуються епізодичністю; ведуться частиною збройних сил, в той час як інші війська знаходяться в місцях постійної дислокації і займаються повсякденною діяльністю.

ВК також має ще один фронт – економічний.

Інформаційний та психологічний вплив визначається як наскрізна діяльність на всіх етапах ВК і в постконфліктний період.

ВК породжує нові правові проблеми. Для конвенційних типів воєнних конфліктів у міжнародному праві сформульований широкий набір законів, правил і норм війни стосовно права, які передбачають два обов'язкових параметри: наявність організованих озброєних контингентів; бойові дії певної інтенсивності. Ці параметри вважаються достатніми і можуть супроводжуватися певними додатковими характеристиками. В той же час недержавні виконавці бойових завдань можуть робити такі речі, які сама держава робити не може.

Таким чином, сучасний гібридний ВК є комплексним, його основними складовими є політична, воєнна, економічна, інформаційна і міжнародно-правова. Воєнно-стратегічною метою сучасного ВК є територіальний розподіл та формування *нових більш залежних країн*. Сценарії розвитку сучасних ВК мають багато схожих рис, їх імплементація і розвиток є *керованим процесом*. *Воєнна сила не є вирішальною* у сучасному ВК, мета досягається в першу чергу оптимальним поєднанням економічної, інформаційної і воєнної складових. Участь збройних сил у сучасних ВК вимагає суттєвого переосмислення концепцій їх розвитку, зміни системи переходу до формування не тільки міжвидових, але й до міжвідомчих угруповань сил, трансформації системи стратегічного і оборонного планування. Необхідна розробка і впровадження в практику системи критеріїв і методики на основі переважно кількісних методів, які дозволяють проводити оперативний вибір сценарію запобігання сучасному ВК.

УДК 355.394.(477.46)

*Григоренко Т.О.,
ст. науковий співробітник
Черкаського обласного
краєзнавчого музею,
м. Черкаси, Україна*

ДОПОМОГА ВОЛОНТЕРІВ ЧЕРКАЩИНИ УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ДОНБАСІ (2014-2017рр.)

Зовнішня агресія Російської Федерації проти України призвели до суттєвих змін у свідомості українців. Війська в перші дні не мали вдосталь ні зброї, ні боєприпасів, ні амуніції, ні харчів, ані медикаментів. І в цей важкий час руку допомоги військовим і добровольцям подали звичайні українці.

На фронт поїхали вантажівки з допомогою захисникам. Волонтери почали доправляти на фронт все необхідне і, не тільки харчі чи одяг, але й ліки, бронежилети і багато іншого. Не стала винятком і Черкащина. Багаточисельна армія черкаських волонтерів працює в різних напрямках, залучаючи до допомоги армії та переселенцям широкі маси черкащан. Різноманітність видів допомоги одночасно дивує й захоплює.

Однією з перших у Черкасах виникла волонтерська ініціатива «Наш батальйон», координатором якої є В'ячеслав Скічко.

Асортимент товарів, які виготовляють активісти для військових, збільшується з кожним днем. Більше 200 людей у шести точках міста Черкас починали з виготовлення маскувальних сіток для вогневих точок, бронетранспортерів, танків, траншей і бліндажів. Плели сітки – тому підрозділ назвали «Черкаські павучки». Переважно жінки різного віку, професій, студенти й пенсіонери, школярі, переселенці з зони АТО – з 9 ранку і до 21 години, кожного дня поспішають хоч на годинку долучитися до благородної справи. «Черкаські павучки» мають свої власні, дуже оригінальні правила: за роботою заборонено суперечки та розмови на будь-які негативні теми. Кажуть, що так бійцям речі передаватимуться лише з позитивною енергетикою. Маскувальні сітки їхнього виробництва довели свою ефективність. Найкращим компліментом для невтомних «павучків» є постійні замовлення від військових підрозділів [1].

«Черкаські павучки» освоїли виробництво маскувального халату «кікімора». У їхньому маск-халаті повністю вільний доступ до кишень (розгрузки, бронежилета, бушлата). Окрім того у черкаської «кікімори» унікальна конструкція капюшона, який можна відстебнути і використовувати окремо. За потреби він прикриває половину спини і повністю плечі.

Велика проблема для волонтерів знаходити будь-які матеріали камуфляжних кольорів. Доводиться по шматочку збирати, об'їжджати всі ательє, забирати обрізки. Також, звичайно, потрібні кошти, бо сітка для основи коштує чималих грошей.

Одночасно з сітками черкаський «Наш батальйон» розпочав новий проект – «Укропський сухпай», який допоміг зробити харчування військових у зоні АТО більш різноманітним і корисним. Сухі борщі з Черкас уже добре знають бійці на передовій. За жартівливою назвою «Укропський сухпай» криється серйозна робота з виготовлення домашніх дегідрованих (сушених) страв для бійців у зоні АТО. Переваги цих страв неможливо переоцінити: насамперед, безпека – у зневоднених продуктах харчування не розмножуються шкідливі бактерії, грибки чи пліснява. Такі сухі пайки можуть зберігатись до 1 року без втрати якості та поживності [2].

Ще один винахід «Укропського сухпаю» – традиційна українська страва – перемелене сало з часником.

Одного ранку до волонтерів зателефонували хлопці з «Азову», дуже дякували за борщі, сухарі, імбирний чай, енергетичні цукерки, а особливо – за сало. Про сало окремо сказали, що вже другий день його їдять і не можуть відірватись. А тепер і відриватись від нього не треба! Волонтери зробили новий вид упаковки у вигляді туба. Вакуумна упаковка компактна і легко вміщується в кишеню. Волонтери вважають цей продукт незамінним на передовій, адже сало з часником довго зберігається. Його можна їсти з

гарніром, додавати до каш, просто намазувати на хліб або їсти в прикуску з сухариками [3].

Ще один напрямок опанували волонтери ініціативи «Наш батальйон». Якщо раніше майстрині-волонтерки виготовляли для бійців «кікімори» та маскувальні сітки, то нині узялися ще й за пошиття необхідного одягу. Швейний філіал тепер буде шити не лише основи на «кікімори» та чохли на сітки, а й дуже необхідні речі для наших захисників. За місяць волонтерами було пошито 140 комплектів літньої форми, 12 брюк, а тепер взялися за бандани, балаклави, футболки. Частина буде йти на потреби підшефних підрозділів [4]. І ще одна новація – пошиття комбінезонів для танкістів. Спочатку планували придбати через Інтернет звичайні робочі комбінезони в кількості 90 штук по 280 гривень за одиницю. У результаті спілкування з виробником з'ясувалось, що це ціна на найпростіший комбінезон та ще й з напівсинтетичної тканини, яка плавиться. Тож вирішили пошити дійсно повноцінний танковий комбінезон у своєму патріотичному волонтерському ательє. Сигнальний зразок пошитий і відправлений до танкістів. Власну модель волонтерки «Нашого батальйону» розробили на базі двох зразків – німецького та англійського виробництва. У ній намагалися врахувати всі нюанси – від кишень та санітарного клапана до підсилених колін (де тканина не повинна протиратися) та евакуаційних строп з підсиленим каркасом [5]. Всього було відшито 96 комбінезонів для 1-ї окремої танкової бригади.

Волонтери «Нашого батальйону» не зупиняються на досягнутому і закликають небайдужих містян долучатися до благородної волонтерської справи.

Взагалі, підрахувати точну кількість волонтерів на Черкащині неможливо, так як існує значна кількість волонтерів-одинаків, а також чимало волонтерських груп та об'єднань, які працюють незалежно від державних органів. Крім того, деякі з них, з початку війни вже ліквідувалися, а багато хто просто не афішує свою діяльність.

Майже три роки надає допомогу підрозділам Збройних сил України та добровольчим батальйонам волонтерська група «Поміч народу» («Помощь народа»), керівник Мусієнко Олександр Федорович, позивний «Полковник». Сам, колишній військовий, з перших днів війни на сході почав допомагати нашим захисникам, особисто возив волонтерські вантажі на передові позиції. Причому доїжджав до самих крайніх точок, на, так звані, «нулі» – нерідко бував на шахті «Бутівська», під Донецьким аеропортом, позиціях «Зеніт» та «Республіка Мост», у Пісках, Карлівці, Опитному, Водяному та Авдіївці [6].

Список підрозділів та частин, до яких довозив допомогу керівник волонтерської групи «Поміч народу» доповнюється з кожною поїздкою. Це батальйон «Айдар»,

прикордонники навчального центру «Оршанець», 93-а і 28-а окремі механізовані бригади, 90-й десантний батальйон, 128-а окрема гірсько-піхотна бригада, ДУК ПС, 79-а окрема аеромобільна бригада, медичний батальйон «Госпітальєри» та військовий госпіталь у м. Красноармійськ.

На початку збройного конфлікту на сході України волонтерські організації та окремі волонтери здійснювали свою діяльність незалежно від владних органів, використовуючи власні кошти та пожертви громадян. Пізніше частина волонтерських організацій почали діяти у співпраці з органами влади і з часом перетворилися у центри допомоги з офіційним статусом. Так, на базі Черкаської Самооборони Майдану у Черкасах був створений Центр забезпечення військових у зоні АТО, керівник Інесса Плащенкова. Волонтери Центру збирають кошти, продукти та необхідні речі для військових у супермаркетах, на початку своєї діяльності надсилали допомогу добровольчим батальйонам «Айдар», БТО «Черкаси» та іншим підрозділам безпосередньо на передову.

Офіційний статус має Центр Допомоги Армії. Його очолила громадська діячка, голова Громадської організації «БлокПост» Оксана Циганок. Центр надає допомогу черкаським військовим, збирає ресурси, кошти, відправляє на схід амуніцію, також опікується пораненими і сім'ями загиблих. В Центрі працюють волонтери, також є складські приміщення, де знаходиться одяг, військове спорядження, продукти харчування. Звідси ж від'їжджають автобуси та вантажівки на схід. В липні 2015 року Центр допомоги армії передав на передову бійцям батальйону «Айдар» безпілотник, придбаний інвестором, який будує завод із виробництва побутової техніки «Saturn». З проханням про придбання сучасного безпілотника бійці звернулися безпосередньо до Центру допомоги армії [7].

Волонтерські групи, ініціативи та організації працюють не тільки в Черкасах, а й у багатьох містах і селах області.

Організація «Волонтери Канева» виникла у березні 2015 р. За інформацією Людмили Мален, однієї з координаторів волонтерського об'єднання: «За два роки роботи волонтерами було сплетено 116 маскувальних сіток, пошито 58 комплектів термобілизни, 16 маскувальних костюмів. В 2017 році почали робити маскувальний костюм «Кікімора» і вже сплели 5 штук. Скільки зроблено всього навіть складно порахувати. Це і сплетені шкарпетки, рукавички, пошита білизна, балаклави, бандани, «сидушки»-каремати, подушки. Допомагали чим могли: збирали сало для перекручування з часником, м'ясо для «тушкованки», закрутки, продукти харчування, робочий інструмент, теплий одяг та взуття, постільну білизну для медчастини. За зібрані гроші закупляли ліки, тактичні

окуляри, берці, миючі засоби, лопати, цвяхи, саморізи, плівку. Самі навчилися робити «енергетичні батончики» з сухофруктів з медом» [8].

Черкаський Обласний Благодійний фонд «Сила доброти» (координатор Людмила Свистун). «З початком вторгнення агресора на територію нашої Держави благодійний фонд «Сила Доброти» прийняв рішення про надання допомоги добровольцям та солдатам, які захищають нашу землю від окупантів, а також допомагати мирному населенню, яке залишилося проживати в зоні бойових дій. Волонтери та небайдужі люди почали збирати ліки, кошти, продукти, речі та все необхідне що потребують солдати та цивільні люди і відвозити на передову та в міста і селища, які потрапляють під обстріли бойовиків та армії Росії» [9].

Волонтери фонду за три роки об'їздили майже всю прифронтову зону Луганської та Донецької областей. Побували в таких містах, як м. Попасна, м. Щастя, м. Старобільськ, м. Слов'янськ, м. Артемівськ, м. Майорськ (біля Горлівки), м. Авдіївка, м. Маріуполь, с. Гранітне, м. Волноваха, с. Широкіне, смт. Мангуш [9]. Мирному населенню привозили ліки, речі, хліб та продуктові набори в смт Миронівський, м. Авдіївка, м. Золоте довозили все необхідне і взимку, в мороз, та в літню спеку. На місцях волонтери фонду проводять різноманітні акції на підтримку воїнів АТО та їх сімей, допомагають дітям загиблих воїнів.

Звичайно, що представлені у статті волонтерські організації лише невелика частка багатотисячної армії волонтерів, що допомагають нашим воїнам та мирному населенню. Війна на сході України триває вже три роки і, незважаючи на запевняння влади про забезпечення збройних сил усім необхідним, волонтери й досі відіграють досить вагомий роль у вирішенні проблем збройних сил, переселенців та мирного населення в зоні конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вражений розмахом роботи «Нашого батальйону» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v4asno.com/vrazhenij-rozmaxom-roboti-nashogo-bataljonu>
2. Черкащанки готують «укропський сухпай» для бійців АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/cherkaschanki-gotuyut-ukropskiy-suhpay-dlya-biyciv-ato-392771.html>.
3. Міні-фабрика для бійців АТО випускатиме сало у тубах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.0472.ua/article/766466>.
4. Черкаські волонтери будуть обшивати АТОвців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v4asno.com/cherkaski-volontery-budut-obshyvaty-atovtsiv/>.

5. У Черкасах волонтери розробили надфункціональний комбінезон для танкістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://provse.ck.ua/u-cherkasah-volontery-rozrobyly-nadfunktsionalnyj-kombinezon-dlya-tankistiv-foto/>.

6. «Помощь народа» Волонтёрская группа помощи украинской армии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/pomich.narody/?fref=nf>.

7. Из Черкас на Схід «вирушив» безпілотник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://procherk.info/news/7-cherkassy/34530-iz-cherkas-na-shid-virushiv-bezpilotnik>.

8. Волонтери Канева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/kanivolonter/?fref=ts>

9. Сила Доброти. Черкаський Обласний Благодійний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://in.ck.ua/ua/syla-dobroty> <http://in.ck.ua/ua/syla-dobroty>.

УДК 340.137

Возняк С.М.,

*к. т. н., ст. науковий співробітник,
начальник науково-дослідного відділу
Національного університету
оборони України
імені Івана Черняхівського,
м. Київ, Україна;*

Іващенко А.М.,

*к. т. н., доцент, ст. науковий
співробітник Національного
університету оборони України
імені Івана Черняхівського,
м. Київ, Україна*

СТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ І СЦЕНАРІЇ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Одночасно з початком нового століття США і Росія розробляють стратегію нової форми сучасної війни – гібридного конфлікту. Такі конфлікти вже розпочалися в Іраку, Афганістані, Сирії, Грузії, Україні. Разом з тим, не існує чіткого визначення поняття

«гібридна загроза», «гібридний конфлікт» та системних поглядів як стратегію підготовки та ведення такого конфлікту і сценарії протидії гібридним загрозам.

Окремі елементи стратегії гібридного конфлікту були обґрунтовані ще Сунь-Цзи. У минулому столітті з'являється декілька теоретичних праць, в яких обґрунтовуються стратегії конфліктів наступного століття. Полковник Генерального штабу царської Росії Євген Месснер розробляє стратегію третьої світової війни, передбачає епоху «некласичних війн», називає головні форми збройної боротьби майбутнього. Капітан збройних сил Великої Британії, військовий історик і теоретик сер Б. Г. Ліддел Гарт складає енциклопедію стратегії і тактики непрямих дій, яка фактично стала основою теорії і стратегії сучасного воєнного конфлікту. З 2014 року поняття гібридного конфлікту (hybrid warfare) і гібридної загрози (hybrid warfare threats) використовуються в офіційних документах США і НАТО. Воєнна доктрина Росії 2014 року наводить основні ознаки сучасного гібридного конфлікту та декларує необхідність підготовки до протидії гібридним загрозам, однак пряме використання цих термінів у тексті відсутнє.

Стратегія змін включає посилення впливу на підготовку, хід і результат гібридного конфлікту як військової, так і іррегулярної складової контингенту; широке використання високоточної зброї; активне залучення потенціалу цивільних компонентів; супроводження конфлікту потужним інформаційно-психологічним впливом; зростання глобальної нестабільності, ролі недержавних суб'єктів, кількості можливих політико-військових комбінацій; поширення інформаційних і військових технологій; демографічні зміни; посилення суперництва з доступу до глобальних ресурсів; застосування сучасних видів високоточної зброї при збереженні ролі ядерної зброї як засобу стримування. Комплексний вплив зазначених чинників призводить до появи нового типу загроз – гібридних, джерелами яких можуть бути як держави, так і інші суб'єкти.

Визначимо гібридні загрози як такі, що створюються противником з одночасним, системним та адаптивним використанням традиційних та нетрадиційних, військових і цивільних засобів для досягнення цілей конфлікту.

Комплекс гібридних загроз формується за задалегідь визначеним стратегічним задумом і визначає широкий спектр військових і цивільних цілей противника, включаючи населення. Кінцева мета полягає в підриві сукупної могутності держави, позицій і впливу уряду всередині країни і на міжнародній арені.

До числа найбільш важливих характеристик гібридних загроз відносяться: джерела, склад, масштаб загроз. Комплексний характер гібридних загроз ускладнює завдання ідентифікації їх джерела, яке, як правило, є анонімним. Створювана таким

шляхом невизначеність дозволяє істотно сповільнити відповідну реакцію з боку сторони, що зазнала нападу.

На відміну від класичного воєнного конфлікту, гібридний конфлікт відбувається на геополітичному, воєнно-політичному і воєнному рівнях та складається із багаторівневих дій, спрямованих на дестабілізацію. В цілому гібридний конфлікт є потужною і складною формою сучасної війни.

Основними елементами стратегії гібридного конфлікту можливо визначити наступні:

1. Гібридний конфлікт є *процесом*, який триває у часі та не має чітких рамок його початку.

2. Цей процес здійснюється за *єдиним планом* збройними силами, партизанськими та іншими іррегулярними формуваннями та різними цивільними компонентами.

3. В рамках розробки стратегії гібридного конфлікту реалізуються наступні кроки: виявлення суспільних груп, здатних брати участь у планованих акціях протесту; організація сталого фінансування руху опору; визначення практичних гасел, максимально наближених до реальних вимог суспільних груп протесту; визначення політичних об'єднань та підготовка лідерів, здатних очолити політичний протест; підготовка в спеціалізованих таборах польових командирів і бойовиків для силових акцій; забезпечення підтримки опозиції за рахунок координованого використання контрольованих опозицією електронних вітчизняних і зарубіжних ЗМІ; завоювання підтримки з боку міжнародних організацій та міжнародної громадськості; організація мережевих структур управління підривними діями, постачання, зв'язку та моніторингу обстановки.

4. Інформаційний та психологічний вплив визначається як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту і в постконфліктний період.

5. Стратегія гібридного конфлікту передбачає наступні фази: підготовка інтервенції з використанням психологічних, ідеологічних та дипломатичних методів; введення в оману політичних лідерів провідних країн світу і дезінформація локальних керівників; залякування і підкуп високопоставлених осіб з армії і адміністрації, а також місцевих олігархів; поява озброєних банд, захоплення будівель держустанов; встановлення зони заборони польотів над зайнятими сепаратистами районами; точкові удари по ключових об'єктах; терористичні атаки; повномасштабне вторгнення; систематична ліквідація решти пунктів опору.

6. Нова російська стратегія ставить наголос на військових, які начебто не належать ніякій державі і завдяки цьому не підпадають під будь-які закони і конвенції.

7. Військові дії припускають точковий вплив по ключовим елементам системи національної безпеки противника на всій його території різновидових (різновідомчих) тактичних угруповань, які керуються з єдиного стратегічного центру. Тактичними одиницями можуть бути як регулярні частини і підрозділи, так і різнотипні іррегулярні військові формування та цивільні структури, наприклад, організації з області високих технологій.

Вирішення комплексу завдань щодо забезпечення національної безпеки досягається за рахунок консолідації суспільства, зміцнення національної оборони, розвитку зв'язків з союзниками і партнерами, використанням потенціалу існуючих міжнародних організацій з безпеки і протидією деструктивному впливу у сфері міжнародних відносин.

Важливим кроком з підготовки до гібридного конфлікту є рішення про формування у складі збройних сил поряд з підрозділами сухопутних військ, авіації і флоту, сил спеціальних операцій. Комплексний склад таких сил дозволяє їх залучати для вирішення двох принципово різних завдань: запобігання диверсійно-розвідувальним діям противника в особливий період, боротьбі з іррегулярними формуваннями на власній території та організація підривної роботи на території противника за рахунок створення іррегулярних мережевих структур.

Розробка сценаріїв протидії, планування і створення спроможностей протидії здійснюється з урахуванням важливості зовнішньої підтримки.

Загальні сценарії протидії гібридним загрозам включають наступні елементи: перекриття каналів фінансування підривних сил, використання дипломатичних засобів для ізоляції і покарання держав-спонсорів, націлювання всіх видів розвідки на визначення та ідентифікацію лідерів та інфраструктури як першочергових об'єктів для наступного знищення ударами високоточної зброї.

На відміну від антитерористичних операцій, значний спектр яких здійснюється в стислі терміни, тимчасові рамки планування, здійснення і координації дій в гібридному конфлікті набагато ширші. Переконливим мірилом успіху в антитерористичній операції може служити знищення або полонення лідерів, то в гібридному конфлікті настільки очевидних показників немає.

В рамках підготовки сценаріїв протидії гібридним загрозам:

- формується відповідна довгострокова військово-політична стратегія;
- вдосконалюються законодавчі та юридичні процедури прийняття рішень на використання військової сили;
- створюється спеціальний орган для координації зусиль на всіх рівнях;

- розробляється стратегія використання сил спеціальних операцій;
- проводиться адаптація системи оборонного планування;
- визначається перелік потенційних цілей і проводиться підготовка до нанесення ударів високоточною зброєю;
- визначаються райони, які можуть бути охоплені гібридним конфліктом;
- організовується тісна координація між структурами сектору безпеки і оборони.

Особлива увага приділяється формуванню регіональних і глобальних органів управління в гібридному конфлікті. Такі органи за природою також повинні мати гібридний характер, володіти гнучкістю і здатністю до адаптації від тактичного до стратегічного рівня, відповідними кадрами, системами зв'язку та обміну інформацією, можливостями взаємодії з партнерами.

Висновок. Мета гібридного конфлікту – привести до ситуації, коли застосування воєнної сили стане просто зайвим. У гібридному конфлікті немає ні початку, ні кінця, що притаманно класичному розумінню війни (оголошення війни, капітуляція). Безпосередні зіткнення солдатів «обличчям до обличчя» стануть рідкістю, їм на зміну придуть точні ракетні удари з великої відстані. Зітреться грань між військовими і цивільними. Цивільні, у разі озброєння і відповідної підготовки, стануть серйозною загрозою для регулярних формувань противника з-за свого нерегулярного характеру.

УДК 329.733

*Джувага В.,
історик, волонтер,
м. Маріуполь, Україна*

ВОЛОНТЕРИ І ДОБРОВОЛЬЦІ МАРІУПОЛЯ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З самого початку російського вторгнення до українського Криму, на російських сайтах з'явилися оголошення з пропозицією взяти участь у мітингах на сході України. Бажаючим гарантувались безкоштовний проїзд, харчування і проживання.

1 березня 2014 р. комуністи і регіонали та їхні прихильники за допомогою чисельних найманців з Росії під керівництвом московських політтехнологів почали мітинги біля Маріупольської міськради. Ці мітинги були складовою частиною операції російських спецслужб «Русская весна».

На першому ж мітингу 19-річний громадянин Росії зірвав український прапор на флагштоку біля міськради і повісив російський триколор. Того ж дня Совет Федерації Росії під головуванням Валентини Матвієнко прийняв рішення про застосування своїх військ на території інших держав.

Мітинги під міською радою стали постійними – масовку для них поселили в приморських пансіонатах. Намагаючись взяти ситуацію в області під контроль, Київ призначив головою Донецької облдержадміністрації Сергія Таруту, який був родом і починав працювати в Маріуполі, проте він зіштовхнувся з повним колапсом правоохоронних структур і нічого не міг зробити для покращання ситуації.

13 квітня 2014 р. приміщення міської ради захопив взвод 45-го полку спецпризначення ГРУ Генерального штабу Росії, одягнений у спортивні костюми. Ввечері того ж дня близько 150 бойовиків (в їхньому числі були члени «Искренности»), озброєних палицями, прутами і ланцюгами, напали на українських активістів, які обороняли міське управління міліції. Правоохоронці, присутні при цьому, проявили повне невтручання в побійще. В результаті понад 10 активістів отримали серйозні травми.

Безцеремонне втручання Росії у життя України викликало протест навіть у багатьох нейтрально налаштованих маріупольців.

Ще у березні, коли під місто були стягнуті підрозділи 72-ї бригади, у Маріуполі зародився волонтерський рух. Серед перших волонтерів були Олексій Семенов, Анна Чорнобай, Ніна Гук, Анна Котельникова, Юрій Нічиков, Оксана Зайцева та інші. Координувала їх викладачка держуніверситету Марія Подибайло, активістка Київського і Маріупольського Євромайданів.

Проукраїнські налаштована молодь, яка народилася і виросла у незалежній Україні, бачачи бездіяльність органів влади, почала стихійно готуватися до відсічі загарбникам. Велика кількість маріупольців пішла до добровольчих батальйонів «Азов», «Донбас», «Шахтарськ» тощо і до лав ЗСУ. 21 квітня 2014 р. українські патріоти біля кінотеатру «Комсомолец» створили добровольче об'єднання «Маріупольська дружина».

За підрахунками аналітиків, близько 70% добровольчих батальйонів, які першими прийняли на себе удар московської військової машини, були жителями Донецької та Луганської областей.

Перша спроба звільнити Маріуполь, здійснена добровольцями батальйонів «Азов» і «Дніпро-1» 6-7 травня 2014 р., виявилася невдалою. Бійці підрозділів разом з активістами футбольних ультрас звільнили приміщення міської ради від бойовиків і передали їх міліції, проте міліція бойовиків випустила на волю і вони спокійно повернулися в міськраду.

6 травня «народний мер» Д. Кузьменко оголосив про проведення в Маріуполі референдуму з «питання незалежності ДНР» від України. Активістка О. Головченко підготувала і надрукувала листівку, в якій роз'яснювала його незаконний характер і закликала не приходити на нього.

7 травня в результаті вдалої операції добровольчого батальйону «Азов» проти бойовиків так званої «ДНР» біля Мангуша 1 терориста було вбито, до «азовців» потрапив у полон «міністр оборони ДНР» Ігор Какідзянов.

8 травня сепаратисти підпалили біля міськради шини і перекрили рух по проспекту Леніна.

Напередодні т.зв. «референдуму» за «незалежність» «ДНР», запланованого на 11 травня, на День перемоги у Другій світовій війні 9 травня російські спецслужби при повному небажанні міліції навести порядок у місті, влаштували криваву бійню біля Маріупольського міського управління міліції. Озброєні росіянами близько 80 бойовиків під керівництвом колишнього співробітника спецслужб Олега Недавнього (Мангуста) спробували взяти штурмом міську міліцію. Вони встигли захопити два поверхи з трьох, коли до будівлі прорвалися БМП 72-ї мотопіхотної бригади ЗСУ і добровольці з батальйону «Азов». Прориватися бійцям на БМП довелося через барикади з покришок, які нагромадили місцеві зрадники. Прорив БМП на повному ходу через барикади був знятий на відео і розійшовся по всьому світу, ставши прикладом боротьби українців проти організованої Кремлем агресії.

Після жорстокого бою із застосуванням автоматів та РПГ, міськуправління міліції було взято під контроль українськими силовиками, проте відступаючи, проросійські бойовики запалили міліцію. Під час боїв загинуло два співробітника міліції та 4 бійця ЗСУ і Нацгвардії України, крім того від куль російських снайперів та просто випадкових загинуло 7 цивільних. З боку нападників загинуло 6 бандитів, серед них громадянин РФ, який був свого часу найманцем в Єгипті. Бойовикам дісталася зіпсована БМП-1, перед тим кинута українськими військовими.

Проте українські війська, щоб не допустити ескалації напруги в місті, ввечері 9 травня було виведено з Маріуполя. Як показали подальші події, це рішення було край невдалим. Владу в Маріуполі перебрали проросійські сили. 11 травня у Маріуполі, як і в інших містах Донеччини, пройшов «референдум» про «незалежність ДНР». В місті було відкрито лише 4 пункти голосування. Багато маріупольців до кінця не зрозуміло, що з них вимагається, проте вони взяли участь у «народному волевиявленні». Через недостатню кількість місць для «волевиявлення», поблизу райадміністрацій вирости черги. Організатори цього дійства припустилися багатьох порушень існуючих норм, часто

видаючи в одні руки по кілька бюлетенів. Стало відомо число учасників «референдуму» – 30% маріупольців.

Очільники так званої «ДНР» оголосили, що вибори президента України на території «республіки» скасовуються і пригрозили розправою тим, хто захоче взяти участь у виборах. Проте вибори в місті відбулися на 202 виборчих дільницях, у них взяло участь 15 тис. осіб.

Вранці 13 червня 2014 р. добровольчий батальйон «Азов» під командуванням А. Білецького після п'ятигодинного бою із застосуванням РПГ захопив штаб бойовиків так званої «ДНР» на вулиці Грецькій і вибив найманців з міста. У складі «Азову» в бою за Маріуполь брала участь добровольча чота ОУН у складі 64 бійців під командуванням А. Пастушенка (Сивого).

У бою, в основному за будівлю колишнього «Промінвестбанку», за метровими стінами якого засіли снайпери терористів, загинуло 6 бойовиків, 2 «азовця» було поранено, «Азовці» відбили у бойовиків бронетранспортер. Враховуючи заслуги добровольців «Азову» у визволенні Маріуполя, сесія міської ради присвоїла розробникам операції із звільнення міста Миколі Климчуку та Андрію Білецькому і 8 бійцям батальйону «Азов» звання почесного громадянина Маріуполя.

Українські війська розвернули наступ на схід і вибили проросійських бойовиків за межі України, відновивши українсько-російський кордон. Війська на півдні Донецької області віднесли до особливого району, командиром якого був генерал нацгвардії. Йому підпорядковувалися і підрозділи ЗСУ. Більшість українських військ на півдні Донеччини протягом червня-вересня 2014 р. склали підрозділи Національної гвардії.

Після звільнення Маріуполя від російських терористів і втечі відкритих прихильників «русского міра» з міста провід громадського життя взяли в свої руки українські активісти. Маріуполь став символом битви за демократію в Європі, зазначили наприкінці 2014 р. французькі журналісти.

У ніч на 15 серпня 2014 р. Маріуполь за 8 місяців до початку декомунізації позбувся основного комуністичного символу – пам'ятника Леніну, відкритого 1987 р. Уночі волонтери повалили монумент за допомогою вантажного «Камазу». Невідомі намагались знести ще два пам'ятника Леніну – на площі Перемоги і біля молокозаводу на вулиці Свободи. Після цього міськрада 18 серпня 2014 р. прийняла рішення знести чотири пам'ятника одіозному більшовицькому вождю, які ще залишилися на той момент у місті.

23 серпня 2014 р. російські війська після масованого артилерійського і мінометного обстрілу спробували перейти у наступ. Біля Маркине вперед вирвався на «Камазі» російський розрахунок 122-мм міномету, який було знищено бійцями роти 1-го

добровольчого козацького полку імені Шевченка (БУК) Андрія Мойсеєнка прямо на очах у російських десантників. Після цього росіяни повернули назад і розпочали наступ на Новоазовськ та Іловайськ лише 25 серпня.

Бійці на кордоні були озброєні в основному стрілецькою зброєю і РПГ і не мали важкої техніки і протитанкового озброєння. Як розповів автору боєць БУК під позивним Боцман, охоронці російсько-українського кордону із важкої зброї мали лише 4 РПГ-18 «Муха», які вони... відібрали у контрабандистів.

Під час масованого наступу російських військ на Маріуполь за ініціативою журналістки Анни Мурликіної та викладача держуніверситету Марії Подибайло маріупольцями 28 серпня було організовано великий мітинг на площі Свободи. За рішенням мітингу 30 серпня маріупольці склали живий ланцюг при виїзді з Маріуполя на шляху руху російських танків, на який вийшло 5 тис. людей під державними прапорами.

Повз живий ланцюг проходили підрозділи української армії, яким вже було дано наказ залишити місто. Але порив тисяч маріупольців, які без зброї вийшли зупинити російські танки примусив командування ЗСУ відмінити наказ про залишення Маріуполя.

Згодом волонтери закликали всіх маріупольців будувати оборонні споруди. Заклик було підхоплено майже 3 тис. мешканців міста.

Посол США в Україні Джеффри Пайєтт сказав, що Маріуполь став прикладом боротьби для всього Донбасу. Саме тут, за його словами, «помер» проект «Новоросія». Феномен полягає в тому, що відстояли місто самі його мешканці. Завдяки простим маріупольцям він не став безкоштовним російським транзитом до Криму і не пішов у «щасливе майбутнє» з так званою «ДНР» без зарплат та елементарних людських свобод.

Проте ворог зупинився у небезпечній близькості до Маріуполя, що дало йому змогу не лише тримати маріупольців у постійній напрузі, але і успішно обстрілювати місто. Враховуючи безпосередню загрозу Маріуполю, добровольці створили Самооборону Маріуполя, куди увійшли люди різного віку, професій і релігійних поглядів. Переважну більшість в ній склали спеціалісти з вищою освітою і студіююча молодь. Її очолив тренер з боксу Дмитро Шурда. Керівництву самооборони вдалося організувати практичні заняття з вогневої підготовки, рукопашного бою, польової медицини і других військово-прикладних предметів, а також з історії України. Члени самооборони поповнили ряди ЗСУ, Нацгвардії, ДПСУ, брали активну участь в боях і були нагороджені державними нагородами. Активіст самооборони Андрій Назаренко, кулеметник 131-го розвідбату, 20 червня 2015 р. загинув при обороні Маріуполя, посмертно нагороджений орденом «За мужність» III ст.

Тоді ж, у вересні 2014 р. Міністерство оборони України дало згоду на формування батальйону територіальної оборони «Маріуполь», куди почали масово записуватись добровольці. Згодом Міністерство оборони вирішило зробити на базі батальйону «Маріуполь» 129-й розвідувальний батальйон. Проте згодом це рішення відмінили і особовий склад частково створеного батальйону було переведено до 131-го розвідбату.

Восени 2014 р. з військ особливого району було створено сектор «М», який охопив ділянку українсько-російського фронту від Азовського моря до села Старогнатівка Старобешевського району. Ним командував армійський генерал-лейтенант Сергій Попко, майбутній командувач сухопутними військами ЗСУ. До складу військ сектору увійшли добровольчі батальйони «Азов», «Донбас», «Дніпро-1», «Кривбас», добровольчі роти «Свята Марія», «Берда».

У відповідь на обстріл росіянами житлового масиву «Східний», підрозділи «Азову» і «Донбасу» спільно із ЗСУ 10 лютого 2015 р. шли у наступ і стрімким ударом відкинули російських бойовиків на 20 км від Маріуполя до приморського селища Широкине, звільнивши при цьому 6 сіл. В результаті контрнаступу загинуло 7 бійців «Азову», близько 50 поранено. Російські терористи втратили понад 100 бойовиків і 10 одиниць бронетехніки (за даними «Азова»).

Російські війська взимку 2015 р. робили відчайдушні спроби прорвати оборону 56-ї мотострілецької бригади і підрозділів морської піхоти в селищі Талаківка і селі Гнутове і вийти до міських кварталів Маріуполя, проте успіху не мали. Натомість в Широкиному розпочались активні бойові дії, які тривають досі.

15 лютого 2015 р. у зв'язку зі вступом у дію Мінських домовленостей, активні дії безпосередньо під Маріуполем зупинилися і перемістилися в Широкине. Але маріупольці щодня чули і продовжують чути до сьогодні артилерійські вибухи.

Загалом, захищаючи честь і свободу України, загинуло 17 уродженців Приазов'я, більшість з них – захищаючи рідне місто. Ось їх імена: підполковник міліції Віктор Саєнко, прапорщик міліції Михайло Єрмоленко, Олександр Лисиченко, солдати Микола Пічул, Володимир Москаленко, Сергій Дятлов, Андрій Миронюк, Віктор Побединський, Олександр Мартиненко, старший солдат Андрій Назаренко, молодші сержанти Микола Самофалов, Сергій Бабічев, матрос Богдан Тіщенко, капітан Андрій Шанський, молодший лейтенант Володимир Вовченко, сержант Микола Яблонський. Вічна пам'ять Героям!

Наприкінці липня 2015 р. президент України Петро Порошенко оголосив про намір демілітаризувати Широкине. Активісти оголосили про початок безстрокової акції протесту біля спаленої міськради; до акції з часом приєдналися й бійці батальйону «Донбас». Біля міськради було організовано наметове містечко, яке охороняли активісти

маріупольської самооборони та бійці «Донбасу». Поблизу наметового табору активісти збирали підписи проти виводу українських військ з Широкиного. Акція тривала до настання холодів.

Масовий протест маріупольців, а також непевність на фронті змусили Київ відмовитися від намірів демілітаризувати Широкине. Добровольчі частини батальйон «Донбас» і полк «Азов» командування сектору М відвело на другу лінію оборони, змінив їх підрозділами 36-ї бригади морської піхоти.

24 серпня 2015 р. волонтерку, журналістку 5 каналу Тетяну Ігнатченко було нагороджено орденом «За мужність» III ступеню.

Підтверджуючи значення Маріуполя як важливого форпосту в неоголошеній війні з Росією, 2 квітня 2017 р. у місті відбулися урочисті заходи з нагородження відзнакою «Народний Герой України» найдостойніших воїнів та волонтерів. Її отримали 12 військовиків і 2 медики, 3 з них – посмертно. Серед нагороджених були офіцер 72-ї бригади, 2 бійця з 8-го батальйону УДА «Аратта» і боєць «Азову», які безпосередньо захищали Маріуполь.

Зараз прифронтовий Маріуполь, як і вся Донеччина, виступає своєрідним «чистилищем» сучасної української ідеї і горнилом громадянського суспільства.

УДК [327.5/.8+355]:(327+341)

Марцінко Н.М.,

молодший науковий співробітник

науково-дослідного відділу

моделювання бойових дій

Наукового центру Сухопутних військ

Національної академії сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна

ГІБРИДНА ВІЙНА І КОНЦЕПЦІЯ ЄВРАЗІЙСТВА: НОВІ РЕАЛІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

В останнє десятиліття XX століття, із завершенням глобального протистояння двох супердержав, біполярна система міжнародної безпеки трансформувалася в

багатополярний світ. Після розпаду організації Варшавського договору, краху СРСР, світової системи соціалізму – відбулися широкомасштабні геополітичні зсуви, перегрупування сил, коаліцій і спілок, зміни політичних режимів. Підвищена роль політичного, економічного, духовного, науково-інтелектуального факторів, здатних за певних умов нейтралізувати зовнішні загрози, яка мала місце у міжнародних відносинах до 2014 року, продемонструвала, що принципи силового балансу і силової взаємодії залишилися дозволим інструментом зовнішньої і внутрішньої політики.

Конфлікт, який відбувається на сході України має очевидні ознаки гібридної війни. Криза виявилась своєрідним індикатором та каталізатором відносин Росії та Заходу, котрі мають тенденцію до погіршення. Ця ситуація вже отримала форми гуманітарної катастрофи, яка характеризується рекордним збільшенням числа біженців. І нарешті, конфлікт має ознаки громадянського внутрішньо-українського зіткнення, проте практично не володіє етнічною складовою.

Блискавичний та стрімкий технологічний розвиток науки міняє суспільство, його комунікативність, спосіб життя, характер ведення бойових дій. З кінця минулого століття почали використовуватись методи «високотехнологічних війн». Для досягнення певних результатів застосовуються методи «не прямого бою».

«Гібридна війна» – термін який все частіше використовують, коли ведуть мову про події на сході України і який визнається світовим товариством, як симбіоз геополітичних та гео економічних факторів, звичайної, «малої» та кібервійни [1]. Першим описав цей процес і дав йому визначення Френк Хоффман. Ним була запропонована класифікація загроз, така як традиційна, іррегулярна, катастрофічна та проривна. Американські стратеги вважають гібридною загрозою поєднання двох і більше таких загроз. Це не класична війна із повідомленням про напад. Широко використовується партизанський рух або повстанці. Гібридна війна постійно опирається на економічну та інформаційну складову. Будь-яка сучасна агресія спрямована на здобуття матеріальної вигоди, залишивши ідеологічні війни в далекому минулому [2].

Узагальнивши досвід попередніх втручань у справи «братніх народів» на Північному Кавказі, Придністров'ї, Грузії російські військові фахівці розробили нові концепції «гібридної війни», прописали у Військовій доктрині Російської Федерації та застосували їх на практиці на території Криму та східної України. Так у доктрину були внесені доповнення, які чітко вказують на зміну геополітичних поглядів очільника Кремля. Хоча правки і виглядають незначними, та вказують на вибраний напрямок євразійства [3]. Концепція Євразійства (або «Руського миру») перетворилась у відверто нацистську шовіністичну та є основою російської агресії на міжнародній арені.

Сьогодні гібридні методи відпрацьовує Москва щонайменше у трьох напрямках – Сирія, Європейський союз та Україна. Це свідчить про те, що Росія завзято взялася провокувати постійні інциденти по всьому світу. Підводні човни РФ у Швеції, США, Великій Британії, Франції, літаки, які «випадково» залітають на території інших країн (наприклад, літак Су-24, збитий Туреччиною у листопаді 2015 року), провокують невизначеність та занепокоєння у сфері міжнародної безпеки. Ці факти переконливо свідчать, що Москва адаптується до нового світового порядку з позицій сили, розв'язуючи локальні конфлікти у сусідніх державах [4].

Зміни, які у кінці ХХ століття відбулись у суспільстві, не могли не позначитись на складових концепції євразійства. Вони полягали у визнанні багатоплярності світу та в необхідності відмовитись від таких політичних теорій, як лібералізм, комунізм, фашизм. На зміну їм повинна прийти Четверта політична теорія. Мета Москви створити нову євразійську державу через інтеграцію РФ з колишніми республіками СРСР. У їхніх руках концепція перетворюється на химеру до якої додається геополітика. ЄС та США – головні вороги Росії. Бажання сьогодішніх керманців Москви знищити економіку України призведе до повного поглинання України «братнім народом» [5].

Україна та світ в цілому не повинні допустити використання Росією свого права вето, яке виявилось інструментом гібридної війни. Необхідно долучитись до створення нових коаліцій держав у Східній Європі. Наприклад, Балто – Чорноморська коаліція держав (у яку входять такі країни, як Польща, Балтійські держави, Скандинавія, Румунія) відчуває близькість загроз з якими Україна вже зіштовхнулася. Повинні ми співпрацювати з НАТО більш активно. За словами Володимира Горбуліна, радника Президента України, у статті «2017-й: продолжение следует...» від 2 червня 2016 року «ми не тільки можемо, але й повинні ініціювати загальні розвідувальні акції у Чорноморському регіоні та на східних кордонах НАТО... Взагалі вся співпраця між Україною і НАТО потребує вирішального оновлення» [6]. Натомість Захід, по суті відсторонився від даної проблеми, завуальовано не помічаючи того, як «гібридний агресор» створює свій «гібридний світ» за допомогою «гібридної» концепції Євразійства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сучасна гібридна війна: нові форми агресії. З дослідження Олександра Курбана «Інформаційні війни у соціальних онлайн-мережах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viyna-ta-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>

2. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова / Г. Почепцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm].
3. Военная доктрина Российской Федерации. Дата подписания 25 декабря 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>].
4. Данилов Д. Раздел Украины «по-евразийски» / Д. Данилов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravaya.ru/dailynews/8359>].
5. Поляников Т. По тропам Химеры, или размышления о евразийстве и «новом мировом порядке» / Т. Поляников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1039820400>].
6. Горбулін В. 2017-й: продолжение следует... / В. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2016. – 2 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/internal/2017-y-prodolzhenie-sleduet-cennostnye-resursy-voyny-i-mira-ukrainskiy-format-_.html].

УДК 316.485.26

Степнов С.К.,

Мариупольская городская организация

Общества содействия

обороне Украины,

г. Мариуполь, Украина

ГИБРИДНАЯ АГРЕССИЯ: ЭТАПЫ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ

Вошедший в оборот термин «гибридная война» используется давно, постоянно обновляется современными трактовками. Вероятно, рост «популярности» этого термина увеличивается по мере роста нанесения ущерба противнику от не боевых действий.

Используя термин «гибридная война» (агрессия), акцент необходимо делать не на перечисление видов (способов) агрессии (информационная, экономическая, финансовая, кибер и т.д.), а на сам процесс агрессии и его этапы. То есть, именно в «гибридной войне», особую роль занимает этап подготовки к боевым действиям между вооружёнными силами, который по объективным причинам, скрыть невозможно. Более того, подготовка и её последствия и есть сама агрессия, а открытая фаза – боевые действия, лишь необязательная составляющая, до которой в результате поражения (капитуляции) одной из сторон, может и не дойти.

Главный тезис: подготовка к гибридной войне и есть гибридная война.

Количество прогнозов о продолжительности агрессии России против Украины растёт. Однако, само начало агрессии не имеет определённой даты.

Объявление современной войны де-юре, нивелирует дорогостоящую и длительную подготовку де-факто. Всегда предшествующий этап – планирования агрессии, как таковой, не гарантирует переход к этапу подготовки.

Международное сообщество признало агрессию России против Украины в 2014 году. Однако, по мнению экс-советника президента Андрея Илларионова, этап подготовки начался в 2003 году. В открытых источниках, в Интернете и СМИ, можно найти фотофакты с более ранним использованием флагов и символики псевдореспублик, созданных только в 2014 году. В рамках мероприятий по подготовке и проведению агрессии, была создана в 2004-2005 году такая организация, как НОД (национально-освободительное движение) в РФ и её филиалы в Украине, Беларуси (народно-освободительное движение), которая стала лидером пропаганды и вербовки наёмников. Можно считать это признаком перехода от этапа планирования к этапу подготовки. Подобных фактов множество и они подтверждаются, не смотря на усилия спецслужб РФ.

В декабре 2013 года В.В.Путин, прокомментировал события в Киеве, как подготовленные спецслужбами неких стран и вынужденные начаться на год раньше. Такой комментарий Президента РФ провоцирует встречный вопрос о достоверности источников.

Главный тезис: нет сомнений, что вероломная агрессия Российской Федерации для Украины была неизбежностью, хотя дата начала останется условной, «размытой» во времени.

Оценка событий, периода 1991-2014 гг. в Украине, со временем, будет дана обществом, поиск причин и виновных тоже, но очевидно – Украина оказалась не готова к войне. Однако, сейчас предстоит готовиться к победе, если хотим выжить, в условиях текущей войны, с перевесом противника почти по всем показателям. кроме самой важной – Россия агрессор, а мы защищаем свою Родину, дом, семью.

Составляющие любого конфликта, в данном случае войны: **условия - мотивация - ресурсы.**

Для Украины:

- УСЛОВИЯ: война на своей территории, дезинтеграция с РФ, внешне давление на РФ;
- МОТИВАЦИЯ: защита себя/близких, уверенность в своей правоте, осознанное неприятие происходящего;

- РЕСУРСЫ: максимальное вовлечение населения, внешняя поддержка третьими странами, переориентация экономики.

Примером и плацдармом остаётся Мариуполь и мариупольцы, по тому, что именно здесь происходит самое яркое столкновение мирного образа мышления и воюющего, экономики мирного времени и военного.

Причин агрессии в Украине было несколько, включая борьбу за население. Для России, население Украины всегда легко ассимилировалось и становилось «коренным» империи (федерации). Этот процесс наблюдался на всём протяжении истории. Сложные демографические процессы, начавшиеся в конце XX века в РФ и не возможность естественного увеличения титульной нации (русского населения), вынудило руководство искать «ресурс». Цель это сопротивления миграции из Средней Азии и росту рождаемости не славянских народов на своей территории. Исходя из этого, процесс ассимиляции славянского населения, РФ проводит с помощью СМИ, на основе родственных связей, схожих культурных традиций и общих исторических событий, предыдущего безгосударственного статуса Украины, территориальной близости. Ассимиляция, начатая на территории суверенного государства должна расцениваться как агрессия – элемент гибридной войны.

Главный тезис: вовлечение населения в сопротивление агрессору и есть основной процесс в борьбе против Российской Федерации.

УДК 316.773.3:327

Ховрич С.М.,

к. і. н., доцент,

Навчально-методичний комплекс

«Інститут післядипломної освіти»

Національного технічного університету

України «Київський політехнічний

інститут імені Ігоря Сікорського»,

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМА ТРАКТУВАННЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

*«Де армія залежить від народу,
там рано чи пізно з'ясується,*

що уряд залежить від армії»

Французький публіцист

Антуан де Рівароль (1753-1801)

Загальноприйняті назви новітньої Російсько-Української Війни: «гібридна», «нелінійна», «війна керованого хаосу». Слід зауважити, в наукових колах немає однозначного визначення даному конфлікту. Так, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України Володимир Головка доводить таке: «Водночас для опису всього спектра відносин України з Росією впродовж 2014 р. більш слушним вважаємо визначення «російсько-український конфлікт» або «гібридна війна Росії проти України» [1, с. 179]. Загалом в експертному середовищі утвердилася назва «гібридна війна» (також «гібридно-асиметрична війна») [2, с. 140; 3, с. 105].

Усвідомлюючи ж глибинність причин міждержавного конфлікту, ряд дослідників наполягають на визначеннях ширшого формату, як-то: цивілізаційна війна, війна Європейської Цивілізації із Тоталітарно-Азійською Цивілізацією, війна двох світоглядів. Скажімо, російський політолог Андрій Піонтковський (нар. 1940) з цього приводу висловив оригінальну думку: «...це не етнічний конфлікт – це світоглядний конфлікт. Це остання битва Золотої Орди з Київською Руссю» (2015) [4]. З цим погоджуються і деякі вітчизняні дослідники [5, с. 12 – 13; 6, с. 72].

Щодо офіційної дати початку війни слід орієнтуватися на Постанову парламенту № 337-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» (21.04. 2015) [7], де вперше названо дату початку агресії проти України – 20 лютого 2014 р. [8].

Назвемо основні передумови війни: 1) законсервовані конфлікти: Нагорний Карабах (вірмено-азербайджанський конфлікт за участю РФ), Придністров'я (Молдова), Південна Осетія та Абхазія (Грузія), 2) російсько-грузинська війна 2008 р.; 3) українсько-російський конфлікт щодо о. Тузла (2003); 4) українсько-російські торгово-економічні війни (газовий шантаж, українсько-російський газовий конфлікт 2005-2006 рр.; «Сирна війна» 2012 р.; експортна блокада України Москвою 2013 р., в т.ч. «Шоколадна війна»); 5) активне втручання РФ у внутрішні справи України (наприклад, агітація очільника РФ за одного із кандидатів на виборах Президента України 2004 р.).

Як випливає із вищесказаного, дана війна є важливою складовою серії конфліктів на пострадянському просторі, а отже, її доречно розглядати як один із ключових напрямків експансіонізму прибічників імперського реваншизму. Реалізація неоімперських планів, стверджують професори Запорізького національного університету Федір (нар.

1947) та Галина (нар. 1971) Турченки, передбачала активну участь «п'ятої колони» [9, с. 134]. На думку заступника голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Ігоря Гузя (нар. 1982), на пострадянському майданчику цілеспрямовано утворена зона локальних конфліктів ще за радянських часів: «Антиукраїнська підривна діяльність Горбачова [Михайло Горбачов (нар. 1931) – останній Генеральний секретар ЦК КПРС (1985-1991); єдиний Президент СРСР(1990-1991). – С.Х.] далеко не обмежується його сьогоденніми заявами на підтримку... по Криму. Горбачов був так чи інакше причетний до розпалювання всіх заморожених конфліктів і промосковських рухів на пострадянському просторі: починаючи від Кавказу і Придністров'я і закінчуючи Прибалтикою»[10].

В контексті сказаного доречно згадати про резонансні акти втручання імпершівіністів в 2015-2016 рр. у внутрішні справи окремих країн, у результаті чого різко посилилася напруга в міжнародних взаємовідносинах. Маються на увазі насамперед дві авантюри: сирійська 2015 р. та чорногорська 2016 р. (жовтень 2016 р. – спроба державного перевороту в Чорногорії; на погляд політтехнолога Тараса Березовця (нар. 1975), зірвала цей переворот саме українська контррозвідка [11], іншої думки дотримується експерт із міжнародних відносин фонду «Майдан закордонних справ» Олександр Хара (нар. 1976): цьому протидіяла американська спецслужба [12]).

На тлі неоднозначної позиції політиків різних країн щодо оцінки подій в Україні вирізняється позиція авторитетної британської газети «The Financial Times», яка оприлюднила статтю «Час назвати війну в Україні війною»: «Настав час визнати, що конфлікт на Донбасі – це перша європейська міждержавна війна з 1945 року». І далі: «В Україні настав час назвати війну війною. Не дивлячись на те, як конфлікт в Україні називають Сполучені Штати, чи що говорить Росія про свою причетність до цього конфлікту, Європа є свідком найбільшої війни за кількістю загиблих з часів радянського вторгнення до Афганістану. Настав час визнати цей конфлікт війною» [13]. Частина українського політикуму також була схильною визнати, кажучи словами одного народного депутата, «те, що відбувається на Сході – це війна»[14].

Таким чином, науковці, політики та журналісти по-різному оцінюють війну проти України, яка триває з 2014 р. донині. Переважна більшість експертів охарактеризувала її як «гібридна війна». Сучасний російсько-український конфлікт, ймовірно, слід розглядати як важливу складову сформованої системи конфліктів на пострадянському просторі, метою якої є відновлення проекту імперського утворення принаймні в межах колишнього СРСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головка В.В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.) / В.В. Головка // Український історичний журнал. – 2015. – Вип. 3 (№522). – С. 176-193.
2. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю.О. Горбань // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2015. – № 1. – С. 136-141 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_1_21
3. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов / П. Гай-Нижник, Л. Чупрій // Українознавство. – 2016. – № 4. – С.103-121.
4. Пионтковский: Кремль сливает Путина или последняя битва Золотой Орды с Киевской Русью (ВИДЕО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donbass.ua/news/ukraine/2015/08/11/piontkovskii-putin-proigral-poslednjuju-bitvu-zolotoi-ordy-s-kievskoi-rusju-video.html>
5. Залізник Л. Україна та Росія : війна цивілізацій / Л. Залізник // Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2016 р.). – Київ : МП Леся, 2016. – С. 12-31.
6. Ситник О. Історичні витоки російсько-української війни 2014-2017 років / О. Ситник // Східноєвропейський історичний вісник. – 2017. – Вип. 2. – С. 71-81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eehb_2017_2_10
7. Постанова Верховної Ради України № 337-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/337-19>
8. Рада ухвалила заяву про «відсіч Росії» і визначила дату початку агресії – 20 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsr.u.ua/ukraine/21apr2015/radapriniala20fevralia.html>
9. Турченко Ф. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна / Ф. Турченко, Г. Турченко Г. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 166 с.
10. Чубов И. Горбачев заложил основы сегодняшней гибридной агрессии России / И. Чубов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakeoff.org/history/gorbachev-zalozhil-osnovy-segodnyashney-gibridnoy-agressii-rossii>
11. Березовець Т. Зрив державного перевороту у Чорногорії – заслуга українських спецслужб / Т. Березовець [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zik.ua/news/2016/11/02/berezovets_zryv_derzhavnogo_perevorotu_u_chornogorii_zasluga_ukrainskyh_984407

12. Провал кремлевського сценарія в Черногорії. «Русские вторники» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=7Qpq_39QyiI#t=665

13. На Донбасі Росія втратила більше солдатів, ніж США в Іраку за 12 років, – Financial Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/na_donbasi_rosiya_vtratyla_bilshe_soldativ_nizh_ssha_v_iraku_za_12_rokiv_financial_times_97828.html

14. Семенченко пояснив, чому влада боїться назвати війну війною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/news/showNews.do?semenchenko_poyasniv_chomu_vlada_boyitsya_nazvati_viynu_viynoyu&objectId=543774

УДК 316.485.26:343.9

Чаплик М.М.,

к. і. н., доцент

кафедри соціології управління

Донецького державного

університету управління,

м. Маріуполь, Україна

РОЛЬ КРИМІНАЛУ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Російсько-українська гібридна війна змінила загальноприйняте та розповсюджене уявлення про війну, способи її ведення, характер, учасників. За багатьма критеріями вона не схожа на війни які велися до неї. Один із авторів концепції та самого поняття «гібридна війна» Ф. Гоффман зазначає, що гібридні війни поєднують у собі різні режими ведення війни, зокрема кримінальні дії [1, с. 30-31]. Тому варто зупинитися на огляді ролі криміналу у гібридній війні.

Варто зазначити, що використання криміналу у війнах було й раніше, це не лише ноу-хау гібридної війни. Кримінал активно використовувався й у найбільш страшному за своїми наслідками для людства військовому конфлікті – Другій світовій війні. Так,

радянська влада залучала кримінал до лав Червоної Армії, а Сполучені Штати Америки користувалася допомогою італійської мафії під час висадки на Сицилію [2, 3].

Шлях в'язнів ГУЛАГу до РСЧА переважно залежав від вчиненого злочину. В'язням за політичними статтями дорога на фронт була закрита. Шляхом звільнення та переведення до діючої армії туди потрапляли засуджені за незначні злочини, побутові злочини, злочини, пов'язані із порушенням трудової, навчальної, військової дисципліни [4, С. 19-20]. У кримінальників, на відміну від політв'язнів, була можливість потрапити на фронт переважно добровільно, спочатку у штрафбат, а потім шляхом переведення – до армійських підрозділів [5, с. 100-101].

Водночас специфічність використання криміналу саме у гібридній війні полягає у тому, що гібридна агресія та злочин мають багато спільного. Так, злочинець, коли планує злочин, і агресор, коли планує напад у гібридній війні, намагаються приховати свої дії та власну роль у цих діях. Гібридна війна не передбачає шляхетності, коли її починають, то не говорять «іду на ви». Злочин і гібридна війна передбачають латентність і в цьому полягає їхня спорідненість. Злочинець уникає публічності, щоб не потрапити до рук правосуддя. Агресор у гібридній війні також намагається уникнути відповідальності за вчинені дії у вигляді міжнародного трибуналу та суду історії. Злочинець намагається приховати, якщо це можливо, сам факт наявності злочину, агресор у гібридній війні також намагається приховати не лише свою участь у ній, але й сам факт війни (у нашому випадку шляхом апеляції до міжнародної спільноти, що начебто відбувається не агресія а громадянський конфлікт). Натомість і злочинець під час злочину, і агресор у гібридній війні намагаються скористатися наслідками своїх дій за рахунок жертви. Виходячи з вищезазначених подібностей використання криміналу у гібридній війні виглядає майже ідеальним рішенням.

Отже, у агресора в гібридній війні та злочинця під час злочину є чимало спільного у цілях та методах. Тому кримінал і гібридний агресор є природними союзниками. Однак, лише тактичними союзниками, адже гібридний агресор не може розраховувати на кримінал у силу його внутрішньої сутності. Крім того, агресор у гібридній війні всіляко зацікавлений у приховуванні слідів своєї участі у війні.

Роль криміналітету, криміналізованих еліт, напівкримінальних структур («тітушок», «спортсменів», «Оплоту») у гібридній війні детально описує у своїй праці І. Рущенко [6, с. 67-94, 171, 174-175]. Також він вводить нове кримінологічне поняття – «кримінальний натовп» і розглядає технологію його створення [6, с. 210-226].

Взагалі під поняттям кримінал розуміються різні види протиправної діяльності. Ми зосередимо увагу на ролі традиційної, професійної та організованої злочинності у

гібридній війні. Тому, коли ми говоримо про роль криміналу у гібридній війні, то маємо на увазі, перш за все, представників традиційного криміналу та організованої злочинності на території, яка охоплена війною, осіб, які відбували покарання в установах виконання покарань, осіб, які були незаконно звільнені з установ виконання покарань на території Донецької та Луганської областей, завербованих («мобілізованих») в установах виконання покарань на тимчасово окупованих територіях. Також під криміналом у гібридній війні ми розуміємо представників російського криміналу, якого завербували до лав російсько-колаборантських військ на території Російської Федерації, вплив російських спецслужб на російський кримінальний світ, а через нього – на український кримінал, вітчизняний кримінал у тилу, який використовується для дестабілізації ситуації в країні.

Безумовно у планах агресора криміналу відводилася важлива роль у розхитуванні ситуації на початкових етапах війни та «гарматного м'яса» у періоди її гарячої фази. Російські куратори втім не зважали на кримінал як на важливого союзника. Кримінал був тимчасовим попутником, від якого можна було позбутися у будь-який момент та ще й виставити це в очах місцевого населення як наведення порядку та захист законності.

Можна виділити декілька етапів залучення криміналу ворогом, під час кожного з яких йому відводилася певна специфічна роль. На першому етапі – весна-літо 2014 року кримінал активно залучався у якості каталізатора процесу розгойдування ситуації: його використовували під час сепаратистських мітингів, у захопленні державних установ, залученні до лав незаконних збройних формувань. На цьому етапі через слабку організованість та дисципліну у лавах незаконних збройних формувань кримінал міг одночасно вести й свою гру, наприклад, отримавши зброю та гроші, розбігтися та починати займатися звичною для себе справою. Другий етап припадає на літо 2014 – зиму 2015 років, коли тривали активні бойові дії і кримінал безпосередньо рекрутувався до участі в них. Так достеменно невідомо скільки представників українського та російського криміналу загинуло у найгарячіших точках російсько-української гібридної війни, наприклад, під час численних штурмів Донецького аеропорту, однак, не викликає сумнівів що у подібних місцях відбувалося зменшення його чисельності, а також чисельності інших представників соціального дна з обох країн. Третій етап: весна 2015 року – теперішній час (коли гібридна війна перейшла у позиційну фазу): кримінал надалі використовується у ролі «гарматного м'яса», особливо на фоні зменшення популярності війни серед росіян – як добровольців, так і військових-контрактників з регулярної армії, а також через поступову втрату сенсу війни серед мешканців тимчасово окупованих територій.

Окремий напрямок залучення криміналу – використання його в тилу для дестабілізації обстановки у мирних регіонах та населених пунктах України. Даний напрямок застосовується від початку гібридної війни й по сьогоднішній день.

Про наявність криміналітету у лавах незаконних збройних формувань є чимало свідчень з різних джерел: від мешканців охопленого війною регіону, від самих колаборантів, від ватажків незаконних збройних формувань, від росіян, від діючих та колишніх представників українських правоохоронних органів, врешті решт від самих представників криміналу тощо.

При цьому, варто зазначити, що кримінал не надто вже й бажає помирати за чужі інтереси. Одна справа приймати участь у керованому хаосі та намагатися отримати з цього якийсь зиск, а інша – не маючи бойового досвіду, брати участь у справжніх бойових діях.

Варто декілька слів сказати й про залучення криміналу українською стороною. Подібні факти також мали місце, хоча їхня кількість була незначною. Залучення представників криміналу, осіб із кримінальним минулим (у тому числі із не погашеною або не знятою судимістю) до українських збройних формувань було можливим переважно через добровольчі батальйони, які були одними з перших, хто зупинив ворога. Залучення криміналу країною, яка захищалася від агресії, мала таку ж саму мету, як і під час конвенційної війни, а саме – будь-хто, хто бажав стати із зброєю у руках на захист Батьківщини, отримував таку можливість.

Отже, кримінал активно використовується під час гібридної війни країною агресором в силу спорідненості його діяльності із характером та способом ведення такої війни. Водночас кримінал розуміє, що він є тимчасовим попутником і від нього позбавляться за першої ліпшої нагоди і тому, переважно намагається використовувати ситуацію, спричинену гібридною війною, на свою користь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
2. Студнев Г. Мафия во Второй мировой: на чьей стороне выступала Cosa Nostra / Г. Студнев [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ridus.ru/news/220326>
3. Подкова К. Сицилийская мафия против Гитлера и дуче / К. Подкова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://topwar.ru/32590-siciliyskaya-mafiya-protiv-gitlera-i-duche.html>
4. ГУЛАГ в годы Великой Отечественной войны // Военно-исторический журнал. – 1991. – №1. – С. 14-24.

5. Сидоров А. Глазами «битого фраера». Варлам Шаламов как летописец «сучьей войны» / А. Сидоров // Неволя. – 2014. – №39. – С. 92-159 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.index.org.ru/nevol/pdf/nevol-39-2014.pdf>

6. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І.П. Рущенко. – Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015. – 268 с.

УДК 355.1

Бородай Ю.В.,

*студентка Київського національного
економічного університету*

імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ТА ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Гібридна війна між Російською Федерацією та Україною триває вже третій рік і, на жаль, спираючись на всі прогнози, 2017 рік не стане завершенням даного політичного конфлікту.

За три роки сталось багато подій: Майдан 2013-2014 роки [1, с. 24], анексія Криму, вторгнення російських військ на територію Донбасу. Всі ці події зумовили появу волонтерських громад, а також створення добровольчих батальйонів.

В ситуації, коли державні інститути безпеки були штучно істотно ослаблені, в Україні виник потужний волонтерський рух, учасники якого виконували функції, які сама держава виконати не могла [2, с. 99]. Саме волонтерство зіграло чи не найважливішу роль у піднятті духу патріотизму по всій території України.

Добровольчий рух дав не тільки фінансову підтримку (військовим було надано харчові запаси, військову форму), а й моральну. Адже віра в наших військових та надія на перемогу надає їм нові сили кожного дня.

Українська армія отримала достатньо допомоги від волонтерів і з часом потреби в цій підтримці стало менше. Проте дуже багато людей продовжують допомагати та роблять внески у зміцнення армії й у теперішній час [3]. Волонтери допомагають не тільки українській армії, а також і переселенцям з Донбасу та людям, які досі знаходяться там. Під час першої хвилі переселення жителів Луганської та Донецької області були

створені тимчасові табори для переселенців. Навіть звичайні люди пропонували своє житло, як тимчасове для тих, хто втратив свою домівку на сході.

Можна сказати, що волонтерська підтримка була досить доречною на початку війни і мала більш важливіший характер, ніж сьогодні. Адже зараз люди вже почали звикати до ситуації в країні, перші хвилі паніки починають гаснути. Безперечно, становище не покращується, але багато хто покинув Донбас, переселились до інших міст України та намагаються жити звичайним життям без війни. Тому волонтерська допомога щодо поселення переселенців починає зменшуватись.

Все ж волонтерські організації продовжують існувати, навіть збільшуватись. І тут саме час згадати про кількість створених організацій допомоги. На сайті Міністерства інформаційної політики України їх нараховують дванадцять одиниць, проте ми розуміємо, що їх набагато більше. [4]. На сьогодні по всій країні діють понад 60 волонтерських організацій із протидії гібридній війні, основними з яких є Донбас-SOS, Схід-SOS, Центр взаємодопомоги «Врятуємо Україну» [2, с. 99].

Крім всеукраїнських організацій, існують і волонтерські групи в кожній області. Досить багато волонтерів, які не виступають від якоїсь конкретної організації. Такі люди діють самостійно, від свого імені.

Проте, не всі волонтери насправді допомагають країні. З розвитком руху допомоги були створені й шахрайські угруповання. «В Україні є дуже багато шахраїв-псевдоволонтерів, які раніше займались переселенцями з Чорнобиля, а зараз змінили вектор руху у бік зони АТО. Вони розуміють, що війна на Донбасі може приносити значні прибутки», – заявив голова Ради волонтерів при Міністерстві оборони України Давид Арахамія. «Часто буває так, що волонтерським бізнесом займаються саме колишні військовослужбовці. Частина своїх прибутків вони віддають тим, хто зараз продовжує їхню справу – захищає Україну. Таким людям іноді досить легко вдається розпочати свою власну справу, адже за час, коли вони служили Батьківщині, у них з'являються зв'язки з впливовими людьми, які їм в цьому допомагають», – прокоментував Д. Арахамія [5].

На превеликий жаль, такі спільноти становлять значну кількість по всій Україні. Тому перед тим, як надавати свою допомогу країні через певну волонтерську організацію, слід перевірити її діяльність на практиці.

Стосовно добровольчих батальйонів, тут шахраїв значно менше, адже річ йде не про допомогу зі сторони, а прямий вплив на події війни. Адже люди, які створюють їх, приймають участь у найважливішій та найстрашнішій частині політичного конфлікту – бойових діях. Ядром більшості добровольчих формувань стали активісти Майдану. Згодом до них приєдналися люди, які з різних причин не могли або ж не хотіли служити в

регулярних частинах: люди старшого віку чи навіть ті, хто мав судимості, а також іноземці [6]. Добровольчі батальйони разом з батальйонами Національної гвардії України та підрозділами Збройних Сил України у 2014 році першими прийняли бій. До того ж вони не тільки зупинили ворога, але й відкинули його на сотні кілометрів назад; заклали ідеологію розбудови сильної патріотичної незалежної країни.

Саме завдяки добровольцям країна виграла час, «щоб створити справжню армію, бойову Національну гвардію, дієвий оборонно-промисловий комплекс, отримати реальну зброю». «Саме завдячуючи вам – тим, хто першими пішли і стали в проломі за свою країну, ми довели, що Україна була, є і буде, що Україна може себе захистити, навіть коли жодного набою наші партнери нам не дали», – стверджує секретар РНБО [7].

Сьогодні добровольці поступово залишають військові структури. Однією з головних причин є втрата мотивації. Серед добровольців було багато людей без військового досвіду, які прийшли до військових структур з однією метою: захистити країну від російської агресії. Коли гаряча фаза бойових дій минула, багато хто вирішив повернутись до звичного життя, адже такої потреби в підтримці армії, як на початку війни, вже не існує [8].

Незважаючи на згасання паніки та страху всієї країни, гібридна війна продовжується і, на жаль, немає ніяких гарантій її раптового припинення. Залишається лише сподіватись, що російсько-український конфлікт завершиться у найближчі роки і потреба у допомозі волонтерів та створенні добровольчих батальйонів зникне. Адже коли населення живе в мирі та злагоді, то і допомога не потрібна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Возняк Т. Геополітичні контексти війни в Україні / Т. Возняк. – Львів: Незалежний культурологічний журнал «І», 2015. – 223 с.
2. Сальнікова О.Ф. Роль недержавних організацій у веденні гібридної війни: досвід України / О.Ф.Сальнікова, Г.В. Шпанчук, О.С. Суховерх // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2016. – №2. – С. 95-100.
3. Безуглий А. В умовах гібридної війни / А. Безуглий // INSIDER NEWS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insidernews.info/v-umovax-gibridno%D1%97-vijni/>.
4. Міністерство інформаційної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/content/volonterski--organizacii.html>.
5. Шахраї дискредитують волонтерський рух в Україні, – експерти // ЗІК.НОВИНИ [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://zik.ua/news/2017/05/02/shahrai_dyskredytuyut_volonterskyu_ruh_v_ukraini__eksperty_1089253

6. Шурхало Д. Добровольчі батальйони – між війною та політикою / Д. Шурхало // Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26531775.html>

7. Олександр Турчинов: Добровольчі батальйони заклали ідеологію розбудови сильної патріотичної незалежної країни, яка здатна себе захищати // Рада національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2688.html?PrintVersion>

8. Степановская Я. Авангард нації. Куди зникли добровольчі батальйони/ Я. Степановская // ЛІГА.НОВОСТИ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/articles/politics/14688864-avangard_nats_kudi_znikli_dobrovolch_batalyoni.html.

УДК 329.733

*ScholeyV.,
the student of Donetsk State
University of Management,
Mariupol, Ukraine*

VOLUNTEERING IN THE CONDITIONS OF WAR. INTERNATIONAL AND UKRAINIAN PRACTICE

Volunteering is also renowned for skill development and is often intended to promote goodness or to improve human quality of life. Volunteering may have positive benefits for the volunteer as well as for the person or community served. It is also intended to make contacts for possible employment. Many volunteers are specifically trained in the areas they work, such as medicine, education, or emergency rescue. Others serve on an as-needed basis, such as in response to a natural disaster [1].

Let's look at the historical background of volunteering in the world on the example of the United States and Great Britain.

In the 19th century, during the American Civil War, women volunteered their time to sew supplies for the soldiers and the «Angel of the Battlefield» Clara Barton and a team of volunteers began providing aid to servicemen. Barton founded the American Red Cross in 1881

and began mobilizing volunteers for disaster relief operations, including relief for victims of the Johnstown Flood in 1889.

20th century. The Salvation Army is one of the oldest and largest organizations working for disadvantaged people. Though it is a charity organization, it has organized a number of volunteering programs since its inception. Prior to the 19th century, few formal charitable organizations existed to assist people in need.

During World War II, thousands of volunteer offices supervised the volunteers who helped with the many needs of the military and the home front, including collecting supplies, entertaining soldiers on leave, and caring for the injured [2].

UK Royal Voluntary Service. Originally founded in 1938 as the Women's Voluntary Services for Air Raid Precautions, Royal Voluntary Service is the largest volunteering organisation in British history. WVS was initially formed to help recruit women into the ARP movement assisting civilians during and after air raids by providing emergency rest centres, feeding, first aid, and perhaps most famously assisting with the evacuation and billeting of children.

By 1943, the organisation had over one million volunteers and was involved in almost every aspect of wartime life from the collection of salvage to the knitting of socks and gloves for merchant seamen. After the war, Royal Voluntary Service transformed to become a leading organisation in the field of social care, pioneering the practices that formed the cornerstone of modern social services.

Today, we are concerned about wars and military conflicts, both in Ukraine and in the world. The hottest points are South Sudan, Iraq, Syria. It is appropriate to consider the situation and the humanitarian problems that have been linked, in connection with the military situation, as well as ways to solve these problems through volunteering [3].

South Sudan. After decades of civil war, southern Sudan seceded from Sudan in 2011. The new country, South Sudan, enjoyed two years of fragile peace before political rivalry erupted once again into open conflict in 2013, leaving 10,000 dead and 2 million displaced. Due to massive shortages, the U.N. Security Council describes the food crisis in South Sudan as the worst in the world, but the omnipresent threat of violence has made it dangerous for aid groups to reach those most in need. Sudan remains one of the poorest and most undeveloped countries in the world. Food shortages caused by fighting and flooding afflict millions of people. There is also a severe shortage of health care services and professionals (only once doctor for every 100,000 people). Medical facilities are under-equipped and unhygienic.

As South Sudan struggles to build a lasting peace, the volunteering mission is focusing our efforts in the Central Equatoria, Northern Bahr el Ghazal, Unity and Lakes states by:

- expanding the capacity of state clinics and training local health workers to provide basic and reproductive health care;
- providing medical, psychosocial and legal support to survivors of sexual violence;
- restoring wells and providing sanitation services to prevent the spread of disease;
- providing returning South Sudanese refugees with emergency aid as well as job and livelihoods training [4].

Syria. In 2011, anti-government protests broke out across Syria. The government used force to stop protesters, prompting many opposition groups to take up arms. Syrian society has been torn apart by brutal violence, creating the largest humanitarian crisis of the 21st century. An average of 6,000 families are forced to leave their homes each day due to fighting. Millions have fled to neighbouring countries. As conditions worsen, many Syrians choose to risk their lives in search of safety and opportunity in Europe.

Inside Syria, ongoing fighting has killed civilians, and decimated infrastructure and economic markets. Amid widespread violence, 1,7 million Syrian children have left school. Attacks on homes, schools and hospitals. Over 6,3 million people are displaced and 13,5 million need emergency assistance. Meanwhile, 4,9 million Syrians live in areas that are difficult or impossible for aid workers to reach. Women and children are particularly vulnerable to a range of safety issues including sexual violence, child labour, and physical and mental trauma.

The volunteering mission is to help people whose lives and livelihoods are shattered by conflict and disaster to survive, recover and gain control of their future.

The volunteering programs are led by cross-border teams in Iraq, Turkey and Jordan – each providing support that is tailored to the communities they serve. As violence, displacement, and poverty wrack Syria, by:

- partnering with local and diaspora groups to ensure the uninterrupted flow of medicines, supplies, and equipment;
- providing emergency cash assistance to help displaced families meet their immediate needs;
- operating clinics and mobile teams to provide lifesaving trauma services, primary and reproductive care, dialysis and essential drugs;
- integrating mental health services into our primary care work;
- running classes, counselling and protection services for thousands of children in camps and communities;
- creating safe spaces for women and girls that offer services for survivors of violence, as well as counselling and skills training;

- building households' economic stability with job training, apprenticeships, and small business support.

The situation in Ukraine has its specific factors that are very different from the other military conflicts in the world experience. The volunteering service plays its important role in solving the conflict in Donbass region [5].

The Volunteer Movement for Assistance to Ukrainian Militants is an all-Ukrainian volunteer movement to provide resources for Ukrainian military (Armed Forces, National Guard, etc.), which from 2014 restrain Russian armed aggression. It arose spontaneously with the onset of a military conflict in various regions of Ukraine.

According to surveys conducted by several sociological organizations in 2014-2016, volunteers are most trusted by people from all public and state institutions. They are mostly or fully trusted by 60-70% of the respondents. Almost the same (sometimes slightly higher) confidence in the church. In particular, in February 2016, according to the Gorshenin Institute, volunteers were trusted by 71% of the population, while armies and NGOs accounted for 49%, local authorities – 42%, police – 34% [6].

The movement also has a powerful wing throughout the territory of Ukraine, which helps internally displaced people from Crimea and Donbass.

There is no exact date for forming a volunteer movement to help the army in general in Ukraine, as well as the exact date of its registration with volunteer organizations. Volunteer movement during the Revolution of Dignity can be considered as a start, after the Russian intervention in Crimea on February 20, 2014. The ramified army assistance system appeared around May-June 2014.

The movement arose spontaneously from separate volunteers, united in groups. Over time, leaders have emerged, leading dissolved self-organized groups to centralized management, and, consequently, increasing the impact on the state apparatus and the effectiveness of assistance.

There are thousands of volunteer organizations and individual activists helping Ukrainian military, although it is impossible to determine the exact number: it is constantly changing, and many volunteers do not advertise their activities.

The main areas of work of this volunteer movement are:

- collection and delivery to the ATO of various resources (food, medicine, clothing, ammunition, motor transport, military equipment), repair and improvement of equipment, etc.;
- medical assistance to the victims of hostilities, the provision of hospitals and hospitals;
- assistance to migrants from the Crimea and the ATO area (legal, psychological and humanitarian assistance, search for housing and work, adaptation in a new place and society);

- search for missing persons and work for the release of prisoners.

There are also activities in other areas – in particular, various assistance to the families of ATO participants [7].

REFERENCES

1. Etymology: VOLUNTEER / Online Etymology Dictionary [Elektronic resource]. – Access mode: <http://www.etymonline.com/>
2. Warburton J. Volunteers and Volunteering / J. Warburton, M. Oppenheimer. – Sydney, Australia: The Federation Press, 2000. – 192 с.
3. Royal Voluntary Service [Elektronic resource]. – Access mode: <https://www.royalvoluntaryservice.org.uk/about-us/our-history>.
4. South Sudan crisis briefing [Elektronic resource]. – Access mode: <https://www.rescue.org/>.
5. Volunteer Abroad [Elektronic resource]. – Access mode: <https://www.gooverseas.com/volunteer-abroad/sudan>
6. Горелов Д. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналітична доповідь / Д. Горелов, О. Корнієвський. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. – 36 с.
7. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_5

Розділ 2

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 316.455.482 : 355.01

Рущенко І.П.,

д. соц. н., професор,

професор кафедри соціології

та політології НТУ «Харківський

політехнічний інститут»,

м. Харків, Україна

ГРОМАДЯНСЬКИЙ СПРОТИВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Агресор у форматі гібридної війни, як це доводить досвід подій в Україні на весні 2014 р., широко використовує військово-цивільні операції. Їх суть полягає в намаганні штучно створити хаос у регіонах, і за можливості захопити владу у великих містах, використовуючи «п'яту колону», колабораціоністів, контингенти «політичних туристів» і співробітників спецслужб, перекинутих через кордон. Ідеальним сценарієм вважається той, що передбачає «народне повстання», тобто втягування у заколот більш широких мас населення, яке провокується і спокушається різними пропагандистськими гаслами та обіцянками соціально-економічного характеру.

Особливістю ситуації у східних та південних областях України було де-факто «зникнення» держави у лютому – травні 2014 р. Державні органи, служби, структури на кілька тижнів перестали виконувати функції, пов'язані із захистом громадського порядку та національної безпеки, або відповідні функції були обмежені та недостатні в умовах зовнішньої агресії. В цих умовах доля регіонів вирішувалася буквально «на вулицях» у гострому протистоянні двох сил. З одного боку, колабораціоністи та представники держави-агресора, з іншого – патріотичний актив, громадяни України, яким були не байдужі як власне майбутнє, так і доля країни. Можна вважати, що доволі стихійно від Одеси до Харкова виник соціальний рух «За єдину Україну». Його соціальну базу склали так звані «майданівці», українська інтелігенція, представники малого і середнього бізнесу, студентська молодь, футбольні фанати (усі без винятку клуби вболівальників українських футбольних команд прийняли активну участь у русі «За єдину Україну»), а також партійні осередки «Свободи», «БЮТу», «Удару», деякі недержавні організації та об'єднання. В

цьому контексті під громадським спротивом ми будемо розуміти дії представників громадянського суспільства у відповідь на гібридні загрози та розгортання цивільно-військових операцій з боку агресора.

З соціологічної точки зору ми маємо приклад типового соціального руху, який виникає ситуативно и позапланово, тримається на активності і небайдужості певної частини громадянського суспільства, є цілковито неформальним і недержавним об'єднанням. Різних за віком і соціальним статусом індивідів поєднує спільна мета: зупинити розкол країни, припинити зовнішню агресію, врятувати суверенітет країни. Цей соціальний рух фактично на кілька місяців перебирає функції держави по захисту країни, конституційних основ, оборони від зовнішніх посягань. Заклики до спротиву, певних дій, призначення збору активістів у певному місці тощо розповсюджувалися неформальними мережевими каналами. Суттєву роль у інформуванні, координації та організації членів руху зіграли сучасні електронні комунікаційні засоби.

На першому етапі боротьби у регіонах застосовувалися наступні методи:

- *Пасивна демонстрація* незгоди з проявами та гаслами сепаратизму, який був важливою складовою тактики гібридної війни. Формою міг бути мітинг, зібрання у певному символічному для українців місці (наприклад, біля пам'ятнику Тарасові Шевченку), хода вулицями міста, демонстрація української національної символіки, скандування проукраїнських гасел. Це практикувалося у всіх без винятку містах, де сформувався громадський спротив.
- *Охорона адміністративних будівель* від захоплення з боку противників. Найбільш яскравими епізодами, хоча й програними з точки зору логіки боротьби, були події 26 лютого біля будівлі Верховної Ради АРК, 1 березня довкола будинку ОДА у Харкові. У Дніпропетровську, Запоріжжі, Одесі такі дії були більш успішними.
- *Бойові зіткнення* з використанням холодної зброї. Жорстоке насильство з використанням зброї нав'язувалося зграями колабораціоністів, де помітними прошарками були представники криміналітету, так звані «спортсмени» і «тітушки», а також козаки і активісти російських право радикальних організацій, що організовано перекидалися з території РФ. Їх озброювали палицями, цепами, ножами, травматичною вогнепальною зброєю, а іноді використовувалася і повноцінна вогнева зброя. В Донецьку та Луганську такі зіткнення врешті-решт закінчилися на користь колабораціоністів, останні публічні демонстрації українських патріотів датуються 28 квітнем 2014 р., після чого прояви українського патріотизму тут стають фізично не можливими. В Харкові перемога залишилася на боці представників громадського спротиву, колабораціоністи були остаточно розбиті на вул. Плеханівській під час

проходження колони вболівальників футбольних клубів «Металіст» і «Дніпро» 27.04.2014 р., і з цього моменту сепаратисти маргіналізуються і не представляють реальної загрози. В Одесі колабораціоністів було розгромлено 2 травня 2014 р. переважно силами футбольних «ультрас» та самооборони.

- *Інформаційна і контрпропагандистська діяльність.* Противник приділив пропаганді величезну увагу, боротьба за уми людей стає наріжним камінцем гібридної війни. Спротив російським медіа та інформаційним технологіям було організовано головним чином в Інтернеті, але були випадки підготовки друкованої продукції, випуску спеціальних газетних видань. В цілому завдяки українським патріотам спостерігалася не погана ефективність у розвінчанні ідеології «руського світу». На боці України була переважна частина молоді, IT-спеціалістів, гуманітарної інтелігенції, це створювало можливість потужного опору навіть проплаченим троям і ідеологам, у т.ч. і з далекого Ольгіно, що у Петербурзі. За власним вибором та бажанням у боротьбу включалися блогери, інтернет-видання, недержавні організації, що мали власні Інтернет-ресурси.
- *Інформування правоохоронних органів* щодо підготовки провокацій, можливих сценаріїв, антидержавної діяльності окремих політиків та адміністраторів. На перших етапах, коли в правоохоронних органах була повна неясність, кремлівські агенти активно схиляли особовий склад до зради присязі на вірність народу України, тактика спрацьовувала слабо, була небезпека для заявчителів, люди остерігалися помсти та розправи з боку колабораціоністів. Пізніше це запрацювало більш ефективно. Наприклад, СБУ у Харкові стало відомо, що на засіданнях ветеранських спілок керівники-колабораціоністи задиктували (під запис у зошити) присутнім, про що і як саме треба вести розмови у дворах, з сусідами, в транспорті тощо. До речі, чутки активно використовував агресор у психологічній війні. Були розроблені відповідні технології. Наприклад, розповсюдження відповідної інформації через вербовку таксистів.
- *Волонтерство.* Масовий патріотичний рух, який виник трохи згодом, коли почав розгортатися військовий конфлікт. Тут спостерігається певна трансформація соціального руху «За єдину Україну» у волонтерський рух за кількома гілками: допомога військовим на передовій, робота у госпіталах, допомога біженцям, збори коштів, продуктів тощо.
- *Зрив провокацій.* Ефективний асиметричний метод, що допомагає руйнувати підірвні соціальні технології. Перший і найбільш яскравий приклад – події 22 лютого 2014 р. в Харкові біля Палацу Спорту, де було нелегітимне зібрання частини депутатського

корпусу місцевих рад Півдні і Сходу. Активно використовувався у 2015-2017 рр., коли противник намагався перезапустити військово-цивільні операції, змінюючи тактику та гасла. Активісти припиняли збори, які організовували колабораціоністи під гаслами «за місцеву автономію», «за мир», «безсмертний полк», «за відновлення зв'язків» тощо.

- *Рух територіальної самооборони.* Формально існує під егідою міністерства оборони та військкоматів, але фактично тримається на громадських активістах.

Події весни 2014 р. засвідчили: без громадянського спротиву Україна мала шанс втратити значно більші території. Інвазія агресора відбулася там, де спротив не був ефективним, зокрема, проукраїнські активісти програли у вуличній боротьбі. Приклад України одночасно є унікальним у світовій історії, коли долю країни вирішували прості люди, а не спецслужби й армія, принаймні, у перші місяці агресії з боку РФ.

Боротьба на вулицях і у сфері громадської думки виявила низку проблем:

- Відсутність у патріотів ясної тактики дій і конкретних цілей масових акцій. На перших етапах збори українських активістів мали рефлексивний характер, як відповідь на дії та провокації колабораціоністів. Не було розуміння загальної картини: а саме того, що проти України вже розгорнуто війну з рішучими цілями – захоплення та анексія певних територій, розкол країни на квазідержави, фактична ліквідація України. Це зумовлювало пасивну поведінку, тоді як противник переслідував більш конкретні цілі, згідно до сценарію, який розроблявся та оперативно корегувався у Москві.
- Не було чіткої координації з державними структурами, хоча очільники деяких областей, які були нашвидкоруч призначені Києвом, іноді намагалися робити щось схоже на координаційні ради. Треба, очевидно, засвоїти головний урок: в умовах війни держава мусить шукати опору в громадянському суспільстві, сприяти соціальній мобілізації на захист держави. Громадянський актив у свою чергу мусить сприяти роботі державних органів, спецслужб, військкоматів тощо. Національна безпека і оборона країни від зовнішнього ворога – це спільне завдання вищого рівня, яке не може бути принесене у жертву політичним амбіціям або застарілим кривдам.
- Держава від початку не виконала важливої функції: не було встановлено правового режиму у країні, який мав би визначити «who is who». Агресор цим активно користався, розповсюджуючи інформацію про внутрішній конфлікт у сусідній державі. Наприклад, широко використовувався термін «антимайдан», яким маскувалися технології військово-цивільних операцій, що передбачали використання певних груп громадян України у якості посібників агресора. Ворог намагався створити враження, що є конфлікт не «РФ – Україна», а «антимайдан» – «майдан». В результаті

міліція ухилилися від виконання завдань по захисту держави, намагаючись під час акцій, бойових зіткнень зайняти нейтральну позицію. Очевидно, вже 27 лютого, після захоплення російськими військовими будівлі Верховної Ради АРК, Верховна Рада України мала б кваліфікувати подію як військовий напад з боку РФ. В разі ухвали цього рішення, так званий «антимайдан» автоматично перетворювався би на загони зрадників та колабораціоністів, чим ці люди і були в реальності, навіть, якщо дехто з прихильників Путіна цього і не усвідомлював, і використовувався агресором «в темну».

Можливо, доцільним було б уведення в Конституцію України статті, яка б легітимізувала можливість громадського спротиву в умовах надзвичайних подій, військової агресії, коли держава не може контролювати ситуацію. Наприклад, такого змісту: *«Громадяни України в умовах зовнішньої агресії, і невиконання державними інституціями у повному обсязі обов'язків по захисту територіальної цілісності країни, мають право на силовий опір щодо агресора та його посібників (колабораціоністів). Держава мусить надати патріотичним громадським структурам усі необхідні засоби оборони нелетального і летального характеру».*

УДК 355.58

Варава С.М.,

методист обласних курсів

удосконалення керівних кадрів

Навчально-методичного центру

цивільного захисту та безпеки

життєдіяльності Донецької області,

м. Маріуполь, Україна

ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

У війнах, аваріях, стихійних лихах, епідеміях та інших надзвичайних ситуаціях основним збитком для держави є загибель громадян. З 24 грудня 2012 року в Україні утворена Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). У даний час вона входить в систему органів виконавчої влади (МВС) і забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту. З урахуванням всезростаючої кількості

надзвичайних ситуацій техногенного, природного і особливо соціально-політичного характеру завдання ДСНС істотно розширені, але, в основному, всі вони спрямовані на захист населення України тільки в мирних умовах.

Основні принципи щодо захисту населення:

1. Захист населення планується і здійснюється диференційовано, залежно від економічного та природного характеру його розселення, виду, ступеня небезпеки, можливих надзвичайних ситуацій.

2. Усі заходи щодо життєзабезпечення населення готуються заздалегідь і здійснюються на підставі законів держави.

3. При захисті населення використовують усі наявні засоби захисту (евакуацію із небезпечних районів, захисні споруди, індивідуальні засоби захисту...).

4. Громадяни повинні знати основні свої обов'язки щодо безпеки життєдіяльності, дотримуватись установлених правил поведінки під час надзвичайних ситуацій.

Є п'ять основних заходів щодо забезпечення захисту населення від надзвичайних ситуацій в умовах війни:

- Повідомлення населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій та постійного його інформування про наявну обстановку.

- Навчання населення вмінню застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти у надзвичайних ситуаціях.

- Укриття людей у сховищах, медичний, радіаційний та хімічний захист, евакуація населення з небезпечних районів.

- Спостереження та контроль за ураженістю навколишнього середовища, продуктів харчування та води радіоактивними, отруйними, сильнодіючими отруйними речовинами та біологічними препаратами.

- Організація і проведення рятувальних та інших робіт у районах лиха й осередках ураження.

Перераховані заходи охоплюють: медичну, радіаційну, хімічну, біологічну, соціальну безпеку, протипожежний та інженерний захист, евакуацію, захист економіки і екологічну безпеку.

Повідомлення населення про факт небезпечної аварії, стихійного лиха, застосування зброї масового знищення проводяться засобами масової інформації (радіо, телебачення та ін.) з метою не допустити загибелі людей, забезпечення їх нормальними умовами життєдіяльності у надзвичайній ситуації. Для того, щоб населення своєчасно ввімкнуло радіо та телевізора, в помешканнях, на підприємствах, інших закладах існує сигналізація (сирени, ревуни, гудки). Почувши сигнал, всі громадяни повинні ввімкнути

радіо і телевізор. Рев сирени означає: «Увага всім!». По радіо і телебаченню штаб цивільної оборони України у надзвичайних ситуаціях передає сигнал повідомлення, а також поради населенню, як поводитися в тій чи іншій ситуації.

Водночас, за оцінками фахівців, функціонуючі в Україні регіональні системи оповіщення та інформування населення за умов надзвичайних ситуацій потребують суттєвої реконструкції, причому відновлення, наприклад, регіональної автоматизованої системи централізованого оповіщення «Сигнал ВО» вимагає розробки нової програми та проекту її відновлення. Подібні висновки цілком корелюють з такою інформацією, офіційно наданою ДСНС України: на поточний момент ресурс експлуатації та можливості ремонту апаратури, що використовується в обох (загальнодержавній і територіальній) системах централізованого оповіщення ще з 1989 року, повністю вичерпано, саму ж апаратуру знято з виробництва. Заходи з переоснащення цих систем на місцевому рівні практично не проводяться через брак коштів. Щодо загальнодержавної системи «Сигнал УМ», то нині вона існує лише на модельному рівні.

Згідно з законодавством України, одним з основних засобів оповіщення та інформування населення в умовах НС залишається мережа проводового радіомовлення. Але об'єктивно на даний момент воно вже не може розглядатися як повноцінний загальнонаціональний ресурс, придатний для таких потреб.

Таким чином треба констатувати, що нині в Україні відсутня надійна система оповіщення та інформування населення про надзвичайні ситуації.

Найбільш надійний спосіб захисту населення – евакуація. Він застосовується тільки в тому випадку, якщо є загроза реальної загрози життю і здоров'ю населення і якщо є достатньо часу до початку НС.

Укриття в захисних спорудах застосовується у випадках, коли часу на евакуацію недостатньо. Захисні споруди, залежно від захисних властивостей, розподіляють на:

- сховища;
- протирадіаційні укриття (ПРУ);
- простіші укриття.

Відповідно укриття людей в умовах міст області здійснюється в захисних спорудах, підвальних приміщеннях та інших заглиблених приміщеннях, які за технічними характеристиками можливо використовувати для укриття населення.

У сховищах, які у нас розташовані тільки на підприємствах, укриваються працівники цих підприємств, їх найбільша працююча зміна.

Відповідно до зазначених вище документів решта населення міста ховається в підвальних та інших заглиблених приміщеннях.

Слід зазначити, що сховища, побудовані ще в радянські часи, призначалися для захисту від наслідків ядерного удару, і оснащувалися відповідним обладнанням для захисту від впливу радіоактивного випромінювання. У нинішніх умовах, при застосуванні звичайних засобів, захисні властивості підвалів і сховищ практично однакові.

З 1 липня 2013 року введено в дію Кодекс цивільного захисту, яким навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях віднесено до першочергових завдань єдиної державної системи цивільного захисту.

У рамках реалізації положень Кодексу цивільного захисту постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. №444 затверджено Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Згідно «Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» (постанова КМУ від 26.06.2013 № 444):

«Навчання населення складається з:

- навчання безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях;
- навчання за межами підприємств, установ та організацій керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту та пожежної безпеки;
- практичної підготовки під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту;
- навчання під час здобуття відповідного освітнього рівня у навчальних закладах системи освіти;
- самостійного вивчення інформації про дії в умовах надзвичайних ситуацій».

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 р. №819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту», розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. № 47-р «Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації» – особи керівного складу та фахівці суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, у перший рік призначення на посаду і періодично:

- один раз на п'ять років зобов'язані проходити функціональне навчання (посадові особи, які організують здійснення заходів щодо реалізації державної політики у сфері цивільного захисту);
- один раз на три роки зобов'язані проходити функціональне навчання (особи, які здійснюють заходи щодо запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків).

Педагогічними працівниками НМЦ ЦЗ та БЖД Донецької області розроблені та впроваджені Програми функціонального навчання, Програми постійно-діючих семінарів, методичні рекомендації, посібники, пам'ятки, лекції для навчання усіх категорій населення.

Однак, від початку конфлікту до 15 лютого 2017 року на Донбасі загинуло 9940 чоловік і ще 23 455 були поранені. Про це під час брифінгу заявила глава моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Фіона Фрейзер.

За її словами, за останній рік загинуло 130 цивільних, а за весь час проведення антитерористичної операції жертвами конфлікту стали понад 2 тисячі мирних жителів.

«Між 16 листопада 2016 року і 15 лютого 2017 року ми задокументували 130 жертв серед цивільного населення, пов'язаних з конфліктом в Україні», – заявила Фрейзер [1].

Відзначається, що озвучена інформація базується на даних військовослужбовців, цивільного населення та членів збройних груп.

З огляду на нинішню напружену військово-політичну обстановку в Донецькій області, доцільно випустити методичний посібник з виживання мирного населення в умовах гібридної (малої) війни. Даним посібником, в першу чергу, необхідно буде забезпечити населення, яке проживає в прифронтових місцевостях, адже доступ до Інтернету та інших засобів масової інформації у них обмежений. До того ж, не всі населені пункти в прифронтовій зоні на сьогоднішній день постійно підключені до електромережі і мають радіоточки. Крім того, велику частину цивільного населення в нашому регіоні становлять пенсіонери, які не в повній мірі можуть користуватися сучасними технічними засобами зв'язку.

З метою підготовки нашої молоді до безпечної життєдіяльності в сучасних умовах необхідно відновити в вищих навчальних закладах України нормативні дисципліни «Цивільний захист» та «Безпека життєдіяльності», як це було до початку бойових дій (з 2010 по 2015 навчальні роки). З 2015/2016 навчального року було переведено вивчення дисциплін БЖД, ЦЗ з категорій нормативних у категорію «за вибором». В даний час на законодавчому рівні необхідна доробка існуючих нормативних документів, щоб ввести ці дисципліни для обов'язкового навчання всіх студентів, незалежно від їх основного профілю підготовки. Тематику вищевказаних життєво необхідних дисциплін потрібно істотно доповнити новими темами, необхідними для виживання в умовах нинішньої військової обстановки.

Програму предмету «Захисник Вітчизни» для навчання старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів необхідно доповнити відповідними темами, що стосуються ведення бойових дій в умовах локальних (гібридних) війн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. За увесь час конфлікту на Донбасі загинуло майже 10 тисяч осіб, ще 23,5 тисяч поранено – ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/1824287-za-uves-chas-konfliktu-na-donbasi-zaginulo-mayje-10-tisyach-osib-sche-235-tisyach-poraneno-oon.html>

УДК 351/354:394/94

*Васильєва Н.В.,
д. держ. упр.,
професор кафедри регіонального
управління, місцевого самоврядування
та управління містом
Національної академії державного
управління при Президентові України,
м. Київ, Україна*

«НАЦІОНАЛІЗМ» І «ПАТРІОТИЗМ» У ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДЕРЖАВИ

Протягом усього періоду незалежності в Україні політикам не вдалося сформувавши «національну ідею» і побудувати «сервісну державу», а в умовах збройного конфлікту на сході країни ці питання стають найбільш актуальними. Суспільству постійно нав'язувалася позиція розколу: територіального, релігійного, національного, мовного, яка призвела до майданів, анексії та війни; «політичний популізм» і «кадровий дилетантизм» призвели до кризи, бо консолідація нації ніколи не приймалася до уваги в процесі управління країною [1, с. 25]. На прикладі Франції дослідимо пріоритети стратегічного орієнтування можновладців на соціально-економічний, культурний і патріотичний розвиток держави.

З'ясовано, що кардинал Ришельє, у першу чергу, був Державним службовцем і політиком, і, приймаючи управлінські рішення, завжди на перше місце ставив інтереси Франції. Щоб зберегти значно зменшену кількість аристократів – «цвіту нації», заборонив дуелі та чвари між католиками і гугенотами, висунув ідею єдності народу за ознакою громадянства, об'єднавши всіх в одну націю – француз. Його послідовник – кардинал Мазаріні виховав ярого націоналіста Людовика XIV, який бажав зробити Францію

Великою державою. Для здешевлення будівництва Версалью використовувалися вітчизняні майстри й матеріали. Дзеркала були монополією Венеції, для створення «Дзеркальної зали» найняли італійських майстрів і налагодили виробництво у Франції. Все мало було бути виключно французьким і кращим за інших. Амбітне бажання «Короля-Сонця» возвеличити себе зробило Францію державою, з якою вважалися європейські країни.

На нашу думку, велич держави полягає в її власній економіці, вітчизняному виробництві всього необхідного, що сприяє створенню робочих місць і національного бренду. В народі не виникає бажання виїхати з країни або створювати смуту. Збройний конфлікт на сході України призвів до зупинки виробництва на окремих важливих для країни підприємствах, відновити нормальний режим роботи яких складний і затратний процес. На державному рівні важливо стимулювати структурні зрушення у вітчизняній промисловості, застосувати нові організаційні важелі, які здатні забезпечити підвищення продуктивності праці, реструктуризацію промислового сектору зі збільшенням частки високотехнологічних і наукоємних виробництв, підвищити інноваційну активність підприємств і створити замкнені ланцюги виробництва. Ефективним способом досягнення цього є застосування кластерного підходу організації промислового виробництва, це дозволить поєднати науково-технологічний, інноваційний та виробничий потенціали, створити новий клас виробничих систем тощо [2].

Людовик XVI не зміг протистояти аристократії та духівництву, які не бажали втрачати свої масові привілеї, тому відміняв прийняті рішення і не довів до кінця податкову реформу, на якій наполягали всі міністри фінансів. Хаос у системах управління й оподаткування, корумпована система продажу державних посад та архаїчна система станових привілеїв, відсутність чіткого законодавства і жорсткої політичної волі призвели країну до банкрутства та революції, яка супроводжувалася анархією і терором. Руйнація старого порядку та побудова нового, на думку багатьох французьких істориків, коштувала занадто високу ціну – численні людські життя.

Схожа ситуація відбувається в Україні. Сьогодні професіоналізм управлінських кадрів визначений одним із пріоритетів в організації публічної служби Франції. Розвиток засад громадянського й інформаційного суспільства, становлення демократичної, правової, соціальної держави, євроінтеграційні процеси, проведення адміністративно-територіальної, муніципальної та інших реформ потребують, щоб патріотизм, професіоналізм, порядність, компетентність, інтелект і творчість відігравали провідну роль у діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Децентралізація управлінських функцій потребує перенесення центру відповідальності за прийняття рішень на місцеву владу, залучення до роботи молодих, енергійних,

компетентних та ініціативних кадрів нової генерації. Посадові особи мають стати ініціаторами демократичних перетворень, ефективними менеджерами, лідерами команд у здійсненні реформ на місцевому рівні [3, с. 29-30].

Вважаємо, що одним з елементів «сервісно-орієнтованої держави» є її соціальне призначення, яке проявляється через діяльність владних інституцій з надання публічних послуг. Через присутність в Україні величезної кількості учасників бойових дій, акцентуємо увагу на соціальному проекті Людовика XIV державного масштабу – Будинку інвалідів, місці проживання солдат з підірваним здоров'ям та інвалідів війни. Так як на всіх місць не вистачало (4000 з запланованих під час будівництва 6000), в країні вводилися пенсії для інвалідів, будувалися нові госпіталі, надавалась допомога сім'ям за доглядом за інвалідом. У Соборі поховані видатні полководці епохи Людовика XIV і Наполеон I. Державний інститут інвалідів залишається вірним своєму призначенню – при Будинку діє лікарня, що спеціалізується на лікуванні серйозних каліцтв із хірургічним і відновлюваним центрами.

Отже, турбота про колишніх солдат має бути головним обов'язком держави, фінансуючи відповідні програми в повному обсязі. Впорядкування всіх послуг є основним напрямом наближення владних органів до пересічного громадянина, задоволення його потреб, захист прав, свобод і законних інтересів.

Сьогодні Будинок інвалідів є Національним музеєм Армії, де наочно можна вивчати історію, особливості ведення військових кампаній від французьких королів до де Голля. На нашу думку, це наглядний приклад патріотичного виховання молоді, який доцільно запровадити в Україні. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів влади на всіх рівнях, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, гордості, любові до Батьківщини, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України на благо свого народу, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [4].

Твір В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» врятував Нотр-Дам від руйнування. У сучасних французів не виникає бажання прибрати чи кардинально видозмінити міст Олександра III, який був закладений Миколою II в пам'ять про укладання франко-російського союзу. Він є частиною їх історії і про нього розповідають всі гіді Парижу. Щоб зберегти Церкву Св. Женеєвськи від руйнації революціонерами, було прийняте розумне рішення: зробити з неї усипальницю видатних осіб країни – Пантеон, на вході

якого є напис: «Великим людям вдячна вітчизна». Сьогодні це Музей пам'яті. Свого часу Софія Київська збереглася завдяки втручанню французів, які бережуть пам'ять про Анну, королеву Франції.

Дошкільнята й школярі централізовано класами в рамках шкільної програми та студенти безкоштовно відвідують музеї і замки по всій країні. Молоді французи вивчають історію та культуру своєї країни, навчаються пишатися своєю спадщиною і дбайливо ставитися до неї; держава, в особі певних структур і чиновників, піклується про збереження й розвиток культурно-історичної спадщини; іноземці захоплюються, а місцеве населення не соромиться й не обурюється жакливим станом пам'яток культури й історії, бездіяльністю та безвідповідальністю чиновників і політиків.

Отже, інколи одне розумне рішення рятує пам'ятку від руйнації, якою захоплюються нащадки й іноземці. В Україні потрібно змінити політику зі знищення пам'ятників, які мають скульптурну цінність і переписувати історію, немов цим її можна змінити. Тим, хто приймає руйнівну позицію треба замислитися: яку історію ми залишимо своїм нащадкам? І чи не забажають вони переписати події, які відбуваються в наш час на свій лад? Політична воля творить дива, а «націоналізм» і «творіння» мають стати «заразними» і передаватися у спадок. Так у країні можна зберегти для майбутніх поколінь замки, мастки, церкви, які мають свою власну історію, не будуючи на кожному кроці нових.

Таким чином, будуючи сервісно-орієнтовану державу потрібно сформувати демократичне громадянське суспільство з персональною відповідальністю кожного за діяльність і бездіяльність, незалежно від займаної посади і статусу. Такий підхід має становити основу «національної ідеї», яка виведе Україну з кризи. Велич держави визначається її інтелектуальним потенціалом, турботою про спадщину і грамотними реформами на благо вітчизни та громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Н. Еволюція процесу муніципальної консолідації в Україні / Н. Васильєва // Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток південного регіону України: історичні традиції і сучасні тенденції : зб. ст. І Всеукр. наук.-практ. конф. (21-22.05.2015). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2015. – С. 25-28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oridu.odessa.ua/9/buk/K_F_inf_book_1.pdf

2. Пріоритети державної політики розвитку промислових кластерів в Україні : аналітична записка // Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/rlasteru-daf36.pdf>

3. Васильєва О.І. Кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування в світлі децентралізації влади в Україні / О.І. Васильєва // Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток південного регіону України: історичні традиції і сучасні тенденції : зб. ст. І Всеукр. наук.-практ. конф. (21-22.05.2015). – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2015. – С. 29-37 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.oridu.odessa.ua/9/buk/K_F_inf_book_1.pdf

4. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді // Інститут модернізації змісту освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi/>

УДК 338.22.021.2

Вінська О.Й.,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри
європейської інтеграції Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна;*

Токар В.В.,

*д. е. н., професор, професор кафедри
міжнародних фінансів Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах щоденних втрат патріотичних сил та економічного потенціалу на сході України, на решті території воюючої держави відчувається інерція неефективної пострадянської олігархічно-корупційної економічної моделі. На тлі погіршення рівня життя переважної більшості населення, численні арешти державних службовців, які були затримані при одержанні хабарів, свідчать про свідомий виклик суспільству з боку прибічників екстрактивних інститутів. В умовах зовнішньої агресії екстрактивні інститути (зокрема кумівство, клановість, корупційні схеми та бюрократичні перепони) виснажують

національні ресурси та спотворюють соціально-економічну структуру країни, посилюючи загрози економічній безпеці України.

Гучні затримання діючих та колишніх високопосадовців у кращому випадку завершуються багатомільйонними заставами з примарними перспективами закінчення справ судовими рішеннями та компенсацією збитків державі. Така ситуація викликає справедливий осуд суспільства та зневіру громадян у здатності влади забезпечити реалізацію меритократичних принципів функціонування державних і приватних інститутів. Адже, лише меритократія передбачає відбір посадовців і працівників виключно на підставі їхньої кваліфікації та професіоналізму без урахування родинних зв'язків, расового та етнічного походження, релігійних переконань, гендеру, сексуальних уподобань тощо.

У наших попередніх публікаціях [1-4] на основі економіко-математичних розрахунків доведено позитивний кореляційний зв'язок між гендерною рівністю, толерантністю до сексуальних меншин та інноваційною конкурентоспроможністю й соціально-економічним прогресом. Саме відсутність дискримінації за будь-якою особистісною ознакою формує підвалини інклюзивної моделі економіки, яка дозволяє всім членам суспільства реалізувати свій творчий потенціал в умовах дематеріалізації та інтелектуалізації створення валового внутрішнього продукту.

Усупереч світовим тенденціям емансипації людини, на окупованих територіях України тривалий час зберігалися виробництва низьких технологічних укладів та насаджувалися авторитарно-архаїчні цінності, у тому числі зневага до свободи вибору способу життя та креативного самовираження. Ці тенденції було посилено загарбниками з початком гібридної війни, зокрема громадяни України були позбавлені права на свободу слова, волевиявлення в умовах представницької демократії та вибору професії, адже щоденно значна кількість людей залучається до примусових робіт із загрозою їхньому життю та здоров'ю.

Для успішної реінтеграції України громадяни на анексованих та окупованих територіях потребують чіткої та зрозумілої альтернативи догмам та міфам агресивної російсько-шовіністичної пропаганди. З цією метою на формальному та неформальному рівні необхідно позбавитися проявів дискримінації за будь-якою ознакою. Зокрема, необхідно скасувати нормативно-правові акти, які обмежують права жінок на сферу діяльності, адже вони є повноцінними членами суспільства, які здатні самостійно зробити свідомий вибір місця роботи. Варто підкреслити необхідність протидії проявам побутової ксенофобії, расизму, гомофобії та мезогінії, що знижують згуртованість суспільства та продуктивність праці, підриваючи соціальний базис підтримки реформування економіки

та зростання валового внутрішнього продукту. В умовах війни задля зменшення внутрішньої конфліктності суспільства та закладення підвалин інклюзивної моделі економіки основний наголос треба робити на просвітницькій діяльності для запобігання порушень норм про недопущення дискримінації.

Протидію заходам щодо імплементації інклюзивної моделі економіки слід очікувати від представників диверсійно-розвідувальних груп, які прикриваючись свободою слова, релігійними та архаїчно-традиційними догматами, здатні розпалювати ворожнечу та дестабілізувати суспільний консенсус на євроінтеграційному шляху. Слід зазначити, що будь-які заклики, які принижують гідність особистості, є несумісними з основоположними принципами демократії та європейськими цінностями.

Отже, імплементація інклюзивної моделі економіки в умовах війни передбачає реформування держави на принципах меритократії, толерантності та недопущення дискримінації. Усі члени суспільства незалежно від віку, статі, раси, релігії, етнічного походження та сексуальної орієнтації мають отримати змогу залучитися до продуктивної праці, розбудови підвалин креативної та інноваційної економіки, що базується на знаннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Vinska O. Yo. LGBT-Inclusion Culture: Impact on Economic Growth of the USA, China and Poland / O. Yo. Vinska, V.V. Tokar // Бизнес Информ. – 2016. – № 10. – С. 54-60.
2. Вінська О. Й. Взаємозалежність гендерної рівності та інноваційної конкурентоспроможності країн ЄС / О. Й. Вінська, В. В. Токар // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №12. – С. 18-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-12-2016/20-vipusk-12-serpen-2016-r/2248-vinska-o-j-tokar-v-v-vzaemozalezhnist-gendernoji-rivnosti-ta-innovatsijnoji-konkurentospromozhnosti-krajin-es>.
3. Вінська О. Й. Гендерна рівність та соціально-економічний розвиток країн ЄС / О. Й. Вінська, В. В. Токар // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 2. – С. 32-36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/2_2016/08.pdf.
4. Вінська О. Й. Політична емансипація жінок як фактор економічного розвитку країн ЄС / О. Й. Вінська, В. В. Токар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 18. – Ч. 1. – С. 17-21.

Богрова Х.Б.,

стажист-дослідник

*ДВНЗ «Університет менеджменту
освіти» НАПН України,*

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ- БІЛІНГВІСТІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема психологічних наслідків екстремальних ситуацій, міждержавних, міжнаціональних, міжетнічних конфліктів і локальних війн викликає серйозну заклопотаність. Це обумовлено тим, що щорічно в світі відбувається десятки соціально-політичних конфліктів усередині країни або за кордоном, від яких страждають десятки тисяч людей. Мирні жителі, які проживають на територіях збройних конфліктів, так чи інакше психологічно залучені в екстремальні ситуації, пов'язані з ними, і певним чином реагують на них. Особливо впливу піддаються діти, у яких спостерігаються різні порушення в особистісній, емоційно-вольової, пізнавальної та інших сферах. У нашому дослідженні зупинимося на розгляді специфічного тільки для людини феномена – мовлення в умовах збройного конфлікту.

Мотивом оволодіння мовлення дитини виступає бажання бути зрозумілим іншою людиною, а метою є намічений результат, очікувана реакція. Тому формуванню просодичного компонента мовлення, який відповідає за передачу емоційної виразності, відводиться провідна роль [1, 4-5]. Наш науковий інтерес викликає розвиток просодики в історично сформованих умовах двомовності, характерних для населення України, так як на сьогоднішній день психологічних досліджень щодо вимовної сторони мовлення в умовах білінгвізму недостатньо.

Перш за все, необхідно розкрити термінологічний апарат в контексті нашого дослідження.

Просодика – це вимовна сторона мовлення або його мовленнєві звукові явища. Основними компонентами просодики є ритміко-мелодійна сторона мовлення (інтонація) і звуки мовлення (система фонем). Просодика виступає як засіб вербального і невербального спілкування, джерело інформації і засіб впливу на співрозмовника шляхом правильної вимови звуків, слів, їх виразності і смисловий інтонації.

В рамках психолінгвістики двомовність можна трактувати як співвідношення двохмовних, а також просодичних, систем у мовній свідомості білінгва під час породження й сприйняття ним іншомовного мовлення [2].

Білінгвізм, являючись здатністю володіння двома мовами, є дослідницьким предметом психології, і в цій галузі знання він розглядається, в першу чергу, під кутом зору механізмів виробництва мовлення [2].

У науці існують дві протилежні думки про вплив білінгвізму на просодику. З одного боку, чим раніше дитина почне засвоювати другу мову, тим у неї більше шансів оволодіти мовленням в повному обсязі та з природною вимовою. Дитина, перш за все, опановує просодику мовлення. Так, у віці 5-6 місяців вона реагує на інтонацію дорослого і засвоює її значно швидше, ніж звуковимову і лексику.

З іншого боку, білінгвізм є фактором ризику виникнення порушень мовлення. При засвоєнні відразу двох мов одна (домінуюча) мовна система впливає на другу, в результаті чого відбувається їх змішання, яке призводить до ряду мовних і мовленнєвих труднощів у дитини. Найчастішими проблемами в таких випадках є порушення звуковимови на обох мовах, поява акценту.

Також оволодіння двома мовами одночасно або послідовно в ранньому віці часто стає причиною перевтоми дитини і може призвести до різних зривів в роботі центральної нервової системи, зокрема до заїкання. У таких випадках дитина взагалі перестає користуватися будь-якою мовною системою або вдається до вербального спілкування вкрай рідко.

Крім перерахованих впливів білінгвізму на просодику, можна також виділити ще один негативний фактор. Так, якщо повноцінно не сформована ні одна з мов, то руйнується структура мовленнєвого мислення, що може привести до психологічних стресів. Дитина починає замикатися в собі, виникають труднощі з соціальною адаптацією, а в подальшому може з'явитися відчуття неповноцінності [3].

Дитина, що опановує дві або кілька мов одночасно, проходить складний шлях як мовного, так і психічного розвитку:

1. Просодика як найважливіша складова мовлення, відіграє особливу роль в навчанні і засвоюється дитиною дуже рано. Вона визначає приналежність людини до тої чи іншої національної мови.

2. Проблема білінгвізму зачіпає всі сторони формування особистості дитини. З одного боку, оволодіння кількома мовами одночасно збільшує навантаження на нервову систему дитини. З іншого боку, білінгвізм передбачає не тільки просте володіння другою мовою, але потребує вміння бути носієм іншої культури, вміти розуміти іншу

ментальність, відчувати свою приналежність до людей, що використовують і цю, і іншу мови [3].

У дітей-білінгвів ті ж закономірності мовленнєвого розвитку, що і у дітей-монолінгвов, і вони можуть допускати як помилки фізіологічного характеру, так і специфічні помилки, пов'язані з мовленнєвою патологією, які будуть ускладнювати засвоєння і рідної, і нерідної мов. Однак в більшості випадків в мовленні білінгва присутня інтерференція.

Просодична інтерференція – складний мовленнєвий, психофізіологічний і соціокультурний феномен, що виникає у свідомості й мовленні двомовного індивіда внаслідок взаємодії рідної й іноземної мов та виражається у порушенні просодичного оформлення і смислу іншомовного дискурсу двомовця. При цьому ступінь вияву просодичної інтерференції в усному іншомовному мовленні залежить, перш за все, від рівня гомогенності (У. Немзер, Г.І. Шухардт) контактуючих просодичних систем у мовній свідомості індивіда та низки соціокультурних чинників. Вплив однієї мовленнєвої системи на іншу може бути як незначним (наявність акценту), так і досить істотним (дитина в одній фразі використовує слова з різних мов) [4].

Таким чином, порушення або недостатнє засвоєння просодичного компоненту мовлення може несприятливо відбитися на якості життя дитини, особливо в умовах збройного конфлікту. З одного боку, білінгвізм є фактором ризику виникнення мовленнєвих порушень (наприклад, часто саме засвоєння двох мов одночасно стає причиною виникнення заїкання або затримки розвитку мовлення), а з іншого боку, наявність патологічних порушень мовлення ускладнює сприйняття і використання як рідної, так і іноземної мови. Тому перспективами подальших досліджень буде розробка програми щодо розвитку просодичного компоненту з урахуванням негативного впливу соціально-політичних обставин на особистість дитини в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вымекаева, Т.В. Формирование экспрессивных компонентов речи в условиях вокальной продуктивной деятельности : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Татьяна Витальевна Вымекаева; Моск. гос. ун-т им. М.В.Ломоносова, Сургут.гос. ун-т. – Москва, 2002. – 216 с.
2. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е.М.Верещагин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 160 с.
3. Харенкова А.В. Анализ особенностей речевого развития детей-билингвов // Проблемы современного образования. – 2013. – № 2. – С.160-167 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.pmedu.ru>

4. Шнуровська С.Л. Соціокультурні особливості просодичної інтерференції в усному англomовному дискурсі (експериментально-фонетичні дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Любов Василівна Шнуровська. – К., 2010. – 250 с.

УДК 338.1:353.8:355:339.9

Горін Н.В.,

к. е. н., доцент, доцент кафедри

міжнародних економічних відносин

Львівського національного університету

імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

На сьогодні забезпечення екологічної безпеки має вирішальне значення як для економічного зростання, так і для довгострокової економічної стійкості будь-якої країни світу. У процесі дослідження потрібно наголосити на постійно зростаючому інтересі світової наукової спільноти до питань охорони навколишнього середовища, впровадження екологічних інновацій, реалізації політики сталого розвитку та укладення міжнародних природоохоронних договорів, але проблема впливу військових дій на екологічну безпеку регіонів, де вони відбуваються, залишається маловивченою. Дуже часто вчені, політологи, урядовці ці питання просто оминають. На жаль, військові дії є одним з найбільших джерел забруднення навколишнього середовища та прямими, а ще частіше опосередкованими причинами небажаних екологічних проблем в регіонах, ними охоплених [1, с. 1-2]. Повітряні удари і наземні бойові дії, шум і руйнування, спричинені військовими діями, відбуваються в міських, сільських, сільськогосподарських зонах, гірських місцевостях, річкових і лісових районах та в результаті призводять до безпосереднього впливу на людське середовище, світ рослин і популяції диких тварин. Також можна відмітити дуже великі екологічні ризики, пов'язані з виробництвом і утилізацією зброї. Сучасний науково-технічний прогрес дозволив виробляти і використовувати нові типи військових технологічних досягнень (наприклад, технології GPS, технології дронів, біотелеметрії), але їхній вплив на навколишнє середовище залишається в значній мірі невідомим.

Огляд фахових досліджень провідних зарубіжних та вітчизняних вчених [2; 3; 4] показує, що такі економічні аспекти впливу військових дій на екологічну безпеку, як регіональна економічна криза, фінансові втрати від деградації сільськогосподарських земель, екологічної руйнації урбаністичного середовища, зміни клімату і забруднення навколишнього середовища, а також витрати на відновлення екологічної рівноваги не були ретельно вивчені і проаналізовані. Більшість науково-дослідних робіт переважно стосуються категорійного апарату і теоретичних дискусій, а не аналізу. Наявні роботи [5; 6] в цілому підтверджують необхідність та актуальність як теоретичних, так і практичних досліджень економічних аспектів впливу військових дій на екологічну безпеку.

На необхідності забезпечення екологічної безпеки для районів, в яких проводяться військові дії, наголошують також провідні світові організації. Наприклад, НАТО визнає, що світова спільнота внаслідок воєн та воєнізованих конфліктів стикається з численними екологічними проблемами [7]. Тому Альянс втілює в життя програми, які покликані зменшити вплив військових дій на навколишнє середовище і реагувати на виклики забезпечення безпеки, які випливають із загроз довкіллю. ООН надає великого значення скороченню негативного військового впливу на навколишнє середовище. В рамках Програми Організації об'єднаних націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) підкреслюється важливість запобігання забрудненню навколишнього середовища і забезпечення якості довкілля [8; 9]. Міжнародне бюро миру – громадська світова організація – також вказує на значний негативний вплив військових дій на навколишнє середовище в аспекті сталого розвитку [10].

Європейський Союз (ЄС), в рамках Спільної політики безпеки і оборони [11] реалізує комплексний підхід до цієї сфери через що в рамках реалізації своєї політики міжнародних відносин окремим пунктом виділяє охорону навколишнього середовища, а в рамках реалізації національних зовнішніх політик і політик безпеки країн-членів йдеться про створення партнерських відносин з країнами-ключовими світовими гравцями, що повинно сприяти взаємним інтересам і вигодам для навколишнього середовища і сталого розвитку. Підкреслює важливість впровадження екологічних інновацій, зокрема й для регіонів, охоплених військовими діями, й поточна стратегія розвитку ЄС - Європа-2020. В рамках нової структури ЄС, відомої як Інноваційний союз, ЄС здійснює реформування економічного розвитку регіонів в напрямку екологізації, підтримуючи національні інноваційні політики в галузі економічного розвитку і створенні європейських інноваційних партнерств, які будуть сприяти поширенню знань та передачі еколого-інноваційних технологій для підвищення продуктивності і сталого розвитку регіонів, охоплених військовими діями.

Відтак, можна зробити висновок, що не зважаючи на те, що проблема екологічної безпеки та охорони довкілля на територіях, охоплених військовими діями, набуває все більшого розгляду світовим співтовариством не лише на локальних, а й на глобальному рівнях, актуальним та недостатньо вивченим залишається питання дослідження економічних аспектів впливу військових дій на довкілля. Зокрема, при прийнятті програм, визначенні методів та інструментів превенції та усунення вже завданої шкоди варто ретельно вивчати та аналізувати економічні аспекти впровадження нових природоохоронних технологій та використання екологічних інновацій, вартість екологічних інновацій, напрямки спрямування коштів, вплив на доходи фірм тощо. Насамкінець варто зазначити, що у нас є широкий спектр можливостей як для проведення наукових досліджень, так і впровадження екологічно-інноваційної практики в країнах, де відбуваються військові дії, зокрема, це стосується й України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Certini G. The impact of warfare on the soil environment / G. Certini, R. Scalenghe, W.I. Woods // *Earth-Science Reviews* – 2013. – Vol. 127. – pp. 1-15.
2. Austin J.E. The Environmental Consequences of War: Legal, Economic, and Scientific Perspectives. / J.E. Austin, C.E. Bruch. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 712 p.
3. Brauer J. War and Nature: The Environmental Consequences of War in a Globalized World (Globalization and the Environment). / J. Brauer. – California: AltaMira Press, 2009. – 252 p.
4. Hough P. Environmental Security: an Introduction. / P. Hough. – London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2014. – 157 p.
5. Rose J. Croatia: Environment Effects of War / J.Rose. // *Environmental Science and Technology*. – 1993. – Vol. 27, No.6. – Pp. 1010-1011;
6. Lawrence M.J. The Effects of Modern War and Military Activities on Biodiversity and the Environment / M.J. Lawrence, H.L.J. Stemberger, A.J. Zolderdo, D.P. Struthers, S.J. Cooke // *Environmental Reviews*. – 2015. – Vol.23, No.4. – Pp. 443-460.
7. Environment – NATO's stake. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/cps/cn/natohq/topics_91048.htm
8. United Nations Environment Programmer [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.unep.org>
9. International Day for Preventing the Exploitation of the Environment in War and Armed Conflict. 6 November [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/en/events/environmentconflictday/>

10. Military's Impact on the Environment: a Neglected Aspect of the Sustainable Development Debate. A Briefing Paper for States and Non-Governmental Organisations International Peace Bureau, Geneva August 2002. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ipb.org/wp-content/uploads/2017/03/briefing-paper.pdf>

11. European Union. Foreign and Security Policy [Electronic resource]. – Access mode: https://europa.eu/european-union/topics/foreign-security-policy_en.

УДК 346.656

Кадала В.В.,

*к. ю. н., завідувач кафедри господарсько-
правових дисциплін Донецького*

юридичного інституту МВС України,

м. Кривий Ріг, Україна

СКЛАДНОЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРЗАЛІЗНИЦІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Діяльність економіки країни зазнала суттєвої трансформації внаслідок збройного конфлікту на сході України та анексії Автономної Республіки Крим. Ця трансформація полягає у розриві існуючих економічних зв'язків, у втраті майна підприємств та контролю над їх діяльністю, у необхідності побудови нових логістичних ланцюгів та ін. Не залишилась осторонь цих перетворень і діяльність Української залізниці. Внаслідок зазначених обставин залізничний транспорт втратив значну кількість рухомого складу, інфраструктурних об'єктів, кваліфікованого персоналу та ін.

При цьому, якщо втрати Укрзалізниці в Автономній Республіці Крим можна оцінити більш менш точно, то оцінка таких втрат на сході ускладнюється наявним збройним конфліктом.

Як ми вже відзначали, вирішення питання щодо отримання компенсацій за наявні втрати Укрзалізниці виявляється більш простим у варіанті з АРК [1]. Серед можливих варіантів, спрямованих на відшкодування завданих втрат є двосторонні домовленості з відповідними суб'єктами про повернення майна або виплату компенсації, звернення до міжнародних судових інститутів за захистом порушених прав, звернення до вітчизняних судових установ з метою накладення арешту на майно суб'єктів господарювання, що належить Російській Федерації та знаходиться на території України.

Що стосується відшкодування втрат суб'єкта господарювання, які він зазнав на території проведення антитерористичної операції, а саме частин Луганської та Донецької областей, то це питання потребує більш детального вивчення. По-перше, ускладненою є діяльність Укрзалізниці на вказаних територіях з огляду на наведені чинники, основні серед яких знищення інфраструктури залізничного транспорту, підлив шляхів сполучення та станцій.

Так, серед підтверджених даних зруйнована непарна колія горловини станції Булавіно, пошкоджені шляхи та стрілочні переводи станцій Доломіт, Електрична, ім. Кашпарова, Торез, Луганськ, Донецьк, Горлівка та Кондрашевська-Нова. Паралізована робота основних вантажних залізничних вузлів Дебальцеве та Микитівка. Також на станціях Лиман, Оленівка, Насветевич, Галута, Бірюково, Должанська, Булавіно, Кожушко, Шпичкино, Доля пошкоджені контактна мережа та електрообладнання, на багатьох з них відсутнє електропостачання [2]. Також втрачена частина локомотивних та вагонних депо, колійних машинних станцій, будівельно-монтажних управлінь та ін.

Окрім руйнування інфраструктури, що ускладнює або унеможлиблює діяльність залізничного транспорту відбувається втрата рухомого складу. Додаткової складності ситуації, що складалася в діяльності залізниці додають і чиновники Укрзалізниці: вони або задіяні в розкраданні майна залізниці, або використовують рухомий склад залізниць для здійснення контрабанди [3-5].

Якщо вирішення першого питання знаходиться у залежності від успіху антитерористичної операції, то другого – від ефективності роботи правоохоронних органів. Суттєво шкодить також несплата споживачами транспортних послуг за здійснені перевезення. Такий стан речей негативним чином позначився на фінансово-економічних показниках Донецької залізниці, яка входить до складу ПАТ «Українська залізниця», що у свою чергу призвело до ознак неплатоспроможності вказаної філії.

З огляду на це, на законодавчому рівні передбачається тимчасово встановити мораторій на звернення стягнення на активи ПАТ «Українська залізниця» за зобов'язаннями залізничного транспорту, майно яких знаходиться на території проведення антитерористичної операції та не передане ПАТ «Українська залізниця» у встановленому порядку в якості правонаступника прав та обов'язків вказаних підприємств, а також на період дії мораторію зупинити виконавчі провадження та заходи примусового виконання рішень за такими зобов'язаннями [6]. До цього слід додати і необхідність тимчасового звільнення сплати суб'єктом господарювання – ПАТ «Українська залізниця» обов'язкових платежів за об'єкти, що знаходяться поза територією, підконтрольною українській владі.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що до складностей економічного розвитку Укрзалізниці в умовах збройного конфлікту слід віднести втрату значної кількості рухомого складу, інфраструктурних об'єктів, кваліфікованого персоналу та ін. До перспектив економічного розвитку Укрзалізниці слід віднести розробку чіткої правової позиції стосовно отримання компенсацій за втрачене майно, розробку програми переміщення кваліфікованого персоналу на територію, підконтрольну українській владі, розробку та впровадження правових механізмів, спрямованих на підтримку залізничної галузі, як пріоритетної з боку держави. Перспективи подальших наукових розвідок в окреслених питаннях полягають у розробці шляхів подолання складностей у діяльності залізниць, та успішної реалізації наявних напрямів розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кадала В.В. Шляхи удосконалення господарсько-правового забезпечення діяльності ПАТ «Укрзалізниця» / В.В. Кадала // Господарсько-правове забезпечення управління об'єктами державної власності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Вінниця, 22-26 лютого 2016 р.) / наук. ред. А.Г. Бобкова, А.М. Захарченко; Донецький національний університет. – Маріуполь: ПрАТ «Газета «Приазовський робочий», 2016. – С. 103-108.

2. «Укрзалізниця»: Боевики танками разрушают железнодорожные станции в Донбассе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mignews.com.ua/regiony/5894516.html>

3. Чиновники «Укрзалізниця» незаконно демонтировали железнодорожные пути в зоне АТО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://sensor.net.ua/photo_news/440272/chinovniki_ukrzaliznytsi_nezakonno_demontirovali_jeleznodorojnye_puti_v_zone_ato_fotoreportaj

4. Чиновника Укрзалізниця уличили в организации контрабанды из зоны АТО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://versii.com/news/362590/>

5. СБУ обнаружила кражу вагонов «Укрзалізниця» в зоне АТО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrrudprom.com/news/SBU_obnarugila_kragu_vagonov_Ukrzaliznitsi_v_zone_ATO.html

6. Нардепы решили не «выбивать» с «Укрзалізниця» долги за потери в зоне АТО [[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/politics/nardepy-podderzhali-vremennoe-nevzyskanie-dolgov-zh-d-v-zone-20122016130000>

Леценко О.Я.,

*заступник директора Департаменту
організації заходів цивільного захисту*

Державної служби України

з надзвичайних ситуацій,

аспірант Національного інституту

стратегічних досліджень,

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ «ГІБРИДНОГО ТИПУ»: АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Початок ХХІ століття характеризується активізацією воєнно-політичних конфліктів, які відрізняються від своєї, так би мовити «традиційної» форми, – класичної тотальної війни. Зазначені типи конфліктів (війн) військовими теоретиками іменуються, як «нелінійні», «неконвенційні», «нетрадиційні», особливо часто нині використовується нині термін – «гібридні».

Складові цих війн чітко простежуються у військових кампаніях проти Іраку (1991, 1996 і 2003 рр.), на Балканах (1999 р.), в Афганістані (2001 р.), у Лівії (2011 р.) та у Сирії (2011-2016 рр.). Про подальший розвиток форм та методів ведення таких війн свідчить воєнно-політичний конфлікт, який зараз відбувається на сході України [1; 2; 3; 4].

Колишній радник з питань безпеки при ООН і НАТО, генерал-майор у відставці Франк ван Каппен [5], коментуючи події в Україні, дав таке визначення «гібридної війни» – «... це змішання класичного способу ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, що веде гібридну війну, проводить операцію з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що зобов'язана додержуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, міжнародних домовленостей з іншими країнами».

Авторитетний довідник «Military Balance» [6] тлумачить, «гібридну війну», як «... використання воєнних і невоєнних інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення неочікуваності, захоплення ініціативи та отримання психологічних переваг, що використовують дипломатичні можливості, масштабні й блискавичні інформаційні,

електронні і кібероперації, прикриття і приховування військових і розвідувальних дій, у поєднанні з економічним тиском».

Основними специфічними ознаками сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» є:

- комплексне застосування невоєнних та воєнних засобів на усіх етапах розвитку воєнно-політичного конфлікту, що охоплюють весь театр безпосереднього конфлікту, а також простір міждержавних взаємовідносин;

- зростання ролі непрямих (невоєнних) дій на противника: політичних, дипломатичних, економічних, екологічних, інформаційно-психологічних операцій та інших (тобто відбувається «стирання» чіткої межі між політичним конфліктом та початком збройного протистояння – воєнними діями);

- широке використання засобів масової інформації, як фактору впливу на супротивника, для досягнення необхідних політичних або воєнних переваг, спонукання до прийняття сприятливих для сторони – ініціатора інформаційного впливу рішень, а також впливу на свідомість людини, внаслідок якого вона здійснює необхідні дії (медіа війна);

- застосування психологічного тиску та фізичного насилля до органів державної влади, збройних сил, правоохоронних органів та спеціальних служб з метою їх примусу до переходу на сторону противника;

- використання сучасних інформаційних комп'ютерних технологій для руйнування (дезорганізації) систем військово-цивільного управління супротивника, а також з розвідувальною метою (кібервійна);

- використанням для внутрішніх підривних дій у країнах-суперниках осередків політичних, громадських та інших організацій, партизансько-повстанських, терористичних та інших недержавних формувань, включаючи транснаціональну злочинність, які широко застосовують сепаратистські методи;

- широке застосування для вирішення цих завдань сил спеціальних операцій, що створює загрозу для постійного розширення масштабів конфлікту та переростання воєнно-політичного конфлікту у повномасштабну війну;

- першочергове застосування сучасних високотехнологічних засобів ведення бойових дій – високоточної зброї, розвідувально-ударних комплексів, засобів радіоелектронної боротьби (тобто вирішальним є не безпосереднє зіткнення учасників воєнно-політичного конфлікту, а застосування засобів дальнього вогневого ураження);

- пріоритетне ураження не військових об'єктів, а об'єктів критичної інфраструктури (руйнування електростанцій, ліній зв'язку, систем життєзабезпечення, транспорту, медичних закладів тощо);

- збереження вірогідності застосування ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, або їх компонентів (у воєнних доктринах усіх ядерних держав передбачається, так зване «обмежене застосування ядерної зброї»);

- застосування тероризму як одного із основних видів збройної боротьби (при цьому об'єктами терористичних дій (у більшості випадків) є цивільне населення, громадські та культурні об'єкти, системи життєзабезпечення, навколишнє середовище).

Аналіз вищезазначених особливостей ведення сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» дає підстави для визначення їх впливу на безпеку життєдіяльності цивільного населення. Тобто наслідками сучасних «гібридних війн» у сфері цивільного захисту є:

- прямі втрати серед мирного населення, а також значна кількість поранених та травмованих осіб;

- збільшення інтенсивності міграційних процесів, ріст кількості біженців, внутрішньо переміщених осіб та евакуйованих;

- спад економіки, і як наслідок, зниження рівня життя населення та його соціального захисту;

- порушення системи державного управління (у більшості випадків – бездіяльність влади), і як наслідок, неефективність діяльності системи цивільного захисту;

- пошкодження та руйнування об'єктів цивільного захисту (будівель та споруд пожежно-рятувальних служб, систем оповіщення та інформування, захисних споруд, тимчасових притулків, пунктів евакуації та медичних закладів, тощо);

- порушення діяльності систем життєзабезпечення, пошкодження та руйнування об'єктів критичної інфраструктури, і як наслідок, створення нестерпних умов життя для населення;

- виникнення осередків ураження від вторинних факторів застосування зброї (руйнування АЕС, хімічно небезпечних об'єктів, гідротехнічних споруд, інше), масштаби яких зіставні із наслідками застосування зброї масового знищення;

- приховане використання під час воєнних дій чи терористичних операцій зброї масового знищення або її компонентів;

- нанесення збитків навколишньому середовищу, наслідком чого є екологічні катастрофи, голод, хвороби, пандемії;

- масштабний інформаційно-психологічний тиск на населення з метою придушення його спротиву та спонукання до колабораціонізму;

- створення атмосфери страху та незахищеності в наслідок терористичних дій, розгулу мародерства та бандитизму;

- порушення норм міжнародного гуманітарного права, в основному партизансько-повстанськими, терористичними та іншими недержавними формуваннями, які є основними учасниками цих конфліктів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати що у війнах «гібридного типу» пріоритетом при досягненні агресором головної мети стає морально-психологічне придушення населення країни, створення нестерпних умов для його життя, в першу чергу, шляхом руйнування (пошкодження) об'єктів критичної інфраструктури (електростанцій, ліній зв'язку, систем життєзабезпечення, об'єктів економіки, комунального обслуговування, транспорту, медичних закладів, елементів фінансової системи тощо). Основними наслідками чого, як правило є: параліч економіки, голод, хвороби, пандемії, екологічні катастрофи, масовий страх, які в сукупності мають забезпечити створення стресового стану у широких верств населення, як головної передумови зміни суспільної свідомості у бажаному для агресора напрямку.

Водночас, в практичному сенсі настання цих наслідків має більш складну та багатоаспектну проблематику. Це обумовлює актуальність досліджень досвіду України, на території якої відбувається «гібридна війна», задля більш точного усвідомлення якою може бути наша відповідь на нові виклики українській державності й національній безпеці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / За заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
3. Смола Л.Є. Аспекти нелінійної війни в контексті українсько-російського конфлікту на Донбасі / Л.Є. Смола // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2015. – Вип. 16. – С. 74-78.
4. Мосов С.П. Особливості цивільного захисту при забезпеченні цивільної оборони в сучасних війнах / С.П. Мосов, Т.Д.Чубіна // Збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет - конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту», 22-23 лютого 2017 р., м. Харків – С. 207-209 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nuczu.edu.ua/img/articles/1467/Zbirnik1.pdf>.
5. Ван Каппен Ф. Інтерв'ю на «Радіо Свобода» / Ф. Ван Каппен. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://svoboda.org/content/article/25362031.html/>.
6. The 2000 Chart of Armed Conflict // Military Balance. International Institute for

УДК 001:891

Мальцева О.В.,

к. філос. н., доцент, доцент ДВНЗ

«Приазовський державний

технічний університет»,

м. Маріуполь, Україна

ВІДЛУННЯ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ У МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ

За всіх часів потенціал культури так чи інакше використовувався у війні. Четверте покоління війн, до яких В. Лінд відносить гібридні війни, залучає новітній економічний, політичний, ідеологічний, інформаційний ресурс задля досягнення поставленої мети. Ці війни характеризуються значною децентралізацією військових подій, зниженням державної монополії на війну. Найактивніше гібридна війна включає у свій коловорот саме культуру. Особливість гібридної війни полягає у її прихованому, непрямому, безстатусному характері. В її ході не завжди можна наявно простежити акт агресії у просуванні національної культури однієї країни на теренах іншої. Ретрансляція телеконтенту, залучення елементів російської культури (кіно, літератури, творів мистецтва, поп-музики) тривалий час не сприймалися як загроза інформаційній безпеці України, як фактор насадження інших культурних ідентичностей. Втім, через цей культурний вплив закладалися певні масові психологічні установки, ціннісні пріоритети. Найважливішим було посіяти непевність, безпорадність, страх, зневіру у власні можливості. Адже головне завдання гібридної війни не знищити мільйони людей, а деморалізувати їх, залякати, змусити підкоритися нав'язуваній волі.

Війна тепер блискавично поширюється на сферу інформації, комунікації, телебачення, Інтернет-видань, соціальних мереж, музику, літературу тощо, тобто на загальний культурний простір, згодом переростає у війну ідентичностей. Головними меседжами російських політтехнологів, які обґрунтовують агресію з боку їхньої держави, є намагання переконати українців та світ у тому, що історично не існувало української державності, що «незалежна Україна – невдалий проект», що в українців немає власної мови, національної ідентичності тощо. На культурну політику України, котра спрямована

на розвиток української самосвідомості, вони одразу ж навішують ярлики «штучної українізації», «насильницької націоналізації», «фашизації суспільства». Реакція на таку військову, інформаційну та культурну агресію значною мірою може бути спрямована в площину зросту національної свідомості, самоідентичності, їх зміцнення та самоствердження. Той потужний опір, що його продемонструвало українське патріотично налаштоване громадянське суспільство у зв'язку з анексією Криму та початком військових дій на сході України, став великою несподіванкою для агресора. Це явище дедалі більше набуває рис не просто культурного протистояння, а справжньої війни, бо боротьба за культурні цінності, за ідентичність, за інтерпретацію власної історії, за збереження культурної традиції, за відкритість до інших культур світу, за вільний і рівний діалог (власне боротьба за цінності) забирає життя. Сьогодні і влада, і громадянське суспільство в Україні розглядають культуру як другий фронт, перемоги на якому важливіші за дипломатичні, суто політичні, а іноді й військові перемоги.

Українці не вперше опиняються у граничній ситуації, коли екзистенціальне напруження здається нестерпним. Вони, повсякчас перебуваючи «на межі» в силу геополітичного розташування країни, маючи загострене відчуття болю, несправедливості, неправди, у кризових ситуаціях підсвідомо консолідуються та відтворюють свої традиційні цінності. Коли загроза наростає, українці повертаються до свого коріння, до своєї автентичної культури, до мови, фольклору, історичної минувшини, в цьому вони черпають сили, так вони захищають свою самтожність.

Слід відзначити, що ця унікальна ситуація українського національного ренесансу, що спостерігається протягом останніх декількох років, створює нове поле для міждисциплінарних досліджень. Оскільки сьогодні культурний опір в Україні здійснюється головним чином за рахунок масової культури, тут виникає ціла низка проблем, що можуть бути розв'язаними у площині політологічних досліджень, філософії культури, культурології (теорії та історії культури), соціальної психології, соціології культури, мистецтвознавства тощо. Те, як само події військового конфлікту відбилися у масовій культурі українського суспільства, дає приводи для переосмислення її ролі в громадянському суспільстві, для переорієнтації філософських, соціологічних та культурологічних дискурсів, що акцентують увагу на негативних рисах маскульту, на вивчення його позитивних сторін. Виникає потреба в осмисленні різноплановості та багаторівневості масової культури, у рамках якої люди з різними запитами і смаками задля їх задоволення в стані військового протистояння можуть знайти відповідні культурні зразки. Цікавим напрямком досліджень може бути зближення масової, народної та елітарної культури, коли тематично об'єднані вони втрачають чіткі межі.

Соціологічного аналізу потребує ставлення населення до зазначеної боротьби ідентичностей та культур в умовах війни. У поле політологічних розвідок потрапляє використання масової культури як інструмента політичної боротьби.

Професійні митці, висока, елітарна культура виявилися не здатними відгукнутися миттєво на такий актуальний соціальний виклик, як війна: дехто оголосив культурну мобілізацію та усіяко акцентує увагу на своїй активній громадянській позиції, дехто дистанціюється від цих подій, ніяк не позиціонує себе щодо війни, дехто ратує за ідею «чистого мистецтва». Не всі, хто спроможні фінансувати створення творів мистецтва високого гатунку, готові «любити Україну до глибини власної кишені» (Є. Чикаленко). Поки що не створені бестселери та блокбастери на тему війни. Як зазначає О. Забужко, «...якщо ви чекаєте «великих художніх книжок», романів тощо, то, повірте, нічого серйозного не побачите зараз, крім документалістики. Такі події вже наступне покоління осмислює». Є залежність від війни. Є залежність від «новин з фронту», а отже неможливо зосередитися виключно на творчості, збудувати свій власний світ, паралельний існуючій реальності. За таких обставин більш мобільною, оперативною та чутливою до соціальних настроїв показала себе масова культура.

Нагадаймо, що з початку ХХ ст. критики масової культури Дж. Бенгам, М. Бердяєв, М. Вебер, Р. Вільямс, Ф. Лівіс, Ф. Ніцше, Д. Рісмен, Д. Томпсон, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, Р. Хоггарт та ін. визначали її як граничний вираз несвободи, соціальний механізм відчуження та пригнічення особистості. Х. Ортега-і-Гассет стверджував, що масова культура виснажує духовний потенціал цивілізації, що було співзвучно ідеям К. Маннгейма, Х. Арндт. Теоретики франкфуртської школи (Т. Адорно, М. Хоркхаймер, В. Бенямін, Г. Маркузе) пояснювали масову культуру як індустрію розваг та видовищ, що залежить від реакцій споживача, який перебуває в конформному, інфантильному, статичному стані, через що стає зручним об'єктом для маніпулювання. Проте сьогодні в Україні актуалізувалися інші аспекти масової культури: її розуміння як культури повсякденного життя, що стає доступною завдяки засобам масової комунікації; її здатність поєднувати тих, хто сповідує певні цінності, а в даному разі це не цінності суспільства масового споживання, а національні та демократичні цінності, смисли і знаки, що перетворюють «все українське» на певний код, шифр, що миттєво зчитується та поширюється громадою навіть без цілеспрямованих капіталовкладень. Український маскульт нині не присипає пильність, а є «будителем» нації. Продуктивним для аналізу відображення військового конфлікту в масовій культурі України є підхід Д. Белла, у рамках якого масова культура виступає як певна організація повсякденної свідомості в інформаційному суспільстві. Він розуміє під масовою культурою особливу систему або

особливу мову, за допомогою якої між усіма членами інформаційного суспільства досягається взаєморозуміння. Тобто за допомогою масової культури формується уявлення про спосіб життя і мислення, стиль поведінки, відносин між людьми, про те як слід одягатися, оформляти житло, офіс, що є модним, прийнятним чи ні. Масова культура проявляє себе у спорті, музиці, літературі, рекламі, моді, ЗМІ, Інтернет-просторі, урбаністичній стилістиці тощо. Не втративши ознак видовищності, розважальності, фрагментарності, які є спорідненими рисами культури постмодерну, масова культура часів війни виконала в Україні такі важливі соціальні функції, як ціннісно-регулятивну, консолідуючу, функцію ідентифікації та ін.

Головною потребою з початком військової агресії була потреба зняття стресу та напруги. Тому найпершими відгуками масової культури були саме витвори на рівні низової культури. Тут і кричалки футбольних фанів з нецензурними текстами, і фанатська пісенька, що облетіла весь світ: «Путін... ла-ла-ла-ла», і влучні цитати та статуси на стінах у соціальних мережах, численні анекдоти, Інтернет-меми, фото-жаби, антимотиватори тощо. Цей по формі кіч був наповнений подвійним смислом, глибоким змістовним посланням і в короткий термін, нехай і в примітивних виразах та естетиці, розтиражирував головні патріотичні настанови. Перегукуючись з народною традицією, козацькою культурою, дані витвори низової масової культури спиралися на стару українську вдачу: «ворог спочатку має бути висміяним, а вже потім переможеним».

Наступним рівнем масової культури є мід-культура, тобто культура, для якої характерні деякі риси традиційної культури, але її вирізняє більш високий моральнісний та духовний потенціал, глибокий символізм. Саме нею задається певне культурне тло, формуються стандарти, що виступають у якості орієнтирів масової культури в цілому. Сюди можна віднести створення визначеного життєвого простору, «габітусу» (П. Бурдьє). За декілька років війни урбаністична культура України зазнала значних змін. Містяни буквально «помітили» кожний метр своїх вулиць, площ, житлових масивів, громадських приміщень державною символікою; пофарбували майже всі паркани у кольори українського прапору; прикрасили муралами та графіті на патріотичну тематику стіни панельних домів; на фасадах немов самі проступили рядки з української поетичної класики Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, В. Стуса, Л. Костенко та ін.; національні орнаменти розцвіли на вітринах фешенебельних магазинів та ринкових палатках, приватних автомобілях та громадському транспорті. У моду увійшли чоловічі зачіски стилізовані під козацький оселедець, футболки з патріотичними надписами, малюнками, символікою України, український етнічний одяг став справжнім трендом, вишиванка вийшла на подіуми світових модних показів. Постійною практикою стали тематичні

перформанси, флеш-моби, культурно-мистецькі акції, національно-етнічні фестивалі, народні свята. І чим ближче до лінії зіткнення, тим рясніше застосовується ця семіотика. Дана креативна знакова система попередження начебто голосно кричить: «Тут не чекають на руський мир, це наш українській світ».

На події війни оперативно зреагував і найвищий рівень масової культури – це арт-культура, в якій вже простежується поєднання художнього змісту та його естетичного виразу. Сюди можна віднести соціальну рекламу, роботи професійних карикатуристів, видання коміксів на патріотичну тематику, кінематографічну, фотографічну та літературну документалістику, художні стрічки та телесеріали, театральні вистави, присвячені подіям на сході України. Українська музика всіх напрямків від народних, різноманітних авторських пісень, тематичної творчості конкретних виконавців до рок- та поп-музики є надемоційною, просякнутою пафосом героїки, незламності духу українців.

Отже, масова культура часів війни в Україні – це культура громадянського суспільства, яка не зав'язана на великі гроші, багатомільйонні контракти. Ті, хто працюють в цій культурній ніші не чекають на комерційну вигоду, бо прагнуть моральних зисків. Українська масова культура в умовах війни проявляє себе як інструмент боротьби, опору, ідеологічного протистояння. Цей справжній культурний бій за право мати власну ідентичність триває. Осмислення цього культурного, соціального, політичного, мистецького феномену потребує подальших наукових розвідок.

УДК: 355.01

Никифоренко Н.О.,

к. і. н., доцент,

завідувач кафедри соціології управління

Донецького державного

університету управління,

м. Маріуполь, Україна

ПАТРІОТИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ

Революція Гідності 2013-2014 років в Україні, анексія Криму Росією, військовий конфлікт на сході України, в черговий раз актуалізували проблеми цивілізаційного вибору

й консолідації української нації, зміцнення України як держави й готовності громадян стати на захист її інтересів.

Подібні часи зазвичай характеризуються піднесенням загального рівня патріотизму. Хоча результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості», проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова влітку 2015 року, засвідчили, що рівень патріотизму в Україні за 10 років (з 2005 по 2015 роки), практично не змінювався: майже 2/3 опитаних українців (74%) вважали і вважають себе патріотами держави. Щодо регіональних відмінностей, то кількість респондентів на Сході України, які в опитуванні 2015 року визнали себе патріотами становила 56%, на Заході – 85% [1].

Феномен патріотизму може виражатися як на рівні емоцій – почуття любові до Вітчизни, так і на рівні свідомості – як ціннісно-раціональна установка служити Батьківщині і захищати її від ворогів, а також на рівні поведінки – як активна дієва позиція щодо виконання певних громадянських та нормативно-правових зобов'язань.

Аналіз результатів соціологічних досліджень на тему патріотизму, проведених в Україні за останнє десятиріччя (Центром Разумкова, фондом «Демократичні ініціативи», компанією Research & Branding Group та ін.) головно на основі позитивістської методології, показав, що при вимірюванні рівня патріотизму соціологи послуговуються низкою індикаторів, які охоплюють афективну (емоційну), когнітивну (раціональну) та конативну (поведінкову) складові.

Так, традиційними показниками *афективної* складової патріотизму виступають почуття гордості за країну; почуття власної гідності; почуття толерантності у ставленні до представників різних етносів; *когнітивної* – національна, громадянська та поселенська самоідентифікація; знання національної мови, історії; повага до національної символіки, культури; усвідомлення своїх громадянських обов'язків, відповідальності за власні вчинки; *конативної* – готовність до захисту незалежності та територіальної цілісності держави; різні види діяльності (трудова, навчальна, спортивна) на користь Батьківщини та її народу; боротьба з корупцією; участь у заходах з національно-патріотичного виховання тощо.

Одним з останніх досліджень, в якому рівень патріотизму української молоді вимірювався за допомогою комплексу вище зазначених індикаторів було Всеукраїнське соціологічне дослідження «Цінності української молоді-2016» (репрезентативне опитування населення України віком 14-34 років, n=1200). Дане дослідження показало наступні результати.

91,8% опитаних назвали Україну своєю Батьківщиною. Щодо самоідентифікації, то 39,2% молодих людей в першу чергу вважають себе мешканцями України в цілому, а 36,1% – у другу чергу – мешканцями того населеного пункту, в якому вони проживають. 78,5% респондентів пишаються своїм громадянством. 94,5% опитаних віднесли себе до українців, а 5,5% – до представників інших національностей.

Переважна більшість (78,9%) знає текст гімну України. 55,4% молодих людей зазначили, що мають особисті речі з української символікою, а 52,2% з них використовує такі речі у побуті. 75,3% цікавляться історією України. 64,8% опитаної молоді вважає, що громадяни України повинні добре володіти українською мовою. Щоправда реальний відсоток молодих людей, які в сім'ї, школі чи ВНЗ, а також під час дозвілля, спілкуються українською, є майже вдвічі меншим – 34,5%. У повсякденному спілкуванні 20,8% респондентів говорять виключно російською мовою, а 16,2% користуються українською та російською мовами в рівній мірі.

У разі необхідності захищати незалежність та територіальну цілісність України зі зброєю в руках висловила готовність майже третина молоді (27,8%), а 2,4% опитаних молодих людей зазначила, що вже це робить.

43,7% респондентів готові захищати інтереси держави шляхом соціально активної діяльності, зокрема волонтерства, а 8,3% вже це роблять.

Половину опитаних у тій чи іншій мірі цікавлять заходи з національно-патріотичного виховання, при цьому майже чверть респондентів вважає кількість таких заходів (на кшталт краєзнавчих та історичних проєктів, вшанування героїв боротьби за незалежність України, відзначення державних свят тощо) недостатньою [2].

Слід звернути увагу на той факт, що результати відповідей молоді на запитання стосовно її намірів емігрувати, явно суперечать виявленому високому рівню патріотизму. Так, 66,6% респондентів хотіли б виїхати за межі країни. При цьому для 40,6% з них найбажанішими країнами еміграції є країни ЄС.

Показники розвитку патріотичної свідомості старшокласників м. Маріуполь, які вимірювалися соціологічною лабораторією кафедри соціології управління Донецького державного університету управління (м. Маріуполь) в ході дослідження «Особливості національної ідентифікації та світоглядні орієнтири національно-патріотичного виховання учнівської молоді у сучасних соціокультурних умовах», проведеного у грудні 2015 – березні 2016 рр. за схожими індикаторами (n=271), є дещо нижчими, порівняно з загальноукраїнськими (щоправда, в даному випадку аудиторія опитування у віковому відношенні була вужчою – 15-17 років).

Так, 59,4% опитаних зазначили, що пишаються громадянством України, але при цьому кожний п'ятий утруднився з відповіддю. 44,6% респондентів відчують себе українцями, 39,5% – слов'янами, 4,4% представниками регіону, 3,3% – європейцями, 1,8% мають іншу ідентифікацію.

Щодо мовних уподобань, то 76% опитаних маріупольських старшокласників вдома спілкується виключно російською мовою, 51% при читанні надає перевагу джерелам, написаним російською мовою, для 59% російська є бажаною мовою підручників.

Дане дослідження продемонструвало також багато скепсису у ставленні респондентів до заходів з національно-патріотичного виховання.

Показово, що більшість опитаних школярів бачить своє майбутнє поза межами країни. 51,3% хотіли б виїхати з країни з метою навчання, 22,9% – зміни постійного місця проживання, 14% – роботи за контрактом.

Отже, на нашу думку, застосування традиційних позитивістських індикаторів сьогодні має вельми обмежені можливості при вимірюванні рівня патріотизму. На їх основі можна лише окреслити певні тенденції соціально схвалюваної поведінки респондентів, зробити висновки щодо нормативності установок їхньої свідомості. Однак дана методологія не дозволяє виявити міру узгодженості між когнітивними та поведінковими складовими, спрогнозувати прояви реальної поведінки, з урахуванням різноманіття мотивації особистості, глибини її емоційних проявів, особливо за обставин, що швидко змінюються, і вимагає обов'язкового доповнення даних через застосування якісних соціологічних методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рівень патріотизму в Україні за 10 років не змінився – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hromadske.ua/posts/riven-patriotyzmu-v-ukraini-za-10-rokiv-ne-zminyvsia-opytuvannia>

2. Цінності української молоді-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit__doslidjennya_2016.pdf

Слободянюк А.В.,

к. соц. н., доцент,

доцент кафедри суспільно-політичних

наук, науковий керівник лабораторії

соціологічних досліджень

Вінницького національного

технічного університету,

м. Вінниця, Україна

СОЦІОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПАТРІОТИЧНИХ НАСТРОЇВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Однією із складових патріотичного виховання, а в період воєнної загрози – пріоритетною, постає військово-патріотичне виховання, яке має на меті формування у громадян готовності захищати зі зброєю в руках, а якщо необхідно і віддати своє життя за Батьківщину. Військово-патріотичне виховання покликане забезпечити суспільну значущість й повагу до військової служби, сформувані бажання у молоді здобувати військові професії, психологічну і фізичну готовність проходити військову службу [1].

Щодо соціології, то вона покликана поліпшувати здатність людини знаходити сенс у різних ситуаціях, процесах та явищах, глибоко їх осмислювати, усвідомлювати [2]. Головна мета військової соціології - забезпечення високого рівня бойової готовності і могутності Збройних Сил, організації суспільства як гаранта безпеки та стабільності незалежної суверенної України.

У 2015 році соціологічною компанією ГФК ЮКРЕЙН було проведено дослідження на замовлення Міністерства молоді та спорту України за підтримки системи ООН в Україні, зокрема Фонду народонаселення ООН (UNFPA), Програми розвитку ООН (UNDP), Дитячого фонду ООН (UNICEF), програми Волонтери ООН (UNV) та офісу Координатора системи ООН.

Цільовою групою дослідження була молодь України – громадяни України у віці від 14 до 35 років. Вибірка з 2852 респондентів репрезентативна для населення України (без урахування тимчасово окупованих та непідконтрольних територій) відповідної вікової категорії за статтю, віком, областю проживання, розміром населеного пункту та часткою користувачів Інтернету.

Загалом 81% опитаних представників української молоді зазначили, що пишуться тим, що вони є громадянами України. Розподіл відповідей на запитання: «Чи пишетеся Ви тим, що є громадянином / громадянкою України?» показав, що найбільш патріотично налаштованими є молодь Рівненської (так – 97%, ні – 1%), Волинської (так – 97%, ні – 2%), Івано-Франківської (так – 97% ні – 1%) областей. Не пишуться громадянством вдсятеро менше опитаних – 8%. Відповідно найменш патріотично налаштованими є Одеська (так – 62% ні – 14%), Донецька (так – 59% ні – 14%), Луганська (так – 52% ні – 25%) області. Близько 11% опитаних відповіли, що їм важко відповісти на це запитання.

Приблизно кожен четвертий респондент – 26% – готовий захищати свою країну із зброєю в руках у разі, якщо їх мобілізують або виникне нагальна необхідність (серед чоловіків таких 34%, серед жінок 17%). Ще 3% опитаних вже брали або беруть участь у військових діях [3].

В квітні 2017 року Лабораторією соціологічних досліджень Вінницького національного технічного університету було проведено опитування студентської молоді однієї із спеціальностей третього курсу ВНТУ. Метою даного соціологічного опитування було з'ясувати, як ставиться студентська молодь даної спеціальності до служби в збройних силах та оцінити стан патріотизму.

В ході даного соціологічного дослідження було опитано 36 осіб, серед них 86,1% – чоловічої статі та 13,9% – представниці жіночої статі. Віком 19 років – 50%, 20 років – 44,5%, 21 рік – 5,5% опитаних осіб відповідно. Щодо «Тип вашого населеного пункту?» більша частина респондентів (77,8%) є представниками міста, по 11,1% представляють селище та село.

В ході даного соціологічного дослідження було отримано такі результати.

Відповідаючи на питання «Чи можете ви пишатись нинішньою українською армією? Оцініть за шкалою, де 1 – не пишатеся взагалі, 5 – дуже пишатеся», респонденти відповіли на 2,9 білів з 5.

На питання «Чи засуджуєте Ви молодих людей призовного віку, які уникають служби в армії?» значна частина опитаних (41,7%) відповіла «швидше так, ніж ні». Майже стільки ж опитаних (36,1%) відповіли «швидше не засуджую», 16,7% «засуджують» і лише 5,5% опитаних відповіли «зовсім не засуджую».

Питання «Якщо ви людина призовного віку, чи маєте ви бажання служити в армії?» отримало такі відповіді: значна частина респондентів (36,1%) відповіли «швидше не маю», трохи менше опитаних (25%) відповіли «зовсім не маю» та 22,2% відповіли «швидше так, ніж ні». Лише 16,7% опитаних відповіли «маю». Це свідчить про незначний рівень бажання служити в українській армії.

На питання про здатність нашої армії захистити країну у разі реальної воєнної загрози з боку інших країн трохи більше третини респондентів (38,9%) відповіли «швидше ні, ніж так», 36,1% опитаних відповіли «швидше здатна, ніж ні». Менша частина опитаних (13,9%) виразили впевненість в боєздатності власної країни. Лише 11,1% респондентів відповіли «не здатна».

Стосовно якою має бути форма служби в українській армії, 41,7% обрали варіант «солдати-контрактники», 19,4% обрали варіант «солдати строкової служби», та 38,9% обрали варіант «солдати строкової служби з продовженням служби по контракту за власним бажанням». Це свідчить про те, що більша частина респондентів вважає, що в Україні потрібна контрактна армія.

Те, що заробітна платня є стимулом йти до армії для молоді свідчать відповіді на питання «Чи є стимулом заробітна платня в контрактній армії?». На це питання половина респондентів (50%) відповіли «так», 36,1% відповіли «ні», та 13,9% не змогли дати відповідь на це питання.

Щодо готовності у разі необхідності захищати свою країну із зброєю в руках майже половина опитаних (41,7%) відповіли «так, якщо виникне нагальна потреба або мене мобілізують», 19,4% відповіли «ні, не готовий(-а), але з часом можливо розгляну таку можливість» і 16,7% респондентів обрали варіант «важко відповісти». 13,9% опитаних обрали «ні, за жодних обставин» та 8,3% вибрали «ні, поки не маю таких намірів». Жоден з опитаних не обрав варіант «так, я вже брав участь у військових діях».

Загалом, опитані зазначили, що для виховання національно-патріотичної свідомості дітей та молоді перш за все потрібно поліпшувати умови життя населення (створювати робочі місця, підвищувати заробітну плату, надавати житло) та піднімати престиж країни (покращувати позиції України на міжнародній арені).

Незважаючи на суттєві відмінності в тлумаченнях влади різних напрямків та в різні історичні часи, переважна більшість теоретиків доводила необхідність врахування у владних відносинах потреб та інтересів, системи соціально-культурних цінностей та норм, таким чином, віддаючи належне громадській думці, як основі становлення й утвердження влади та волевиявлення, адже визначальним компонентом усунення старої влади, яка опирається на потужний силовий апарат (армію, сили правопорядку тощо), є, перш за все, завоювання громадської думки і можливість керувати нею. У будь-яких системах державного управління суб'єкти політичних режимів прагнули апелювати до маси, до громадської думки [4].

Саме сучасній соціології має відводитись ключове місце в процесі формування патріотичних настроїв, адже вона одне з найважливіших досягнень людського розуму,

теоретичне відображення соціально-політичної діяльності, без якої неможливе існування суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Патріотичне виховання молоді як невід’ємна складова системи забезпечення національної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/patriotuzm-d0e63.pdf>

2. Слободянюк А. В. Значення соціології як науки та навчальної дисципліни в сучасному українському суспільстві / А. В. Слободянюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 1. – С. 16-20.

3. Молодь України - 2015 / І. Волосевич, С. Герасимчук, Т. Костюченко. – ІП «ГФК ЮКРЕЙН», 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/uk-ua/insights/news/doslidzhennja-molod-ukrajini-2015>

4. Слободянюк А.В. Еволюція концептуальних уявлень про владу в історико-соціологічному процесі: автореф. дис. ... кандидата соціологічних наук: 22.00.01 / Анатолій Володимирович Слободянюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 12 с.

УДК 316.485.26

Суровцева І.Ю.,

к. и н., доцент,

доцент кафедры социологии управления

Донецкого государственного

университета управления,

г. Мариуполь, Украина

СТРАХ ВОЙНЫ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Движущей и объединяющей силой современного «общества риска» является страх. Социальные пороки (а к ним П. Сорокин относил нищету, войны, тиранию, эксплуатацию [1, с. 487]) открывают путь к распространению социальных фобий. Социолог У. Бек не разделяет триаду «риски, опасности, страхи», и считает, что естественное желание избегать опасности рождается из страха перед нею [2].

Социологический подход к страху имеет как эмпирическое, так и теоретическое значение для понимания современного общества. Обычно страх исследуется

психологически, как одна из эмоций, но в последнее время оформилось новое направление – социология эмоций. Кроме того, также предпринимались попытки исследовать институциализированный страх, с акцентом на том, что в современных обществах существует своеобразная «культура страха».

Актуальность исследования социальных фобий объясняется тем, что, во-первых, в страхах аккумулируются индивидуальные и коллективные представления о прошлом, настоящем и будущем. Во-вторых, страхи являются важными индикаторами состояния общества, так как от культурных норм и стандартов зависит способ артикуляции страхов или их замалчивание, а в ходе публичного обсуждения меняется ощущение страха. В-третьих, в страхах и способах обращения с ними отражаются многогранные властные и институциональные интересы. Политтехнологи охотно используют склонность человека к индивидуальному и коллективному «испытанию страха» в целях (само)мобилизации населения.

Страх перед войной не является чем-то новым. На протяжении веков граждане стран всего мира опасались смерти, насилия и трудностей, которые приносит война. Как мрачный жнец, призрак войны, похоже, нависает над человечеством, обещая бесконечные страдания и ужас. Вопросы военных угроз, формирования образа врага, эмоциональных аспектов вооружённого конфликта, общественных опасений накануне и в ходе войны продолжают интересовать и современных социологов.

Тревога и опасения обнаруживают связь с историческим периодом жизни общества, что отражается в содержании страхов, характере «возрастных пиков» тревоги, частоте, распространенности и интенсивности переживания боязней, значительном росте количества тревожных детей и подростков.

В практиках повседневности сложность и глубина военного противостояния определяются не только характером используемых методов борьбы, но в первую очередь нагнетанием катастрофизма мировоззрениями и идеологиями, составляющими социальную реальность агрессивных эпох.

В рейтинге «советских»/«постсоветских» страхов, угрозы гражданских и межэтнических войн занимают устойчивые позиции [3].

Можно согласиться с авторами коллективного исследования Б. Грайнер, К. Мюллер, Д. Вальтер «Страх в Холодной войне» [4], что коммунистические властители с целью консолидации своего господства были вынуждены генерировать и драматизировать коллективные страхи, поддерживая и развивая взаимонепонимание как один из важнейших механизмов Холодной войны. А. Прихожан проанализировал влияние внешних страхов на некий общий «уровень тревожности» в советском обществе на

примере ядерной угрозы, базируясь на исследовании С. Вирта «Ядерный страх: история образов». В ходе активизации «холодной войны», приходило понимание того, что силы, втянутые в нее, для победы не остановятся перед уничтожением миллионов людей. Специальная пропагандистская кампания в прессе, усиление мер по охране секретности способствовали победе страха и приобретению ним характера тотальной угрозы, развитие которой «частный» человек не мог проконтролировать, она перешла в разряд неизвестной, неопределенной угрозы, что характерно для внутренней тревожности [5].

Аннексия Крымского полуострова и поддержка сепаратистов на востоке Украины, которые ведут войну за выход из состава украинского государства, показали, что Кремль открыто выступил против западных принципов международного права, мира и стабильности международной политической системы. Это приводит к распространению среди европейцев и американцев страха перед полномасштабным военным конфликтом. Опрос в январе 2017 г. почти 9000 человек в восьми странах показал, что многие на Западе считают, что мы гораздо ближе к глобальной войне, чем к глобальному миру (по шкале от «0» - «полный мир», до «10» - «балансирует на грани мирового конфликта»). Так, 64% американцев убеждены в том, что мир приближается к большому вооруженному конфликту. В неизбежность мира верят только 15%. Аналогичный опрос в Великобритании показал схожую картину: 61% опрошенных британцев уверены: третья мировая война неизбежна. Только 19% верят, что мир не скатится в войну. Примечательно, что 59% опрошенных американцев и 71% британцев боятся Россию [6].

Социологический мониторинг эмоциональной оценки условий жизни украинцев в условиях военного конфликта (2014-2017) показал, что война, проведение АТО и военная угроза вызывают наибольший ежедневный уровень стресса респондентов [7]. В 2012 г. на вопрос «Чувствуете ли Вы себя защищенным от военной агрессии?», утвердительно ответили 21,9% опрошенных; в ноябре 2015 г. 75,7% респондентов не чувствовали себя защищенными от военной агрессии [8].

Сопоставление данных опросов в России на аналогичные темы с 1989 г. по 1994 г. показывает, как постепенно снижалась острота страха войны. На первый план в 1990-е гг. вышли социальные и экономические страхи (преступности, бедности). Динамика ответов на вопрос: «Бойтесь ли вы и в какой мере.....» (оценка по пятибалльной шкале), приводимая Левада-Центром (опросы 1994-2015 гг.), следующая: страх войны постепенно снижался с 1994 г. до 2008 г., в то время как нарастал или был более выражен страх потери работы, нападения преступников или произвола властей. В 2008 г. события вокруг Грузии и Южной Осетии в очередной раз актуализировали страхи относительно возможной войны. Если в 2014 году страх мировой войны занимал второе место в

рейтинге, то в 2016 г. переместился на четвертое. По результатам опроса ФОМа, страх перед угрозой нападения на Россию других государств увеличился с 11% в 2000 г. до 31% в 2015 году. В 2016 г. стабильные тревогу и опасения у россиян вызывают угроза гражданской войны (25%), а если говорить о ситуации в мире - ядерной войны (35%) [9].

По данным ВЦИОМа, в январе 2015 г. за введение российских войск на Украину для прекращения военного конфликта выступали только 20% россиян. Схожую цифру (около 17%) тогда показали и опросы Левада-Центра. Перерастание вооруженных столкновений в войну России с Украиной считают вероятным не более трети россиян. Однако большую часть населения пугает перспектива перерастания войны с соседом в мировую.

Необходимо отметить, что последствиями распространения страха, насилия, потери ощущения коллективной и личной безопасности, переживания увечья и гибели других людей, разделения на своих и чужих (особенно усиленные СМИ и социальными сетями), становятся эффекты дегуманизации в целом и гипердегуманизации «не своих» в частности [10].

Таким образом, ожидание «апокалипсиса войны» давно и прочно вошло в глубины подсознания, привело к актуализации воображаемых и реальных страхов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М., 1992. – 543 с.
2. Осипова Е. Тематизация страха в концепции У.Бека / Е. Осипова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/tematizatsiya-straha-v-kontseptsii-u-beka>
3. Шубкин В. Страхи на постсоветском пространстве: Россия, Украина и Литва / В.Шубкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/strahi-na-postsovetskom-prostranstve-rossiya-ukraina-i-litva>
4. Greiner B., Miller Chr.Th., Walter D. (Hg.) Angst im Kalten Krieg. Hamburg: Hamburger Edition, 2009. 528 S.
5. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика/ А.М. Прихожан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/pri/PRI-001-.HTM>
6. People across the West think we are close to a new world war [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://today.yougov.com/news/2017/01/05/people-major-western-nations-think-world-close-maj/>
7. Социологическая группа «Рейтинг» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_public_health_122016_p2.pdf

8. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1074

9. Фонд «Общественное мнение» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fom.ru/Nastroeniya/12596>

10. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін.; за ред. Е.М. Лібанової. – К.: НАН України, 2015. – 363 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2016_dopov_Donbas.pdf

УДК316:351

*Матичак О.В.,
аспірантка кафедри соціології
управління Донецького державного
університету управління,
м. Маріуполь, Україна*

ЗМІНИ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ МАРІУПОЛЯ ПІД ВПЛИВОМ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Публічний простір має характер загальності і універсальності як місце персональної і колективної представленості, в якому суб'єкт заявляє про себе як про автономний носій загальнозначущих цінностей, здатний їх реалізувати у своїй діяльності й у взаємодії з іншими суб'єктами. Публічний простір як політико-соціальне і культурне явище, загальнодоступне місце формування, акумуляції і передачі ідей і пам'яті, досвіду, подій і їх фізичного відображення, вибудовується на традиційних формах політичної боротьби за колективну свідомість та історію, в широкому сенсі – доступності для усіх, через механізми символізування, відчуження і апропріації [1, с. 58].

Впродовж російської агресії проти України в публічному просторі Маріуполя відбувалися масові маніфестації, пов'язані як з відзначенням історичних подій, так і з реакцією на події, що спостерігалися безпосередньо в місті. Мета полягає у дослідженні змін, які відбулись у місті Маріуполь під впливом гібридної війни у період з 2014 по 2017 рр. Для досягнення мети необхідно з'ясувати вплив гібридної війни на публічний простір Маріуполя, проаналізувати зміни, що відбулися в ньому відповідно до нових потреб, способи його використання для створення нової моделі історичної пам'яті.

Міський публічний простір є простором доступним для всіх його мешканців, у ньому вони можуть висловлювати свої політичні чи релігійні погляди. Проте впродовж гібридної війни місто поділилося на конфронтуючі сторони, взаємодія яких відбувалась у публічному просторі, українські колаборанти досить агресивно використовували його для утвердження свого домінування на території міста. Значні зміни відбулися після збільшення українського воєнного та поліцейського контингенту в публічному просторі міста через близькість до лінії фронту і гостру необхідність у забезпеченні безпеки для громадян.

Маріуполь є великим українським містом, що розташоване на узбережжі Азовського моря в історико-географічному регіоні Приазов'я, на півдні Донецької області. Маріуполь має загальну площу 134,70 км², населення за даними Державної служби статистики України на 2017 рік – 449 498 осіб. До всіх вище зазначених характеристик у 2014 році додалась іще одна – прифронтове місто. Віддаленість центру міста від лінії фронту становить 25 км, від східної околиці до лінії фронту усього 14 км. Місто має стратегічне значення, через розташування в ньому двох металургійних комбінатів, важкої промисловості та порту.

Значних змін зазнав публічний простір міста через військову агресію під час гібридної україно-російської війни. Означимо декілька головних змін, які торкнулися мало не всіх мешканців міста.

В умовах війни, навіть гібридної, та надзвичайної близькості до лінії фронту постає необхідність у збільшенні військового контингенту. Ключова міська інфраструктура (мости, пляжі, водосховища, вокзали, аеропорт) стають режимними об'єктами. На в'їзді/виїзді з міста розміщуються блок-пости, встановлюється паспортний контроль, огляд особистих речей та/або транспортних засобів.

Маріупольська міськрада, враховуючи складну ситуацію, яка склалася в державі, й антитерористичну операцію, яка триває на території Донецької області, з метою забезпечення стабільної ситуації у м. Маріуполі продовжує дію рішення, ухваленого на позачерговому засіданні виконкому Маріупольської міської ради, про заборону використання піротехнічних засобів (феєрверків) на території м. Маріуполя до моменту завершення антитерористичної операції.

Значною мірою збільшено охорону громадського порядку та посилено безпеку при проведенні масових заходів у місті.

Масові заходи – це заходи громадсько-політичного, релігійного, спортивного, культурно-видовищного характеру за участю значної кількості громадян, що проводяться з нагоди відзначення офіційних (державних), професійних, релігійних свят, пам'ятних дат,

а також за ініціативою політичних партій, рухів, громадських об'єднань, релігійних конфесій (громад), окремих громадян, спортивних організацій, закладів культури тощо.

Досить важливою ознакою масових заходів є регламентація порядку проведення. Мета регламентації – посилення охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, що забезпечується національною поліцією та військовими.

У новинах часто можна було побачити інформацію про утилізацію снарядів. Щоб уникнути паніки місцевих жителів попереджували, що буде чути вибухи. Через близькість до лінії фронту і необхідність ротації військових через місто пересувається військова техніка, яка переміщується з лінії фронту до місць дислокації. Фіксувалися випадки ДТП за участю військових, причини різні, але часто водії повертаються з лінії фронту стомлені, у стресовому стані, перевозять поранених або загиблих побратимів, через це відсоток ризику аварійних ситуацій зростає. Як один з варіантів вирішення проблеми можна запропонувати замінити водіїв на блок-постах, що розташовані на в'їзді у місто.

На початку проведення АТО була проблема, коли військові під час звільнення від службових обов'язків пересувались по місту в камуфляжі та озброєні, що створювало соціальну напругу в умовах інформаційного тиску з боку держави агресора. Наразі ця соціальна напруга значно зменшилася і серед місцевих жителів військові ЗСУ сприймаються як ті, що несуть у собі безпеку.

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони продажу алкогольних напоїв особам у військовій формі одягу)» зазначалось, що значна кількість порушень військової дисципліни, недовіра до військовослужбовців з боку громадян, певною мірою можуть бути пов'язані з тим, що можна спостерігати військовослужбовців, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння. При цьому незалежно від того, чи перебувають вони в цей час на службі, чи ні – ставлення громадян України до таких представників військових підрозділів є різко негативним і призводить до падіння їх авторитету, що сприяє поширенню панічних настроїв серед населення України. Запровадження норм проекту закону сприяло утвердженню авторитету українських військових та формуванню позитивного враження про них у мешканців Маріуполя, що в кінцевому результаті позитивно вплинуло на обороноздатність держави в цілому.

Слід зазначити, що всі ці вимушені заходи тільки спочатку створювали значний дискомфорт для мешканців, на даний час військові та поліцейські органічно вбудовані в публічний простір міст та є фундаментом безпеки.

Публічний простір Маріуполя за останні три роки зазнав великих змін. По-перше, згідно законів про декомунізацію пройшло масштабне перейменування площ, проспектів, вулиць, провулків тощо, демонтаж комуністичної символіки та пам'ятників, які присвячені комуністичним лідерам [2]. По-друге, доповнився новими пам'ятниками, пам'ятними знаками, меморіальними дошками, що присвячені військовим подіям та особистостям, які поклали життя захищаючи місто.

Серед них, пам'ятник присвячений загиблим прикордонникам, які 14 червня 2014 року потрапили під обстріл на пост-мосту в результаті збройної засідки. У Приморському районі знаходиться пам'ятник, встановлений героїчно загиблим 31 серпня 2014 року морякам-прикордонникам Маріупольського та Одеського загонів морського охорони. На будівлі Маріупольського міського управління поліції у 2015 році була відкрита меморіальна дошка з іменами міліціонерів і військовослужбовців, загиблих 9 травня 2014 року під час спроби захоплення будівлі УВС. На другу річницю страшної трагедії, яка сталася в житловому мікрорайоні «Східний» 24 січня 2015 року, де в результаті обстрілу з реактивних систем залпового вогню «Град» і «Ураган» загинула 31 людина, 117 були поранені встановлено пам'ятного знак «Загиблим у неоголошеній війні». Біля пам'ятного знаку є скульптура, жінка, яка закриває дитину. Звернена скульптура у той бік, звідки прилетіли снаряди.

Таким чином, у кожній сфері громадського буття м. Маріуполя є специфічний простір – публічний, політичний, соціально-економічний, соціокультурний [3, с.73]. Простори – це не статична категорія. Усі простори взаємоперетинаються і мають взаємовплив один на одного, а також видозмінюються в часі і під зовнішньою дією різних чинників, у тому числі гібридної війни та внутрішніх соціально-політичних перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сетевой анализ публичной политики / Под ред. Сморгунова Л.В. – М. : РГ-Пресс. – 320 с.
2. Закон України: Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». від 09.04.2015 № 317-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
3. Мальчѐнков И.Е. Паттерны социального пространства в современном социологическом дискурсе / И.Е. Мальчѐнков // Общество. Среда. Развитие (TerraHumana) – 2012. – № 2. – С. 73-77.

Драпи І.О.,

*студентка Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна*

ПРОБЛЕМИ ТА ПОТЕНЦІАЛ ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Процеси суспільної трансформації, викликані в Україні «помаранчевою революцією» 2004-2005 р. та Євромайданом 2013-2014 р., громадянська протестна активізація та підірив суперечливої та непослідовної еволюції політичної системи України, показали необхідність побудови та інституціоналізації громадського суспільства. Водночас вживання та й саме розуміння багатозначного поняття «громадянське суспільство» різними акторами політикуму, будучи до того ж часто декларативним, не означає утвердження норм цивільності суспільних відносин у різних сферах громадського життя і сталий розвиток практик добровільної самоорганізації та активного громадянства. Групова соціальна самоорганізація поза межами державних інституцій та регуляцій є відкритим, ініколи незавершеним, процесом та творчою суспільною практикою навіть у країнах зі сталою демократією, а в країнах, що знаходяться в процесі трансформації, дане питання набирає критичної маси. Тим паче, що «громадянське суспільство» як ідеологічний дискурс, суспільно-політична практика і нормативна культурно-символічна сфера є все ще відносно новим феноменом посткомуністичної соціальної реальності. Це актуалізує необхідність наукової розробки даної проблематики, виявлення основ та принципів функціонування самоорганізації населення.

Громадянське суспільство в його усталеній соціальній семантиці – це історично, передовсім західна модерна культурно-політична та теоретична традиція, пов'язана з концептами прав і свобод вільного громадянина, включаючи право на добровільні асоціації та об'єднання, концепцією рівності громадян перед законом та правом приватної власності.

За кількасот років своєї історії вислів «громадянське суспільство» став полісемантичним, іншими словами, у різних країнах та в різні епохи йому надавали різних значень. Американський соціолог та професор Каліфорнійського університету Дж. Александер розробив періодизацію розвитку ідей та практики громадського

суспільства. Ним були виокремлено три стадії наукової розробки проблематики й умовно названі «громадянське суспільство I, II та III» [1].

«Громадянське суспільство I» розглядається їм як теоретична концепція та соціальний феномен. Даний етап припадає на період від кінця XVII ст. до першої половини XIX ст. Та включає в себе наукові розробки Ш. Л. Монтеск'є, А. Фергюсона, І. Канта, Г. Гегеля, А. Токвіля та багато інших. На даній стадії науковці не бачили принципової відмінності між громадянським суспільством, політичним суспільством і державою, але вже тоді розрізняли сфери громадянського суспільства і реальні форми державного правління. Завдяки ідеологам лібералізму концепція громадянського суспільства була також переосмислена в руслі приватних ринкових інтересів, тобто перенесена в економічний простір, причому економіка вважалася головною складовою частиною громадської сфери, адже саме тут індивіди проявляли себе незалежними суб'єктами суспільної діяльності і прагнули якомога меншого втручання держави у свої справи. Соціокультурний підхід до розуміння громадянського суспільства започаткував А. Токвіль, він же вперше показав тісний зв'язок громадянського суспільства та демократії, акцентуючи увагу на моральному та соціо-психологічному впливові мережі громадської самоорганізації, яка формує необхідне для демократії активне соціальне середовище [2].

З поширенням класових протиріч і загостренням національних суперечностей настає період «громадянського суспільства II» [1], який можна умовно обмежити часовими рамками від середини XIX ст. до другої половини XX ст. У цей період громадянське суспільство розглядається як автономна, щодо державних інституцій, сфера публічного життя. У даний проміжок часу популярність набирають соціалістичні концепції суспільного розвитку.

«Громадянське суспільство III» в науковій літературі пов'язують з творами італійського філософа та політичного діяча А. Грамші, який приніс відродження та актуалізацію ідеї громадянського суспільства і впровадження її у життя нових країн та навіть континентів [1]. Його праці з'єднали майже розірвану традицію теорії і практики громадянського суспільства в країнах Заходу.

Розробкою проблематики громадянського суспільства в Україні, особливо починаючи з періоду набуття Україною державної незалежності й розвитку процесів суспільної демократизації, займалися такі дослідники, як А. Колодій, С. Рябов, А. Карась, М. Михальченко, М. Рябчук, А. Єрмоленко, А. Барков, Г. Щедрова, І. Пасько, Ю. Загородній, Г. Зеленько, О. Стегній, О. Резнік та ін. Здебільшого, в їхніх працях аналізуються соціально-філософські аспекти та політологічна проблематика формування громадянського суспільства. Даному спектру досліджень (за певними винятками – роботи

О. Стегнія та О. Резніка), бракує саме соціологічних концептуалізацій та підходів до громадянського суспільства, зокрема системного соціологічного аналізу його дискурсів та соціальних практик [3].

Процес формування громадянського суспільства в Україні безпосередньо залежить від правового визначення статусу його інститутів і зокрема максимально ефективного законодавчого закріплення скоординованого порядку створення та діяльності громадських організацій. Законодавче регулювання має базуватися на достатньо виважені, розумному балансі інтересів держави і громадянського суспільства. Дані розробки в законодавчій базі країни почалися після подій на сході України 2014 року.

Анексія Криму та зовнішня агресія Російської Федерації проти України викликала потужне патріотичне піднесення у більшості українських громадян, що спонукало їх до активних дій, спрямованих на захист країни. Так, за даними Єдиного державного реєстру установ та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, на 01 березня 2015 р. було зареєстровано 65080 громадських організацій, 25900 профспілок та їх об'єднань, 13800 благодійних організацій, 15786 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та 1363 органів самоорганізації населення. А на 1 травня 2017 р. було зареєстровано 77618 громадську організацію, 27108 профспілок та їх об'єднань, 17150 благодійних організацій, 26738 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та 1511 органів самоорганізації населення [4]. Отже, українські громадяни, досягли необхідної зрілості у відстоюванні своїх цінностей і прав, продемонстрували високу мотивацію до спільних дій, безпрецедентні зразки злагоженості та взаємодопомоги.

Але громадська самоорганізація населення ще тільки вкорінюється у повсякденні практики суспільної життєдіяльності, публічний контроль над владними структурами та підзвітність їх діяльності громадянам не набувають системного характеру, а корупційно-корпоративні мережі й досі зберігають свою стійку присутність і вплив у державі.

Громадянське суспільство є запорукою «стримування» держави, контролю над владою, важливою складовою поділу влади поряд з її «тілками», через те, що влада завжди тяжіє до абсолюту. Порушення балансу між державою та громадянським суспільством призводить зазвичай до політики етатизму – надмірного втручання державних органів влади у справи суспільства, дріб'язкової бюрократичної опіки і регламентації суспільного життя, обмеження прав і свобод особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадянське суспільство // Незалежний культурологічний часопис. – 2001. – №21. – 281 с.

2. Гражданское общество: истоки и современность / Науч. ред. И.И. Кальной, И.Н. Лопушанский. 2-е изд., доп. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 296 с.

3. Патеї-Братасюк М. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України / М. Патеї-Братасюк, Т. Довгунь. – Тернопіль, 1999. – 254 с.

4. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 159.923.35(=161.2):331.1

Терещенко Н.В.,

*к. соц. н., доцент кафедри соціології
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
(Заслужений викладач Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана),
м. Київ, Україна*

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ

Національний трудовий менталітет узагальнено відображає рівень трудової свідомості суспільства та його соціальних груп щодо сприйняття сенсу трудової діяльності та віддзеркалює потреби, інтереси, ціннісні орієнтації населення, якими зумовлюються спонукальні мотиви трудової поведінки на ринку праці. Історія соціально-економічного розвитку різних країн свідчить, що національний менталітет у різні періоди може перешкоджати розвитку країни та бути потужною її продуктивною силою. Необхідно активізувати пошук прийомів та методів, котрі б спонукали людей максимально використовувати свій творчий потенціал, здібності та можливості, оскільки відродження благополуччя, прогрес держави залежать від кінцевих результатів трудової діяльності кожного громадянина [1].

Трудовий менталітет є соціально-економічною категорією, що виявляється в процесі праці та характеризує рівень трудової свідомості робочої сили. Український трудовий менталітет – конгломерат різних трудових культур, прагнень господарювати і

примножувати власність, різних проявів трудової дисципліни. Витоки тих і інших якостей беруть початок в історії, умовах життя, наявності або відсутності фактора приватної власності, стимулів трудової активності.

Історичний чинник формування соціальної складової ментальності українського народу є впливовим, складним і неоднозначним з-поміж усіх, що сформували її сучасну природу та специфіку. Саме історичний вплив на економічну ментальність української нації набуває неоднорідного забарвлення, оскільки окремі частини сучасної її території у різні історичні епохи належали до складу різних державних утворень (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике Литовське князівство, Польське королівство, Московське царство, Козацька держава, Річ Посполита, Російська імперія, Австро-Угорська імперія, УНР, ЗУНР, СРСР тощо). Події вплинули на менталітет та мотивації трудової діяльності українців. Тривале домінування соціально привабливої, проте утопічної комуністичної ідеології «рівності, справедливості та братерства», боротьби з «експлуататорами» сформували систему заперечення інституту приватної власності, без якого капіталістична економіка неможлива [2].

В роки радянської влади **адміністративно-командна економіка всіляко заохочувала трудовий героїзм**. Проте відсутність стимулів в залежності від трудового внеску призводило до трудової апатії, зниження продуктивності праці, підтасовуванні показників виконання трудових завдань. Бажання заробляти, докладаючи зусилля, знецінювалися. Негативну роль за роки радянської влади зіграла «пролетаризація» селянства, тривале відлучення селян від приватної власності на землю, що в 90-і роки ХХ ст. болісно відгукнулося на етапі ринкових перетворень. По суті, замість одного кріпосного права на зміну прийшло інше – колгоспи, жорсткість прописки, відсутність свободи трудового вибору, безправ'я селян, прив'язаних паспортною системою до села. Все це було не чим іншим, **як експлуатацією дешевої робочої сили за допомогою партійно-державної машини** [3].

Проблема формування трудового менталітету ринкового типу тісно пов'язана з проблемою конкурентоспроможності робочої сили, оскільки усвідомлення і готовність до високої трудової активності, реалізації трудового потенціалу, інноваційності, що є гарантією її конкурентоспроможності, потребує змін в установках та цінностях, які є характерними для переважної більшості українських громадян.

На сучасному етапі **суттєвими чинниками, що негативно впливають на формування трудового менталітету та зниження конкурентоспроможності робочої сили** є: відсутність тривалих історичних обставин формування реальних господарів, на відміну від розвинених країн світу; відсутність правової дисципліни, що виявляється в

незадовільних умовах ведення бізнесу, декларативності значної частини трудового законодавства, прогалини в трудовій дисципліні; надмірний рівень диференціації населення за доходами; відсутність гарантованості високих життєвих стандартів в результаті трудової діяльності; нераціональне співвідношення між соціальними трансфертами та трудовими доходами; поглиблення відчуження працівників від засобів праці, що по суті є ознакою зростання експлуатації найманої праці; соціальна незахищеність працівника в разі погіршення стану здоров'я; відсутність високих стандартів соціально-побутової інфраструктури на виробництві; відсутність фінансових стимулів у роботодавців щодо розвитку персоналу; складність реалізації інноваційних ідей; не сформованість в суспільстві ідей та культури соціально-відповідального бізнесу; неналагодженість між бізнесом та державою цивілізованих партнерських відносин.

Невід'ємною складовою **сучасного** трудового менталітету українців виступає відношення до підприємницької діяльності та підприємців. Традиції бізнесу в Україні склалися під впливом історико-політичних і соціально-економічних факторів. Культурні традиції обумовлювали багатоманітність типів ділових людей.

Сьогодні центральною фігурою постає підприємець, який активно освоює нові сфери діяльності. Він – хазяїн за формою власності та новатор за методами діяльності. (В колишньому СРСР також існували елементи підприємницької діяльності, але в викривленій формі, як «тіньовий бізнес», що пов'язано з порушенням існуючого законодавства в державі). Непослідовність економічних перетворень, відсутність чітко відпрацьованих правових механізмів, а також бездіяльність існуючих законів створили можливість для одержання грошей, які не здобуті працею. Така психологія вседозволеності особливо руйнівню діє на молодих робітників, тому що формує в них безвідповідальність в сфері трудової діяльності, в сфері розподілу відносин. В ринковій економіці повинні бути відсутні дані недоліки. Необхідно усвідомлювати, що підприємницька діяльність виявляє себе не тільки як вільна конкуренція на ринку товарів та послуг [4].

Трансформація трудового менталітету вимагає незрівнянно більшого часу, ніж зміни в економічних відносинах, інститутах влади, управлінні, бо позитивні та негативні звички, в тому числі ставлення до праці, відтворюються через сім'ю протягом кількох поколінь. Ринкові перетворення, на жаль, радикально не змінили моделі економіки з точки зору цінності праці.

Трудовий менталітет на рівні певної організації є результатом дії мотиваційного середовища, сформованого в ній, і чим ефективнішим буде мотиваційне середовище, тим більше стимулів буде мати робоча сила щодо реалізації свого трудового потенціалу, що в

свою чергу сприятиме реалізації її конкурентоспроможності. В протилежному випадку неефективність мотиваційного середовища та руйнація трудових цінностей призводить до погіршення якості трудового потенціалу, відкидає робочу силу на вторинний ринок праці, супроводжується масштабними кризовими наслідками та негативно відбивається на якісних складових трудового менталітету.

На національний трудовий менталітет української нації вплинули історико-політичні події та соціально-економічні фактори. Будуть потрібні дієві стимули для формування національного трудового менталітету ринкового типу. Зокрема, відмова від концепції дешевої робочої сили, створення умов для творчої ініціативи та розвитку підприємництва на інноваційних засадах, враховуючи регіональні особливості українців. Будуть потрібні формування трудових цінностей та зацікавленість працюючих в результатах трудової діяльності для процвітання ринкової економіки України. Невідкладною проблемою для подальших досліджень є розробка методичного забезпечення оцінки факторів та передумов формування і розвитку трудового менталітету, використання якої дозволить виявити існуючі в окремо взятих організаціях резерви. У свою чергу, це послугує основою для розробки практичної технології формування і розвитку трудового менталітету організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лопушинський І. Формування національного менталітету – нагальне завдання сучасної української держави / І. Лопушинський// Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – №3. – С. 207-213.
2. Пухкал О. Духовний вимір української ментальності/ О. Пухкал// Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2008. – №4. – С. 370-278.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський; редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 1: До початку XI ст. – 736 с.
4. Терещенко Н.В. Особливості формування мотивації трудової діяльності робітників підприємств в умовах трансформації економічних відносин в Україні // Дис. на здобуття наук. ступ. канд. соціол. н. – 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Рукопис. – 2003. – 201с.

Розділ 3
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

УДК 061.2 (477):314.1

Аракелова І.О.,

к. е. н., декан факультету економіки

Донецького державного

університету управління,

м. Маріуполь, Україна

**РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СПРИЯННІ АДАПТАЦІЇ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ**

Формування сектору неурядових громадських організацій (НГО) в Україні, які зосередили свою увагу на сприянні соціально-економічній адаптації внутрішньо переміщених осіб, внаслідок анексії АР Крим та окупації частини Донецької та Луганської областей, пояснюється тим, що держава самостійно не була готова вирішувати дане питання в повному обсязі через відсутність ресурсів, економічну кризу, першу за роки незалежності України неоголошену війну та масову внутрішню міграцію. Підвищення ролі НГО також обумовлено зростанням чисельності переселенців, їх частки в електораті, посиленням їх організованості і активності, як на регіональному, так і на державному рівні.

Враховуючи, що в демократичному суспільстві громадські організації вважаються невід'ємною складовою; підтримкою і контролюючою силою в державі, можна вважати, що становлення НГО – це поштовх до формування та розвитку України як європейської демократичної країни.

Основною причиною підвищення ефективності роботи НГО є їх мобільність та здатність орієнтуватися у проблемах та потребах внутрішньо переміщених осіб, за рахунок залученості до життя звичайних громадян в країні. Також до сильних сторін неурядових громадських організацій відноситься досвід роботи на місцях, здатність до адаптації, акцент на стійкості результатів, а не на самому процесі та його констатації, здатність координувати проекти допомоги ВПО за рахунок локального характеру та економічна ефективність.

Щодо соціальної ефективності роботи з населенням на місцях, треба відмітити, що вона також досить велика, що дозволяє підвищувати ступінь поінформованості вимушених переселенців, знижувати напруженість у суспільстві, здійснювати додатковий контроль за дотриманням їх прав. У той час як недостатня увага державних органів до роботи з населенням, навпаки, провокує розростання конфліктних ситуацій, веде до формування негативної оцінки діяльності державних органів і міграційної політики держави в цілому.

При цьому варто зазначити, що одне з найбільш значущих досягнень громадських організацій полягає саме в створенні розгалуженої, технічно оснащеної регіональної інформаційної мережі. Наявність такої мережі дозволяє вирішити специфічні для переселенців проблеми їх поінформованості, які не входять до кола обов'язків державних структур.

Окремо треба зазначити й підтримку громадських організацій в Україні з боку міжнародних донорів, що ще раз підтверджують перевагу НГО у роботі з внутрішньо переміщеними особами порівняно з державними, а фінансовий внесок у розвиток громадського руху є потужним і єдиним важелем, за допомогою якого демонструється зацікавленість в його функціонуванні та визначається корисність діяльності громадських організацій в цілому. Звернемо увагу, що загалом міжнародна допомога, надана на потреби переселенців за 2015-2016 рр. склала 600 млн. євро, а саме: 200 млн. євро у 2015-му та 400 млн. євро – у 2016-му році.

У сьогоденній ситуації пряме фінансування неурядових організацій з боку міжнародних донорів може трактуватися і як форма підтримки уряду України для мобілізації зусиль самого громадянського суспільства на вирішення проблем ВПО, і як форма підтримки опозиційної структури, що спонукає уряд вживати заходів для вирішення їх проблем. Однак треба зазначити пряму залежність діяльності громадських організацій або від політики уряду України, або від політики міжнародних організацій.

Відводячи ключову роль в процесі демократизації безпосередньо неурядовим громадським організаціям, міжнародні партнери розглядають НГО як невід'ємний компонент громадянського суспільства і як важливу противагу державній владі.

Кізло Л.М.,

науковий співробітник

науково-дослідного відділу підготовки військ

Наукового центру Сухопутних військ Національної академії

сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна;

Середенко М.М.,

старший науковий співробітник

науково-дослідного відділу підготовки військ

Наукового центру Сухопутних військ Національної академії

сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна;

Музика О.О.,

молодший науковий співробітник

науково-дослідного відділу підготовки військ

Наукового центру Сухопутних військ Національної академії

сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна;

Троценко О.Я.,

науковий співробітник

науково-дослідного відділу підготовки військ

Наукового центру Сухопутних військ Національної академії

сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна

**ПОСТТРАВМАТИЧНІ РОЗЛАДИ ПСИХІКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У
«ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ»: ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ І ДЕЯКІ СПОСОБИ ЇХ
ПОДОЛАННЯ**

Будучи частиною психологічної науки, військова психологія прагне здійснити системний підхід до аналізу психологічних явищ. Війна, в цьому ракурсі, розглядається як найширше соціально-психологічне явище в конкретно-історичному контексті [1].

Донедавна війни велися традиційними збройними засобами з використанням регулярних армій. Критерієм війни завжди вважалося застосування летальної зброї.

Специфіка нинішніх війн, в тому числі і «гібридної війни», яка до сьогодні відбувається на сході України, полягає в тому, що вони ведуться не лише традиційними збройними засобами, а й нетрадиційними – політичними, економічними, інформаційними, ідеологічними, психологічними, гуманітарними, розвідувальними, які часто виявляються більш ефективними і руйнівними [2].

Бій є основною формою тактичних дій військ, який відображає загальні властивості війн і має свої особливості [3]. Сучасний бій – це суворе випробування фізичних і духовних сил військовослужбовців, їх здатності активно протистояти впливу екстремальних, вкрай несприятливих для життя факторів.

Бойові завдання є складовими елементами кожного бою. Кожне бойове завдання, з психологічної точки зору, є унікальним і вимагає спеціальної підготовки військовослужбовців, яка набувається під час проходження ними військової служби.

Військова служба – це специфічний вид діяльності, який неминуче супроводжується значними психічними і фізичними навантаженнями – зміна ритму життя, розставання з родиною, сім'єю та друзями, статутний розпорядок дня, регламентований режим поведінки, необхідність підкорятися, неможливість усамітнитися, підвищена відповідальність, певні побутові незручності тощо.

Під час виконання своїх службових обов'язків військовослужбовці піддаються небезпеці отримання не тільки фізичних, але й психічних травм. Ще більш потужні передумови для виникнення психічної травми чи патології у військовослужбовців виникають в умовах ведення бойових дій оскільки, будь-які бойові дії завжди супроводжуються низкою факторів, які негативно впливають на військовослужбовців. Слід пам'ятати, що сучасний бій – це суворе випробування фізичних і духовних сил воїна, його здатності активно протистояти впливу екстремальних, вкрай несприятливих для життя, факторів. Необхідність вижити у складній обстановці, де часто гинуть, отримують поранення товариші по службі, відбувається руйнування навколишнього середовища, боязнь не виконати визначене бойове завдання під час бою, почуття провини перед загиблими, невизначеність і дефіцит інформації, порушення режиму сну, відпочинку та харчування, хвороби, відсутність досвіду і запасу захисних реакцій є основними факторами, які негативно впливають на психіку військовослужбовців у сучасній «гібридній війні» на сході України [4].

Наявність вище наведених факторів може призвести до фізичного травмування, каліцтва, і навіть смерті військовослужбовців, а також до психічної патології чи різного роду розладів, які виникають, як під час організації та проведення заходів бойової підготовки, так і в ході ведення бойових дій. До того ж, психічні розлади, маючи

нестійкий, малопомітний, не завжди виражений характер свого розвитку, можуть прогресувати і після закінчення бойових дій у вигляді посттравматичного стресового розладу (ПТСР). За даними статистики різних війн психічні розлади, на театрі ведення бойових дій, складають від 6,6 до 12,7% від чисельності особового складу і до 30% – від загальної кількості бойових втрат, які іноді супроводжуються частковою, або повною втратою боєздатності військ (сил) [5].

Завдання якісної та своєчасної підготовки військовослужбовців до успішного виконання ними визначених завдань під час ведення бойових дій повинні вирішуватися у ході виконання планових заходів БП та психологічного забезпечення військ (сил). Проте, відсутність достатнього часу для проведення комплексних заходів з психологічної підготовки військовослужбовців, необхідність оперативного психологічного забезпечення виконання завдань за призначенням частинами та підрозділами в зоні проведення антитерористичної операції (АТО), змусило керівництво ЗС України створити та налагодити роботу позаштатних груп психологічного забезпечення, до складу яких було включено офіцерів структур по роботі з особовим складом та викладачів ВВНЗ, в тому числі і Національної академії сухопутних військ, які мають освіту психолога та досвід проведення заходів психологічного забезпечення.

В результаті діяльності груп психологічного забезпечення було протестовано 94 військовослужбовця 24 омбр, 42 військовослужбовця 72 омбр, 35 військовослужбовців інженерно-саперної роти 128 огпбр, які проходили підготовку до виконання завдань за призначенням та проведена відповідна робота з ними. У військовослужбовців досліджувалися показники адаптаційної здатності, рівень самооцінки особистості, стан ситуативної тривожності та рівень стійкості до бойового стресу. Для цього використовувалися: методика оцінки адаптаційних можливостей особистості (багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність-200»); анкета самооцінки стану (АСС); шкала ситуативної та особистісної тривожності Спілбергера, адаптована Ю.Л. Ханіним; методика визначення рівня розвитку стійкості до бойового стресу.

Під час розгляду результатів психологічного діагностування військовослужбовців 24 та 72 омбр було виявлено окремі симптоми посттравматичного стресового розладу, які діагностувалися майже у 43,3% респондентів. У 18,67% військовослужбовців інженерно-саперної роти 128 огпбр спостерігався чітко виражений ПТСР (в межах 65-70 Т-балів за опитувальником травматичного стресу) та високий рівень тривожності (за шкалою Спілбергера), ознаки схильності до суїциду спостерігалась у 2,8% військовослужбовців. Проте у вказаних військовослужбовців спостерігався рівень «підвищеного» напруження без загрози для життя і здоров'я, а у військовослужбовців схильних до вживання

алкоголю (їх було 11% від всієї кількості) чітко проявилися – безсоння, тривожність, підвищене почуття вини та самодокори. У своїй поведінці такі військовослужбовці демонстрували агресивність, емоційну збудженість, спалахи роздратованості і, як наслідок – певне погіршення взаємовідносин з товаришами по службі та відмова виконувати свої службові обов'язки [6].

Поза тим, аналіз отриманих даних психологічного дослідження об'єктивно засвідчив – ризик виникнення ПТСР значно вищий у віці від 35 до 45 років. Існує також висока вірогідність виникнення симптомів ПТСР у військовослужбовців, що мають сентиментальні, тривожні риси особистості, інтровертовані, а також у тих, які займають пасивну життєву позицію та у жінок. Знайшло підтвердження припущення про те, що наявність ПТСР обумовлюється кумулятивним психотравмуючим досвідом службової діяльності, а ступінь прояву симптомів гострого стресу і ПТСР залежить від здатності особистості швидко адаптуватися та рівня стресостійкості, а також – від тривалості перебування під впливом психотравмуючої ситуації.

Підсумовуючи результати психологічного обстеження, ми рекомендуємо в процесі підготовки військовослужбовців до ведення бойових дій дотримуватися певних правил, перевірених на практиці і таких, які допомагають знизити рівень психічного напруження та зменшити втому:

- необхідно своєчасно і калорійно харчуватися, а також нормалізувати споживання рідини – надмірна її кількість посилює втому;
- доцільно використовувати час, який відведений на відпочинок тільки за призначенням – це розвантажує нервову систему і активізує процеси відновлення в організмі;
- запобігати самовільному вживанню ліків – якщо людина хвора, їй необхідно лікуватися в медичних установах;
- знімати розумову втому доцільно за допомогою спілкування з товаришами, заглиблення у свої проблеми наодинці її лише збільшує, підтримка товаришів – зменшує.

Важливішими завданнями підготовки особового складу до ведення бойових дій є здолання страху і паніки, зміцнення дружби і взаєморозуміння у відділеннях, розрахунках, екіпажах – це підвищує психологічну стійкість військовослужбовців і служить основою зміцнення бойового духу військ. Ступінь рішучості, сміливості, мужності і витривалості особового складу визначає бойовий настрій військ, під яким розуміється їх духовна і фізична готовність переносити випробування війною і перемагати ворога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ягупов В. Військова психологія: підручник / В. Ягупов. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.
2. Воробйов Г.П. Розвиток форм і способів застосування ЗС України/ Г.П. Воробйов // Наука і оборона. – 2014. – № 1. – С. 27-30.
3. Бойовий статут Сухопутних військ ЗС України. – К.: МОУ, 2009. – Ч. 1– 360 с.
4. Вус Р.М. Єдині підходи до підготовки військ АТО, або перспективи бойового навчання в ЗС України у 2016 році. / М.Р. Вус // Народна армія. – 2016. – №4. – С. 1-2.
5. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/ М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 376 с.
6. Мацевко Т.М. Особливості роботи позаштатних груп психологів в районах ведення бойових дій/ Т.М. Мацевко // Збірник статей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції ЛДУБЖ «Особистість в екстремальних умовах». – Львів, 2015. – С.160-164.

УДК 159.98

Козут О.О.,

*к. психол. н., науковий співробітник
лабораторії з проблемних питань
правоохоронної діяльності*

ДЮІ МВС України

*Донецького юридичного інституту,
м. Кривий Ріг, Україна*

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА ДИСТРЕСУ ШЛЯХОМ ПСИХОТЕРАПІЇ

Особистісне зростання є важливим етапом самовдосконалення в сучасному соціально-інформаційному просторі. Тренінги сенситивності або особистісного зростання допомагають самореалізуватися шляхом розширення самосвідомості особистості, досягнути балансу несбалансованих структур характеру, які відображаються в дискомфортних м'язевих зажимах, негативних звичках, в неконструктивному спілкуванні особистості, в прояві лідерських властивостей, в прийнятті рішення тощо. В сучасній психотерапії, зокрема, як: гештальт-терапії та тілесній терапії, застосовують основи трансактного аналізу Е. Бьорна, нейро-лінгвістичного програмування,

нейротрансформінга С.В. Ковальова й допомагають особистості з негативними програмами сформувати більш екологічні та конструктивні форми сприйняття світу та себе в ньому. Вміння «слухати» своє тіло, усвідомлювати тілесні відчуття допомагає справитися з труднощами спілкування, психічною травмою, хронічним болем, досягнути узгодженої ефективної співпраці в команді, подолати почуття незадоволеності собою, знайти баланс співвідношення із зовнішнім світом. Саме тому вищезначені напрями психотерапії можна застосовувати з метою психопрофілактики дистресових станів постраждалих від гібридної війни: для внутрішньо переміщених осіб, для учасників війни (але не з діагнозом «посттравматичний стресовий розлад»), для сімей воїнів.

Бути збалансованим означає бути зануреним у внутрішній світ на 80%, а на зовнішній – на 20%. Незбалансована особистість порушує межі іншої особистості, знецінює її внутрішній світ, щоб самоствердитися за її рахунок; незбалансована особистість не вміє виразити іншим власні потреби, бо вона їх не розпізнає; незбалансована особистість спілкується неконструктивно, руйнуючи мотивацію інших до життя і виконання професійних обов'язків. На жаль, роками вироблялася ідеологія суперництва на території країн СНД, тому негативних програм, які сприяють формуванню дисбалансу особистості, дуже багато: «Перекладання відповідальності на інших», «Задавити слабшого», «Скинути негатив на іншого» тощо. Такі програми формують проблеми надмірного контролю інших, що є проявом недовіри, негативних проєкцій (неприйняття власних проблем, витіснення на іншого), заздрощів, тривожності, страхів (фобій), нав'язливих думок, неадекватних настанов тощо. Усвідомлення та вироблення позитивних програм є можливим завдяки сучасній психотерапії та психопрофілактиці.

Елементами тілесної терапії є опрацювання таких тем, як: існування, потреби, автономія, воля, почуття та кохання, лідерство та своя думка. Учасники тренінгу мають змогу пізнати свою «тілесну карту», на рівні відчуттів розпізнавати того, хто є щирим і того, хто є нещирим; виробити навички вольової поведінки (вміння вибирати, казати «ні», вміння бути гнучким – і ведучим, і веденим, вміння надавати підтримку, застосовуючи тілесний контакт, вміння шанувати час усвідомлення і розвитку ближнього, вміння відстоювати свою позицію тощо); вміння будувати взаємовідношення по-новому: відповідально, впевнено, мобілізуючись і поважаючи іншого. Тілесні психопрактики руйнують шаблони сприйняття, впливають на формування гнучкого мислення: особистість виходить за межі «двоїчної логіки» – «свій-чужий», «біле-чорне», спілкуючись у діалозі, пізнає істину, яка впливає із самої ситуації: «Слово народжується із буття» (М. Гайдеггер); сприяє формуванню вміння не нав'язувати свою думку іншим; сприяє справжньому лідерству (саморозвиток за духовними принципами), взаємоповазі,

вмінню довіряти.

В. Райх розробив концепцію про характерний м'язовий панцир особистості, який включає постійний та звичний паттерн захистів. Він виходив з того, що характер включає звичні положення, відношення людини, постійні паттерни реакцій на різні ситуації, свідоме відношення, цінності, стиль поведінки (сором'язливість, агресивність тощо), фізичні пози, звички триматися і рухатися. Психолог вважав, що характер формується як захист проти неспокою. Постійно діючі «его-захисти» поступово перетворюються в риси характеру та утворюють м'язовий панцир. Характер особистості відображається в її тілі у вигляді м'язової ригідності. Ригідність розглядається як соматичний бік процесу пригнічення. Сучасна тілесна психотерапія допомагає звільнити подавлену емоцію й особистість повністю має можливість позбутися хронічних напружень або зажимів. Райх з'ясував, що хронічні м'язові зажими блокують три основні типи збудження: тривожність, гнів, сексуальне збудження. М'язові самозахисти приводять до викривлення і руйнування природних почуттів, до втрати енергії та радощів життя, до подавлення сексуальних почуттів; обмежують вільні потоки енергії, вільне вираження емоцій у людини.

Особистісне зростання, за В. Райхом, розглядається як процес звільнення від психічного і м'язового панцира, сприяє формуванню особистості більш вільної, щирої, енергійної, щасливої. Сучасна тілесна терапія включає ряд модулів, які допомагають особистості опрацювати глибокі незавершені негативні ситуації минулого. Більшість психологічних негативних звичок самозахисту формуються на несвідомому рівні агресивним середовищем: батьками, які недолюбили, близькими людьми, які недодали те, що від них очікувалось, травмуючими екстремальними ситуаціями, хронічними стресами.

Завдяки тренінгу тілесної терапії учасники мають змогу: збалансувати свій внутрішній світ із зовнішніми вимогами, проявити та завершити негативні ситуації минулого, перепрограмувати негативні настанови агресивного середовища, зняти зайве напруження, врівноважити емоційний стан, навчитися вдало контактувати з іншими тощо. Завдання тренінгу: психопрофілактика дистресу; усвідомлення мотивів власної поведінки; завершення негативних гештальтів; пошук нових інформаційно-енергетичних ресурсів; набуття конструктивних навичок спілкування з неадекватними людьми; набуття збалансованості; розвиток навичок системного мислення; отримання якісного зворотного зв'язку; вміння не порушувати межі «Я» ближнього; зняття зайвої емоційності та напруженості; підвищення рівня самосвідомості; зміна негативних форм самозахисту; підтримка групи; вихід із стресових ситуацій, які самотужки важко вирішити; набуття нових форм взаємовідношень; набуття кращого розуміння своїх потреб, мотивів; набуття навичок конструктивного спілкування; набуття навичок спілкування із співзалежними;

розвиток самосвідомості «Я-образу» або «Я-концепції»; формування адекватного «Я-образу» і самооцінки; формування «Я-іміджу»; вибір стратегії поведінки; розвиток позитивного стилю спілкування.

Особистість розуміється як внутрішня система саморегуляції людини, яка встановлює баланс між внутрішнім світом (потреби, емоції, мотиви, задатки) і зовнішнім (інші люди та соціальне життя). У рамках вкрито чотири вікна: «відкрите Я» – арена, яка свідомо контролюється особистістю (є доступною для себе й для інших); тоновані вікна, які дозволяють бачити тільки в один бік: «секретне вікно» (господар бачить, а інші його ні); «сліпа пляма» (господар не бачить, а оточуючі бачать); матове скло – «несвідоме Я» (через нього нічого не можна розглядіти). За Дж. Люфтом і Х. Інгремом, мета психотерапевтичного тренінгу – розширити сферу «відкритого Я» за рахунок зменшення «сліпої плями», «секретного Я» шляхом саморозкриття, зменшення зони несвідомого.

Формуючи програму тренінгу, важливо врахувати складові структури особистості, за О.М. Леонтьєвим: вроджені задатки: біологічні, статеві; вроджені властивості нервової системи і темпераменту; індивідуальні особливості психічних процесів: пам'ять, сприйняття, відчуття, мислення, емоції, здібності; соціальний досвід: знання, вміння, навички, звички; особистісного смислу та значення; які є основою в структурі особистості (щоб змінити ціннісні орієнтації необхідно переструктурувати всю систему особистості).

Загальновизнаними культурологічними цінностями є відповідність рольовим очікуванням і вміння прийняти іншого, що складає основу безконфліктності й соціальної адаптації. Вміння взяти на себе позитивну роль означає відмову від нав'язування зовнішнього негативу. В процесі тренінгу розвивається «Я-образ» – суб'єктивні уявлення особистості, її суб'єктивна самооцінка: адекватна й стабільна; розширюється бачення своїх можливостей та здібностей. «Я-образ» є центром внутрішнього світу, через який особистість сприймає і оцінює світ і свою поведінку. «Я-образ» включає: «наявне Я», «бажане Я», «уявне Я». Тренер допомагає прибрати сильну розбіжність між образами й вказує на неадекватність самосприйняття. У процесі тренінгу нівелюються розбіжності між реальною формою і ідеальною формою «Я-образу» особистості, які можуть стати джерелом внутрішніх конфліктів особистості та саморозвитку. Саморозвиток – це свідомо діяльність особистості, спрямована на більш повну самореалізацію себе як особистості: процес включає наявність життєвих цілей, ідеалів, особистісних настанов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баксанский О.Е. Когнитивный образ мира: монография / О.Е. Баксанский, Е.Н. Кучер. – М. : РООИ «Реабилитация», 2010. – 224 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих

взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Берн Э.; пер. с англ. – Минск : ПРАМБЕР, 1992. – 384 с.

3. Блинова О.Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів / О.Є. Блинова // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Вип. 9. – К. : Талком, 2016. – С. 58-66.

4. Психологічна енциклопедія/ Авт.-упоряд. О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

УДК: 316.6

Никифоренко Н.О.,

к. і. н., доцент,

завідувач кафедри

соціології управління

Донецького державного університету

управління,

м. Маріуполь, Україна;

Маслакова Я.С.,

студентка Донецького державного

університету управління,

м. Маріуполь, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ В ПОДОЛАННІ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ, ПОРОДЖЕНИХ ВІЙНОЮ

В умовах триваючої війни на сході України невпинно зростає число людей, які в результаті перебування у зоні військових дій, або безпосередньої участі в них, отримали посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Так, станом на 2016 рік, за оцінкою експертів, розповсюдженість ПТСР серед військовослужбовців в театрі військових дій сягала 10-15% [1]. За даними дослідження International Alert «Приховані наслідки конфлікту. Проблеми психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб», проведеного у травні 2017 року (n = 2203), на ПТСР страждають 32% українських внутрішніх переселенців (22% чоловіків, 36% жінок); поширеність депресії серед ВПО складає 22% (16% чоловіків, 25% жінок), тривоги – 17% (13% чоловіків, 20% жінок) [2].

Поняття ПТСР до наукового обігу було введено М. Горовицем у 1980 р. ПТСР – віддалена й затяжна реакція на стресову подію виключно загрозливого чи катастрофічного характеру, яка викликає загальний дистрес у людини. Захворювання, що діагностується як ПТСР, збігається із станами психіки, раніше описаними як «комбатський синдром», «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «східний синдром» тощо. Згідно з діагностичними критеріями Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду (МКХ-10), для виникнення ПТСР необхідно, щоб людина випробувала на собі дію стресора, який виходить за рамки звичайного людського досвіду. Це – серйозна загроза для життя або фізичної цілісності, вимушене вбивство людини, серйозне фізичне ушкодження (поранення), смерть або каліцтво товариша по службі. При чому ПТСР розвивається після латентного періоду, що не має перевищувати 6 місяців [3].

До основних симптомів синдрому ПТСР відносять: порушення сну; патологічні спогади (нав'язливе повернення); амнезія на деякі події (уникнення); надчутливість (підвищена пильність); зверхзбудження (неадекватна зверхмобілізація) [4]; вторинними симптомами є депресія, тривога, імпульсивна поведінка, алкоголізм, соматичні проблеми, порушення Его-функціонування тощо [5].

Питанням діагностики та подолання ПТСР як серед військових, так і серед цивільного населення, присвячені роботи В. Василевського, А. Довгополюк, Г. Растовцева, Т. Дмитрієва, Е. Єпачинцева, Е. Лазебної, С. Литвинцева, Г. Ломакіна, Д. Панченко, Є. Підчасова, Є. Снедкова, Н. Тарабриної, Г. Тимченко, Г. Фастовцева, О. Харитонова та інших. Дослідники зазначають, що бойові ПТСР є більш різноманітними і тривалими, ніж ПТСР мирного часу, через кумульовані в пам'яті, багаторазово пережиті жахи війни, фізичне та психічне перенапруження, горе втрат, співпереживання з пораненими. Клініцистами на сьогодні розроблено низку моделей патогенезу ПТСР: психодинамічну, когнітивну, психосоціальну, психобіологічну, умовно-рефлекторну, мультифакторну [3].

В межах психосоціального підходу основна увага зосереджується на ролі зовнішнього середовища у виникненні та в подоланні ПТСР. Йдеться про відсутність фізичних наслідків травми, міцне фінансове становище, збереження колишнього соціального статусу, підтримку з боку близьких людей та суспільства [3].

Як зазначає Дж. Герман, «після травматичних подій постраждали дуже вразливі, їхнє відчуття самоті зруйноване й відновити його можна лише тим самим шляхом, як воно творилося раніше, – у стосунках з іншими». Дослідниця виокремлює наступні кроки в суспільній підтримці людей з ПТСР [6, с.109-130].

Відразу після психотравми завданням оточення постраждалої особи є відбудова мінімальної довіри, створення для неї умов безпеки та захисту. Переживши відчуття повної ізоляції, травмовані часто бояться залишатись наодинці й прагнуть присутності людей, що їм співчують. Оскільки травматичний невроз виникає не відразу (на початковій стадії має місце лише розгубленість та відчай), у випадку належної емоційної підтримки сім'ї, коханих, друзів, розвитку ПТСР можна уникнути.

Коли відновлюється почуття базової безпеки, постраждалі потребують допомоги інших у відновленні позитивного уявлення про себе. Оточення має бути терпимим по відношенню до їх коливань між потребами бути близькими і зберігати дистанцію. При цьому не йдеться про цілковите толерування емоційної відстороненості та неконтрольованої агресії. Реалістичні оцінки зменшують у людей з ПТСР почуття провини / сорому за агресивні прояви. Натомість критика чи навпаки некритичне прийняття збільшують самозвинувачення та ізоляцію. Реалістичні оцінки полягають у визнанні жахливих обставин травматичної події, моральних дилем, завданої психологічної шкоди, та прийнятті тривалого процесу відновлення.

На думку, Дж. Герман, питання справедливої оцінки є надзвичайно важливим, зокрема, для відновлення відчуття зв'язку між ветеранами війни та їх родинами. Ветерани є ізольованими не лише через картини жаху, свідками та учасниками яких вони були, але й через їх особливий статус «посвячених в культ війни». Вони розглядають цивільних з певною ідеалізацією, змішаною зі зневагою. Коли близькі здатні слухати не звинувачуючи, готові розділити знання про те, що трапляється з людьми в екстремальній ситуації, постраждалі мають змогу розібратися з проблемою сорому чи провини й прийняти те, що їм не вдалося дотриматись ідеальних стандартів.

Нарешті – для травмованих вкрай важливо поділитися своїм травматичним досвідом з іншими. Так, ветерани шукають громадського визнання своїх дій як героїчних, обурюються браку зацікавленості та обізнаності в суспільстві щодо військових подій, бояться, що їхні жертви швидко забудуться. Визнання і відшкодування – дві реакції з боку громади, необхідні для відновлення у солдат, що повернулись з війни, відчуття порядку та справедливості. Звідси впливає сенс медалей, пам'ятників, парадів, пам'ятних урочистостей, компенсацій за поранення.

Отже, надання підтримки з боку найближчого оточення та громади сьогодні є не менш важливим напрямком соціально-психологічної роботи з людьми, що мають посттравматичний стресовий розлад, ніж професійна психологічна допомога. Хоча у кінцевому рахунку успіх в реадaptaції до мирного життя головно залежить від бажання та зусиль самих постраждалих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полковник Стеблюк: У позиційних війнах небойові втрати перевищують бойові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/zhizn/polkovnik-steblyuk-u-poziciynih-viynah-neboyovi-vtrati-perevischuyut-boyovi-389067.html>
2. Приховані наслідки конфлікту. Проблеми психічного здоров'я та доступ до послуг серед внутрішньо переміщених осіб в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://international-alert.org/publications/hidden-burdens-of-conflict-uk>
3. Підчасов Є. Аналіз соціально-психологічних проявів ПТСР в осіб, які приймали участь у бойових діях / Підчасов Є., Ломакін Г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol10/013.pdf>
4. Медицинская реабилитация раненых и больных / Под ред. Ю.Н. Шанина. – СПб.: Специальная Литература, 1997. – С. 197-230.
5. Пограничные нервно-психические нарушения у ветеранов войны в Афганистане: методические рекомендации / Сост. Б.Д. Цыганков, А.И. Белкин., В.А. Веткина и др. – М. : МГУ, 1992. – 16 с.
6. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / Дж. Герман; пер. з англ. – Львів: видавництво Старого Лева, 2015. – 416 с.

УДК 159.944.3

Разумова О.Г.,

викладач Горлівського інституту

іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет»,

м. Бахмут, Україна

**ВИНИКНЕННЯ І ПРОФІЛАКТИКА СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У
ВЧИТЕЛІВ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ**

Події на сході України значно вплинули на сприйняття цілісності держави. У тому числі, це позначилось на викладацькій діяльності і на вчителях. Антитерористична

операція на сході України торкнулась багатьох практичних психологів і вчителів, яким доводиться, незважаючи на загрозу життю, працювати з людьми, що стали безпосередніми свідками конфлікту та втратили близьких людей, або з численними біженцями, які роз'їхались у різні куточки нашої країни та наново будують своє життя.

У цій роботі розглядаються питання, пов'язані з причинами виникнення симптому емоційного вигорання у вчителів, які працюють у зоні проведення бойових дій та сучасні шляхи подолання цієї проблеми.

Життя в умовах військових дій насичене стресами. Це стосується кожної людини, що проживає в зоні конфлікту, але особливо – вчителів, працюючих у школах розташованих на лінії зіткнення. Працівники педагогічної сфери знаходяться в постійному напруженні, що призводить до синдрому «емоційного вигорання», адже вчитель не лише навчає дітей, він несе відповідальність за життя і здоров'я дитини під час навчально-виховного процесу.

Синдром «емоційного вигорання» припускає повне, або часткове відключення емоцій, у відповідь на обрані впливи, які травмують психіку. Емоційне вигорання передбачає ситуацію, де особистісна відповідальність перевищує зовнішній контроль, після кількох місяців чи років сумлінного виконання своїх обов'язків люди «вигорають», виявляючи ознаки знервованості, апатії, напруженості. Враховуючі те, що на лінії зіткнення людина перебуває в постійному стресі не тільки на роботі, але й вдома, цей синдром може посилюватись.

Розпізнати емоційне вигорання можна за такими симптомами:

1. Психофізичні симптоми:

- почуття постійної, не минаючої втоми не тільки увечері, але і зранку, відразу ж після сну (симптом хронічної втоми);
- відчуття емоційного і фізичного виснаження;
- зниження сприйнятливості і реактивності на зміни зовнішнього середовища (відсутність реакції цікавості та страху);
- загальна астенизація (слабкість, зниження активності і енергії, погіршення біохімії крові і гормональних показників);
- часті безпричинні головні болі, постійні розлади шлунково-кишкового тракту;
- різка втрата чи різке збільшення ваги;
- повне чи часткове безсоння (швидке засипання і відсутність сну раннім ранком, починаючи з 4 год., або ж навпаки, нездатність заснути до 2-3 год. ночі і «важке» пробудження вранці, коли потрібно вставати на роботу);
- постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом усього дня.

2. Соціально-психологічні симптоми:

- байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, почуття пригніченості);
- підвищена дратівливість на незначні, дрібні події – часті нервові «зриви» (вибухи невмотивованого гніву чи відмова від спілкування, «відхід у себе»);
- постійне переживання негативних емоцій, для яких у зовнішній ситуації причин немає (почуття провини, невпевненості, образи, підозри, сорому);
- почуття неусвідомленого занепокоєння і підвищеної тривожності (відчуття, що «щось не так, як треба»);
- почуття відповідальності і постійний страх, що щось «не вийде», чи з чимось не вдасться впоратися;
- загальна негативна установка на життєві і професійні перспективи (типу «Як не намагайся, все одно нічого не вийде»).

3. Поведінкові симптоми:

- відчуття, що робота стає все важчою і важчою, а виконувати її – все складніше і складніше;
- співробітник помітно змінює свій робочий режим дня (рано приходить на роботу і пізно йде або, навпаки, пізно приходить на роботу і рано йде);
- незалежно від об'єктивної необхідності, працівник постійно бере роботу додому, але вдома її не робить;
- керівник відмовляється від прийняття рішень, формулюючи різні причини для пояснень собі й іншим;
- відчуття, що все марно, зневіра, зниження ентузіазму стосовно роботи, байдужість до результатів;
- невиконання важливих, пріоритетних завдань і «застрягання» на дрібних деталях, витрата більшої частини робочого часу на погано усвідомлюване чи неусвідомлюване виконання автоматичних і елементарних дій;

В такій ситуації надзвичайно важливо здійснювати комплексні заходи, які здійснюють вплив на фізіологічний, емоційний та ціннісно-смісловий стан людини й спрямовані на попередження та ліквідацію синдрому «емоційного вигорання» у педагогів, що працюють в зоні конфлікту

Фізіологічний стан. Педагогу може допомогти:

- здоровий сон та режим сну;
- заняття спортом, танцями та інші фізичні навантаження;
- павильне, здорове харчування;

- мсаж, водні процедури, баня або басейн.

Емоційний стан. Можна використати такі прийоми:

- сілкування з сім'єю та близькими людьми;
- зняття улюбленою справою (прочитати книгу, подивитись улюблений фільм, зайнятись плетінням, орігамі, туризмом);
- сілкування з природою і тваринами;
- прослуховування улюбленої музики;
- медитації, цілеспрямовані візуалізації (уявно побувати у квітучому саду, відвідати улюблений куточок природи і т.ін.);
- аутотренінги (самонавіювання).

Ціннісно-емоційний стан людини можна поліпшити таким чином:

- участь у тренінгах і психокорекційних вправах;
- психотерапія;
- новизна і зміна діяльності;
- уникання сварок і конфліктів;
- участь у конференціях, конкурсах і семінарах.

Образа, злість, невдоволення, критика себе та інших – все це найшкідливіші для нашого організму емоції. Наш мозок викидає гормони стресу на будь-які подразники, що загрожують нашому спокою. При цьому йому зовсім байдуже, реальні вони чи вигадані. Тому і на надуману проблему організм відреагує, як на справжню. Отже, важливо навчитись контролювати свої думки і емоції. Відомий дослідник стресу Ганс Сельє зазначав, що має значення не те, що з вами відбувається, а те, як ви це сприймаєте.

Отже, для успішної праці і подолання виникаючого на фоні постійних стресів і страхів, пов'язаних з бойовими діями, синдрому емоційного вигорання у вчителів, які працюють в зоні АТО, потрібно вміти дозувати свою працю, піклуватись про свій фізичний та емоційний стан. Важливими факторами, які потрібно враховувати при подоланні цього симптому є вплив на фізіологічний, емоційний та ціннісно-смісловий стан людини. Здоровий та бадьорий вчитель – запорука успіху у навчанні і вихованні майбутньої нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Качур О. Профілактика професійного вигорання у закладах освіти / О. Качур // Психолог. – 2010. – №40 (424) жовтень. – С.3-7.
2. Кобеляцька О. Школа сприяння здоров'ю/ О. Кобеляцька // Психолог: Шкільний світ. – 2011. – № 11 (443). – С. 21-22.

3. Божок Н. Стрес та альтернативні стратегії його послаблення/ О. Божок // Психолог: Шкільний світ. – 2011. – № 1 (433). – С. 3-6.

УДК 355/359

Рудковський О.М.,

науковий співробітник

науково-дослідного відділу

Наукового центру Сухопутних військ

Національної академії сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна;

Федоренко В.В.,

науковий співробітник

науково-дослідного відділу

Наукового центру Сухопутних військ

Національної академії сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ВПЛИВУ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Проблема профілактики впливу бойових дій на психіку військовослужбовця завжди була актуальною. В умовах сьогодення, дії бійців в зоні проведення АТО характеризуються значно більшим впливом на психіку різноманітних стрес-факторів. Система бойової підготовки військ постійно потребує розробки нових рекомендацій щодо профілактики впливу бойових дій на психіку військовослужбовця. Саме поняття «профілактика» передбачає проведення попередніх заходів для недопущення чого-небудь. На даний час визначають первинну, вторинну і третинну психопрофілактику.

До первинної відносяться заходи, спрямовані на попередження впливу психотравмуючих факторів бойових дій на психіку солдата. Під час психологічної підготовки бійця до бойових дій, слід врахувати фактори, які навмисно створюються противником для досягнення перемоги в бою. Їх врахування, знання та вміле застосування гарантуватиме успішне виконання бойових завдань. Індуктори паніки (панікери) –

військовослужбовці, які володіють виразними рухами, гіпнотизуючою силою криків, хибною впевненістю в доцільності своїх дій. Стаючи лідерами, за надзвичайних обставин вони можуть створити загальне безладдя, яке швидко паралізує підрозділи і, відповідно, залишає бійців без можливості діяти цілеспрямовано. Епіцентром розвитку масової паніки є істеричні особистості, які відрізняються егоїстичністю й самозакоханістю. Спеціальна цілеспрямована робота з психологічного загартування воїнів перешкоджає розвитку панічного настрою, дає змогу зосередитися та сконцентрувати волю, знайти правильний, доцільний вихід із складної ситуації. З іншого боку пануватиме розгубленість і паніка. Таким чином, характер подоланих труднощів в умовах сучасного бою, зміст конкретної військової спеціальності та коло обов'язків у бою визначають сутність і конкретний зміст профілактичних заходів.

До вторинної профілактики відносяться заходи, які передбачають виявлення військовослужбовців із змінами у психічній діяльності з метою попередження подальшого розвитку психічного захворювання. Управління психічним станом особового складу в ході бою залежить від розуміння командирами різних ланок даної діяльності, особистого досвіду та особистого прикладу, бажання й вміння навчити основним засобам і формам впливу на психічний стан солдат і сержантів, які діють в якості старших груп, а в окремих ситуаціях приймають на себе командування у випадку поранення або загибелі офіцера. Вони повинні своєчасно провести активну «шокову» профілактичну роботу. Для цього потрібно чітко визначити кому з підлеглих терміново необхідна така допомога, виявити основні сторони явища, які можуть виникнути внаслідок певного психічного стану, знати й правильно застосовувати способи швидкого реагування на негативний стан підлеглого.

До третинної профілактики відносять роботу з психічно хворими з метою попередження їх інвалідизації. Заходи профілактики впливу бойових дій на психіку військовослужбовця в першу чергу спрямовані на своєчасне реагування та недопущення психічних порушень; припинення розвитку патологічних процесів, які призводять до тимчасової або стійкої втрати працездатності; раннє та ефективне повернення реабілітантів до військово-професійної діяльності; максимальне відновлення вихідного рівня здоров'я військовослужбовців; формування у підлеглих свідомої та активної участі в процесі реабілітації.

Виділення військовослужбовців в залежності від їх психологічної стійкості в окремі групи, дозволяє проводити попереднє планування сил, засобів та методів реабілітації особового складу військових підрозділів [1].

Для покращення профілактики впливу бойових дій в екстремальних умовах на психіку солдата у першу чергу необхідно:

- інформувати особовий склад про ті труднощі, які мають місце на полі бою, з метою формування у солдат знань і навичок щодо їх подолання;
- навчати командирів всіх ланок своєчасному виявленню осіб з ознаками психотравм;
- організувати тісну взаємодію між командирами підрозділів, військовими медиками, юристами, капеланами, представниками служб логістики з метою налагодження профілактичної роботи;
- з військовослужбовцями, які зазнали бойових психічних травм, після проведення реабілітаційних заходів, заняття з бойової підготовки проводити за окремим планом по спрощеній програмі;
- розробити нормативно-правові документи, що регламентують діяльність командирів щодо надання екстреної допомоги особовому складу, який отримав бойові психотравми.

Командирам підрозділів слід пам'ятати: якщо солдат знаходиться у виснаженому фізичному або психічному стані, або він хворий, якщо в нього період депресії, тоді швидко змінити психічний стан буде вкрай важко. Проте це можливо, якщо впровадити у життєдіяльність військових колективів комплексну програму управління власними психічними станами, тоді зросте не тільки ефективність оперативної саморегуляції, але й покращиться загальний емоційний фон (морально-психологічний клімат) військової служби і діяльності, особливо в умовах бойових дій [2].

Профілактика впливу бойових дій на психіку солдата в бою є важливим елементом системи бойової підготовки військ. Аналіз профілактичної роботи до виникнення впливу психотравмуючих факторів бойових дій показав, що підготовка особового складу до подолання труднощів бойової діяльності є головним фактором успішного виконання поставлених командиром завдань. При цьому, під час безпосередньої підготовки до бойових дій військовослужбовців різних родів військ та різних спеціальностей, відбувається конкретизація типу труднощів бойової діяльності, які напряду залежать від характеру обов'язків, що виконуються бійцем на полі бою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ягупов В.В. Психологічна підготовка військовослужбовців до бойових дій як складова частина військово-дидактичного процесу / В.В. Ягупов // Військова дидактика. – К., 2000. – С. 224-235.
2. Варій М.Й. Основи морально-психологічного забезпечення військ: науково-методичний посібник / М.Й. Варій. – Львів ЛВІ, 1999. – С. 498.

*Nykolaeva V.,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, the Department of
Sociology of Management,
Mariupol, Ukraine;*

*Nykolaeva D.,
the student of National Technical
University Kharkiv Polytechnic Institute,
Kharkiv, Ukraine*

PROVIDING SOCIAL PROTECTION FOR CHILDREN OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

Caused by the Russian military aggression, the phenomenon of forced internal migration has led to suffering of children, who are the most vulnerable category of the population, leaving the annexed area of Crimea in search of a safe residence (in April 6, 2016, their number was 169 thousand, 408 children (or 16,5% of the total IDPs) [1].

The problems faced by children of internally displaced persons (IDPs) in the psychological, educational, health, social, and legal spheres.

They face considerable difficulties of social and emotional character, associated with the change of environment and the usual social circle, especially if this migration is caused by the war. Psychological difficulties include:

- infringement of emotional health (deterioration of communication with surrounding people; the emergence of irritability;
- aggressiveness, anxiety, lack of trust in others; a sense of loneliness, isolation and inferiority; loss of understanding of adults);
- complexity of socialization process and the quality of education (violation of school discipline, emergence of problems in education).

The problem of re-socialization is tightly connected with the emotional infringement of the child. The issue of integration into a new environment comes to the foreground in case of the radical change of residence.

This challenge is ultimately applicable to readiness of children of IDPs for the educational process. According to the results of monitoring focused on migrants' access to education, services and solutions of problems of IDPs and their families were made at their

teachers, parent councils, and voluntary organizations' own expense, without involving additional resources of local and state budgets. [2] There is an important question of rehabilitation of IDPs children, who need it badly. However, the health improvement of children often causes difficulties in families because of the hard-financial situation.

Another problematic issue concerns the *violation of the children's rights to receiving support from the state*, since a large number of families are not registered as internally displaced persons. In this situation, a child is not the subject to the registration of internally displaced persons and can receive services from the state.

In the context of access to benefits from the state, one should also note the absence of legally defined categories of IDPs children, which narrows providing them with social services and public benefits. There is a need to expand the category of children, who require special social attention and support, adding to it the category of «children moved from the temporarily occupied territories or areas of counterterrorist operations» and «children of combat veterans».

Thus, there is a relevant issue of readiness and training of educators, teachers, and school psychologists to work with children, immigrants, and children, who have experienced a military conflict.

In addition, the load on employees of public institutions, specialized in providing educational services (teachers, educators, and school psychologists), increases on the account of the growth of the number of immigrants' children in placements of IDPs. Local authorities should take into account this side effect and take appropriate decisions to minimize the teaching load and optimize the educational process, such as increasing the staff, creating additional incentives and rewards with regard to labor resource sector.

The issue of human rights and providing social services to internally displaced children requires its solution at the national level. However, activities of the authorities in solving these issues are slow, particularly on the legislative level. According to experts, the main drawback, which significantly affects the quality and feasibility of providing social protection, is the lack of a broad approach to IDPs and development systemic strategies for their solution and the comprehensive policy on IDPs.

Institutions, which are the most active and more effective in helping IDPs, mainly include public and voluntary organizations, providing social, humanitarian and psychological services for IDPs and their families. However, all public organizations highlight the need for the national regulation of the problems of IDPs, including the social protection of children. Despite the active cooperation between government agencies and non-governmental public organizations, the complete solutions of IDPs' problems fails to be reached.

The above-mentioned challenges faced by internally displaced children and their families, as well as gaps and complexity of their decision by the state, indicate untimely and fragmented development process of current legal, regulatory decisions of problematic issues. Creating a comprehensive, clear program, which would suggest solutions to the main problems of children, who are displaced from temporarily occupied areas or areas of counterterrorist operations, and building a unified service that would deal exclusively with issues of internally displaced children (accounting for these children, identifying needs to be met, and problems that need solving, identifying and tracking the delivery of social services and benefits by the authorities) and provide social services to address issues related to socialization and raising a child, should be the priority for public policy on the «children's issue».

REFERENCES

1. Регіональними штабами ДСНС зареєстровано понад 1 млн. 29 тис. внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/news/47333.html>

2. Образовательные проблемы переселенцев решаются не за счет государства: эксперты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://restoring-donbass.com/novosti/10565-10565/>

УДК 159.9

Широбоков Ю.М.,

*к. психол. н., доцент Харківського
національного університету*

*Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
докторант Науково-організаційного
відділу університету,*

м. Харків, Україна

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ, ЯК ПОКАЗНИК «ЦІНИ» БОЙОВИХ ДІЙ

Участь у бойових діях завжди має свою «ціну», як для окремої особистості, так і для цілої країни та навіть коаліції держав. Питання лише у масштабах, інтенсивності, тривалості та засобах ведення війни. Саме такі категорії як втрати сторін, захоплені трофеї, військовополонені, інваліди та втрачена або захоплена територія країни, стають основою для визначення «ціни», яку платять усі хто бере участь у бойових діях. Серед

визначених категорій саме втрати сторін та полонені є найвагомішими чинниками «ціни» бойових дій, бо вони підкреслюють навченість та підготовленість своїх військ та безпорадність та нікчемність супротивника.

Крім того, військовополонені завжди були показником морального розкладання ворожої армії та одною з головних ознак повноти перемоги ще з часів воєн давнини. Де Сегюр Ф.-П. відзначав, що тільки за кількістю полонених можна судити про перемогу, вбиті тільки доводять мужність переможених [1].

Так, командири армії Наполеона, що здалася в 1808 року біля Байлену, після повернення до Франції були позбавлені чинів, нагород та титулів та без суду посаджені в фортецю. Така кара була обрана саме тому, що на думку Наполеона, Байлен показав всій Європі, що французи, здаються у полон піддаючи безчестю себе та свою армію [2].

В усі часи, військовополонені розглядалися як показник вагомості перемоги, тому, що саме у їх кількості відображаються розміри моральної перемоги. Ступінь моральної переваги одного війська над іншим визначається кількістю тих, хто здався в полон, а не тих, що вбиті чи поранені. Ще на початку ХХ ст. Н. Країнський писав, що одним із прийомів деморалізації ворожої армії є вплив на неї через полонених. Коли «поширюється слух про м'яке поводження з полоненими, цілі натовпи охоче здаються у полон. Мільйони полонених – тому доказ ... Командуючому залишається лише заохочувати здачу ворога ... Широко практикується ... інсценування втеч вже розбещених полонених, які направляються до своєї армії для її морального розкладання».

Відомий військовий теоретик К. Клаузевіц відзначав, що військовополонені, як убиті та трофеї, є безпосереднім показником ступеню перемоги та її вагомості. Противник може, навіть, перейти в контрнаступ, але результати, досягнуті щодо убитих, поранених, полонених і захоплених гармат, ніколи не будуть зняті з рахунку [3].

На думку К. Клаузевіца втрати в бою складаються переважно з убитих і поранених, які у меншій мірі розділяє з переможеними і переможець, а після бою – з полонених та з втраченої зброї, які цілком лягають на сторону, яка програла. Розмір перемоги залежить від величини тих мас, над якими вона здобута, а також від кількості взятих при цьому трофеїв. Захоплена зброя, обози та полонені, а також число вбитих та поранених входять в це поняття. К. Клаузевіц вказує, що, блиск перемоги полягає у відносній чисельності полонених у порівнянні з силами переможної армії [4].

Таким чином, військовополонені це психологічний чинник вагомості перемоги в загальній «ціні» бойових дій, а також показник морального розкладання ворожої армії.

В умовах гібридної війни, яка триває на Донбасі особливої гостроти набуває проблема ставлення ворогуючих сторін до полонених. В ході проведення

антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, було звільнено понад три тисячі військовослужбовців, які перебували у полоні та утримувалися представниками незаконних збройних формувань. На сьогоднішній день ще понад 100 військовослужбовців Збройних Сил України залишаються у неволі. Військовополонені, потребують особливого відношення, направлено на збереження їх життя. Вирішення цього складного завдання повністю лягає на силові структури, які залучаються для проведення антитерористичної операції. При цьому відношення до військовополонених є показником ступеня гуманізації різних верств суспільства та держави в цілому, як «ціни», яку платять ворогуючі сторони за власну ворожість одне до одного. Досвід війн свідчить, що цивілізовані народи не вбивають полонених. К. Клаузевиц вважав, що це відбувається від того, що у керівництво військовими діями все більш та більш втручається розум, який і вказує більш дієві способи застосування насильства, ніж грубі прояви інстинкту. Наприклад, у війні 1904-1905 рр. Японія намагалася не тільки продемонструвати міць, а й підкреслити свою цивілізованість. В її війська були запрошені західні журналісти, яким посилено доводили, що нова «жовта» держава не має нічого спільного з жорстокою азійчиною щодо полонених і захоплених територій [5].

Таким чином, військовий полон – це показник ступеня гуманізації суспільства, як «ціни», що платять ворогуючі сторони за власну ворожість під час бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Де Сегюр Ф.-П. Поход в Россию. Записки адъютанта императора Наполеона I / Ф.-П. де Сегюр. – Смоленск, «Русич», 2003. – 360 с.
2. Тепляков С. Век Наполеона. Реконструкция эпохи / С. Тепляков // Барнаул: ИПП «Алтай», 2011. – 431 с.
3. Клаузевиц К. О войне / К.Клаузевиц. – М., 1937. – Т.1. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://modernlib.ru/books/klauzevic_karl/o_voynе/read
4. Ширококов Ю.М. Військовополонені, як психологічний чинник вагомості перемоги над ворогом / Ю.М. Ширококов // Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (17–18 лютого 2017 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. – С. 55-56.
5. Ширококов Ю.М. Військовий полон, як психологічний показник ступеня гуманізації суспільства / Ю.М. Ширококов // Наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України: VIII Науково-практична конференція Національної академії Національної гвардії України 30 березня 2017 р., м. Харків. – Х.: НАНГУ, 2017. – С. 174.

Ташикінова О.А.,

к. соц. н.,

доцент кафедри соціології

та соціальної роботи ДВНЗ

«Приазовський державний

технічний університет»,

м. Маріуполь, Україна;

Булигіна Ю.,

студентка

ДВНЗ «Приазовський державний

технічний університет»,

м. Маріуполь, Україна

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ
(НА ПРИКЛАДІ МІСТА МАРІУПОЛЬ)**

Сучасна складна політична та соціально-економічна ситуація на сході України у зв'язку з проведенням Антитерористичної операції (АТО) актуалізує необхідність усестороннього вивчення питання соціально-економічного та психологічного стану тих осіб, які були вимушені мігрувати до безпечних регіонів України, та можливостей сучасної соціальної роботи щодо надання їм допомоги.

Слід зазначити, що військовий конфлікт на сході Україні набуває особливого значення саме для міста Маріуполь. З одного боку, це велике промислово-розвинуте, багатонаціональне місто з цікавою культурною спадщиною, з іншого – місто в цей час має статус прифронтового, тобто воно межує з зоною проведення АТО та є проукраїнським. Ці чинники пояснюють переміщення більшості вимушених переселенців саме до міста Маріуполь. Ще одна особливість пов'язана з тим, що у Маріуполь переміщуються переважно найбільш соціально вразливі групи населення: пенсіонери (60%), діти (12%), особи з обмеженими можливостями (4%) [1]. У той час, за даними Міністерства соціальної політики та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) найбільше працездатних осіб з числа вимушених переселенців зареєстровано у Київській, Дніпропетровській, Полтавській та Львівській областях [2].

Тому важливого значення набуває розгляд питання готовності міста до надання якісної, своєчасної та результативної соціальної допомоги вимушеним переселенцям, особливо представникам найбільш вразливих соціальних груп. Метою дослідження є розгляд регіональних особливостей соціальної роботи з вимушеними переселенцями на прикладі міста Маріуполь.

Соціальна робота є актуальною та необхідною діяльністю, спрямованою на надання допомоги населенню. Специфіка соціологічного підходу до розгляду проблем соціальної роботи полягає в наступному: 1) розгляді суспільства як цілісного соціального організму, який складається з різних соціальних елементів – соціальної структури, соціальних інститутів, соціальних відносин між ними; 2) розгляді будь-яких соціальних явищ і процесів крізь призму потреб людини, соціальної групи, суспільства в цілому. Соціологічний підхід дозволяє розглянути соціальну роботу в широкому аспекті, який передбачає створення для будь-якого соціального суб'єкта умов для задоволення не тільки вітальних потреб, але й соціальних, що забезпечить не лише відтворення його фізіологічного потенціалу, але й сприятиме самореалізації, саморозвитку, досягненню стандартів рівня та якості життя.

Ефективність реалізації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами залежить передусім від напрямків державної соціальної політики, законодавчого обґрунтування та фінансового забезпечення цієї діяльності. У той же час важливого значення набувають регіональні особливості здійснення соціальної роботи.

Соціальна робота з вимушеними переселенцями є новим напрямком практичної діяльності для сучасної України, тому вимагає теоретичного обґрунтування та законодавчого забезпечення. У місті Маріуполь основним механізмом її реалізації є взаємодія державних та недержавних організацій у сфері соціального забезпечення та надання соціальних послуг. При цьому особливого значення набуває саме активна професійна та соціальна позиція соціальних працівників, волонтерів та пересічних громадян.

У місті Маріуполь діє розгалужена система соціальних установ та закладів, спрямованих на надання соціальної підтримки та допомоги населенню, особливо найбільш вразливим групам. В період соціально-політичної нестабільності одним з першочергових завдань для системи соціальних послуг міста є соціальна підтримка осіб та сімей, які були вимушені переселитися із зони проведення АТО.

На основі аналізу практичної діяльності соціальних працівників можна виділити наступні нагальні потреби вимушених переселенців, а саме:

- потреба у мінімальних засобах для існування, житлі, працевлаштуванні,

- потреба у відновленні та оформленні документів,
- потреба у місцях в дошкільних та загальноосвітніх установах,
- потреба у медичних, психологічних та юридичних послугах тощо.

Для вирішення таких нагальних проблем активно залучаються не тільки співробітники державних соціальних служб, але й громада міста: громадські та благодійні організації, великі і малі підприємства, трудові колективи місто утворюючих підприємств Маріуполя, а також мешканці міста.

Основним органом реалізації соціальної політики щодо надання допомоги вимушеним переселенцям на місцевому рівні є Управління соціального захисту населення у кожному районі (УСЗН). Співробітники цієї соціальної установи займаються питаннями реєстрації, надання статусу ВПО, соціального забезпечення ВПО, у тому числі оформлення соціальних виплат, компенсацій, субсидій тощо.

Так, наприклад, УСЗН у місті надають послуги вимушеним переселенцям з оформлення документів для призначення державної матеріальної допомоги згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 509 «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» та Постановою Кабінету Міністрів № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (від 1 жовтня 2014 р.), а також Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (від 20 жовтня 2014 року). В УСЗН міста Маріуполь стали на облік близько 70 тис. осіб з числа вимушених переселенців, які приїхали з окупованих територій та зони проведення АТО. За адресною допомогою звернулись близько 40 тис. осіб. Останнім часом з'явилась нова категорія клієнтів – особи, яким уже була назначена виплата державної допомоги та у яких закінчився строк дії довідки вимушеного переселенця [1].

Крім надання державної адресної щомісячної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, є напрямки допомоги переселенцям, які впроваджуються та фінансуються Маріупольською міською радою. Наприклад, у програмі соціально-економічного розвитку міста на 2015 рік були закладені кошти на надання соціальної, правової, матеріальної та психологічної допомоги вимушеним переселенцям та всебічне сприяння суб'єктам АТО в питаннях життєзабезпечення [1].

Система державних соціальних служб у місті діє у напрямку задоволення нагальних потреб вимушених переселенців та включає в себе:

- Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (комплексна соціальна підтримка сімей та молоді з числа ВПО);

- Маріупольський міський центр зайнятості (питання працевлаштування та відкриття власного бізнесу для ВПО);
- Служба у справах дітей (питання соціального захисту дітей, опіки та піклування для ВПО);
- Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (комплексна соціальна, медична та психологічна допомога особам похилого віку, інвалідам, самотнім особам які знаходяться у складній життєвій ситуації з числа ВПО);
- Управління пенсійного фонду (питання оформлення пенсійних виплат для ВПО),
- Державна міграційна служба (питання відновлення документів для ВПО) тощо.

За ініціативою співробітників соціальних служб міста були створені Центр допомоги переселенцям, а також мобільні групи (мобільні соціальні офіси), що складаються з фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, управлінь соціального захисту населення, управлінь пенсійного фонду, центру зайнятості, спеціалістів МНС та інших соціальних служб, для роботи з переселенцями в місцях їх компактного проживання та виїзду у віддалені райони міста, у тому числі і селища. Також організовано центри надання психологічної допомоги ВПО на базі Єдиної психологічної служби.

Отже, відповідно до актуальних потреб ВПО, у місті надається сприяння в нарахуванні всіх належних соціальних виплат, пенсій, відновленні документів, працевлаштуванні, медичному обслуговуванні, оформленні дітей до навчальних закладів, надається психологічна підтримка і т. ін.

Також слід відзначити, що завдяки партнерству Маріупольського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Маріупольської міської ради з благодійними фондами та міжнародними організаціями на даний момент у м. Маріуполі діють гуманітарні програми, які спрямовані на допомогу не тільки внутрішньо переміщеним особам, а й місцевим жителям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Допомогу надають такі міжнародні організації: Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ, ПРООН, Міжнародний фонд «Відродження», Угорська екуменічна служба допомоги (Будапешт) та інші.

Військовий конфлікт на сході України безпосередньо вплинув на всі сфери життя міста. Мешканці міста відчували на собі артобстріли, соціальну та економічну депресію, зростання безробіття, необхідність вимушеної міграції в більш безпечні райони міста та регіони країни тощо. Це активізувало громадянське суспільство міста Маріуполь на надання допомоги постраждалим та вимушеним переселенцям. Мешканці міста допомагали та допомагають вимушеним переселенцям, використовуючи різні доступні їм методи у тому числі і участь у волонтерських організаціях, надання своїх помешкань для

безкоштовного проживання переселенцям та постраждалим через соціальні мережі, участь у благодійних та гуманітарних акціях тощо.

У той же час слід зазначити, що у сучасних складних умовах важливого значення набувають заходи, спрямовані не тільки на надання матеріальної та гуманітарної допомоги переселенцям, але й на активізацію їхнього життєвого та соціального потенціалу. Необхідна зміна рольових позицій працездатних клієнтів соціальних установ: перехід від пасивної до активної, суб'єктної, соціально відповідальної, ініціативної поведінки (до суб'єкт-суб'єктної взаємодії). У зв'язку з цим і надання соціальних послуг має бути орієнтоване на створення умов для саморозвитку, самозахисту, самореалізації особистості і включати не тільки матеріальні послуги (виплати матеріальної допомоги), але й психологічні (у першу чергу формування спрямованості особистості на покращення життя своїми зусиллями або використовуючи ресурси суспільства).

Для працездатних осіб з числа вимушених переселенців слід створити умови, щоб вони могли самостійно себе забезпечувати, а не бути пасивними споживачами соціальних послуг. А саме – впроваджувати механізми ефективного працевлаштування, у тому числі і відкриття власного бізнесу; житлового кредитування на пільгових умовах тощо. При цьому необхідно зважати на специфіку кожного конкретного випадку.

У цьому напрямку важливим є надання послуг у сфері зайнятості та на ринку праці, у тому числі розвиток навичок підприємницької діяльності для заснування малого бізнесу серед ВПО. Соціальні послуги з працевлаштування вимушеним переселенцям надаються Маріупольським міським центром зайнятості у відповідності до законодавства України про зайнятість населення та постанови Кабінету Міністрів України №696 «Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб» (від 8 вересня 2015 року).

Проводяться заходи щодо сприяння працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб, а саме: ознайомлення з актуальними вакансіями, пошук роботи, участь у роботах тимчасового характеру, послуги з професійної перепідготовки, інформаційні та консультаційні послуги, у тому числі і проведення семінарів з безробітними та роботодавцями, на яких до учасників доводяться умови та механізм застосування нововведень щодо сприяння зайнятості для внутрішньо переміщених осіб. Також центрами зайнятості проводиться низка заходів, а саме: День відкритих дверей для ВПО, захід «Під одним дахом», міні-ярмарки вакансій, виїзні акції (виїзд мобільної групи до ВПО в місця компактного проживання переселенців), презентації професій, різноманітні семінари тощо.

Ще одним позитивним прикладом активізації життєвого потенціалу ВПО у напрямку відкриття власного бізнесу є діяльність Регіонального навчального центру бізнес-навичок на базі ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». Проект реалізується за підтримки ПРООН та Уряду Японії. Мета проекту – поєднати зусилля кваліфікованих спеціалістів з різних галузей для стимулювання підприємницької активності у місті Маріуполі, для підтримання відновлення економіки міста та всього регіону, для підвищення рівня саморозвитку населення, створення більш прийнятних умов для створення власного бізнесу, у тому числі і для вимушено переміщених осіб.

Таким чином, розглянувши регіональні особливості функціонування системи соціальних послуг для ВПО та реалізації основних напрямків соціальної роботи з представниками цієї групи клієнтів, можна зробити наступні висновки:

По-перше, система соціальних послуг відіграє значну роль у забезпеченні соціального захисту населення країни та виступає одним з основних механізмів реалізації практичної соціальної роботи. Систему соціальних послуг в Україні слід розглядати в межах соціології соціальної роботи як структуру, яка одночасно виступає і як єдине ціле, і як сукупність різноманітних елементів і ресурсів, виділених на певний час з метою поліпшення життєдіяльності соціальних груп і окремих індивідів.

По-друге, система соціальних послуг для ВПО знаходиться на етапі становлення, що обумовлено актуалізованою потребою у наданні допомоги цій групі клієнтів та відсутністю ефективних механізмів її надання, недостатнім рівнем розробки проблеми на теоретичному та законодавчому рівні.

По-третє, соціальна робота з вимушеними переселенцями повинна бути спрямована не тільки на надання матеріальної та гуманітарної допомоги, але й на проведення системної координованої роботи, спрямованої на їх адаптацію та інтеграцію у місцеву громаду, а також активізацію наявного життєвого, професійного та соціального потенціалу ВПО. Важливого значення слід приділяти не тільки вирішенню нагальних гуманітарних проблем, але й виробленню довготривалих рішень. При цьому для різних груп переселенців потрібно розробляти окремі соціальні програми «адаптації» та «активізації» відповідно до їх потреб, інтересів та можливостей.

По-четверте, важливого значення у процесі становлення соціальної роботи з ВПО відіграють саме регіональні особливості. Основні напрямки соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами визначаються на національному рівні та закріплюються законодавчо, однак їх реалізація залежить від соціально-економічної специфіки та можливостей системи соціальних послуг конкретного міста. Місто Маріуполь, у зв'язку з особливостями територіального розташування та соціально-

економічними характеристиками, є привабливим для вимушеного переселення, особливо для тих осіб, які відносяться до соціально вразливих груп. Крім того серед мешканців міста є постраждалі від військових дій, тому це активізує громаду міста на надання допомоги ВПО та обумовлює добре, «розуміюче» ставлення до таких осіб.

Отже, питання надання допомоги особам з числа вимушених переселенців залишається проблемним та потребує додаткового теоретичного та практичного доопрацювання. Приклад вирішення проблем вимушених переселенців в умовах конкретного міста сприятиме становленню ефективної системи соціальних послуг та соціального забезпечення в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маріупольська міська рада [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Маріупольської міської ради. – Режим доступу: <http://marsovet.org.ua>
2. Динаміка внутрішніх переміщень в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Агентства ООН у справах біженців. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>

УДК 316.346-054.73

*Проценко О.О.,
аспірантка кафедри соціології
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

«ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ»: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) була та є актуальною для різних країн світу протягом багатьох років. За останні три роки велика група внутрішньо переміщених осіб які виокремлюються в окрему категорію громадян, з'явилась в українському суспільстві. За даними Мінсоцполітики станом на січень 2017 року в Україні налічується майже 1,7 мільйонів переселенців [1], та кількість таких осіб продовжує зростати. З початку 2014 року була сформована певна нормативно-правова база, що регулює проблеми цієї категорії населення, було проведено багато досліджень щодо адаптації, інтеграції, потреб та соціального самопочуття переміщених осіб, створена практична система їх підтримки.

Разом із тим, у повсякденному або медійному дискурсах можна зустріти різні поняття, які вживаються щодо ВПО, такі, як «біженець», «переселенець», «тимчасово переміщена особа», «вимушені переселенці», що використовуються як синоніми для позначення категорії людей, що були вимушені змінити своє місце проживання через події на сході України та у Криму. Тому актуальним є розмежування та конкретизація цих понять. Ефективність будь-якого дослідження та дослідження міграційних проблем, зокрема, залежить від визначення понятійно-категоріального апарату, саме тому визначення та розмежування цих понять має велике значення.

Термін «переміщена особа» почав широко використовуватися під час Другої світової війни, в результаті якої близько 10 млн. чоловік було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Сутність поняття значно розширилась в останні півстоліття [2]. Зараз цей термін означає особу, яка залишає свою державу або громаду через страх або небезпеку, які є відмінними від тих, через які вона може вважатися біженцем. Переміщена особа часто змушена виїхати через внутрішній конфлікт або природну чи техногенну катастрофу [3].

В офіційному дискурсі існує тільки одне поняття – «внутрішньо переміщена особа» – під яким розуміють «громадянина України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [4].

Щодо терміну «біженець», то офіційно він визначається як особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [5]. Основними елементами визначення терміну біженця є відсутність громадянства країни, яка надала притулок. Це поняття застосовується в ЗМІ до осіб переміщених з Донецької та Луганської областей з огляду на те, що у тому регіоні відбувалося намагання відокремлення території [6].

Інше поняття «переселенець» стосується особи, яка переселилась, переселяється на нове місце проживання або переселена куди-небудь. В ЗМІ воно фігурує чи не найчастіше, але зустрічається і на офіційних сайтах, наприклад, таких як сайт Міністерства соціальної політики України. Основною відмінністю від поняття ВПО є те, що воно не передбачає якихось трагічних обставин, які б спричинили масове переселення населення [6].

Використовується ще одне поняття – «тимчасово переміщені особи». Незважаючи на те, що воно досить часто зустрічається в ЗМІ, йому не дають чіткого визначення ані в офіційному, ані в суспільному дискурсі. Можливо це вказує на намагання показати тимчасовість цих подій і суспільних перетворень, як і поняття «тимчасово окупована територія України»[6].

Не менш цікавим є порівняння понять мігрант та ВПО. Мігрант – це людина, що свідомо та з власної волі перетинає державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання або без такої зміни [6]. Тоді як ВПО це особа що виїхала з метою уникнення загрози життю та існуванню і не перетинає кордонів. Суттєва різниця між цими поняттями в межах і причинах переселення. Вимушена міграція – загальний термін, який використовується для характеристики міграційних процесів, у яких є елемент примусу, такий як загроза життю та існуванню в наслідок природних або людських факторів (наприклад, переміщення біженців або переміщених осіб, а також переміщення людей через природні або екологічні катастрофи, хімічні або атомні аварії, голод або реалізацію проектів розвитку) [3].

Отже, особливістю аналізу процесів міграції є те, що на практиці окремо відділити ці поняття один від одного досить важко. До того ж часто під впливом обставин особистого життя мігранта або політичних, соціально-економічних, культурних змін у країнах в'їзду та виїзду один тип переміщень може перетворюватися на інший або об'єднувати в собі декілька [7]. Також, з розвитком міграційних процесів з'являються її нові види і, відповідно, ці визначення потрібно доповнювати та удосконалювати. Тому при дослідженні проблем ВПО треба визначитися з поняттями як самої міграції, так і відповідних її видів та їх розмежування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мінсоцполітики: Обліковано 1 648 852 переселенці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249675546.
2. Малиха М.І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М.І. Малиха // Грані. – 2015. – №8. – С. 6-11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_8_3.

3. Перрушу Р. Глосарій міграційних термінів / Р. Перрушу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://web.archive.org/web/20070928193631/http://www.iom.org.ua/docs/im98_1.pdf.
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 1706-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
6. Субботіна О.О. Адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні/ О.О. Субботіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/06/Субботіна-О.pdf>
7. Ровнчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять / О. Ровнчак // Політичний менеджмент. – 2006. – №2. – С. 127-139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8810>.

УДК 316.62

Погребняк Л.О.,

к. т. н., доцент,

доцент кафедри екологічного

менеджменту

Донецького державного університету

управління,

м. Маріуполь, Україна

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ОСОБИСТОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інститут політичної, економічної, соціальної та моральної відповідальності, тим більше особистої, на сьогодні в Україні розвинений недостатньо, що пов'язано, насамперед, з відсутністю налагодженого зворотного зв'язку у взаємовідносинах між владою та суспільством.

Одним із найголовніших надбань демократії є створення конкурентних відносин не тільки в бізнесі та економіці у цілому, що сприяє розвитку ринкової економіки та

зростанню добробуту населення, але й в усьому просторі взаємин у суспільстві. Саме у просторі, тому, що мається на увазі система управління як на горизонтальному, так і вертикальному рівнях. Тобто, взаємозв'язок між різними гілками управління не може бути відокремленим від впливу окремої особистості, громадськості і суспільства у цілому.

Поняття «особиста відповідальність» представляє собою обов'язок і готовність суб'єкта відповідати за свої дії, вчинки та їх наслідки. Залежно від суб'єкта та об'єкта, на який спрямована відповідальність, вона може нести ознаки юридичної, моральної, особистої, соціальної, екологічної. Соціальна відповідальність це – свідоме ставлення суб'єкта соціальної діяльності до вимог соціальної необхідності, громадянського обов'язку, соціальних завдань, норм і цінностей, розуміння наслідків діяльності для певних соціальних груп і особистостей, для соціального прогресу суспільства [1].

Загально прийнятого визначення соціальної відповідальності в міжнародній практиці не існує, що дає привід розуміти термін «соціальна відповідальність» по-різному. У зарубіжній і у вітчизняній літературі поряд з поняттям «соціальна відповідальність бізнесу» широко вживається також поняття «корпоративна соціальна відповідальність». У широкому розумінні під корпоративною соціальною відповідальністю розуміють відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, споживачів, працівників, партнерів, активну соціальну позицію компанії, що полягає у гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі з суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем. У цілому, соціальна відповідальність бізнесу – це політика, яка свідомо і цілеспрямовано обирається компанією для того, щоб не просто існувати та отримувати прибуток, а добровільно робити свій позитивний внесок у розвиток сучасного суспільства [2].

Варто відзначити, що досягнення оптимального варіанту розвитку декларують різні країни. В одних цей шлях тільки починається, у інших вже розпочався, треті вже стали на шлях сталого економічного розвитку (США, Японія, країни Європейського Союзу). Існує багато і таких країн, яким не до сталого розвитку і вони його не сприймають. На перше місце вони ставлять одну стратегічну мету – вижити. Саме такі країни провокують загрози, що поширюються на інші держави та регіони. Досягти сталого розвитку регіонів надзвичайно важко, адже близьке сусідство з іншими державами формує загрозу екологічної небезпеки, а глобалізація, що стрімко набрала обертів, сприяє утворенню та загостренню економічних та соціальних небезпек, які зрештою торкаються й регіонального розвитку [3, 4]. На жаль, саме до таких країн має пряме відношення Україна.

Ефективність будь-якої політики неможлива без свідомої особистості як суб'єкта цієї політики. Найчастіше в Україні у якості такого суб'єкта розглядають тільки державу, тобто питання повноважень, і, насамперед, відповідальності має колективний характер, не

прив'язаний до кожної особистості, яка є представником цієї держави. Поняття особистої відповідальності знівельовано і носить декларативний характер. Тому, важко говорити й про розвинені якості «свідомої особистості», такі як – культура, етика, мораль, сумління, чесність, державність, патріотизм тощо. І, якщо зважити, що кожна особистість є елементом системи управління, то маємо брак таких якостей уже на системному рівні.

Наявні протиріччя між владою і суспільством в Україні актуалізують проблему впровадження інституту особистої відповідальності на усіх рівнях та застосування ефективних правових, економічних та політичних механізмів його функціонування та контролю з боку держави і громадськості. Зважаючи комплекс політичних, соціальних, економічних та екологічних проблем в Україні, спричинених внутрішніми чинниками («радянською спадщиною»), а також зовнішніми – воєнним конфліктом з Російською Федерацією та пов'язаною з ним наявністю озброєних угруповань, наша країна конче потребує проведення великої кількості реформ. Поява перших паростків громадянського суспільства є доброю ознакою та дає надію на можливість зрушення України у напрямку демократичного реформування і, як наслідок – вирішення існуючих проблем. Громада повинна мати дієве право як обирати представників влади різних рівнів, так і лишати їх отриманих повноважень у разі неефективного виконання своїх зобов'язань. Механізми та інструменти такого впливу на владу можуть бути різними – референдум, опитування, відкликання за збиранням підписів тощо (маємо у наявності досить великий досвід демократичних країн). Громадянське суспільство таким чином зможе забезпечити дієвий зв'язок з представниками, яких воно обрало.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діденко Н.Г. Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціального партнерства в системі соціально-трудова відносин в Україні / Н.Г. Діденко // Менеджер. – 2007. – № 4(42). – С. 31-35.
2. Петроє О.М. Соціальний діалог як інструмент формування корпоративної політики сучасних підприємств в Україні: навчальний посібник / О.М. Петроє. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 60 с.
3. Ветвицький Д.О. Напрями та пріоритети розвитку державної екологічної політики України в умовах глобалізації/ Д.О. Ветвицький // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – К., 2013. – №1. – С. 108-121.
4. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України: монографія/ М.А. Хвесик. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 496 с.

Розділ 4

ПЕРСПЕКТИВИ РЕІНТЕГРАЦІЇ, ПРИМИРЕННЯ ТА МИРОТВОРЕННЯ

УДК 327.57(4)

Буяк Збігнєв,

PhD, Громадянський комітет

солідарності з Україною

(Komitet Obywatelski

Solidarności z Ukrainą),

м. Варшава, Польща

СУСПІЛЬНЕ ПОРОЗУМІННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА СИСТЕМНИХ РЕФОРМ

Ці тези мають назву одного з розділів книги, яку я писав спостерігаючи за зростанням «мурів» та «парканів» на кордонах європейських країн [1]. Небезпека в тому, що кордон між метафорою та реаліями дуже примарний. Те, що зветься гібридною війною, спрямоване не тільки проти України, яка щоби вижити має реформуватися, відмовитися від парканів. Це загроза культурі, яка ґрунтується на цінностях Права та Гідності Людини. Порозуміння ж є актом, який руйнує мури.

Тим, хто цей підхід критикує з точки зору його утопічності, бракує елементарних знань у сферах управління та господарювання. Може це й не тільки брак знань. Може це також неусвідомлена схильність до авторитаризму, авторитарного способу мислення та дії? Для мене це питання є риторичним. Аргументи, способи, інструменти авторитаризму є завжди простішими у використанні, ніж підхід, що ґрунтується на повазі до громадян, на управлінні через якість та гідність (quality management, dignity management). Але саме цей підхід вже десятки років є повсякденністю країн західної цивілізації. Діяльність, що ґрунтується на ньому, вросла в культуру їх інституцій, у загальну культуру господарювання.

Як це стало можливим? Підвалини того, що сьогодні багато хто сприймає як природній стан, слід шукати ще в далекому середньовіччі. Першим письмовим та підписаним документом є Велика Хартія Вольностей (Magna Carta). Її дух походить із старших та глибших укладів європейської традиції. Ця ідея поволі розвивалася наступними поколіннями, але, у якості практичної політики, почала оформлюватись між Першою та Другою світовими війнами. А розквітла лише після Другої світової війни.

Часи, коли реформи впроваджуються освіченими автократами, минули з постанням сучасних націй у нашій частині Європи. Цей процес пришвидшили та утвердили Перша світова війна та Версальський Мирний Договір 1919 року. Задоволення від усвідомленої приналежності до нації та від прав, що випливають з цього, стало тоді здобутком широких людських верств. Тут варто визнати, що після Першої світової війни польська еліта недооцінила важливість цього процесу в українців...

Війни XIX та XX сторіччя дозволили навіть неграмотним людям самостійно переконатися в тому, що існують нації, існують держави, та що саме вони є громадянами тих держав, і, як громадянам, їм належать Права. Від того моменту коли громадяни пересвідчуються в цьому, *кожна системна зміна, кожна велика реформа, щоби закінчитися успішно, мусить бути процесом суспільним.* Суспільне порозуміння є політичним актом, який цілковито та в повному обсязі робить громадян активними учасниками цього процесу. Без цього реформи будуть лише косметичними та не матимуть шансу на успіх. Разом з цим, суб'єктність громадян вимагає від еліти цілковитої зміни культури управління державою та культури функціонування її органів.

По Другій світовій війні в країнах Європи були проведені найглибші та найбільш далеко спрямовані реформи різних сфер суспільного та економічного життя, реформи методів праці органів влади та державних служб. Цей процес завжди був суспільним, бо завжди реформи були результатом багатосторонніх консультацій. Цілковито успішну трансформацію від тоталітарного нацизму до ліберальної демократії провели німці. Саме вони є лідерами в мистецтві системної трансформації.

Польські Переговори Круглого Столу (Okrągły Stół) є другим прикладом суспільного порозуміння, яке дозволило здійснити найбільш радикальну (після Німеччини) мирну зміну суспільного устрою. Перехід від комуністичної системи з її заідеологізованою та централізованою політичною владою, майже цілковито ліквідованою приватною власністю, монополізованим управлінням економікою та усіма іншими сферами суспільного життя вимагав підготовки та водночас масової громадянської активності безпрецедентного рівня [2].

Підтвердженням цьому є мій власний досвід, здобутий в страйках та організації Солідарності у Польщі. Європа кінця 1970-х років була ареною боротьби двох стратегій суспільних та політичних змін. Перша – шлях Прав Людини. Друга – шлях збройної боротьби, наприклад, німецької «Фракції Червоної Армії» (RAF – Rote Armee Fraktion), італійських «Червоних Бригад» (Brigate Rosse), баскської ETA, Ірландської Республіканської Армії (IRA).

Але великим проривом став Гданський Страйк, коли страйкарі постулювали необхідність легалізації вільних професійних спілок. Знання системи, в якій ми жили, підказувало одразу мільйонам громадян, що цей постулат дорівнює системній революції. Така революція мала здійснитися іншим шляхом – не через війну, повстання або збройну боротьбу. Попри історичну тяглість та ситуацію, що склалася під час страйків 1970-х та Воєнного Стану, коли у Гданську, Гдині та Сопоті загинуло понад 40 людей та сотні було поранено, ми майже одноголосно обрали шлях Прав Людини. Це означало, що *ми не стріляємо, а ведемо переговори*.

Порозуміння Круглого Столу відкрило шлях до системних реформ польської держави в усіх сферах її існування та діяльності. Можна й треба осмислювати та критично оцінювати ці реформи. Але беззаперечним фактом є те, що величезними зусиллями та великими жертвами громадяни змінили лад, економіку та геополітичну орієнтацію нашої країни. Змінили через суспільне порозуміння, в основу якого лягла колосальна попередня (близько двадцяти років!) робота [3].

І до сьогодні як самі реформи, так і спосіб їх впровадження, можуть та мають надихати і бути прикладом для реформ в посттоталітарних країнах. Але чи можливо в сучасній державі здійснити серйозні реформи без суспільного порозуміння? Як ми вже мали упевнитися – ні! Саме суспільного порозуміння сильно бракувало в сучасній історії після 1990 року в багатьох країнах. Причин тому багато, але чи найголовнішими з них є: низький рівень суб'єктності громадян як учасників процесу; історично складена схильність до простих рішень, прийняття яких «делегується елітам»; небажання чи нездатність громадян взяти на себе відповідальність за ці рішення. Через різні обставини, через різні соціокультурні умови, ці причини не сприяли формуванню у суспільній свідомості прагнення до порозуміння.

Суспільного порозуміння бракувало та й досі бракує в Україні, і це є одним з чинників гальмування реформ. Але я часто працюю тут. Знову і знову, з часів першої зустрічі з В'ячеславом Чорноволом у 1989 році, з часів Помаранчевої Революції в 2004 році, а потім Євромайдану в 2013-2014 роках, я вдивляюся в Україну і намагаюся знайти, що тут є європейського, які тут є ознаки європейського характеру. І бачу потенційну тяглість до шляху Прав Людини. Більш того, йдеться про традиції порозуміння, які закладалися в унікальному процесі становлення українського народу у постійній зоні геополітичних конфліктів. Цьому є безліч архетипічних свідоцтв. Нажаль, через драматичний досвід, вони «старанно забуті» або заховані глибоко у пам'яті людей, не сприймаються більшістю як певна система можливостей. Але ж вони є, потрібно їх

пробудити, «прищепити» мислення про порозуміння. На що передусім ми маємо звернути увагу задля цього?

По-перше, *шлях збройної боротьби, шлях насильства інтелектуально є дуже простим*. Він не вимагає мислення. Він потребує пробудження пристрастей, побудови образу ворога, плекання почуття зверхності над ворогом, а далі справи ідуть самі собою.

По-друге, суспільне порозуміння як унікальний досвід держав євроатлантичної культури, формувався (й сьогодні формується) паралельно до авторитарного мислення та дії. *Ідея миру розвивається паралельно ідеї війни, а від вибору залежить спосіб життя громадян та, буквально, життєздатність країни*.

По-третє, шлях переговорів, або ж порозуміння є дуже складним. Ми бачимо це, спостерігаючи за хронологією подій, які призвели до порозумінь. Так, європейська культура ступила на нього близько двох тисяч років тому. *Цей шлях є вимогливим інтелектуально та довгим, але його результати є глибокими та тривалими*.

По-четверте, суспільне порозуміння – це не обов'язково якийсь підписаний юридичний документ. Це не «результат», на якому можна зупинитися. *Це процес*.

Але для того, щоби він став реальним, потрібно відповісти на головні питання, які я хочу Вам задати: чи можливі, чи потрібні в Україні процеси, подібні описаним тут? Що може стати на заваді таким процесам? Що може їх пришвидшити?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буяк З. Суспільні порозуміння – феномен європейської культури / З.Буяк; О.Шевченко, перекл.; Українська миротворча школа. – Харків: Тов. «Видавництво права людини», 2016. – 128 с.
2. Baka W. U źródeł wielkiej transformacji / W. Baka. – Warszawa: «Oficyna Naukowa», 1999. – 262 s.
3. Polska 1986-1989: koniec systemu: materiały międzynarodowej konferencji, Miedzeszyn 21-23 października 1999. T. 3, Dokumenty / red. Antoni Dudek, Andrzej Friszke. – Warszawa: «Trio»: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2002. – 347 s.

Докашенко В.М.,

д. і. н., професор,

професор кафедри вітчизняної та зарубіжної історії

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет»,

м. Бахмут, Україна;

Докашенко Г.П.,

д. і. н., професор,

завідувач кафедри вітчизняної та зарубіжної історії

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет»,

м. Бахмут, Україна

ДОНБАСЬКИЙ ФРОНТИР ГІРОАКІ КУРОМІЇ

Ідея підготовки публікації на кшталт рецензії на книгу американського історика Гіроакі Куромії про Донбас виникла не одразу. Вона визрівала поступово, ще від часу виходу в світ у 2002 р. його першої книги про наш край «Свобода і терор в Донбасі...». Це бажання посилювалося після прочитаного в один присіст його нового дослідження «Зрозуміти Донбас» [1]. Можливість обговорити з колегами ряд його положень на такому поважному форумі, яким є ця конференція, додала нам рішучості та наснаги. Як результат, маємо нижченаведені роздуми.

Передусім зазначимо, що назване видання привернуло до себе увагу тому, що підтверджувало наші уявлення про сучасну історичну регіоналістику, яка розглядає територію «не як безлике «середовище проживання», а як дієвий фактор формування регіональної ідентичності, соціальних і культурних форм буття, у тому числі й електоральних симпатій» [2, с. 14]. Сказати, що нам імпонує ця книга, це значить не сказати нічого. Не може не викликати глибокої поваги видання, в якому автор з такою любов'ю та шаною пише про Донбас, з боєм описує передумови та трагічні події, що стали їх наслідком. Події, які перевернули наше життя – життя кожного з нас, життя краю,

країни загалом, а їх відлуння збурило весь світ. І все ж таки, якщо залишити емоції осторонь і подивитися на винесену на наш суд книгу очима історика, то вона є цікавою для нас ще й тому, що автор люб'язно надав можливість ознайомитися з науковим доробком представника іншої історичної школи, можливо з іншим світосприйняттям і, навіть, розумінням історичного поступу. Чи побачили ми спільні риси в розумінні нашої, донбаської, історії з баченням нашого американського колеги? Звичайно, і їх багато. Але значно цікавішими, з нашої точки зору, є наші розбіжності в розумінні історичних процесів. Заявлена книга дає можливість їх проаналізувати. Останнє має принципове значення для визначення особливостей історичного поступу краю, оскільки надає прекрасну нагоду порівняти наші підходи та уявлення з поглядами заокеанського колеги. Зупинимось на одному з них, хай, можливо, й не на самому виразному.

Перше, як на нашу думку, що кидається в очі, так це виокремлення Донбасу як порубіжжя з контексту України й значна гіперболізація його особливостей. Ми не заперечуємо його важливості як чинника історичного розвитку. Тим більше, що автор зробив нам велику приємність, надавши можливість відчувати себе нащадками волелюбних пращурів. Однак, як історики ми добре розуміємо, що в умовах безкрайньої Російської імперії по відношенню до Донбасу чинник порубіжжя в його історії не міг бути визначальним. Між тим, описуючи територію нинішнього Донбасу в часи нової історії, він трактує її як вольницю, як синонім земель свободи, а саме, «свободи від експлуатації, переслідувачів і пригнічення». «Така історична спадщина, – пише він далі, часто оберталася політичною проблемою для метрополій» (с. 12). Виходить, що політичні проблеми метрополій були наперед визначені місцезнаходженням регіону.

Ця ж думка простежується й на с. 50, де автор пише вже про новітню добу Донбасу як про пограничну територію між Україною та Росією. Пограничність, як складова географічного фактору, породила досить сумнівне твердження дослідника про обумовленість формування на теренах Донбасу регіональної ідентичності, «яку неможливо легко вмістити в рамки національної ідентичності (російської чи української)». Як бачимо, географічна складова в автора знову сказала своє вирішальне слово в історичному процесі. На цей раз вона стала на заваді формуванню у населення регіону національної ідентичності. Не будемо забувати, що регіональна ідентичність значною мірою формувалася під впливом міграційної політики самодержавства. Станом на 1897 р. приріст населення краю на 48,6% здійснювався за рахунок мігрантів [3, с. 54]. Тому й процес формування національної ідентичності перетікав дуже непросто.

Певна ідеалізація порубіжжя нам не видається переконливою, особливо, якщо розглядати проблему в площині післяреформеного періоду. Тобто, в той час, коли

майбутній центр буржуазного розвитку лише формувався як успішний регіон. Не зрозуміло, наприклад, звідки тут могла взятися така кількість біглих селян? Реформа 1861 р., як відомо, звільнила їх, і їм не було щонайменшого сенсу кудись тікати. Та й для злодіїв Донбас теж не міг бути землею обітованою. Значні інвестиції, в тому числі й зарубіжні, у вугільні копальні та металоплавильні заводи змушували владу пильно стояти на їх сторожі. Тому з цієї точки зору вольницею наш край, принаймні у другій половині ХІХ століття, можна назвати хіба що з дуже великою пересторогою.

Житлові умови, які могли надати на той час населені пункти регіону, теж не могли влаштувати крадіїв та інших неблагонадійних елементів, про яких пише автор. Переважна більшість шахтарів проживали надзвичайно скупчено, в бараках, де всі і все знали один про одного. Тим більше, що працювали вони теж на одному підприємстві. Тому поява чужої людини тут же стала б предметом розголосу з усіма можливими для неї наслідками. Отож, «свобода» порубіжжя тут ні до чого, а значить Донбас приваблював зовсім іншу категорію населення. Заселили цей край переважно заробітчани з усіх околиць великої імперії, які шукали не вольностей, а заробітку. Більшість із них з цими територіями не пов'язували свого майбутнього. Їх мета полягала лише в тому, щоб заробити грошей і повернутися додому. Отже, головну роль у розвитку Донбасу відіграв не географічний чинник, а соціально-економічний. Але звідки тоді автор книги виніс романтичну ідею вольностей нашого краю.

Світло на проблему певною мірою проливає його інтерв'ю, розміщене у квітні поточного року в інтернет-виданні Focus.ua. У ньому він, зокрема, зазначав, що інтерес до України виник у нього ще в студентські роки. «Вже тоді я знав, – розповідав він журналісту, – що ця далека від Японії країна – козацька земля, край свободи з романтичною історією» [4]. Отже, тепер знаходиться хоча б якесь пояснення тяжінню героя нашої оповіді до романтизації історії Донбасу як до порубіжної території. У зв'язку з цим зазначимо, що один з розділів його праці має назву «Останній фронтір Європи» (с. 79). Спочатку ми припускалися думки, що термін «фронтір» вжито перекладачем як іншомовний синонім до таких понять як порубіжжя чи пограниччя з метою вдосконалення літературної складової перекладу. Однак невдовзі переконалися в зворотному. Автор вживає його самостійно. Намагаючись повніше зрозуміти смислове навантаження поняття «*frontier*», ми намагалися відшукати якесь його особливе і, одночасно, найбільше значення. Таку можливість надає відомий інтернет-ресурс <http://context.reverso.net>. З-поміж півтора десятків значень, що він пропонує, найбільш прийнятним, з нашої точки зору, було його тлумачення в історичному аспекті. В цьому сенсі «*frontier*» трактується як нові землі на заході США, що були свого часу зайняті піонерами.

Зазначимо, що ми були далеко не перші, хто звернув увагу на цей термін. Поглибленим дослідженням цього поняття займається Д.С. Панаріна. В одній із своїх останніх праць вона розглядає його етимологію та історичну концептуалізацію, в тому числі й з точки зору концепції Віктора Уїттера Тьорнера. В її основі, стверджує вона, лежить зв'язок між феноменом фронтира і американським національним характером. Цей зв'язок виявився настільки сильним та впливовим, що, за твердженням дослідниці, він «до цих пір слугує основним відправним пунктом для порівняльних досліджень з історії різних держав» [5]. Отже, «*frontier*» – це не просто територія порубіжжя, це ще й нематеріалізована субстанція, що характеризується духом свободи, вольності, невідконтрольності, врешті-решт, – особливим психологічним станом населення, який невластивий для інших територій.

Безперечно, це судження викликає питання щодо інших територій, адміністративних чи сформованих умовно, про наявність у них свого власного фронтиру. Можливо, але це буде вже інше явище, оскільки, сформоване воно буде під іншими впливами. Тому й назва в нього буде інша. Якщо слідувати поглядам Тьорнера, порубіжжя, треба думати, через віддаленість від центру формує особливий мікроклімат території, який і отримав назву «*frontier*». Власне, це відбулося на заході США, де сформувалися особливі риси менталітету його жителів. Очевидно, щось подібне побачив Хіроакі Куромія і в історичних процесах Донбасу. Звідси, як на нашу думку, мало місце спочатку виокремлення дослідником цього особливого з географічного чинника, а потім відбулася й його надмірна гіперболізація.

Що не враховує цей підхід у вивчення історії краю. Перше і головне – це імперський характер держав, у межах яких перебував Донбас. Спочатку російської, а потім радянської імперій. Поняття імперія і свобода – несумісні. Між тим, характеризуючи пік розгулу сталінських репресій, дослідник, хоча й у лапках, але продовжує називати його «вільним степом». Отже, дослідник продовжує реалізувати ідею фронтиру й у другій половині 30-х рр. ХХ століття. Це з впевненістю можна сказати про епоху післяреформеної Росії, за якої, як пише Г. Куромія, існувала найжорстокіша експлуатація і лютував антисемітизм (с. 64). Щодо експлуатації не можна не погодитися, але в якій країні, що знаходилася на стадії першочергового накопичення капіталу вона такою не була? Стосовно другого (вияви антисемітизму в Донбасі), то ми б не перебільшували, а ні його масштабів, а ні його значення. Тут він був майже ніщо в порівнянні з його виявами в тих же Харкові чи Одесі, що супроводжувалися кривавими єврейськими погромами. Антисемітизм у Російській імперії був частиною державної політики, а не рисою фронтиру.

Змінились імперії, але не змінилася їх політика щодо національних окраїн. «В радянський період, – пише автор, – Донбас так само грав роль притулку для біженців, залишаючись погано керованим, економічно і політично проблемним регіоном». Дискутувати не будемо, лише зазначимо, що в умовах, коли доносительство стало частиною державної політики, навряд чи варто розраховувати на якийсь притулок особам, що не відповідали державним критеріям відданості. Щодо другої частини цитати хотілося б автора запитати, а чи був у СРСР регіон, який був би гарно керованим і, одночасно, не мав економічних і політичних проблем. Питання скоріше риторичне. Отже, знову це не проблема фронтиру, це проблема політичної і економічної систем держави.

Завершуючи свої роздуми щодо поглядів на історію Донбасу уродженця Японії та американського професора Гіроаки Куромії, викладені у невеличкій, але дуже ємній книжечці, можна з упевненістю сказати, що в ній автору вдалося підняти надзвичайно широкий пласт масштабних та глибоких проблем. Над ними треба працювати, обговорювати й виходити на дискусію до широкого історичного загалу. Іноді він, можливо, помилявся, але це була сумлінна омана, бо важко науковцю, що зростав на демократичних засадах, зрозуміти сумну прозу імперії. Але, в будь-якому випадку, він був чесним по відношенню і до науки історії, і до донбасівців, і до історії їхнього краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куромія Х. Поняť Донбасс / Х. Куромія. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. – 152 с.
2. Верменич Я.В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації / Я.В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 284 с.
3. Донбас в етнополітичному вимірі/ Авторський колектив: В. Котигоренко, О. Калакура, Л. Ковач, В. Коцур, Н. Кочан, Н. Макаренко, Ю. Ніколаєць, М. Панчук, О. Рафальський. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
4. Фронтір імперій. Американський історик розказав, чому Донбасс – самий український регіон України. Професор Хироаки Куромія розказав *Фокусу* о Диком полі, ошибках украинской власти и о будущем Донбасса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/society/370360/>
5. Панарина Д.С. Граница и фронтір как фактор развития региона и/или страны / Д.С. Панарина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/265432/>

Катаев С.Л.,

*д. соц. н., профессор, заведующий
кафедрой социологии и социальной
работы Классического частного
университета,
г. Запорожье, Украина*

ТЕОРЕМА У. ТОМАСА КАК КЛЮЧ К ПЕРЕМИРИЮ

Теорема классика социологической мысли Уильяма Томаса гласит: «Если человек определяет ситуацию как реальную, она – реальна по своим последствиям». Отсюда следует, что для того, чтобы предвидеть поведение человека, надо знать, как он определяет ситуацию, то есть как он понимает происходящие события в своей системе ценностей и понятий. Если мы хотим наладить отношения с противником, то мы должны учитывать его определение ситуации, то есть его понимание сущности конфликта. Но здесь мы наталкиваемся не на непреодолимое препятствие морального характера. Понимание ситуации напрямую зависит от характера идентичности. Фактически война есть стремление либо навязать свою идентичность, либо уничтожить представителей враждебной идентичности. Если у нас достаточно воли к установлению мира, то, следуя учению Макиавелли, мы должны изъять мораль из политики отношения к противнику. Ибо под влиянием моральных категорий мы не в состоянии установить мир. Основными моральными категориями в данном противостоянии являются понятия правды и справедливости. Одним из условий восстановления мирных отношений на Донбассе является фактически необходимость встать по ту сторону правды и справедливости.

Источником вражды является оскорблённое чувство справедливости, а источником мотивации к противостоянию – борьба за правое дело. Правда и справедливость – моральные основы вражды. Для искоренения вражды нужно отказаться от стремления к правде и прекратить борьбу за справедливость. Мир возможен, когда правда и справедливость изымаются из основы отношений, когда стороны взаимно пренебрегают оценивать своего бывшего врага в категориях морали. Бесполезно выяснять – кто прав в вооружённом противостоянии, на чьей стороне правда, кто ведёт борьбу за справедливость. Если продолжать выяснять эти вопросы, вражду преодолеть нельзя. Надо вывести за скобки выяснение моральной стороны конфликта. Есть более высокие ценности, чем мораль – это человеческая жизнь, это мир. Тот, кто настаивает на необходимости бороться

за правду и справедливость, не ценит человеческую жизнь, он фактически готов кровью заплатить за свое моральное требование, требует крови за удовлетворение своего чувства правды и справедливости. Мораль бесчеловечна, если для отстаивания ее нужна кровь жертв. Бесплезно доказывать свою правду. Ты не будешь услышан, тебя просто не будут слушать, твои аргументы бесплезны, они не нужны, так как могут поколебать воинственный дух твоего противника. Это положение в равной степени распространяется на обе стороны противостояния. Если ты хочешь проверить, хочет ли человек мира, прислушайся к его словам. Если он говорит о правде и справедливости, то на самом деле он ищет не мир, а жаждет крови, ему нужна кровавая жертва, чаще не за счет своей жизни, а жизни других людей. Если люди враждуют, они отказываются становиться на твою точку зрения, они отказываются даже узнать – каковы моральные основы твоей вражды. Если ты попытаешься узнать моральные основы действий врага, то оказывается, что твой враг тоже борется за правду и справедливость. Оказывается, что он не считает себя ищадием или источником зла. Напротив, он считает, что борется за правду и справедливость. Он определяет себя как моральный субъект, мотивы его борьбы с тобой – высшие моральные ценности. Ты себя считаешь носителем правды и справедливости, а твой враг определяет тебя как носителя зла. Можешь ли ты опровергнуть его мнение? Нет. Иначе пропадет моральное основание вражды. Поэтому он ставит блок, информационный барьер между тобой и собой, чтобы не слышать, не слушать тебя. У тебя не должно быть сомнений в твоей правоте. Иначе ослабнет мотив войны, оправдание жертв. Не стоит надеяться на то, что твой противник когда-нибудь, подобно немцам раскается в своих идеологических основаниях вражды к тебе. Если немцы чувствуют свою вину за фашизм, если они признали свою неправоту, так как были ослеплены идеями фашизма, то в нашем случае, такое не случится. В нашем случае фашизм не является идеологией, а удобной кличкой для твоего противника. Он не идентифицирует себя как фашист или другой носитель бесчеловечной идеологии. Если твой противник назовет тебя фашистом, то адекватным ответом будет – сам фашист. Симметричное обвинение в фашизме характерная черта нынешней войны. Украинцы считают носителей русского мира фашистами, зеркально русские относятся к украинцам. В какой-то мере третейским судьей являются европейцы. Украинцы апеллируют к тому, что европейское сообщество стоит на стороне украинского варианта определения ситуации на Донбассе. Это является причиной того, что россияне пренебрегают европейскими оценками, считая, что эти оценки навязаны их врагом – американцами. И хотя это враг фантомный, он нужен россиянам для оправдания своей правоты. Это оправдание для того, чтобы быть глухим к доводам третьей стороны, не включенной в конфликт. Возникает патовая ситуация. Обе

сторони определяють себя как борцов за правду и справедливость, а врага как источник лжи и несправедливости. Для того, чтобы наладить диалог с целью – остановить войну, стороны вынуждены будут парадоксально пренебречь понятиями правды и справедливости, а инструментально, не прибегая к моральным оценкам, выстраивать технологию установления мира.

УДК 316.35(2)

Дубровський І.М.,

к. соц. н., доцент, ГО «Інформаційний

Центр «Майдан Моніторинг»»,

м. Харків, Україна

ІНФРАСТРУКТУРА МИРУ

Два найважливіших для людства поняття «мир» та «війна» давно і ґрунтовно увійшли у суспільну свідомість, сьогодні вони обумовлюють буття не тільки суспільств, країн чи континентів, але людства в цілому. Мир протистоїть війні. Він є не тільки основою для існування людства, а й головною передумовою для вирішення будь-якої проблеми з цих, що зветься суспільними.

Такий підхід ні у кого не викликає сумнівів, на цьому наголошують майже усі, хто торкається цього професійно або за покликом доброї волі. І нібито все зрозуміло до того моменту, коли ставиться питання «а що таке мир?». Згода, відсутність ворожнечі. Угода сторін щодо припинення війни. Спокій, тиша... Цікавими мають стати результати порівняльно-лінгвістичного аналізу самого слова «мир». У польській мові, наприклад, відсутність війни виглядає як *pokój*, у чеській – *pokoj* (а стан, коли все спокійно, чеською виглядає як *mír*). Ну а в латинській мові, без якої неможлива європейська культура, слово *pacem* означає як відсутність війни, так і стан простого людського спокою. Так чи інакше, різними мовами артикулюється цілком зрозуміле прагнення спокійного життя та ставлення до війни, як завади цьому. Маю вибачитись за спрощення, але до конфліктів будь-якого походження також ставлення переважно негативне, адже конфлікт – це вже не спокій. Негативні конотації викликає й слово «криза», бо нестійкість, зміна, перехід також не сприяють спокою. Так у суспільній свідомості сформувалося співставлення динамічних по суті понять «конфлікт», «криза» та «війна», як тотожних. На відміну від статичного миру, якого усі прагнуть та якого «маємо досягти».

Але, якщо вдається до сінергетичного узагальнення, то можна побачити два фундаментальні чинники, що роблять неминучими соціальні конфлікти та періодичне загострення криз. Перший – вичерпність ресурсів, що зумовлює неминучу конкуренцію. Другий – парадоксальне прагнення соціальних систем до нестійких станів. Протиріччя в тому, що такі системи зорієнтовані на досягнення і збереження спокою, однак його тривалий стан створює в них внутрішній неспокій, спонукає до змін, без яких соціальна система не життєздатна.

Ці чинники є незмінним імпульсом якісного розвитку. Разом з тим вони, у разі відсутності контролю та управління, загрожують дезінтеграцією, втратою системою цілісності. І найчастіше це відбувається через війну. Історія людства має багато прикладів тому. Є також багато прикладів свідомого провокування війни, що ставало можливим через опір змінам або через низький рівень інституційної спроможності реагувати на конфлікти будь-якого походження. Подібне зараз відбувається в Україні, яка змінюється якісно але відчуває небезпеку дезінтеграції саме через відсутність управління головними атрибутами змін – конфліктами. Отже мир – це не абстрактне протиставлення війні або утопічний «спокій». Це певний стан, що може бути притаманним будь-якому суспільству, але за умови постійного управління загрозованими проявами соціальної динаміки, що й може характеризуватися як миротворчість.

Її концепція, як і теорії конфліктів, в яких вона бере початок, має давню традицію. Дослідження античних істориків про мир та війну, інтенсивні теологічні і політичні дебати середньовіччя та епохи Просвітництва відображали як пошуки миру, так і добробуту і безпеки особистості та суспільства. Втім філософський та науковий пошук був занадто ідеалістичним. Адже кожне покоління хотіло вірити, що тенденція воєн йде на спад, що мир, який випав на їх час, буде збережений. Теоретичним виразом такого бажання в науці була теорія еволюції, «прив'язана» до суспільного розвитку. Вона, як здавалося, доводила поступове зниження зовнішніх і внутрішніх конфліктів у міру прогресу людства. Особливо такі трактування були популярні протягом XVII і XVIII ст. з характерними для них тривалими періодами миру і стабільності. А популярність таких настроїв у XIX ст. пояснюється розвитком наукового знання, яке, здавалося, підняло людський розум, і зникнення війн було вже не за горами. Однак воєнна катастрофа на початку XX ст., до сих пір небачена людством, перевернула усі уявлення про «вічний мир».

Перша світова війна та війни, що слідували за нею, виявили необхідність доктринального вивчення війни та миру. Початок цього процесу пов'язують зі створенням у Гарвардському університеті департаменту соціології та вивчення війни під керівництвом

П. Сорокіна. Ретельні багаторічні дослідження призвели вченого до думки, що у суспільстві постійно конфліктують тенденції війни та миру, які мають приблизно рівні шанси на тимчасове домінування. І багато залежить від здатності соціальних систем реагувати адекватно викликам [1, vol. 3, p. 360-361]. Мала відбутися Друга світова війна та низка локальних воєн, щоби теорія миротворчості почала формуватися як окрема доктрина. Викликано це було проведенням першої класичної миротворчої операції 1948 року під час арабо-ізраїльського конфлікту. Подальші пошуки в цьому напрямку призвели до створення у 1964 році в Осло Інституту досліджень миру. Його засновник Й. Галтунг висунув такі поняття як *негативний мир* – просте припинення насильства і *позитивний мир* – створення таких механізмів і структур, при яких конфлікти або взагалі не виникають, або врегульовуються на самій ранній стадії [2, С. 34-38.]. Так миротворча діяльність надбала предметний напрям – управління конфліктами, превентивна робота з ними. Дещо пізніше, у 1970-1980 роках Д. Шарп та П. Веллер висунули ідею трансформації відносин між протиборчими сторонами, яка стала основою для нової парадигми в теорії миротворчості – *парадигми трансформації конфлікту*. Вони запропонували наступний алгоритм трансформації: а) дослідження конфлікту; б) діяльність, що допомагає конфліктантам провести переговори, спрямовані на досягнення взаємоприйняттого рішення; с) створення можливостей для опору дезінтеграціям, укріплення існуючих, або конструювання нових соціальних зв'язків через різноманітні види комунікування.

Й. Галтунг підтримав цю парадигму як робочу і, на її основі, класифікував миротворчу діяльність в спосіб, який представлено у таблиці.

Таблиця 1.

Види миротворчої діяльності

миротворчі операції (peacemaking)	операції з підтримання миру (peacekeeping)	миробудівництво (peacebuilding)
роз'єднання протиборчих сторін, попередження військових зіткнень між ними, контроль над військовими діями протиборчих сторін	мирне вирішення конфліктів, яке спрямоване на обмеження відкритого протистояння сторін, на деескалацію напруги, зниження рівня ворожнечі, перехід учасників конфлікту до пошуку спільного вирішення проблеми	діяльність по закріпленню миру, яка орієнтована на врегулювання суперечностей шляхом створення і розвитку спільних проєктів економічного, соціального, культурного розвитку, проведення просвітницької роботи, формування принципів ненасильницького вирішення конфлікту

Ці зміни торкнулися багатьох аспектів миротворчої діяльності, а саме – вивели на головний план розвиток миробудівництва, як саме тієї діяльності, що має надати соціальній системі спроможності реагувати адекватно викликам, що можуть призвести до війни. І позитивний мир передбачає, перш за все, *підтримання миру та миробудівництво*. Якщо враховувати, що спектр існуючих та гіпотетичних проблем є досить широким, а можливі деструкції загрожують практично усім системним зв'язкам, то постає питання «а хто має цим займатися?». Це питання лягло в основу різноманітних соціальних практик, спрямованих на запобігання і трансформацію насильницьких конфліктів інститутами громадянського суспільства – *громадської миротворчості*.

Але тут можуть постати питання про те, як конкретно це має відбуватися, де сфера та межі громадянської миротворчості і так далі. Але потрібно мати на увазі, що ця діяльність визначається через контекст та контекстно визначені цілі. Це може бути практично будь-яка діяльність, що здійснюється там і тоді, де і коли вона здатна реально впливати на трансформацію конфліктів. Разом з тим, ця діяльність має бути спрямована на досягнення ключових змін у суспільстві. Отже, має йтись про певну систему діяльності, яка має системну місію і цілі, та одночасно, може змінюватись у контексті. У миротворчій практиці це зветься *інфраструктура миру*. Латинський термін *infra structura* означає «основа побудови» та має безліч напрямів прикладного застосування, (табл.2). Не є виключенням і базові елементи, на яких ґрунтується життєдіяльність суспільства, та які відчують загрозу деструкцій, що сьогодні й визначає головні напрями у створенні інфраструктури миру в Україні.

Таблиця 2.

Задачі інфраструктури миру

комунікація (організація спеціальних просторів, в яких вербалізується конфлікт і в відкритому діалозі «всіх з усіма» відбувається обговорення проблем, визначаються шляхи їх вирішення), відбувається як взаємне навчання, так і ситуативне навчання акторів
організація (на основі комунікаційних просторів) основних акторів процесу інтеграції, що представляють їх інтереси, представників органів місцевого самоврядування, представників ГО, громадських ініціатив, а також інших, які мають відношення до можливого вирішення проблеми
організація , на основі спільно прийнятих рішень, спільної діяльності (за участю усіх акторів), спрямованої на подолання відчуження та, тим самим, <i>зниження конфліктного потенціалу, пов'язаного з впливом дезадаптації і дезінтеграції</i>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sorokin P.A. Social and Cultural Dynamics: In 4 vol. / P.A. Sorokin. – N. Y. : American Book Co., 1937-1941.

2. Галтунг Й. Культурное насилие / Й. Галтунг // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. – М., 1995. – Вып. 8. – С. 34-38.

УДК 159.9:355

Бородавко Д.С.,

*начальник групи цивільно-військового
співробітництва штабу ОТУ «Маріуполь»,
м. Маріуполь, Україна;*

Свирідовський С.В.,

*начальник об'єднаного центру
цивільно-військового співробітництва – заступник
начальника групи цивільно-військового
співробітництва штабу ОТУ «Маріуполь»,
м. Маріуполь, Україна;*

Каракуркчі Г.В.,

*к. т. н., начальник групи з питань надання
гуманітарної допомоги
об'єднаного центру
цивільно-військового співробітництва,
м. Маріуполь, Україна*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

В умовах ведення гібридної війни процес мирного врегулювання збройного конфлікту на сході України стає довгостроковим з політичної, соціальної та економічної точок зору. Це потребує консолідації зусиль всього суспільства, впровадження нових підходів та принципів співпраці Збройних Сил (далі – ЗС) з органами державної влади, міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями та представництвами іноземних держав [1].

Антитерористична операція на сході України (далі – АТО) показала, що в сучасних умовах необхідно обов'язково враховувати соціальні, політичні, культурні, релігійні, економічні та гуманітарні фактори під час планування та проведення військових операцій.

Відповідаючи на загрози національній безпеці сьогодення та майбутнього, з метою недопущення створення передумов гуманітарної катастрофи у районах проведення АТО, виникнення соціальної напруги на іншій території України, формування позитивної громадської думки щодо діяльності військових підрозділів в ЗС України створена система цивільно-військового співробітництва (далі – ЦВС). Вона є інтегрованою в процес планування та застосування ЗС, управління ними під час виконання завдань за призначенням, а також в період пост-конфліктного урегулювання та відновлення постраждалих регіонів [2].

Тому для ефективної діяльності ЗС України на даний час дуже актуальним є запровадження дієвого механізму взаємодії військового керівництва всіх рівнів з державною владою та цивільним сектором. Це дозволить створити сприятливі умови для виконання завдань за призначенням, позитивно впливати на формування громадської думки щодо діяльності ЗС України та інших військових формувань, створених відповідно до Конституції та законів України.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, ЦВС вважається найбільш ефективним та результативним сегментом відносин між суспільством і ЗС, а також між ЗС і політичною владою. ЦВС є стандартною функцією ЗС країн-членів НАТО, яка виконується їх органами військового управління, військовими частинами та підрозділами на всіх рівнях військового управління, як у місцях їх постійної дислокації, так і в зонах ведення бойових дій (виконання завдань) [3].

ЦВС ЗС України було започатковано у травні 2014 року як пілотний проект. У 2015 році розпочалося впровадження системи ЦВС в межах загальної структури ЗС України та районах проведення АТО в Донецькій та Луганській областях відповідно до стандартів Північноатлантичного Альянсу [4].

Необхідно відзначити, що світовий досвід ЦВС переважно стосується здійснення таких операцій в зонах миротворчості на територіях інших держав, зокрема Іраку, Афганістану, тощо. Особливістю ЦВС в українських умовах стало те, що військові операції здійснюються на території власної держави, тобто фахівці структури працюють виключно на «своєї» території.

Прикладів такої діяльності структур ЦВС у світі майже немає. Тому український варіант ЦВС отримав назву «внутрішній СІМІК» (*СІМІК – Civil-Military Cooperation*) [5]. При цьому такому ЦВС будуть притаманні ті ж функції, що і ЦВС за стандартами НАТО: в зоні першочергової уваги знаходиться місцеве населення та органи місцевої влади, незалежно від їх ставлення до представників ЗС України.

У свою чергу, в процесі діяльності в зоні АТО СІМІКи мають враховувати специфіку східного регіону під час контактів з цивільним населенням та представниками місцевої влади – делікатні теми для обговорення, релігійні чи культурні фактори, тощо. Основна функція щодо організації, координації та проведення програм, направлених на надання гуманітарної допомоги, при цьому покладається переважно на державну владу із залученням міжнародних та неурядових організацій.

Оскільки налагодження ЦВС в Україні відбувається у національному масштабі, то питання координації зусиль та пов'язану з цим діяльність між усіма міністерствами, відомствами на державному та регіональному рівнях, за можливістю, слід максимально спростити. При цьому ефективність міжвідомчої співпраці буде залежати від швидкості прийняття рішень, що є дуже важливим у кризових (надзвичайних) ситуаціях [5].

Найявний досвід свідчить, що створення органів ЦВС – це своєрідний етап еволюції ЗС усіх країн світу. Ще однією особливістю ЦВС України стало й те, що така система у нас була створена лише з початком АТО. В той же час напрацювання українських СІМІКів у багатьох аспектах є інноваційними й випереджають чинні методики і вимоги країн НАТО. Останнім часом представниками ЗС зарубіжних країн-партнерів висловлюються думки щодо необхідності розробки та впровадження нової концепції внутрішнього ЦВС на підставі досвіду України.

Згідно нормативних та керівних документів ЦВС визначено складовою стратегічних комунікацій у ЗС України, на яку покладаються функції щодо: взаємодії із іншими силовими структурами та воєнізованими формуваннями, цивільними акторами та засобами масової інформації; надання допомоги цивільному населенню; надання підтримки військам (силам) з боку місцевих органів влади, урядових та неурядових організацій, в т.ч. міжнародних.

Специфічними функціями ЦВС на даний час є: підтримка військово-цивільних адміністрацій; пошук, ексгумація, транспортування (евакуація) тіл загиблих військовослужбовців; проведення заходів контрпропаганди; повернення військовослужбовців, які незаконно утримуються незаконними збройними формуваннями.

Район проведення АТО поділений та закріплений за певними структурами ЦВС, які здійснюють свою діяльність у визначених місцях. Основні напрямки діяльності пов'язані із наданням гуманітарної допомоги, відновленням пошкодженої інфраструктури, координацією волонтерів, які підтримують військові частини; евакуацією тіл загиблих військовослужбовців; підтримкою ЗМІ; заходами протимінної діяльності.

Обсяги доставки гуманітарної допомоги в район проведення АТО протягом 2015-2016 років наведено на рис. 1.

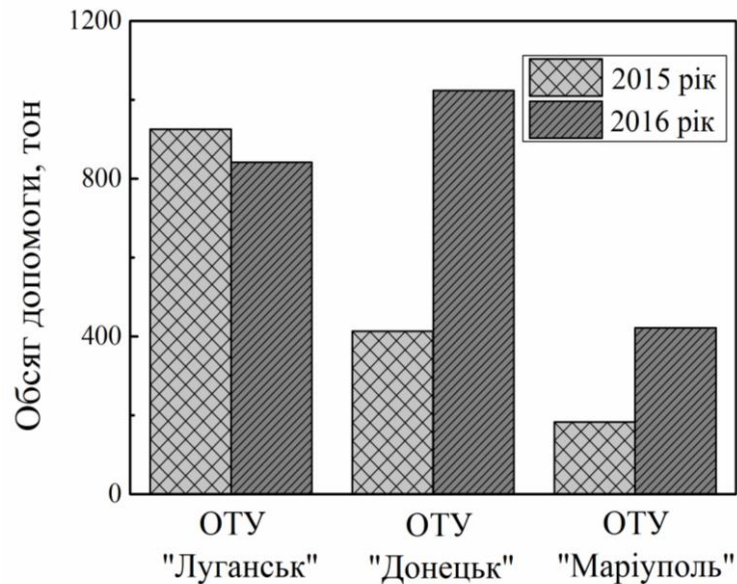

Рис. 1. Доставка гуманітарної допомоги в район проведення АТО.

В першу чергу гуманітарна допомога надається найменш захищеним верствам населення (притулки, школи, дитячі садки, лікарні, багатодітні сім'ї, переселенці, тощо). Найбільш часто доставляються питна вода, продукти харчування, гігієнічні набори, ліки, речі першої необхідності. Групи ЦВС координують діяльність та беруть безпосередню участь у доставці гуманітарної допомоги, супроводжують представників гуманітарних організацій. Один із напрямів роботи пов'язаний із участю у заходах з відновлення місцевої інфраструктури (електро-, газо-, водопостачання). Офіцерами ЦВС здійснюється координація діяльності та забезпечення безпеки робітників під час проведення робіт. В ході виконання заходів протимінної діяльності на органи ЦВС покладаються завдання щодо погодження заявок на розмінування територій, встановлення огорожуючих знаків, безпосереднє проведення робіт та проведення роз'яснювальної роботи (навчальних занять) із протимінної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України (офіційний веб-сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://civic.com.ua/functions>
2. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 87 с.
3. CIMIC Field Handbook. 4th Edition. – Netherlands. – 294 p. – Режим доступу: https://civic.com.ua/img/CIMIC_Field_Hand_book.pdf.
4. Басараб С. Цивільно-військовий тандем / С. Басараб // Військо України. – 2016. – № 7 (89) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viysko.com.ua/journal/tsy-vil-no-vijs-kovy-j-tandem/>.

5. Стан та проблеми забезпечення державної інформаційної політики: зона проведення АТО та окуповані території: аналітична доповідь / За заг. ред. Д. Дубова – К.: НІСД, 2016. – 135 с.

6. Шевченко В. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій / В. Шевченко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4(12). – С. 196-206.

УДК: 355.4: 366.63

Бслов М.А.,

начальник навчально-наукового

центру міжнародної

миротворчої діяльності

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського,

м. Київ, Україна;

Рудніцький І.А.,

к. т. н., ст. науковий співробітник відділу аналізу

та узагальнення інформації

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського,

м. Київ, Україна;

Хміль В.В.,

начальник відділу аналізу та узагальнення

інформації

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського,

м. Київ, Україна

НАПРЯМИ УЧАСТІ СТРУКТУР ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОЕКТАХ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Особливістю гібридної війни, розв'язаної Росією проти України, є широке застосування в небачених масштабах засобів інформаційного впливу: створення віртуальної реальності, перекручування фактів, залучення різного роду маніпуляцій,

методів стигматизації, розповсюдження фейкових фото та відеоматеріалів, зображень, зроблених в інших військових умовах, кадри з художніх фільмів тощо. Нейтралізація цих впливів здійснюється реалізацією заходів стратегічних комунікацій.

Під стратегічними комунікаціями, відповідно до Воєнної доктрини України [1], будемо розуміти скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави.

До компонентів системи стратегічних комунікацій за стандартами НАТО включають цивільно-військове співробітництво [2]. Це вимагає визначення завдань структурам цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України (ЦВС ЗС України) у сфері стратегічних комунікацій під час їх застосування за призначенням в умовах гібридної війни.

Сутність інформаційного виміру гібридної війни, виклики національній безпеці та механізми їх протидії на прикладах реальних подій анексії Криму та тимчасової окупації окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО) розглядали Горбулін В.П., Магда Є.В., Баровська А.В., Почепцов Г.Г. та інші. Проте участь ЦВС ЗС України в стратегічних комунікаціях не розглядалася.

Метою даної доповіді є визначення ролі структур ЦВС ЗС України у реалізації заходів стратегічних комунікацій в процесі виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Діяльність ЦВС ЗС України проходить у складному оперативному середовищі, яке залишається під впливом політичних, військових та інформаційних чинників гібридної війни, що створює негативний контекст для просування національних інтересів. Основними деструктивними тенденціями в зоні розмежування та її околицях є:

- потенційна небезпека втрати життя цивільними особами та військовослужбовцями (за даними моніторингової місії ООН з прав людини, станом на початок 2017 року, загальна кількість загиблих з початку бойових дій на Донбасі сягнула 9 758 осіб, 22 779 осіб зазнали поранень [3]);
- постійна загроза руйнування цивільної інфраструктури, житла, що створює передумови гуманітарної катастрофи;
- складність соціального забезпечення осіб, що проживають в зазначених районах;
- наявність внутрішньо переміщених осіб, зниклих безвісти;
- розгортання діяльності великої кількості міжнародних урядових та неурядових організацій та громадських рухів, розвиток волонтерського руху та наявність релігійних

організацій;

- складність захисту інформаційного середовища підконтрольних територій від загроз в інформаційній сфері, основними з яких є:

- інформаційна окупація українських територій, тобто встановлення певного режиму функціонування інформаційного простору, за якого порушуються інформаційні права українських громадян на окупованих територіях;

- переважаючий інформаційний вплив РФ на місцеве населення, що позначається цілісністю меседжів, тотальним і масштабним використанням дезінформації на всі цільові аудиторії та фейкової інформації на всіх рівнях;

- втрата основних технічних можливостей забезпечення інформаційної присутності в ОРДЛО, зокрема, телевізійні передачі, розташовані в містах Донецьку, Луганську та Ровеньках, опинилися під контролем сепаратистів;

- інформаційна агресія спрямована на:

- провокування антивоєнних настроїв, війна зображується не як захист від агресора, а як війна проти мирних громадян;

- легітимацію проросійських маріонеткових урядів у східній окупованій зоні в очах українських громадян;

- вплив на особовий склад ЗС України – серед військовослужбовців поширюються чутки про перебіжчиків з боку української армії, заниження офіційних даних про загиблих та зраду командування тощо;

- пропаганда серед населення прифронтової зони – регулярно поширюються чутки про очікувані «зачистки» та поновлення бойових дій, відповідальність за що перекладається виключно на українську сторону.

Поліпшення стану в інформаційній сфері можливо в межах розвитку концепції стратегічних комунікацій.

Відповідно до плану дій щодо впровадження оборонної реформи у 2016-2020 роках [4] передбачена участь органів військового управління ЦВС ЗС України у комплексі системних заходів розбудови стратегічних комунікацій.

Основні зусилля структур ЦВС ЗС України щодо реалізації заходів у сфері стратегічних комунікацій відповідно до їх основного призначення та можливостей спрямовуються за такими напрямками:

- підтримка ЗС України при виконанні завдань за призначенням з боку цивільного населення, місцевих органів влади, міжнародних урядових і неурядових організацій, а також релігійних та інших організацій і агенцій;

- організація та координація надання допомоги місцевому населенню, яке постраждало внаслідок воєнних конфліктів;
- участь в інформаційних заходах щодо формування позитивної репутації ЗС України у районі дислокації або розгортання військових частин;
- участь в заходах публічної дипломатії щодо формування позитивного іміджу ЗС України за кордоном.

Стратегічні комунікації у військовій сфері спрямовані на підрив і делегітимізацію противника та підтримку й визнання з боку місцевого населення, електорату своєї країни, міжнародної громадськості та всіх інших цільових груп, змістовним ядром яких є формування стратегічного наративу [5] – спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію.

Структури ЦВС ЗС України доводять меседжі стратегічного наративу до цільової аудиторії в районі дислокації або розгортання військових частин.

З метою підвищення інформованості громадян та інших суб'єктів громадянського суспільства щодо діяльності ЗС України в системі ЦВС ЗС України передбачені Об'єднані центри цивільно-військового співробітництва, основним завданням яких є створення необхідних передумов та налагодження дієвої системи співпраці між силовими структурами регіону з цивільним населенням, громадськими об'єднаннями, підприємствами та установами населеного пункту у військовій, економічній, соціальній сферах, а також надання консультативної допомоги за видами звернень.

Персонал ЦВС ЗС України використовує як комунікаційно-контентні засоби (телевізійні канали, інтернет-сайти, соцмережі та цифрові ЗМІ), так і засоби прямої взаємодії військових ЗС України з місцевим населенням та органами влади.

В залежності від ситуації в районах відповідальності можуть бути створені веб-сайти, за допомогою яких, окрім отримання інформації про діяльність підрозділів ЦВС можна скористатися інтерактивною формою зворотного зв'язку та повідомити про проблеми, у вирішенні яких можуть сприяти ЗС України.

Права людини виступають як фактор формування ефективної взаємодії громадянського суспільства із ЗС України. Ефективність комунікацій з місцевим населенням залежить від рівня інформаційного захисту та дотриманням прав людини як на всеукраїнському, так і на регіональному рівнях.

Отже, виклики в інформаційній сфері, що постали перед Україною в умовах гібридної війни, можна подолати застосуванням стратегічних комунікацій. Суттєву підтримку в їх реалізації надають структурні підрозділи ЦВС ЗС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015 // Офіційний вісник Президента України.– 2015. – 5 жовтня. – №22. – С. 19. – Ст. 1291.
2. Кушнір О. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні / О. Кушнір // Право і суспільство.– 2015. – № 6. – С. 27-31.
3. В ООН назвали кількість загиблих на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/42414-v-oon-nazvaly-kilkist-zagyblyh-na-donbasi>.
4. План дій щодо впровадження оборонної реформи у 2016-2020 роках (Дорожня карта оборонної реформи), затверджений Міністром оборони України від 15.08.2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/tenders/Plan_2208.pdf.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 // Урядовий кур'єр. – 2017. – 28 лютого. – №38.

УДК 322

Луковенко І.Г.,

к. і. н., доцент кафедри філософії

*Донецького національного технічного
університету,*

м. Покровськ, Україна

**ГІБРИДНА ВІЙНА ТА ГІБРИДНЕ ЖИТТЯ НА ОКУПОВАНИХ
ТЕРИТОРІЯХ ДОНБАСУ КРИЗЬ ПРИЗМУ РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ**

Релігійна ситуація у зоні проведення АТО (на частині території України, не підконтрольній українській владі) є невід'ємним елементом загальної картини, що почала оформлюватись на початку збройної агресії РФ на Донбасі та сформувалася протягом наступних трьох років. За можливості здійснюється моніторинг цієї ситуації з боку державних структур, органів безпеки, правозахисників України, проте ґрунтовний аналіз є обмеженим через об'єктивні обставини.

Увага акцентується в першу на фіксації гострих свідчень репресій та переслідувань за релігійною ознакою, що особливо активно мали місце на початку протистояння у 2014 р. Ці факти наразі є загальновідомими та отримали відповідну оцінку як на національному, так і міжнародному рівнях. Йдеться про гоніння на євангельські спільноти – вбивства та арешти служителів та конфіскацію молитовних будинків: вбивство дияконів та віруючих церкви Преображення Господнього у Слов'янську у червні 2014 р., вбивство пастора церкви «Відновлення» Сергія Скоробогача у Маріуполі у червні 2014 р.; захоплення молитовних будинків церков «Слово життя» у Горлівці, будівлі християнського реабілітаційного центру «Вечірнє світло» у Донецьку, євангельської Церкви «Слово Життя» у Торезі, храму церкви «Слово життя» у Шахтарську, комплексу будівель Донецького християнського університету; арешти та утримування під вартою священнослужителів Павла Лісько («Церква переможців», Дружівка), о. Тихона Кульбаки (УГКЦ, Донецьк), о. Юрія Іванова (УПЦ КП, Донецьк), о. Віктора Вонсовича (РКЦ, Горлівка), п'ятидесятницьких пасторів С. Косяка, О. Хомченка тощо [1]. Подібні факти траплялися і надалі, серед яких можна назвати вилучення всіх молитовних будинків Церкви ІХСОД (та облаштування в них інших установ, наприклад ЗАГСУ, Республіканського дитячого центру), вилучення будівлі церкви АСД у Горлівці (2016 р.).

У подальшому мали місце спорадичні акти, що носили характер спланованих одномоментних акцій. Приміром може слугувати антигреко-католицька (та в цілому антисектантська акція) під стінами храму УГКЦ в Донецьку у січні 2016 р., яка стала фоном одного з найбільш резонансних арештів у січні 2016 р. І.А. Козловського, голови Донецького обласного відділення Української асоціації релігієзнавців, координатора Ради церков та релігійних організацій Донецької області, який і дотепер утримується у полоні і якого у травні 2017 р. було засуджено до 2,8 років [2].

Ситуація із фактичною мережею діючих релігійних громад на окупованій території як у порівнянні з довоєнним часом, так і протягом останніх трьох років залишається значною мірою не з'ясованою через брак інформації, відтак, сказати точно, скільки релігійних організацій-громад залишається там, складно. Очевидно, що їх кількість зменшилася. Керівні центри були перереєстровані на вільній території (окрім єпархіальних центрів УПЦ МП у Донецьку та Горлівці).

У системі самої так званої «ДНР» після прийняття відповідного закону («О свободе вероисповедания и религиозных объединениях») у червні 2016 р. заговорили про обов'язкову перереєстрацію всіх релігійних об'єднань. Процес перереєстрації (станом на квітень 2017 р.) «будет осуществляться после формирования и утверждения приказом

Міністерства юстиції ДНР персонального складу Експертного ради по проведенню державної релігієзнавчої експертизи» [3].

Однак, релігійне життя на окупованих територіях в тій чи іншій мірі продовжується. Фіксується діяльність громад УПЦ КП, причому окремі аспекти її діяльності викликають незадоволення як в українському суспільстві, так і в середовищі adeptів сепаратизму. Одні звинувачують її в потуранні агресору та колабораційному служінні, інші – в недостатній увазі до Донбасу, зраді його інтересів, зокрема через допомогу АТО та небажанні проводити заходи на окупованій території (які натомість проводяться на території вільній) тощо [4].

Наявна діяльність церков УПЦ КП, УГКЦ, інших християнських церков. Українські християнські церкви, продовжуючи фактично напівпідпільну діяльність на окупованій території, намагаються, за словами архієпископа УПЦ КП Євстратія (Зорі) «не привертати увагу цих так званих республік» [5]. Відбувається, хоча і обмежена, діяльність більшості євангельських церков (ЄХБ, п'ятидесятників, АСД). На окупованих територіях продовжують служіння священнослужителі різних конфесій (ті, що мають таку можливість, евакуювавши родини на «велику землю»), адже розуміють свою відповідальність перед паствою. Втім, певна частка священнослужителів (зокрема і керівників) через об'єктивні обставини змушена була виїхати та стати вимушеними переселенцями. Багатьом з них через їх позицію тимчасово взагалі закритий доступ додому, адже багато зі священнослужителів різних конфесій перебувають у так званій «ДНР» у розшуку.

Існують приклади переміщених-розділених громад – наприклад юдейська громада Донецька є натеper фактично Донецько-Київською. Існують два приклади створення мусульманських організацій – Центрального духовного управління мусульман «Донбаський муфтїят» (щоправда, в 2016 р. окремі друковані матеріали цієї організації в так званій «ДНР» були визнані екстремістськими) та «Духовного управління мусульман ДНР» (Р. Айсін).

У цілому релігійні об'єднання на окупованій території в тій чи іншій мірі намагаються пристосуватися до існуючих реалій. Деякі євангельські спільноти (ЄХБ) шукають виходи на своїх російських єдиновірців, постійно приїжджають служителі ЄХБ з Росії. Наявна участь священнослужителів в певних заходах, що проводяться та контакти із окупаційною «адміністрацією» задля вирішення відповідних питань. Деякі конфесії або припинили існування, або пішли у підпілля. Відомі випадки, коли віруючі з громад, що припинили існування, знаходили своєрідний притулок в громадах інших конфесій. Існують приклади відвідання громад на окупованих територіях їх керівництвом, зокрема,

відвідання римо-католицьких громад папським нунцієм К. Гуджеротті та єпископом-помічником Харківсько-Запорізької дієцезії РКЦ о. Яном Собіло [6].

Кількість віруючих в громадах значно скоротилася. В цілому ж ситуація в релігійному середовищі віддзеркалює загальні події: як священнослужителі, так і віруючі (причому фактично всіх напрямків), так само, як і всі громадяни, розділені за світоглядними орієнтирами, серед них є як прихильники «руського миру», так і проукраїнські. Це стосується і православних, і греко-католиків, і протестантів, і юдеїв і мусульман. Певна частина віруючих різних конфесій приймала участь у подіях на боці бойовиків. Важливим моментом, що потребує дослідження є процеси, пов'язані із відносинами громад на окупованій території із їх керівництвом на вільній території. Церкви на окупованій території опинилися в непростому становищі й через те, що відповідні структури на материковій Україні здійснюють активне проукраїнське служіння, зокрема в зоні АТО, що в очах керівництва та спецслужб так званої «ДНР» є вагомим приводом для звинувачень у «анти донбаській» діяльності церков, що так чи інакше позначається на діяльності громад на окупованій території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підсумки 2014 року. Донбас і Крим: нові виклики для релігійної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1496:1&catid=37:art&Itemid=64
2. Donbas militants 'sentence' 63-year-old Ukrainian religious scholar on insane charges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/en/index.php?id=1493845816>
3. В ДНР захищені права всіх релігійних груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnr-online.ru/v-dnr-zashhishheny-prava-vsex-religioznykh-grupp/>
4. Две УПЦ. Как война повлияла на крупнейшие конфессии в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/articles/politics/9479236-dve_upcs_kak_voyna_povliyala_na_krupneyshie_konfessii_v_ukraine.htm
5. УПЦ КП порівняла свою діяльність в Криму та на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/news/vazhливо/30368-upc-kp-porivnyala-svoyu-diyalnist-v-krimu-ta-na-donbasi.html>
6. Місія на окупованих територіях: бути чи не бути [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/65705/

Середенко М.М.,

*старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу підготовки військ
Наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів, Україна;*

Кізло Л.М.,

*науковий співробітник науково-дослідного відділу
підготовки військ Наукового центру Сухопутних
військ Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів, Україна;*

Радзіковський С.А.,

*науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії стандартизації підготовки військ,
науково-дослідного відділу підготовки військ
Наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів, Україна*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ – СКЛАД, ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ

Збройний конфлікт, який відбувається сьогодні на сході України, став справжнім випробуванням здатності Збройних Сил (ЗС) України виконувати свої завдання щодо захисту держави [1].

Три роки жителі прифронтових населених пунктів (НП) Донбасу живуть в умовах напруження і невпевненості в завтрашньому дні. Вони, як ніхто інший, знають ціну миру. Але серед цього широкого загалу є і ті, хто хоче іншого миру – «руського». Тому всіляко допомогти, переконати, а також налагодити співпрацю з місцевою владою в інтересах ЗС

України – завдання фахівців управління цивільно-військового співробітництва (УЦВС) [2].

Перший такий підрозділ у зоні проведення антитерористичної операції (АТО) з'явився у травні 2014 року в складі двох груп, які налічували 14 офіцерів та мали досвід участі у миротворчих операціях в Косово й Іраку. Виконували вони свої обов'язки в районі відповідальності сектору «Б» та на кордоні з окупованим Кримом. Для цих підрозділів відновлення нормального життя у НП, яких торкнулася війна, налагодження діяльності між військовими та цивільними взагалі стало прямим обов'язком. Разом з цим, слід зауважити, що цей пілотний процес виявився досить вдалим. Тому, у січні 2015 року начальник ГШ – ГК ЗС України ухвалив рішення про створення Управління цивільно-військового співробітництва (УЦВС) з відповідною організаційно-штатною структурою і чисельністю 35 офіцерів. В подальшому були сформовані підпорядковані підрозділи у командуваннях СВ та ПС, в оперативних командуваннях – відділи ЦВС, у всіх бригадах СВ – по 2 фахівці зазначеного профілю. В зоні проведення АТО сьогодні проходять військову службу 110 фахівців ЦВС.

Структура ЦВС результативно функціонує, як під час виконання завдань у особливий період, так і в мирному житті, адже вона створювалася у відповідності з вимогами міжнародних організацій – ООН та НАТО.

Особливістю українського ЦВС є те, що фахівці співробітництва працюють виключно на території своєї держави. Таких епізодів історія європейських держав за останні 25 років не знала [3].

На структуру ЦВС сьогодні покладені три основні функції: організація взаємодії; підтримка підрозділів ЗС України; підтримка місцевих органів влади та населення. В зв'язку з подальшим проведенням АТО, вони займаються вирішенням низки інших складних питань, зокрема пошуком та ексгумацією тіл загиблих на окупованих територіях, їх транспортуванням, сприяють обміну полоненими, здійснюють інформаційне та психологічне супроводження сімей безвісті зниклих та загиблих військовослужбовців, надають консультації щодо відшкодування втрат майна, пошкодженого внаслідок бойових дій, соціальних виплат, організації договірної роботи для відновлення пошкоджених чи зруйнованих об'єктів соціальної інфраструктури, розмінування територій, отримання місцевими мешканцями гуманітарної допомоги, відновлення газо-, електропостачання, організація взаємодії з представниками міжнародного комітету Червоного Хреста та волонтерами.

У теперішній час основні зусилля ЦВС зосереджені, безумовно, на районах проведення АТО. Там працюють 14 оперативних груп і три центри ЦВС [3]. Тамтешня

ситуація потребує постійної уваги, продовження такої співпраці. Це пов'язано з тим, що роль армії у відновленні цивільного сектору є очевидною. Проте будемо відверті – на Донбасі є чимало місцевих чиновників та населення, які вороже налаштовані до центральної влади у Києві. І таких проблемних НП поки що, вистачає. В цій ситуації дуже важливим є те, коли військова людина приносить у ці населенні пункти мир. Люди повинні зрозуміти, що тільки спокій та спільна робота можуть повернути мир у східноукраїнські населені пункти. Ці постулати мають бути невід'ємною частиною державної політики.

У штабі АТО впевнені, якби держава почала активніше діяти в інформаційному просторі Донбасу, де і до сьогодні в окремих районах переважає російський контент, результат був би набагато кращим. Але незважаючи на це, аналітики констатують: ставлення мешканців Донбасу до українських військових помітно змінюється на краще. І в цьому, попри все, заслуга наших воїнів, які не асоціюються з війною, агресією. Український військовий дедалі частіше сприймається як захисник і визволитель, а не як «каратель».

Загалом цьогогоріч фахівці УЦВС мають амбітні плани. По-перше, очікують на посилення відповідної нормативно-правової бази (закон України «Про ЦВС», указ Президента України про те, що ЦВС стане однією із функцій Збройних Сил, проект Інструкції про попередження втрат серед цивільного населення, розробка Настанови з ЦВС) По-друге, створення алгоритму евакуації цивільного населення в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного конфлікту, порядок роботи представників ЦВС в ситуації, яка склалася в регіоні [3].

Нині на сході України в 30-50 кілометровій зоні вздовж лінії розмежування працюють 110 фахівців ЦВС. Хоча аналізуючи ситуацію, яка там склалася, їх має бути у багато разів більше, роботи їм вистачає. Навіть якщо завтра закінчатся бойові дії і територія повернеться під контроль України, необхідно буде 10-15 років для відбудови інфраструктури населених пунктів і повернення місцевого населення, яке змушене було залишити свої домівки в зв'язку з веденням бойових дій на їх територіях.

Впровадження ЦВС сприяло значному підвищенню довіри цивільного населення до ЗС України як інституту держави, дозволило мінімізувати вплив наслідків бойових дій на цивільне населення у районі проведення АТО, сприяло формуванню позитивної громадської думки щодо діяльності ЗС у районах дислокації військових частин та підрозділів угруповань військ та розширило можливості щодо протидії негативному інформаційному впливу противника на населення держави [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В.П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №4. – С.5.
2. Про військові цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 13. – Ст. 87.
3. Бесараб С. Цивільно-військовий тандем / С. Бесараб // Військо України. – 2016. – № 7 (189). – С. 19-21
4. Ноздрачов О.О. Допомагати місцевому населенню / О.О. Ноздрачов, І.Г. Кришталь // Оборонний вісник. – 2017. – №1. – С. 4-7.

УДК 159.922.4

Рядинська Є.М.,

к. психол. н., доцент,

доцент ПВНЗ «Макіївський

економіко-гуманітарний інститут»,

м. Краматорськ, Україна;

Богрова Х.Б.,

стажист-дослідник

ДВНЗ «Університет менеджменту

освіти» НАПН України,

м. Київ, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ ЩОДО
ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ БІЛІНГВІСТІВ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується тенденціями до виникнення збройних конфліктів, глобальної економічної і антропологічної кризи, переділом світу, тероризмом, що призводить до руйнувань ціннісно-сміслового контуру індивідуального і спільного людського буття, відчуження людини від сенсу власного життя, змісту власної діяльності, від культури в її родовому розумінні, що впливає на ідентичність в цілому. Особливо гостро криза ідентичності проявляється у людей, які проживають в безпосередній зоні збройних конфліктів. Більшість збройних конфлікти, що виникли в останні роки є етнонаціональними.

Актуальність проблеми етнічної ідентичності білінгвістів в умовах збройного конфлікту зумовлена тим, що, по-перше, білінгвізм як фактор впливу на етнічну ідентичність наразі є малодослідженим, по-друге, для підлітків характерною є підвищена чутливість до соціальних проблем та емансипація від норм, прийнятих в суспільстві.

Метою даної роботи є представлення особливостей застосування тренінгової роботи щодо формування етнічної ідентичності підлітків в умовах білінгвізму.

Для розробки тренінгової програми ми використовували основні принципи та задачі соціально-психологічного тренінгу [1]. У контексті нашого дослідження були використані принцип вільного простору, принцип активності на заняттях і відкритого зворотного зв'язку, що є важливими для комфортної взаємодії серед підлітків, а також для встановлення психологічного контакту з ними.

При розробці програми були використані матеріали тренінгів етнічної ідентичності, толерантності у міжкультурному спілкуванні Н.М. Лебедевої [2], Г.В. Солдатової [3], А.В. Макарчук [4], Т.Г. Стефаненко [5, 6].

Етнічна ідентичність – це, в першу чергу, результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу, ототожнення себе з певним етносом і відокремлення від інших. Високий рівень розвитку ідентичності може бути сформовано лише на основі прийняття власної етнічної приналежності і формування позитивно-ціннісного ставлення до етнічних особливостей однолітків.

Отже, до цілей нашої тренінгової програми входить: формування етнічної ідентичності; розширення знань про Україну (розвиток когнітивного компоненту етнічної ідентичності); актуалізація поняття «Батьківщина»[7]. Структурно програми складається з 8 тем, на кожна з яких відводиться по 90 хвилин. Всього 12 годин (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура тренінгової програми

№ заняття	Розділ і тема заняття	Кількість годин
1	Знайомство, мотивація і ціле покладання	1,5
2	Звідки я родом	1,5
3	Мій народ (формування етнічної ідентичності)	1,5
4	Ми такі різні, але ми разом (культурне розмаїття і загальнолюдська ідентичність)	1,5
5	Я патріот (виховання патріотичних почуттів)	1,5
6	Мудрість народів (формування етнічної і загальнолюдської ідентичності)	1,5
7	Діалог культур (формування толерантності в міжетнічному спілкуванні)	1,5
8	Разом ми – Україна (формування єдності етнічної та загальнолюдської ідентичності)	1,5
Загальна кількість годин		12

Кожне заняття тренінгу складається з трьох частин, а саме – розминки, основного змісту та рефлексії. *Розминка* включає в себе вправи, що сприяють активізації учасників групи, створенню позитивної, доброзичливої атмосфери, підвищенню згуртованості, а також підготовці до основного змісту заняття. *Основний зміст* заняття включає такі форми проведення: лекції, ігри, мозковий штурм, групові дискусії, вправи і завдання, що допомагають зрозуміти й засвоїти головну тему заняття. *Рефлексія* – наприкінці кожного заняття учасники мають ділитися своїми почуттями, думками, враженнями, обговорювати свій настрій.

У тренінгу необхідна робота «тут і тепер» з безпосередніми почуттями і відчуттями: підлітки поступово звикають рахуватися з особливостями настрою інших, у них розвивається вміння слухати і чути іншого, що є важливим компонентом емпатії. У програмі тренінгу наведені зразкові питання для завершення кожного заняття, пов'язані з його темою. Ведучий може пропонувати і свої варіанти питань, звертаючи увагу на те, що йому здається важливим.

Крім того, на кожному занятті можна ставити питання, що концентрують увагу учасників на їх стані, наприклад:

- Що ви зараз відчуваєте?
- Якими думками ви хотіли б поділитися з групою?
- Які почуття у Вас були під час виконання вправ?
- Що здалося вам найбільш цікавим, новим, несподіваним?

Для досягнення поставлених цілей при проведенні тренінгу використовуються різні методи: соціально-перцептивні, ситуаційні, імпрровізаційні, моделюючі та рольові ігри, соціодраматичні, біхевіоральні, когнітивні, експресивні методи, вправи, що передбачають зворотний зв'язок, обмін почуттями, техніки приєднання, що фіксують стан «тут і тепер».

Структурованість і детальна розробленість програми робить її доступною для проведення не тільки психологами, але і підготовленими педагогами та соціальними працівниками. В той же час структура та зміст тренінгу залишають великий простір для ініціативи і експерименту: ведучі можуть самостійно модифікувати окремі вправи і заняття, виходячи з культурної та національної специфіки та інших особливостей учасників тренінгу.

Перше заняття тренінгу з розвитку етнічної ідентичності є вступним. Його ціль – знайомство учасників, створення сприятливої психологічної атмосфери для подальшої роботи, визначення цілей роботи, а також формування уявлення про історію сім'ї.

На першому занятті, яке проводиться у формі дискусії-бесіди, відбувається також знайомство членів групи з цілями і завданнями тренінгу, розкривають нові сторони особистості учасників, формується мотивація участі у тренінгу; приймається групова конвенція і правила, спрямовані на створення в групі атмосфери довіри, комфорту, безпеки. Особлива увага має бути приділена таким регламентним вимогам. Рівностатусність всіх членів групи і тренера. Разом з тим, необхідно обговорити можливість застосування тренером авторитарних методів впливу для досягнення цілей тренінгу. Правила поведінки учасників групи мають включати вимоги активності, щирості, критичності, зворотного зв'язку; вміння слухати, не перебиваючи співрозмовника, висловлювати свої думки і почуття з приводу всього, що відбувається в групі. Принцип «тут і тепер» означає, по-перше, орієнтацію на проживання групового досвіду та обмеження обговорення подій тренінгу і його учасників рамками занять. Вироблені правила корисно зафіксувати письмово в гумористичній формі на великому аркуші і розмістити його на стіні.

У вступній промові психолога формулюються основні цілі і задачі групової роботи, позначаються ціннісні орієнтири, розкривається загальна структура занять. Пропонуються принципи групової роботи (активності, дослідницької позиції, об'єктивності, діалогічності у спілкуванні, принцип «тут і зараз», правило безоціночності, правило «стоп» та інші). Далі ведучий пропонує учасникам познайомитися по-новому, навіть якщо вони вже давно знають один одного. Ведучий просить кожного учасника заняття по колу сказати про те, чого він очікує від занять і що хотів би отримати в якості результату особисто для себе.

Наступними виконуються вправи: «Знайомство» та «Історія мого імені», а потім проводяться дебати на тему ролі мови в історії народу. Вправа завершується привертанням уваги до зв'язку імені з історією народу. Важливо створити інтерес у учасників до історії свого імені, історії своєї сім'ї та культури свого народу. Учасники отримують домашнє завдання підібрати матеріали для презентації «Історія моєї родини», після чого тренінгове заняття завершується рефлексією.

Наступні заняття будуються за аналогією з першим, за описаними нами вимогами.

Таким чином, запропонована тренінгова програма розроблена для розвитку етнічної ідентичності у підлітків, що включає вправи на формування етнічної ідентичності, розширення знань про Україну (розвиток когнітивного компоненту етнічної ідентичності) і актуалізацію поняття «Батьківщина».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 240 с.

2. Методы этнической и кросс-культурной психологии: учебно-методическое пособие / А.Н. Татарко, Н.М. Лебедева. – М.: Издательский дом ВШЭ, 2011. – 238 с.
3. Солдатова Г.В. Психология межэтнической напряженности / Г.В. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 105 с.
4. Солдатова Г.У. Может ли «другой» стать другом? Тренинг по профилактике ксенофобии / Г.У. Солдатова, А.В. Макачук. – М.: Генезис, 2006. – 256 с.
5. Стефаненко Т.Г. Индивидуальные стратегии конструирования этнической идентичности // Идентичность и толерантность / Под ред. Н.М. Лебедевой. – М.: Изд-во ИЭА РАН, 2002. – С. 35-48.
6. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: практикум: учебное пособие для студентов вузов / Т.Г. Стефаненко. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 208 с.
7. Дагбаева С.Б. Этнокультурный тренинг: учебное пособие / С.Б. Дагбаева. – Чита: Экспресс-издательство, 2012. – 246 с.

УДК 353.8

*Андрощук Є.М.,
магістрант
Маріупольського державного
університету,
м. Маріуполь, Україна*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Україна згідно з Конституцією України є суверенною і незалежною державою. Суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною. Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 року, IV Женевською конвенцією 1949 року, а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року та іншим міжнародно-правовим актам є окупацією частини території суверенної держави

Україна та міжнародним протиправним діями з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом [1].

Визнання перебування збройних сил та формувань іноземного походження на території України в ході анексії Криму та антитерористичної операції на сході України, є першим та складним кроком української влади на початку формування державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: «16 березня 2014 року держава-агресор за зрадницької позиції кримських колабораціоністів провела псевдореферендум щодо статусу Криму, і вже 18 березня 2014 року в Москві державна влада Російської Федерації та її кримські маріонетки підписали документи, що засвідчили факт збройного захоплення і тимчасової окупації Російською Федерацією загальноновизнаних невід'ємних складових частин території України, а саме Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. У зв'язку з вищезазначеними подіями Україна зазнала колосальних втрат у всіх сферах суспільного життя - економічній, соціальній, духовній, політичній» [2].

Основою гуманітарної, соціальної та економічної політики держави Україна стосовно населення тимчасово окупованої території України є захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів та національних меншин [1].

Актуальність дослідження реалізації державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій головним чином відповідає вимогам суверенітету України, міжнародних правових договорів та Гаазьких конвенцій. В умовах гібридних конфліктів на світовому рівні з'являється криза системи міжнародних відносин, яка прямим чином впливає на внутрішню політику держав і у багатьох випадках залежність від підтримки міжнародних партнерів у подоланні криз та військових конфліктів. Дана проблематика формує та створює значну кількість міжнародних, регіональних, політичних інститутів у світі і таким чином ускладнює процеси переговорів та вирішення криз, конфліктів. Слід зауважити, що така ситуація дає можливість та прецеденти для порушення як норм системи міжнародних відносин, так і територіально-політичної ситуації у країнах. В цих умовах Українська держава не є винятком та повинна постійно шукати засоби реалізації державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій.

До основних інститутів, регулюючих політику реінтеграції тимчасово окупованих територій належать:.

- Верховна Рада України;

- Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України;

- Адміністрація Президента України / Головний департамент правової політики; Головний департамент з питань гуманітарної політики; Головний департамент з питань внутрішньої політики; Головний департамент інформаційної політики; Департамент з питань громадянства;

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

- військово-цивільні адміністрації Донецької та Луганської областей;

- Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні.

Основні напрямки реалізації державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій це:

- Мінський меморандум 2014 року [6]; Мінські домовленості 2015 року [7];

- План заходів щодо реінтеграції тимчасово окупованої території та її населення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, метою якого є забезпечення дотримання прав і свобод громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території та реінтеграція тимчасово окупованої території та її населення у єдиний Конституційний простір України [3];

- співпраця з міжнародними партнерами у питанні реінтеграції окупованих територій;

- санкції України щодо російської агресії в Україні;

- Міжнародні політично-економічні санкції щодо російської агресії в Україні;

- Закони України «Про Військово-цивільні адміністрації», «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»; «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1,4,5,8].

Нашою метою є дослідження проблем та перспектив державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій, де через перетин повноважень інститутів виконавчої влади України у деяких випадках вони заважають одне одному виконувати свої обов'язки. Також слід зауважити про складність правових норм, що регулюють взаємодію інститутів виконавчої влади та реалізацію державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Внутрішньополітичний стан України формує постійні виклики для влади та політичної системи, тому стан реалізації політики реінтеграції може мати суперечливі досягнення. Кризу внутрішньополітичної системи України слід вважати однією з

головних загроз реалізації державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій. Відповідно до виборів Президента, Верховної Ради, місцевих рад, українська влада також часто змінює зовнішньополітичний курс. До переваг реалізації політики реінтеграції слід віднести залучення міжнародної спільноти у форматі донорських соціальних проектів та гуманітарних програм допомоги. Профільне Міністерство координує зусилля інших органів влади, міжнародних організацій, донорів та організацій громадянського суспільства у знаходженні нестандартних рішень для надання допомоги найбільш вразливим верствам населення, що постраждали від конфлікту та окупації шляхом побудови довіри через постійний діалог та великі і малі дії [3].

Таким чином, незважаючи на значну кількість існуючих проблем, відбувається поступове формування взаємовідносин населення з тимчасово окупованих територій, тимчасово переміщених осіб з органами виконавчої влади України у питаннях забезпечення соціальних та правових гарантій громадян України, але з певними складнощами. Більш відомими та ефективними вважаються гуманітарні місії, програми та гуманітарна допомога особам постраждалим від конфлікту спільно з громадськими організаціями України. Відкритим питанням лишається присутність міжнародних донорських проектів на території України та Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, що може суттєво вплинути на стан військового конфлікту на сході України, та реалізацію державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
2. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи»: Постанова Верховної Ради України від 22.09.2016 № 1602-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-19>
3. План діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України на 2017 плановий рік та 2018-2019 бюджетні періоди, що настають за плановим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtot.gov.ua/wp-content/uploads/Strateg.plan-2017.pdf>
4. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16.09.2014 № 1680-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

5. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/141-19>

6. МІНСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ: бойовики мають відвести Гради, Урагани і Торнадо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/20/7038395/>

7. Повний текст угоди, підписаної контактною групою в Мінську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/news/politics/5077601-rovniy_tekst_ugodi_p_dpisano_kontaktnoyu_grupoju_v_m_nsku.htm

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.04.2017 № 1706-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

УДК 355.018

Бойко Г.І.,

студентка

Донецького державного університету

управління,

м. Маріуполь, Україна

«СІРА ЗОНА» ОЧИМА МЕШКАНКИ МІСТА ТОРЕЦЬК

Щоб потрапити в «сіру зону» з українського боку, потрібно пройти прикордонний контроль на виїзд з України. Формально всі населені пункти «сірої зони» знаходяться в юридичному полі України, живуть за українськими законами, поставки продовольства і товарів першої необхідності здійснюються з України при координації з різними організаціями, але насправді все набагато складніше. «Сірі зони» війни на Донбасі – це не Україна, але і не «республіки»... Життя в цих населених пунктах є, однак вони перетворені в «міста-ізгої». У «сірій зоні» люди не знають, де і як вони будуть жити далі.

Автор цих тез не з чуток знає, як жити в «сірій зоні». Наше місто межує з окупованим містом Горлівкою. Держинськ – це місто обпалене війною. Таких міст на Донбасі безліч. Наразі місто має іншу назву – 16 жовтня 2015 року міськрада Держинська Донецької області на виконання Закону про декомунізацію прийняла рішення про перейменування міста в Торецьк.

Вже два роки і десять місяців у нашому місті йде війна, ми живемо в умовах повної плутанини – війни немає, але стріляють; виборів немає, тому що війна; дороги і школи не ремонтують, бояться що завтра все буде знищено. Від постійних бойових дій від міста поступово залишаються тільки спогади про колись живучий в повну силу населений пункт, де жили звичайні люди, працювали підприємства.

До війни місто було звичайним шахтарським містом з населенням 66048 тисяч осіб. Кожен з жителів жив своїм мирним життям, ходив на роботу, виховував дітей, радів зовсім не тим речам і не так виражав свою радість, як зараз. До війни мешканці міста святкували свята з феєрверками та салютами, з приходом війни все змінилося. Мирні жителі міста радіють, що могли поспати вночі, що в них уціліли будинки, а найголовніше – що всі залишилися живі. Святом зараз можна назвати пару днів тиші, тому бажання і мрії тут у кожного однакові – щоб закінчилася ця війна.

Шахти закриваються, працювати ніде, разом з шахтами закриваються навчальні та дошкільні заклади. На зміну святковим салютам прийшли спалахи від розривів снарядів на вулицях міста, на зміну вигукам людей від радості прийшов дикий плач від страху і жаху.

Люди почали виїжджати з міста з різних причин, одні від того що немає більше роботи, а основною роботою тут є вугільні шахти як для чоловіків так і для жінок, у когось зруйнований будинок і жити їм більше ніде, хтось боїться за своє життя і життя своїх дітей. А найголовніше тут проходять бойові дії, та мешканці міста просто не уявляють, як жити далі і єдиним виходом із цієї ситуації вони бачать лише в тому, щоб виїхати звідси у пошуках спокійного життя.

Якщо вийти на центральну площу в місті Торецьк у вихідний день, то на мить може здатися, що ви опинились у замкнутому місті. Відчуття міста-привида доповнює металева табличка з дірками від обстрілів і написом «Дзержинськ – місто, де я народився».

Основні споруди міста зруйновані, такі як міська рада, яка просто згоріла, пам'ятники знесені. Усередині – чорні обгорілі стіни, під ногами скло, цемент, в кімнатах гори з шматків бетону. Купу сміття за два роки досі ніхто не вивіз. Місто – сіре і безжиттєве. Воно розсипається і розвалюється на очах, розповзається по голому ландшафту, і ніде оку зачепитися. Хіба що за терикони. На вулицях купи сміття. Паркани перекошені, будинки зруйновані, в деяких будинках вікна забиті дошками, потріскані фасади багатопверхівок. Війна тут визирає з кожного куточка. Деякі нотки метушні тут приносить хіба базар, але він працює у будні. Єдиною розвагою у місті Торецьку залишився телевізор, та й то тільки тоді, коли є світло. Колись дитячі майданчики

гомоніли від дитячого сміху – зараз спорожніли, розважальні центри давно закриті, а їх господарі виїхали з міста і навряд чи колись повернуться назад.

І діти тут зовсім не діти, розмови і проблеми у них теж зовсім не дитячі. За час війни всі діти подорослішали. При небезпеці збиваються в групи, як мишенята. Не намагаються втекти або сховатися. Стоять, чекають команду. Для них тепер (як втім, і для дорослих) головне – вижити. Емоції, бажання, амбіції – все відійшло на другий план. Війна завдала дітям страшну травму. Чим ближче до лінії фронту вони живуть, тим вона серйозніша. Наслідки психологічного шоку можуть дати про себе знати через місяці або навіть роки. У «сірій зоні» дорослі і діти ховають емоції, заганяють проблеми глибше, але рано чи пізно травма знаходить вихід.

На зміну міській раді прийшла військово-цивільна адміністрація. 12 травня 2017 року президент України Петро Порошенко підписав Указ №128/2017 « Про створення військово-цивільної адміністрації в м. Торецьку». Військово-цивільні адміністрації населених пунктів створюються фактично з нуля для забезпечення, в першу чергу, охорони безпеки та цивільного правопорядку на відповідних територіях, а також для забезпечення якісного надання державних послуг населенню. Крім того на територіях, що межують із зоною бойових дій, необхідно забезпечувати охорону громадського порядку. Військово-цивільна адміністрація – це тимчасовий державний орган у складі Антитерористичного центру при СБУ, а не військове формування.

Основна функція цих адміністрацій – забезпечення нормальної роботи влади на місцях на певних територіях, які межують із зоною бойових дій. В даний момент частина місцевих рад не функціонує. Наразі військово-цивільна адміністрація міста Торецька знаходиться на стадії реєстрації відповідно до чинного законодавства України, після чого розпорядженням керівника Донецької обласної ВЦА буде призначений керівник адміністрації м. Торецьк та сформований штат працівників.

8 серпня 2015 року в наш будинок потрапив снаряд, ми залишилися живі, але всі надвірні споруди і зокрема сам будинок були зруйновані, все рухоме і нерухоме майно згоріло. І це все навряд чи коли-небудь забудеться. Наслідки цього не відновлювані, страх який присутній постійно, не дає нормально жити навіть у «тихих дні». Іноді здається, що мирне життя сюди не повернеться ніколи. Люди, які пройшли через цей жах вже ніколи не будуть колишніми.

Населення, яке залишилося – це 36901 (це не точна статистика) особа, яка проживає тут, радіє тиші, світлу, воді. Може з першого погляду це виглядає смішно, але той, хто не жив в «сірій зоні», той не зрозуміє цього. З одного боку здається, що майбутнього тут

взагалі немає, але життя триває навіть в таких умовах. Люди, і автор цих тез зокрема, досі живемо надією на те, що коли-небудь закінчиться ця війна. І ми почнемо жити заново....

УДК 2.316.355

Романік А.М.,

науковий співробітник відділу

історії Незалежної України

Національного музею історії України,

м. Київ, Україна

ПАЛОМНИЦЬКІ ПРАКТИКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ЗАРВАНИЦІ (НА МАТЕРІАЛАХ НМІУ)

Важливим чинником об'єднання віруючих в умовах глобалізації є культові практики християнських конфесій, специфічним елементом яких постає паломництво. Феномен військових паломницьких практик простежується як у світовому релігійному контексті, так і в дискурсі української національної культури.

Міжнародне військове паломництво до Лурду розпочалося після Другої світової війни. Тоді французькі солдати і їхні капелани запросили військових з Німеччини приїхати на спільну молитву. Ця ініціатива була спрямована на те, щоб залікувати жахливі рани від війни. З 1958 р. у паломництві почали брати участь і країни Європи, Америки та інші [1, 8]. З того часу щороку у травні в м. Лурд у Франції відбувається з'їзд військових з 35 країн світу. Під материнським захистом Богородиці Лурд перетворюється на місце молитви, миру і зцілення військовослужбовців і ветеранів усіх військових формувань.

Українські військовослужбовці та капелани беруть участь у Міжнародному військовому паломництві з 1996 р. Найбільш чисельною делегація українських військових була у травні 2016 р. До Лурду вирушило 133 військовослужбовці України. До цього часу максимальна кількість військових паломників з України сягала 109.

Зміст паломництва полягає у відвідуванні військовими встановлених святих місць з метою поклоніння священним реліквіям. Паломництво ґрунтується на переконанні, що молитва більш дієва там, де є особливий зв'язок з надприродним, священною історією, яка зафіксована у сакральних текстах.

У зв'язку із початком бойових дій на сході України участь українських військовослужбовців у Міжнародному паломництві була лише символічною і

малочисельною. У прощі до Лурду беруть участь поранені солдати. Проте країни також і в себе проводять такі молитовні заходи для військових. Наприклад, в Польщі військові ідуть в паломництво 360 км пішки з Варшави до Ченстохови. Є також паломництво в Марії Бистриці в Хорватії, Австрії. Тому виникла ідея організувати спільну військову молитву і в Україні. Спочатку була ідея чергувати місця паломництва: перше провести в Зарваниці, а далі в Уневі, Гошеві, Крехові...[1, 16]. Зарваниця найбільш знаний паломницький центр в Україні, який в світі входить в двадцятку найвідоміших Марійських духовних центрів.

Військові паломництва до Зарваниці розпочалися у 2009 році. Тоді Департамент Патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України вперше зніціював спільну молитву українських військовослужбовців та капеланів у відпустовому Марійському центрі в Зарваниці. До Першого Всеукраїнського паломництва було підготовлено пам'ятний значок. На ньому зображено ікону Зарваницької Богородиці і напис: «Перше Всеукраїнське військове паломництво, 2009 рік» [2]. Також зробили хоругву силових структур УГКЦ із зображенням Покрови Пресвятої Богородиці. На перше паломництво приїхало близько тисячі військовослужбовців, на сьогодні їхня чисельність вже становить дві тисячі.

Марійський відпустовий центр УГКЦ у с. Зарваниця об'єднує ряд сакральних пам'яток, куди й здійснюють паломництво військові. Військовий капелан о. Андрій Зелінський вважає, що щорічне паломництво військовослужбовців до Зарваниці – це спроба допомогти українському воїнові вистояти, не забути про його шляхетну місію, про його покликання захищати український народ. Час у Зарваниці – це час молитви та глибокої задуми, де можна почерпнути духовної наснаги, щоб залишатися завжди вірними [1, 17]. Комплекс сакральних пам'яток Зарваниці сприяє ще більшому поглибленню в молитві та досягненню військовими повного єднання з Богом.

Кожне паломництво має свою тематику, свої гасла. Наприклад, перше було: «Блаженні миротворці, бо синами Божими назвуться», друге – «Бог і Україна», наступне – «До Бога через Батьківщину», шосте – «Молимося за Україну», тематика дев'ятого – вірність, вірність Богові, Батьківщині, сім'ї, друзям. Тому була обрана фраза «Вірних стереже Господь». Вірність повинна бути не лише на фронті, а й у щоденному житті: вірність християнським цінностям, ділам милосердя, молитві за живих і померлих. Ознака вірності повинна проявлятися в нашому буденному житті.

Заступником керівника Департаменту Патріаршої курії Української Греко-Католицької церкви у справах душпастирства Любомиром Яворським були передані до Національного музею історії України відзнаки із Всеукраїнських військових паломництв

до Зарваниці за 2009, 2010, 2011, 2013, 2014, 2015 рр. [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9], які в майбутньому будуть використані для побудови виставок, присвячених військовому паломництву незалежної України.

Незважаючи на труднощі учасники паломництва вірять у перемогу української армії, але разом з тим просять допомоги у Богородиці, щоби Пресвята Богородиця захистила Своїм покровом, дала сили у боротьбі, мужності й відваги, як належить добрим воїнам, дарувала командирам військову мудрість, а побратимам – щире відвагу й хоробрість, а усьому війську – славу перемогу.

Серед учасників VIII військового паломництва були представники Збройних сил України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної та Державної пенітенціарної служб. Також на прощу до Зарваницької Богородиці прибули учасники АТО, їхні родини, волонтери, миряни та військові капелани, курсанти та ліцеїсти. «Ми сьогодні стоїмо перед великою відповідальністю за духовну міць наших військовослужбовців. Головне у військовослужбовців – це сила духу. Господь своїх вірних береже. Коли хочемо, щоб Бог зберіг від кулі та нещастя, ми хочемо заявитися перед Богом вірними», – сказав військовий єпископ Михайло (Колтун), керівник Департаменту Патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України [10]. Паломництво поєднає всіх захисників у духовному центрі в єдину спільноту, щоб вознести свою усильну молитву за мир і спокій у країні, що їх непохитно відстоюють наші захисники.

Україна вже три роки перебуває у стані війни із Російською Федерацією, АТО пройшли 140 тис. військовослужбовців. Однією з форм реабілітації є паломницькі практики військовослужбовців задля повернення до мирного життя. Спілкування з Богом, капеланами та людьми, що також воювали та приїхали до Зарваниці допомагають військовослужбовцям забути про військові дії та об'єднатися в спільній молитві на військовому паломництві. Військові паломництва свідчать, що духовні потреби військовослужбовців є такі ж, як і в звичайних вірян. В часи війни, коли люди повертаються і дякують Богові за своє повернення та моляться за тих, хто, на жаль, не повернувся додому, особливо важливим видається необхідність організації подібних паломницьких прощ військовослужбовців АТО. На сьогодні велич духовної святині Поділля утверджується і підноситься в зростанні всенародної ролі УГКЦ. Духовний центр «Зарваниця» разом із парафіянами допомагає учасникам АТО волонтерськими поїздками, підтримує дух захисників капеланською службою, займається реабілітацією воїнів та опікою їх родин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капелан. – 2016. – Вип. 2(3). – 27 с.
2. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака I Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2009 р. – ТКВ18447/1
3. Найкраще паломництво до Зарваниці – військове! // Католицький оглядач. – 14.09.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/naykrashche-palomnictvo-do-zarvanici-viyskove>
4. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака II Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2010 р. – ТКВ 18447/2
5. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака III Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2011 р. – ТКВ 18447/3
6. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака IV Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2014 р. – ТКВ 18447/4
7. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака V Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2013 р. – ТКВ 18447/5
8. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака VI Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2014 р. – ТКВ 18447/6
9. Національний Музей Історії України (НМІУ). – Відзнака VII Всеукраїнського паломництва до Зарваниці, 2015 р. – ТКВ 18447/7
10. VII Всеукраїнське військове паломництво зібрало близько півтори тисячі військовослужбовців // Інформаційний ресурс Української греко-католицької церкви. – 19.09.2016 Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.ugcc.ua/news/viii_vseukrainske_viyskove_palomnitstvo_zibralo_blizko_pivtori_tisyachi_viyskovosluzhbovtsiv_77542.html

Хримли П.Е.,

ст. преподаватель

кафедры философии

Донецкого национального

технического университета,

г. Покровск, Украина

КОНЦЕПТ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ТЕРМИНА «КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМ» И ЕГО РАЗВИТИЕ В УКРАИНСКОМ УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

События, которые начались весной 2014 г. на востоке Украины, военные и правовые эксперты оценивают как гибридную войну [1]. Это новая форма военно-политической агрессии, которая формально обеспечена юридическим прикрытием. Практика гибридных войн появилась в середине прошлого века, в связи с тем, что многие государства в своем военном активе обладают оружием массового поражения, и начало открытого военного конфликта может спровоцировать масштабную войну, с непредсказуемыми последствиями. Гибридные войны по своей природе являются скрытыми, то есть, не приводящие к открытому военному конфликту, но иногда таковой имеет место, как, например, в Грузии, Карабахе и на востоке Украины. Следствием военного конфликта является также факт изменения административных и государственных границ, одновременно с этим происходит временное или постоянное изменение правового статуса территорий, и, как следствие, встает вопрос о правовом статусе населения этих территорий.

Впервые термин «коллорационист» был применен на встрече Гитлера и главы французского государства маршала Петена в 1940 г. На встрече была провозглашена коллаборация (сотрудничество) как основной политической фундамент для взаимоотношений этих стран. Учитывая, что Франция была побежденной стороной, этот термин стал означать сотрудничество с немецкими захватчиками в оккупированных ими странах в годы Второй мировой войны, измену и предательство Родины [2, с. 287]. Впоследствии, сам Анри Петен был обвинен в коллаборационизме и измене Родине и был приговорен к расстрелу. Таким образом, исторические события привели к созданию судебного обычая и правовой нормы, где диспозицией нормы права является деяние, квалифицируемое как пособничество или коллаборация, где главным доказательным аргументом является элемент общественной опасности, а санкцией выступает высшая

мера наказания [3]. С самого начала юридического использования термина, использовалась именно такая негативная коннотация слова, и термин начал использоваться отдельно от термина «сотрудничество», который содержит позитивную, не противоправную деннотацию.

Правовая международная практика показывает, что термин «коллаборационист» стал использоваться не только применительно к периоду Великой отечественной войны, но и в последующие годы, для обозначения правового статуса населения оккупированных территорий в условиях открытого военного конфликта.

Коллаборационизм по своей правовой природе всегда означает сотрудничество на основе политической или какой-либо иной зависимости [4]. То есть, субъективная сторона должна иметь, по крайней мере, два доказанных признака: сотрудничество и зависимость субъекта. Объективная сторона всегда будет настаивать на присутствии элемента корысти и действия, приводящее к общественной опасности, или оба элемента одновременно. Поскольку данная законодательная конструкция имеет формальный состав преступления, последствия действий субъекта не рассматриваются. Поэтому юристы и историки права считают, что этот термин всегда будет правомочен по отношению к корыстным действиям лиц, находящихся на оккупированной территории, но, в то же время, правовая природа термина шире, и задача экспертов найти грань, отделяющую действительное пособничество, приводящее к общественной опасности и приносящее вред Родине от сотрудничества как вынужденной тактики поведения ради собственного выживания, не причиняющее вреда интересам Отечества.

В международной правовой практике есть фундаментальные работы по исследованию феномена коллаборационизма, самым известным исследованием на эту тему является это работа Ханса-Вернера Нойлена [5]. Нойлен считает, что все население оккупированной территории является коллаборационным, разница только в определении субъективной и объективной сторон. Коллаборация бывает: нейтральная (население продолжает существовать в условиях оккупации так, как будто ничего в жизни их страны не изменилось, это так называемая «страусиная» политика); тактическая (сотрудничество с врагом, намерение выждать момент, дожидаться благоприятных политических обстоятельств, чтобы освободиться от оккупантов); условная (сотрудничество при соблюдении стороной каких-то политических или военных условий); безоговорочная.

Международное право, а также национальное право многих стран, в том числе и законодательство Украины, не рассматривают факт сотрудничества граждан с оккупантом – участником открытого военного конфликта как повод для судебного разбирательства. Поэтому в уголовном праве стран нет самостоятельной нормы права о

коллаборационизме. В Особенной части Уголовного кодекса Украины нет соответствующей статьи, которая бы обозначала действия субъекта, квалифицируемые как коллаборационизм. В этом случае, коллаборационизм является только фоном, который подвергается моральному осуждению. Уголовное законодательство Украины, в статьях Особенной части, содержит признаки состава преступления, которые могут квалифицироваться как коллаборационизм, с указанием субъективной и объективной стороны. Это преступления против национальной безопасности Украины: ст.110.1, ст.111, ст.114.1 и другие статьи Уголовного Кодекса. В данном случае понятно, что законодательная мысль действовала по пути детализирования признаков состава преступления, квалифицируемых как объективная и субъективная стороны. Такого рода детализирование позволяет точнее определить степень ответственности субъекта права. Любые попытки создать самостоятельную норму права в виде закона или подзаконного акта могут повлечь за собой сужение признаков состава преступления, и, как следствие, повлечь появление судебных ошибок. Популистские попытки «восстановить» пробел в законодательстве были сделаны народным депутатом Украины Лапиным И.А., который подал 9 марта 2017 г. в парламент Украины проект Закона о запрете коллаборационизма (Рег. №6170). Автор определил цель законопроекта как «установление уголовной ответственности за сотрудничество с российской оккупационной властью на временно неподконтрольных Украине территориях». Законопроект является попыткой восполнить пробел украинского законодательства о правовом статусе лиц, проживающих на временно неподконтрольных Украине территориях, в условиях открытого военного конфликта.

Автор обосновывает свой законопроект возникшей ситуацией, что, «в то время, как Вооруженные Силы Украины защищают суверенитет и территориальную целостность Родины, отдельные граждане ведут сотрудничество и бизнес с российской оккупационной властью, увеличивая свои доходы». Несмотря на актуальность и своевременность решения правового вопроса о статусе граждан, проживающих на указанных территориях, сам законопроект представлен в недоработанном виде. В законопроекте формально не определен круг и правовой статус лиц, подходящих под определение «коллаборационист», не определена субъективная сторона, то есть, степень осознанности субъектом своих действий, не определена объективная сторона, то есть правовые последствия общественно опасного деяния и наличие причиненного ущерба Родине. Возникает вопрос в том, в какой степени данные элементы состава преступления будут отличаться от норм права особенной части Уголовного Кодекса Украины. Кроме того, в законопроекте нет юридической квалификации терминов, указывающих на взаимодействие местного населения с оккупационной властью: «сотрудничество»,

«вынужденное сотрудничество с целью сохранения жизни», «сотрудничество с целью получения материальной выгоды» и т.д. Законопроект не рассматривает правовые ситуации, где субъектом права выступает интеллигенция (врачи, преподаватели ВУЗов, учителя, журналисты), которая занимается образованием и созданием общественного мнения, враждебного по отношению к Украине на неподконтрольных территориях. Также законопроект не содержит норм права о защите прав граждан Украины (получение ими пенсий, иных социальных выплат и т.д.), проживающих на неподконтрольных территориях, не ведущих деятельность в ущерб Украине и не уличенных в деятельности, квалифицируемой как сепаратизм. Отсутствие такого рода информации в законопроекте вступает в конфликт с фундаментальным принципом континентального права – презумпцией невиновности: законопроект не определяет, что все физические лица, обладающие украинским гражданством, находятся под защитой государства, если они не отказались от такового, тем или иным способом.

Существует еще одна проблема, не позволяющая использовать правовой термин «коллорабионизм» в условиях сложившейся ситуации военного конфликта в Украине.

Этот правовой термин может иметь место и юридический статус только в ситуации, когда открытый военный конфликт официально признан. Президент Украины в своих выступлениях как глава государства квалифицирует военные действия на востоке Украины как АТО – Антитеррористическая операция. В данном случае правовая логика требует уравнивания правового статуса АТО и статуса открытого военного конфликта, что должно быть прописано в законопроекте.

Служба безопасности Украины разработала и проводит программу «На тебе чекають вдома», где рассмотрены правовые варианты возвращения на подконтрольную Украине территорию лиц, которые принимали участие в незаконных вооруженных формированиях «ЛНР» и «ДНР». Правовым основанием для избегания уголовной ответственности является доказанность в неучастии в деяниях, предусмотренных УК Украины: убийства, пытки, изнасилования, грабежи, захват предприятий. Правовая природа этой программы опирается на действующее уголовное законодательство Украины, не признает наступление уголовной ответственности по факту сотрудничества и тем самым, устанавливает правовой термин «коллорабионизм» как социально-политическое явление в условиях сложившейся правовой ситуации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Курбан А. Сучасні інформаційні війни в соціальних онлайн-мережах / А. Курбан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/is_2016_23_15.pdf
2. Современный словарь иностранных слов. – М.: Рус. яз., 1993. – 740 с.

3. Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / М.И. Семиряга. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. – 863 с.

4. Червякова А.А. «Коллаборационизм» в советском и международном законодательстве в период Великой Отечественной войны / А.А. Червякова// Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. – 2011. – № 3 (59). – С. 38-42.

5. Фомин А.А. К вопросу о разграничении понятий «коллаборационизм» и «сотрудничество» применительно к практике взаимодействия советских граждан с немецкими оккупантами в годы Великой Отечественной войны / А.А. Фомин // Genesis: исторические исследования. – 2015. – №6. – С. 268-290

УДК 316.485.26

Чаленко К.І.,

студентка

Донецького державного університету

управління;

Николаєва В.І.,

к. пед. н., доцент,

доцент кафедри соціології управління

Донецького державного університету

управління,

м. Маріуполь, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

З метою збереження суверенітету та територіальної цілісності з квітня 2014 року на сході України – в Донецькій та Луганській областях – проводиться антитерористична операція (далі – АТО).

На сьогоднішній день спроби врегулювати конфлікт на сході України за участю міжнародних посередників не дали очікуваних результатів: незважаючи на домовленості про припинення вогню, продовжуються обстріли, в результаті яких отримують поранення

та гинуть військовослужбовці, цивільне населення, руйнуються об'єкти промислової та житлової забудови, соціальної інфраструктури.

За даними, які наведені в тематичному звіті Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні (далі – СММ) «приблизно 2,9 мільйона людей, які проживають в зонах, охоплених конфліктом, стикаються з труднощами при реалізації своїх економічних і соціальних прав, зокрема, доступу до якісної медичної допомоги, житла, соціальних послуг та виплат, а також компенсаційних механізмів за пошкоджене, конфісковане або розграбоване майно» [1].

Оскільки злагоджена діяльність військових та цивільного населення в зоні конфлікту надзвичайно важлива, значну роботу в цьому напрямку виконують органи цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України (далі – ЦВС). Військовослужбовців ЦВС ще називають «сімік» (від англ. CIMIC – Civil-Military Cooperation).

Як зазначено на офіційному веб-сайті, ЦВС (запроваджено на досвіді країн-членів НАТО) – це систематична планомірна діяльність Збройних Сил України з координації та взаємодії із органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів Збройних Сил України щодо надання допомоги цивільному населенню з використанням військових та невійськових сил та засобів з метою планування позитивної громадської думки і забезпечення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України покладених на них завдань і функцій [2].

На сході України ЦВС розпочато з моменту початку АТО у травні 2014 року. На сьогоднішній день в зоні АТО у складі 19 оперативних груп працює більш 100 військовослужбовців, три об'єднані центри ЦВС – в Маріуполі, Краматорську та Северодонецьку. Свою діяльність вони здійснюють за такими напрямками:

- надання допомоги цивільному населенню;
- сприяння підрозділам Збройних Сил України;
- організація взаємодії з іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, місцевими органами влади, ЗМІ та приватним сектором.

За період роботи з травня 2014 року по травень 2017 року, у рамках надання допомоги цивільному населенню Донецької та Луганської областей військовослужбовцями ЦВС:

- залучено близько 2 тисяч 500 тонн гуманітарних вантажів (предмети першої необхідності, медикаменти, продукти харчування, засоби гігієни, книжки та ін.),

розповсюджено допомогу серед цивільного населення, закладів соціальної сфери (школи-інтернати, заклади для інвалідів та ін.);

– проведено евакуацію цивільного населення, в першу чергу дітей, з районів, де проводилися активні бойові дії;

– забезпечено координацію та супровід робіт з відновлення електро-, газо-, тепло- та водопостачання в населених пунктах, що страждають від постійних обстрілів (Мар'їнка, Авдіївка, Красногорівка, Світлодарськ та ін.).

Вкрай важливою є робота щодо розмінування території АТО, розпочата спільно з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, Данською Групою розмінування та гуманітарною організацією HALO Trust. За попередніми підрахунками, територія розмінування складає близько 700 000 гектарів, і для повного очищення території Донбасу потрібно від 10 до 15 років [3].

Важливо відзначити ще один напрямок роботи – сприяння СБУ щодо обміну полоненими та пошук і ексгумація тіл загиблих військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів.

З метою реалізації гуманітарного проекту «ЕВАКУАЦІЯ 200» ЦВС створено відділ пошукової роботи, який співпрацює з Головним слідчим управлінням Національної поліції України та Об'єднаним центром з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісті зниклих в районі проведення АТО, іншими державними установами.

Крім відділу пошукової роботи ЦВС, до складу гуманітарного проекту «ЕВАКУАЦІЯ 200» залучені пошукові групи Національного військово-історичного музею України, відповідні громадські організації та волонтери у рамках договору Міністерства Оборони України.

Для реалізації проекту пошукові групи забезпечені спеціалізованим автомобільним транспортом і необхідним спорядженням, літературою. За допомогою представництва Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні члени пошукових груп отримали відповідну підготовку.

Всього, за період з 03 вересня 2014 року по 01 березня 2017 року, в рамках гуманітарного проекту «ЕВАКУАЦІЯ 200» пошуковими групами ЦВС з району проведення АТО евакуйовані 1117 (із них з тимчасово непідконтрольної території – 233) тіл (останків) загиблих військовослужбовців Збройних Сил України, правоохоронних органів та інших військових формувань [4].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зазначити, що військовослужбовці ЦВС успішно використовують досвід військових США, Канади, Нідерландів та ін. країн НАТО,

але працюють у більш складних умовах та виконують більше функцій. Своєю діяльністю вони яскраво підтверджують один з 10 принципів цивільно-військового співробітництва – принцип «гуманізму», згідно з яким «людські страждання, пов'язані із застосуванням військової сили, повинні бути обмежені і полегшені у всіх можливих випадках. Гідність і права людей повинні поважатися і захищатися в межах міжнародного правового поля».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України: тематичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/300286?download=true>

2. Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України. Діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://civic.com.ua/functions>

3. З початку року в районі АТО групи розмінування ЗС України знешкодили майже 12500 вибухонебезпечних предметів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2017/04/20/z-pochatku-roku-v-rajoni-ato-grupi-rozminuvannya-zs-ukraini-zneshkodili-majzhe-12500-vibuhonebezpechnih-predmetiv/> –

4. Пошук зниклих безвісти та загиблих. Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://civic.com.ua/poisk>.

Розділ 5
ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

УДК 930.1:355.355(1-651.1)(470+571)(477)

Стяжкіна О.В.,

д. і. н., професор,

ст. науковий співробітник

відділу історії України

другої половини ХХ ст. Інституту

історії України НАН України,

м. Київ, Україна;

професор кафедри історії слов'ян

Донецького національного університету

імені Василя Стуса,

м. Вінниця, Україна

**СЕМАНТИКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПЕРФОРМАТИВНІ
ДИСКУРСИ І АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

У війні, що її у 2014 році розпочала проти України Російська Федерація, одну з ключових ролей грає семантичний простір – простір знаків, символів, слів, вербальних конструкцій. Цей простір було сформовано і використано агресором не тільки як знаряддя пропаганди, але й як механізми легітимізації анексії Криму та окупації частини східних українських територій. Теоретичною рамкою осмислення ролі слів як вагомого сегменту російської агресії є теорія мовних актів Джона Остіна, згідно якої, мовні акти складаються з двох видів висловлювань, де перші є констатуючими висловлюваннями, що вони описують вже існуючі факти, а другі є такими, що не відображають соціальну реальність, а інтенціонально створюють чи змінюють її. Такі висловлювання Джон Остін назвав перформативними, підкресливши при цьому, що перформативні висловлювання не варто оцінювати у категорії «правди» чи «не правди», їх можна оцінювати тільки у категоріях успіху чи неуспіху у досягненні цілей [1]. Іншою теоретичною рамкою розуміння значення вербальних процесів як складової війни є «теорема Томаса»: американський соціолог Уільям Айзек Томас сформулював її у 1920-тих роках в такий спосіб: «якщо ситуація мислиться як реальна, вона є реальною за своїми соціальними наслідками» [2].

У рамках означених вище концептів ми можемо розглядати семантичний простір війни як такий, що він а) готувався агресором впродовж багатьох років через індоктринацію в український інформаційний простір ідей «руського миру» та «прав російськомовних громадян», б) напередодні та на початках війни був насичений ідеологемами на кшталт «федералізація», «відокремлення», «штучність української держави і мови» тощо, в) продовжує наповнюватися вербальними конструкціями, націленими як на продовження війни, так і на подальшу, позавійськову дестабілізацію української держави. Так, штучно сформована і вкинута у інформаційний простір ідея «сепаратизму» і наявності «сепаратистів» на східних територіях України має небезпеку для майбутнього, оскільки вже «мислиться» – частиною громадян України і світу – як реальна за своїми наслідками.

Штучне створення семантичного простору війни дозволяє російському агресору вирішувати як прагматичні, так і символічні завдання. Серед прагматичних – спроби уникнення теперішньої (у вигляді санкцій проти РФ), майбутньої (міжнародний трибунал) відповідальності за війну, з приховуванням реальних актів військового втручання та розмірів військового постачання, заперечення присутності російських військових на частині територій Донецької та Луганської областей тощо. Реалізації цих завдань слугує формуванням уявлення про війну в Україні як «внутрішній конфлікт», «громадське протистояння», «громадянську війну». У площині символічних завдань можна виділити просування ідеї «нового світового порядку», де РФ буде відігравати роль СРСР часів «холодної війни».

Важливо констатувати, що перформативні дискурси, які запроваджував Кремль у 2014-2017 роках, знаходили механізми (через ЗМІ, певну частину політиків, лідерів думок) вкорінення в межах інформаційного простору України [3]. Так, хибні наслідки мав (і може мати) порядок роздумів про окуповані території на сході України як про «Донбас». Уявний і вміло сконструйований «Донбас» як частина квазі-словника війни дозволяв створювати «сліпі зони» в осмисленні військової агресії Росії проти України. Зведений до єдиного, деперсоналізованого, такого, що не диференціює ані деталей, ані суттєвих різниць, образ з радянського словотворення – Донбас – використовувався у внутрішньо українській риторичі як регіон, що його – сукупно і цілісно (sic!) – можна «віддати», «відрізати», «забути» [4, 5]. Оптика погляду крізь призму «Донбасу» як перформативного висловлювання виводила із зони аналізу а) лінію фронту, що вона розділила окуповані і звільнені території, б) наявність у Донецькій та Луганській областях районів і міст, які взагалі не зазнали ані окупації, ані псевдо-сепаратистських захоплень (як-от Допріпілля, Покровськ, Станиця Луганська тощо), в) різниці моделей ідентичності

у містах та селах названих областей; г) диференціацію шляхів окупації та звільнення (Маріуполь, Краматорськ, Дебальцеве), д) наявність різних політичних настроїв та вподобань [6] тощо. Слід визнати, що всі ці штучно створені «сліпі зони» і апелювання терміном «Донбас» суттєво збільшували (у символічному сенсі, який мислився, згідно із теоремою Томаса, як реальний) територію, яку Україні пропонувалось не вважати своєю.

Слід визнати, що штучно створене семантичне поле як частина війни РФ проти України розповсюджувалось і на зарубіжні країни, у тому числі і ті, які були і є партнерами української держави. Успішність перформативних дискурсів на кшталт «внутрішнього конфлікту» на європейських теренах полягає у тому, що навіть у 2017 році, тобто на четвертому році війни – після численних засідань Ради Безпеки ООН, доказів та аргументів, що вони були представлені Президентом України, українськими та міжнародними громадськими організаціями – вживання термінів «окупація» та «окуповані території України» – потребували додаткового пояснення як для політиків, так і для пересічних громадян ЄС [7].

Очевидно, що визнання «війни слів» як вагомий частини війни РФ проти України як такої, є нагальною необхідністю як для протистояння і перемоги над агресором, так і для майбутнього соціального миру в Україні. Це означає, що й наукова, і політична, і громадські спільноти мають виробити адекватний категоріальний апарат, яким можна було б оперувати, аналізуючи війну тепер і в майбутньому. Незважаючи на те, що всі історичні паралелі є корисними, але такими, що мають серйозні обмеження, війна РФ проти України має і може бути аналізованою як багатовимірне явище, яке, у своїх засадничих проявах, є частиною більш тривалих і більш глобальних історичних процесів.

При формуванні категоріального апарату варто взяти до уваги наступні можливості розгляду та аналізу війни. По-перше, вона може бути описана як продовження боротьби за незалежну державу і національно-визвольні змагання 1917-1922 років.

По-друге, війну РФ проти України може бути проаналізованою у контексті антиколоніальних воєн, що ставали чинником руйнації імперій. (І в цьому сенсі у логіці аналізу можна розглядати РФ – останню імперію, яка окупує та колонізує окуповані землі, і яка впаде, як і усі інші).

По-третє, власне спосіб російського вторгнення, організація системи управління окупованими територіями, інформаційний супровід, формування колаборантських об'єднань – може бути проаналізовано крізь призму гітлерівської окупації Європи («аншлюс» Австрії, розчленування Польщі, Чехословаччини, встановлення окупаційних режимів у Франції зі специфікою Ельзасу, Бельгії, Нідерландів тощо) [8, 9], а також крізь

призму встановлення радянського окупаційного чи квазі-окупаційного режиму у країнах Східної Європи.

Четверта оптика – це усвідомлення цивілізаційного характеру війни, де «імперське», «радянське» (як поза Україною, так і в середині неї) зіткнулось із тим, що умовно називають «європейським» і що є трендом глобального розвитку світу. Крім того, концептуалізація війни може проходити у форматі аналізу процесу дерадянзації і декомунізації, які гальмуються чи не можуть відбутися у повному обсязі, у тому числі і тому, що комуністична система не була своєчасно засуджена (як це відбулося із засудженням нацизму як системи і ідеології).

Всі ці підходи дозволяють поставити дуже важливі питання і отримати відповіді: якою має бути мова описання війни? Час її початків? Періодизація? Якою є територія, де йде агресія РФ проти України?

Антиколоніальний фокус чи фокус війни за незалежність, так само як і парадигма російської агресії як гітлерівської агресії дозволяють вибудувати часово-просторові і вербальні категорії, де, прикладом, російська війна проти України могла періодизуватися через а) тривалий підготовчий період, який включав не тільки формування семантичного поля, але й реальне насичення українського політикуму російськими «спецпризначенцями», цілями яких був підрив українського суверенітету шляхом руйнації армії та силових структур, б) власне початок воєнних дій, в) анексія Криму, г) захоплення частини території Донецької та Луганської областей силами російських диверсійних груп, д) вторгнення власне російських військ, є) встановлення окупаційних режимів під назвами «ДНР» і «ЛНР».

Крім того, ці підходи дозволяють поставити питання про «простір війни». Це не таке просте питання, бо є очевидний простір, де йдуть бойові дії, але є і простір, де замість відкритих військових зіткнень повсякчас відбуваються й битви за незалежність, і антиколоніальні баталії, й битви цивілізацій. З урахуванням гібридного характеру війни, слід визнавати, що її географія є значно ширшою, ніж та, що описується як лінія зіткнення чи лінія розмежування.

Очевидно, що і словник описання війни за таких підходів буде більш точним і таким, що може вийти за межі штучно створеного РФ семантичного поля. Не «Донбас», а Донеччина і Луганщина, не «ДНР» і «ЛНР», а окуповані території сходу України (чи Донецької і Луганської областей), не «сепаратисти», «повстанці», «бойовики», а військові колаборанти армії агресора, не «лідери республік», а призначені Москвою очільники окупаційних адміністрацій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Остин Дж. Как производить действия с помощью слов // Остин Дж. Избранное. Пер. с англ. Макеевой Л.Б., Руднева В.П. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 332 с.
2. Хаустов Д.С. Теорема Томаса и особенности конструирования социальной реальности через массовые коммуникации / Д.С. Хаустов // Социологические исследования. – 2012. – №7. – С. 29-36.
3. How Russia's worst propaganda myths about Ukraine seep into media language // Euromaidan Press [Elektronic resource]. – Access mode: <http://euromaidanpress.com/2016/04/25/how-russia-s-worst-propaganda-myths-about-ukraine-seeps-into-media-language/>; A guide to Russian propaganda. Part 1: Propaganda prepares Russia for war // Euromaidan Press [Elektronic resource]. – Access mode: <http://euromaidanpress.com/2016/05/05/a-guide-to-russian-propaganda-part-1-propaganda-prepares-russia-for-war/>; A guide to Russian propaganda. Part 2: Whataboutism // Euromaidan Press [Elektronic resource]. – Access mode: <http://euromaidanpress.com/2016/08/31/a-guide-to-russian-propaganda-part-2-whataboutism/>
4. Тарас Березовець. Допис у Фейсбуці. 19 жовня 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/taras.berezovets?fref=ts>
5. Сергій Іванов: Донбас заслужив цю війну. Бо свідомо впустив сепаратистів, проспав Майдан. – 22.11.2014. // Інтерв'ю з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gozmova.wordpress.com/2014/11/21/serhij-ivanov/comment-page-1/>
6. Схід і Південь України: час, простір, соціум: у 2 т. – Т. 1. – Колективна монографія / Відп. ред. В.А. Смолій; керівник авт. колективу Я.В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 378 с.
7. Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine / Katri Pynnöniemi & András Rácz (eds.). – Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs. Ulkopoliittinen instituutti. – FIIA Report 45. – Published 10.5.2016 [Elektronic resource]. – Access mode: http://www.fiia.fi/en/publication/588/fog_of_falsehood/
8. The Politics Of Retribution In Europe. World War II And Its Aftermath / Tony Judt / Edited by István Deák, Jan T. Gross, and Tony Judt. – Princeton, New Jersey: University Press Princeton, 2000.
9. Стецкевич В.В. Україна в роки навали 1941-1945 рр.: спроба аналізу сучасного історіописання окупаційної доби та актуалізації проблеми/ В. Стецкевич // Сторінки воєнної історії. – К., 2005. – Вип.9. – Ч.1. – С.172-194.

Сазонов В.,

PhD, старший научный сотрудник,

востоковед,

Тартуский университет,

г. Тарту, Эстония

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ОПЕРАЦИЙ КРЕМЛЯ В ГИБРИДНОЙ ВОЙНЕ ПРОТИВ УКРАИНЫ И ЗАПАДА

Как пишет в одной из своих статей (*Пропаганда vs. информационные операции: сходства и различия*) известный эксперт профессор Георгий Почепцов: «нынешнее развитие информационной сферы открывает новые варианты её будущего, к которым мы часто оказываемся не готовыми. Например, возрождается пропаганда, которую Европа, казалось бы, давно похоронила. Даже курсов таких в университетах не было, поскольку это представлялось дурным вкусом» [1].

Под аккомпанемент жестких информационно-психологических операций и хакерских кибератак обычно начинают гибридную войну. Но именно информационные кампании подготавливают почву для войны и они же, как правило, и завершают гибридный конфликт. Тем самым информационный прессинг является чуть ли не самой основной составляющей гибридной войны [2, с.157-164].

Но что такое гибридная война? Это нечто весьма размытое, нечто, что не имеет чётких границ. В гибридной войне стираются границы между реальным и нереальным, реальным и виртуальным, войной и миром, военной и гражданской сферами. В гибридной войне возможно всё и в ней нет правил, нет морали. Само слово «гибрид» происходит от латинского слова *hybrida* и переводится как «помесь». Как верно отметил доцент Евгений Магда в своей книге о гибридной войне, что «*обман и манипуляции – важные составляющие гибридной войны, формирующие ее методологическую основу куда более весомо, чем боевые уставы отдельных войск*» [3, с.16].

Анализируя российскую гибридную войну украинский политик и учёный Владимир Горбулин, ссылаясь на начальника Генерального штаба ВС РФ генерала Валерия Герасимова, пишет что «*задачи «гибридной войны» должны достигаться прежде всего за счет подрыва военного и экономического потенциала противника, информационно-психологического давления на него, активной поддержки внутренней оппозиции, партизанских и диверсионных методов*» [4].

В своей статье «Ценность науки в предвидении» вышедшей в 8-м номере *Военно-промышленного курьера* в 2013-м году начальник Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации генерал Валерий Герасимов, рассуждая о гибридной войне, отмечает, что в гибридной войне *«стираются различия между стратегическим, оперативным и тактическим уровнем, наступательными и оборонительными действиями. Применение высокоточного оружия приобретает массовый характер. В военное дело активно внедряются вооружение на новых физических принципах и роботизированные системы. Широкое распространение получили асимметричные действия, позволяющие нивелировать превосходство противника в вооруженной борьбе. К ним относятся использование сил специальных операций и внутренней оппозиции для создания постоянно действующего фронта на всей территории противостоящего государства, а также информационное воздействие, формы и способы которого постоянно совершенствуются»* [5].

Бесспорен факт, что информационная война, которую Кремль ведет против Украины, Прибалтики и ряда стран Запада является очень агрессивной и напористой.

Москва ведёт глобальную информационную войну на всех стратегических уровнях и направлениях, применяя информационные операции также для достижения тактических целей. Это особенно хорошо видно на примере Украины. Москва пытается учитывать всё своеобразие и все особенности Украины, против которой ведется информационная война. Информационные операции России, как правило, выстраиваются заранее из ряда подготовленных и продуманных сценариев. Но всё это лишь малая часть той глобальной гибридной войны – войны нового типа или поколения, которую ведет Кремль, не только в информационном или киберпространстве, но и в экономической, политической, социальной, идеологической, культурной и др. сферах. В случае же с Украиной, Москва использует ещё и грубое, прямое военное давление в виде агрессии гибридного типа, а также поддерживает распространение сепаратизма.

Из выше изложенного можно заключить, что путинскую идеологию и его режим, впрочем, как и агрессию Кремля характеризует крайняя беспринципность т. е. отсутствие всяких моральных норм и преград. Ложь, обман, шантаж, угрозы, запугивание, подкуп, лесть, лицемерие – это лишь малая толика из вооружения российского пропагандистского аппарата. Скажем больше, Россия применяет не только политические и экономические методы давления. В арсенал информационного и политического влияния Москвы входит также шантаж и разного рода угрозы. Бесспорно, Кремль просто мастер по технике запугивания и маскировки, обмана.

Украина – лишь одна из многих жертв этой агрессии Кремля, против которой ведется гибридная война на всех уровнях (см., к примеру, работу Rácz [6]).

Поэтому информационно-психологическая война против Украины лишь одна из составляющих украинско-российского конфликта. Спектр и арсенал приемов и методов российских информационных операций проведенных против Украины весьма обширен и арсенал этот постоянно пополняется. О техниках, о приемах и о нарративах используемых российской пропагандистской машиной против Украины мы писали в наших предыдущих исследованиях (см. к примеру – Müür, Mölder, Sazonov, P. Pruulmann-Vengerfeldt 2016: 28-71; Sazonov, Mölder, Saumets 2016; Sazonov, Mölder, Müür, Saumets 2017 [7-9].), поэтому останавливаться на них мы здесь не будем.

Нельзя забывать и о том, что Россия применяет экономические и политические методы и рычаги давления. Но Кремль также не гнушается и других методов – к примеру кибератак, защиту от которых выстроить бывает порой довольно сложно. Гибридная война для России стала своего рода *modus operandi* и не только в Европе, но и в Грузии, в Сирии и даже в Афганистане [10].

Владимир Горбулин очень точно отметил, что *«для РФ «гибридный» метод ведения войны стал доминирующим на долгие годы, о чем говорит последняя статья «По опыту Сирии» генерала В. Герасимова (того самого, который в начале 2013 г. публично сформулировал российское понимание современных конфликтов в формате «гибридных войн»)»* [4]. Евгений Магда отмечает, что *«руководство России сделало ставку на гибридную войну как форму разрешения существующих противоречий на всём постсоветском пространстве. /.../ Есть основания утверждать, что Россия готовилась к гибридной войне против Украины несколько лет... »* [3, с.5]. Но когда же началась гибридная война России против Украины? Тут мнения экспертов расходятся. Но бесспорно одно – это то, что информационные операции Кремль ведёт против Украины вероятно уже десятилетия, хотя широкомасштабную информационную войну Москва запустила, видимо, лишь в 2013-2014 годах, когда в Украине произошла Революция достоинства.

Надо всегда помнить о том, что потенциальной жертвой информационной агрессии Кремля может оказаться любая страна – и особенно страны постсоветского пространства, к которым у путинского режима повышенный интерес. Но как показывают события последних лет, Кремль интересуется не только постсоветскими странами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Почепцов Г. Пропаганда vs. информационные операции: сходства и различия // Media Sapiens, 17.04.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/propaganda_vs_informatsionnye_operatsii_skhodstva_i_razlichiya/ – Последнее посещение: 17.06.2017.

2. Galeotti M. ‘Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t. – Pikulicka-Wilczewska, A. Sakwa, R. (eds.) 2015. Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives, Published by E-international Relations (Bristol, UK), pp. 157-164.

3. Магда Е.В. Гибридная война: выжить и победить / Е.В.Магда. – Х.: Виват, 2015. – 320 с.

4. Горбулин В. Гибридная война: все только начинается... / В.Горбулин // ZN,UA. – 2016. – 25 марта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-vse-tolko-nachinaetsya_.html – Последнее посещение: 21.06.2017.

5. Герасимов В. Ценность науки в предвидении / В. Герасимов // Военно-промышленный курьер. – 2013. – 27 февраля. – № 8 (476). – С. 1-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.vpk-news.ru. – Последнее посещение: 02.07.2017.

6. Rącz A. Russia’s Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy’s Ability to Resist. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 2015.

7. Müür K., Mölder H., Sazonov V., Pruulmann-Vengerfeldt P. Russian Information Operations against the Ukrainian State and Defence Forces: April-December 2014 in Online News. – Journal of Baltic Security, Vol. 2, Issue 1, pp. 28-71.

8. Sazonov V., Mölder H., Saumets A. The Crisis in Ukraine and Information Operations of the Russian Federation. – Sõjatedalne 2, Cultural, Peace and Conflict Studies Series, 6. vol.

9. Sazonov V., Mölder H., Müür K., Saumets A. Russian Information Operations Against Ukrainian Armed Forces and Ukrainian Countermeasures (2014-2015). – ENDC Occasional Paperes 6.

10. Sazonov V. Afghanistan as an Example of the Kremlin’s Hybrid Warfare – Why Russia is Arming the Taliban. – Diplomaatia 166/167 (June 2017). – <https://www.diplomaatia.ee/en/article/afghanistan-as-an-example-of-the-kremlins-hybrid-warfare-why-russia-is-arming-the-taliban/> – Последнее посещение: 04.07.2017.

Левченко О.В.,

*к. військ. н., професор, генерал-майор,
начальник Житомирського військового
інституту імені С.П. Корольова,
м. Житомир, Україна*

ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ АНТИУКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ РОСІЇ

У гібридній війні, яку розв'язала проти України Російська Федерація, на сьогодні, на наше переконання, найнебезпечніший, а тому і найважливіший фронт – це фронт інформаційної війни. Адже Росія, маючи до цього часу за рахунок набагато більших можливостей інформаційну перевагу, продовжує у багатьох випадках успішно нав'язувати світовій спільноті, а також частині українців свою точку зору на російсько-український збройний конфлікт. Антиукраїнський інформаційний вплив має декілька складових. Найбільш загрозна з них – інформаційно-психологічна.

Вже багато років Росія веде надпотужну антиукраїнську інформаційну кампанію, намагаючись ідеологічно і морально довести до розбрату українське суспільство і нав'язати йому свою волю, дезорганізувати роботу органів державної влади, деморалізувати Збройні Сили та інші силові структури, підірвати економічний потенціал країни і змусити владу України піти на значні поступки, а фактично – капітулювати перед Кремлем. Кінцева мета Москви – відновити повний контроль над Україною та підпорядкувати всю її зовнішню і внутрішню політику своєму впливові.

Для ведення антиукраїнської пропаганди керівництво Росії задіяло значні людські, матеріальні і фінансові ресурси, завдяки чому вдалося ефективно «промивати мізки» не тільки більшості своїх громадян, а й частині наших співвітчизників. Тому, на жаль, це призвело до підтримки частиною українських громадян агресивної політики Кремля по відношенню до України. Багато українців на сході нашої країни під впливом російської пропаганди справді вважають, що в Києві до влади прийшли фашисти і бандерівці, які «будують концентраційні табори і просто на вулицях убивають росіян». Тому нова українська влада, силові структури держави та українська армія є їх ворогами.

У цілому російський антиукраїнський інформаційно-психологічний вплив спрямований на три категорії цільової аудиторії споживачів інформації: на населення України, жителів Росії та на весь інший світ. Для цього проводяться тривалі потужні

інформаційні операції з метою: внесення розколу серед населення України і створення сприятливого підґрунтя для реалізації подальших планів Москви; об'єднання власного російського суспільства довкола ідей великодержавності та експансіонізму; виправдання своїх дій щодо України перед світовою спільнотою, нав'язування їй кремлівського бачення подій як виключно правильного.

Другою важливою складовою дій Москви в українському інформаційному просторі є кібернетичний вплив, що здійснюється на критичні об'єкти державної інфраструктури. Російські спецслужби задіяли сили штатних кіберпідрозділів та організованих ними або підконтрольних їм хакерських груп на кшталт «Кіберберкуту» й окремих висококваліфікованих хакерів та «хактивістів» (політично мотивованих хакерів) для отримання несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів у мережі Інтернет (у т.ч. до профілів користувачів у соціальних мережах) із метою збору конфіденційної інформації, блокування або заміни контенту, зламу паролів електронних поштових скриньок, розміщення проросійських коментарів та антиукраїнських інформаційних матеріалів.

Протягом останніх років виявлено близько сотні кібернетичних атак на вітчизняні інформаційні ресурси, метою яких було порушення функціонування автоматизованих систем важливих цивільних і військових об'єктів, дезорганізація систем управління військами, а також проведення мережної розвідки та несанкціонований збір інформації в комп'ютерних мережах Збройних Сил України. Джерела 95% атак знаходяться на території іноземних держав, причому більшість із них – російські.

Ще один дієвий складник, який давно та ефективно використовує Росія для формування свідомості українців у своїх інтересах, – це так звана «м'яка сила» – техніка прихованого впливу на підсвідомому рівні на населення іноземної країни за допомогою просування власної культури, способу життя, переконань і політичних ідеалів із метою привернення симпатій до своєї країни і збільшення кількості своїх прихильників. А в ідеалі – створення такої критичної маси населення іноземної держави, яка б могла провести легітимним шляхом зміни у керівництві цієї держави, а значить – і в її зовнішньополітичному курсі, на користь атакуючої держави.

Російська Федерація останніми двома десятиліттями як «м'яку силу» проти України використовувала масову культуру, показуючи в інформаційному полі нашої держави за допомогою кінематографу, телебачення, театру нібито кращі умови для життя населення у Росії, велич досягнень російської науки і техніки, могутність російських збройних сил, правильність політики керівництва російської держави, особливо президента В. Путіна, насаджувала у нашій свідомості образ героїчних російських

солдатів і офіцерів, які, не шкодуючи свого життя, борються із «поганями» чеченцями, грузинами, українськими націоналістами та міжнародними терористами.

Також інструментами «м'якої сили» виступають російські політики, історики, діячі культури і мистецтв, священнослужителі Московського патріархату в Україні, які поряд із нібито високими духовними ідеалами несуть до нас ідеї «спільної історії», «єдиного народу», «єдиної території» у межах колишнього Радянського Союзу, при цьому применшуючи, а то і заперечуючи роль українців та України у формуванні історії Київської Русі та перекручуючи дійсну українську історію на свій лад. В результаті багаторічного системного використання Кремлем інструментів «м'якої сили» для впливу на Україну, серед українського населення поступово зростала кількість симпатиків Росії та антипатиків рідної держави. Саме цьому на сході і півдні України на початок 2014 року ми отримали значну кількість прихильників «русского мира» серед своїх співгромадян.

Таким чином, виходячи з надзвичайної дієвості заходів інформаційного впливу на формування світогляду і настроїв людей, складова «інформаційного супроводження» у російській гібридній війні, на моє переконання, має вирішальне значення. Якщо своєчасно й адекватно не протидіяти російській пропаганді і російським методам «м'якої сили», то Росія через певний час цілком може добитися поставлених політичних цілей. Ось чому реальне, а не декларативне створення системи інформаційної безпеки української держави та її Збройних Сил є надзвичайним питанням сьогодення.

УДК 316.485.26(470:477):004.738.5

Бульбенюк С.С.,

к. політ. н., доцент, доцент кафедри політології

та національної безпеки Київського

національного економічного

університету імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ЩО МОЖЕ ПРОТИСТАВИТИ УКРАЇНА?

Перед Україною більше, ніж три роки тому, постали виклики цивілізаційно-екзистенційної важливості. Причому такі питання, як: «Наскільки ефективно й успішно наша держава дає відповіді на ці виклики?»; «Чи адекватно їх сприймають пересічні

громадяни та представники правлячого класу?»; «Який вектор вирішення найгостріших з них є більш виправданим – шлях переговорів або воєнних дій?», – залишаються відкритими, а їх дискусійна складова не втрачає своєї актуальності і гостроти. Отож, і перед українською соціально-гуманітарною науковою спільнотою нині висуваються особливі завдання. Одне з них – сформулювати максимально об'єктивний, позбавлений зайвої емоційності, суспільно-політичний дискурс розвитку національної держави і вітчизняного громадянського суспільства в умовах гібридної війни.

Власне формування такого дискурсу вже почалося, зокрема з творення якісно нового поняттєво-категоріального апарату. Так, базовим терміном, що характеризує українсько-російські відносини та вплив на зовнішньополітичну стратегію України з боку її північно-східного сусіда, є поняття «гібридна війна». І. Цимбал, С. Панченко та А. Жовтун зауважують, що «гібридна війна – це війна комплексна, вона передбачає не тільки військовий та силовий фактор, але економічний, соціальний та обов'язково інформаційний». «Гібридна війна ведеться не стільки за території, скільки за вплив на свідомість людей», – пишуть вітчизняні науковці [1, с. 186].

У сучасних соціополітичних реаліях однією з особливостей гібридної війни з боку Росії проти України є її багатовекторний характер, адже зазначений вплив на свідомість людей спрямований не лише на українських громадян (окремо – для жителів тимчасово непідконтрольних Києву районів Донецької і Луганської областей та анексованого Криму), але й на громадян Російської Федерації (не дарма за останні три-чотири роки жодного дня на центральних телеканалах цієї країни не проходить без ток-шоу про Україну!), а також на громадян країн Європи, Північної і Південної Америки, Азії. Зрозуміло, що основний акцент з боку росіян робиться не тільки і не стільки на безпосередньому впливі, скільки на маніпуляціях, викривленні інформації, прямій пропаганді і відвертій брехні. Російські і проросійські ЗМІ фактично перетворилися на засоби масової дезінформації (ЗМД), підтвердженням чого стала заява новообраного Президента Франції Е. Макрона про те, що «співробітники «Russia Today» та «Sputnik» не журналісти» [2].

Британський дослідник інформаційної складової російської агресії проти України П. Померанцев вживає термін «weaponization of media» – застосування медіа як зброї [3, с. 19]. Інформаційну зброю у гібридній війні з Україною Російська Федерація почала активно застосовувати ще задовго до початку анексії Криму та безпосередніх воєнних дій на території нашої держави, маючи надзвичайно потужні фінансові ресурси, розгалужену базу кореспондентських пунктів по всьому світові та доволі професійний і досвідчений склад «бійців» інформаційного фронту не лише з російськими паспортами.

Тому не дивно, що в умовному рахунку інформаційної складової гібридної війни Україна досі програє. Передусім це стосується сегментів російських та так званих «російськомовних» споживачів інформації з усього світу, у тому числі і з України – як основної її частини, так й анексованих та окупованих територій. На думку авторки, названий умовний програш нашої країни – це не тільки переважання російського бачення геополітичних відносин у сучасному світі у певних країнах чи їх регіонах або серед тих чи інших категорій громадян різних держав, але й брак об'єктивної інформації про Україну та несформованість її іміджу на зовнішньополітичній арені, недостатній рівень її позиціонування як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин і світової політики, не озираючись на «західних партнерів», на «нормандський формат» тощо.

Звісно, буде неправильним і необ'єктивним твердження про те, що «українська влада нічого не робить, аби протидіяти інформаційній агресії Росії у гібридній війні». Створення Міністерства інформаційної політики, запуск Мультимедійної платформи іномовлення, діяльність Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, Державного агентства України з питань кіно – це далеко не повний перелік прикладів налагодження системної роботи щодо протидії російській агресії в інформаційній царині. «При цьому можемо констатувати, що, незважаючи на низьку оцінку дієвості державної інформаційної політики, реальністю є те, що Україна зробила і продовжує робити все від неї залежне в межах чинної правової системи, системи міжнародних зобов'язань та очікуваної від демократичної держави логіки дій в інформаційному просторі. Проте в широкому контексті інформаційного протиборства України з РФ це дало лише частковий ефект», – зазначають вітчизняні аналітики [3, с. 385].

Одним з найперспективніших векторів розгортання і поглиблення протидії інформаційній агресії з боку Росії в Українській державі, на наше переконання, має стати системна робота у царині соціальних мереж як альтернативного джерела інформації й особливого комунікативного простору для найбільш соціально активних громадян. Підтвердженням значимості цього вектору інформаційної стратегії України в умовах гібридної війни є наголошення у Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» (2016 р.) на «важливості розвитку інформаційно-комунікаційних технологій як одного з вагомих чинників стимулювання економічного зростання та розвитку громадянського суспільства» [4].

Окрема увага має бути звернена на налагодження співпраці з «лідерами думок» мережевого громадянського суспільства, насамперед на тимчасово непідконтрольних українській владі окупованих територіях (ОРДЛО), в анексованому Криму. Мова йде

передусім про співпрацю з лояльними Україні або принаймні відверто не проросійськими «лідерами думок» як завдання-мінімум та створення такого суспільно-політичного дискурсу у мережевому середовищі, що сприяв би зростанню проукраїнських поглядів й орієнтацій у найближчому майбутньому, як завдання-максимум. Реалізація названої стратегії матиме на меті забезпечення ще одного завдання – донесення об'єктивної (або, говорячи побутовою мовою «правдивої») інформації про життя пересічних українців на територіях, які контролюються центральною владою, на рівні так званої «народної дипломатії», через «перші руки». Адже інформація, яка надходить індивіду з неофіційних джерел, зазвичай, сприймається з більшою довірою до її достовірності, аніж офіційні дані та новини. Відтак, «лідери думок» мережевого громадянського суспільства на тимчасово окупованих й анексованих територіях України мають стати одними з найбільш дієвих «агентів впливу», які поступово зможуть змінювати громадську думку та суспільні настрої, доносячи об'єктивну інформацію про життя нашої країни передусім до найактивніших користувачів таких соціальних мереж – молоді та людей середнього віку, які, у свою чергу, впливатимуть на власне коло оточення людей більш зрілого віку. Подібна стратегія уявляється доволі ефективною ще й тому, що вона спирається на принцип «м'якої сили» («soft power»), що неодноразово показала свою дієвість в різних країнах світу. До того ж, варто зважати й на ментальні особливості українства – наше суспільство тим і відрізняється від, скажімо, російського, що не сприймає мову погроз і заборон, наказів і директив від держави.

Ще одним альтернативним вектором протидії російській інформаційній агресії у гібридній війні має стати комплексна робота по зламу тих стереотипів щодо України та українства в минулому, сьогоденні і майбутньому, що просуває такий недружній до нас сусід, прикриваючись наскрізь лицемірними гаслами про «спільну історичну колиску», «братній народ» тощо. Причому у названому напрямі доцільно діяти, на погляд авторки, подекуди алогічно, ірраціонально або навіть агресивно. Адже, як зауважує В. Король, Росія постійно застосовує «традиційні пропагандистські форми впливу на свідомість пересічних громадян у поєднанні з креативно-інноваційними технологіями маніпуляції свідомістю, які напрацьовувалися і застосовувалися кремлівськими пропагандистами на базі розробок спецпропаганди...» [5, с. 130]. Прикладом реалізації такої стратегії по зламу російських стереотипів можуть стати вітчизняні кіно- та телевізійні проекти, присвячені подіям Другої світової війни та участі українців на боці країн Антигітлерівської коаліції з наголошенням на тому, що українці – один з тих народів, який зробив найвагоміший внесок у спільну перемогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цимбал І.В. Інформаційна складова гібридної війни / І.В. Цимбал, С.М. Панченко, А. А. Жовтун // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 22: Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. – К., 2016. – Вип. 19. – С. 185-190.
2. «Не журналісти»: Макрон у присутності Путіна поставив на місце «Russia Today» та «Sputnik» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/ne-zhurnalisti-makron-u-prisutnosti-putina-postaviv-na-misce-russia-today-ta-sputnik-937178.html>
3. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
4. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. - № 17. – ст. 191. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073-19>
5. Король В.Г. Комунікаційно-контентні агресії Кремля : характеристика, тенденції, організація спротиву / В.Г. Король // Суспільно-політичні процеси. Науково-популярне видання Громадської організації «Академія політичних наук». – К., 2016. – Випуск 4. – С. 128-146.

УДК 327.05

Сєдая Ю.С.,

к. соц. н., доцент, доцент кафедри філософії

Харківського національного медичного

університету,

м. Харків, Україна

КІБЕРВІЙНА: ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Теоретичні положення кібервійни виникли на базі інтердисциплінарних досліджень і відображені в роботах видатних зарубіжних та вітчизняних дослідників. До них можна віднести як класиків Е. Тоффлера, Ф. Махлупа, Ф. Фукуяма, Ю. Хаясі, М. Бангеманна, М. Маклюєна, Г. Рейнгольда, так і сучасників Д. Камерона, Ф. Міллраха, М. Капура,

Н. Гінгріча, Дж. Ная-мол., Т. Вадена, Й. Суоранта, С. Жижека, А. Крокера, А. Вайнштайна та багатьох інших.

Спираючись на теоретичний аналіз праць учених, можна висновувати, що кібернетична війна (кібервійна) – це протистояння в інформаційному (кібернетичному) просторі, метою якого є дія на комп'ютерні мережі противника. Її не слід плутати з інформаційною війною, що є ширшим поняттям і представляє собою комплекс дій, спрямованих на психологічне пригнічення ворога. Кібервійна – це лише складова частина інформаційної війни.

Буквально за декілька десятиріч комп'ютер як головний інструмент кібервійни повністю змінив життя кожної людини на планеті, а Інтернет, винайдений як військова інформаційна мережа, створив нову реальність. Сьогодні без комп'ютера не може працювати ні державна установа, ні велика корпорація, ні навіть аеропорт чи Генеральний штаб. І усі вони, як правило, мають вихід у Всесвітню мережу.

Основним інструментом кібервійни є кібернетична атака, яка може шкодити не менш, ніж зброя масового знищення.

Надзвичайно важливо знати головну відмінність кіберзброї від інших типів озброєння. Будь-яка складна кіберзброя може виступати як платформа, яка спочатку впроваджується в мережі і комп'ютери, потім виконує шпигунські функції, а в потрібний момент активізується і виступає бойовим засобом, що руйнує військові й цивільні об'єкти та інфраструктури.

Особливістю віртуальних атак є те, що довести причетність до них тієї чи іншої держави дуже складно. Таким чином, кібервійна і кібершпіонаж – це ідеальна зброя гібридної війни.

До основних методів кібератаки можна віднести такі: вандалізм; кібершпіонаж або збір інформації; пропаганда; атаки з метою порушення роботи комп'ютерів і локальних мереж; кібератаки, спрямовані на руйнування критичної інфраструктури міст, промислових центрів, порушення роботи транспорту, зв'язку та інших особливо важливих об'єктів.

Вандалізм – це кібератака, метою якої є псування інтернет-сторінок, порушення роботи сайтів, знищення інформації, що міститься на них або заміна її іншою. Цей різновид втручання в роботу інформаційних систем здається нешкідливим, але це враження дещо оманливе. Вандалізм і пропаганда у віртуальному просторі в останні роки стали одним з найефективніших способів ведення інформаційної війни. Як показує досвід «кольорових» революцій останнього десятиліття, Інтернет і соціальні мережі стають одним з найбільш важливих фронтів психологічної війни. Створення фейкових акаунтів, вкидання неправдивої або ангажованої інформації, координація антиурядових виступів,

ведення пропаганди – список цих методів інформаційної війни у віртуальному просторі можна продовжити. Слід також зазначити, що до пропаганди в Інтернеті часто вдаються різні терористичні угруповання, оскільки більшість інших ЗМІ для них просто закрита.

Кібершпигунство – найбільш поширений вид кібернетичної війни. Пошук секретної інформації завжди був основним завданням спеціальних служб, але якщо раніше для цього необхідно було засилати до противника шпигунів або шукати зрадників, то сьогодні робота спецслужб зі збору секретної інформації ворога дещо спростилася – їх можна знайти у віртуальному просторі. Якщо раніше інформація зберігалася в теках і архівах, то сьогодні вона перемістилася на жорсткі диски комп'ютерів. Хоча, звичайно, і старі добрі методи роботи розвідки ніхто не відміняв.

Кібершпигунство – досить ефективний метод збору секретної інформації. За його допомогою можна отримати список ворожих агентів чи інформаторів або вкрасти новітні розробки у сфері військових чи промислових технологій. Вважається, що найактивніше промисловим шпигунством займаються китайські хакери, найчастіше цілями їхніх атак стають підприємства і наукові центри США та Західної Європи.

Упродовж останніх трьох років на інформресурси органів державної влади України було здійснено більше 7 тисяч кібератак, слід яких веде в Росію. Хакерські атаки торкнулися об'єктів п'яти відомств і 31 державного інформаційного ресурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. F-Secure: Человечество стоит на пороге развития гонки кибервооружения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.securitylab.ru/news/428659.php> .
2. Gauss спонсировали госструктуры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.securitylab.ru/news/428343.php> .
3. GCCS 2015: Киберпространство по правилам и без / А. Куликова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pircenter.org/media/content/files/13/14304057820.pdf>
4. MiniDuke – новая вредоносная программа для кибершпионажа в государственных структурах по всему миру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kaspersky.ru/news?id=-207733960>
5. Siemens призналась в распространении Stuxnet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.xaker.ru/post/53423/>
6. Spiegel обвинил Китай в шпионской кибер-атаке на правительство Германии» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hitech.newsru.com/article/27Aug2007/china>
7. Stuxnet против центрифуг: в США выходит книга о кибервойне против Ирана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hitech.newsru.com/article/04jun2012/dvdsanger> 364

8. Австралія відказала китайській компанії Huawei [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntdtv.ru/news/avstraliya-otkazalakitaiskoi-kompanii-huawei>
9. Алексей Соколов займеться інформаційною безпекою Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurasiandefence.ru/node/30517>
10. Америка не буде закупати китайське ІТ-обладнання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cy-pr.com/news/ot-her/6843/>
11. Американські спецслужби обвинили Китай в здійсненні кібератак на Пентагон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.securitylab.ru/news/430508.php>
12. Американці витратять \$130 млн. на віртуальний військовий полігон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.securitylab.ru/news/405997.php?sphrase_id=1139540
13. АНБ США отримає право регулювати кіберпростір США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cybersecurity.ru/armament/65241.html>
14. РФ здійснила більше 7 тис. кібератак на Україну за три роки, – Полтораки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsoboz.org/politika/uf-osushchestvila-bolee-7-tys-kiberatak-na-ukrainu-za-tri-goda-->

УДК 316.776.33

Марова С.Ф.,

*д. держ. упр., професор,
ректор Донецького державного
університету управління,
м. Маріуполь, Україна;*

Кравченко О.В.,

*аспірант Донецького державного
університету управління,
м. Маріуполь, Україна*

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПОСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА НАСЕЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Базовим завданням інформаційної політики держави на деокупованих територіях на сьогоднішній день є припинення процесу взаємовідчуження громадян України та

мешканців Донбасу, які де-юре є такими самими громадянами нашої країни. На окупованих територіях в свідомості суспільства активно формується образ ворога з українця як «фашиста», а державної влади – як «київської хунти». Але, з іншого боку, подібні віддзеркалені цінності «образу ворога» доволі довго й активно насаджувались в Україні щодо мешканців Донбасу. Їх впровадження розпочалось ще з часів Майдану, квінтесенцією чого стали гасла «Спасибо жителям Донбасса за президента...», «Хто не скаче, той москаль» та інші. Під час АТО це інформаційне відчуження посилилось і відобразилось у нових значеннях – «вата», «колоради», «укроп», які активно використовують навіть лідери окремих фракцій Державної Думи Росії та Верховної Ради України.

Об'єднання громадян до однієї групи (електоральної, політичної, соціальної, регіональної) за таких обставин відбувається не за принципом наявності певних об'єднуючих ознак, а за негативним принципом – відсутності єдиних рис та об'єднуючих принципів, характеристик з категорією ворога. Це сприяє не лише створенню, а й подальшому закріпленню у свідомості громадян межі між мешканцями Донбасу та рештою громадян України.

Значна кількість українських політиків реалізують публічну політику, базуючись на емоціях електорату. В окремих випадках йдеться про популяризацію полярного мислення («так-ні», «хороший-поганий», «хто не з нами, той проти нас») та емоцій найнижчого рівня – на кшталт тих, які використовуються у виступах ворожих лідерів, зокрема лідерами сепаратистів та кремлівськими ідеологами на кшталт Кисельова чи Соловйова.

У цьому розумінні варто не лише проводити системну інформаційну політику, спрямовану на популяризацію єдності на базі позитивних цінностей. Доцільним виглядає також встановлення правової відповідальності для високопосадовців, які поширюють регіональну нетерпимість або сепаратизм.

У складних умовах управління деокупованими (особливо прифронтовими) територіями, що перебувають під контролем української влади, питання формування та реалізації інформаційної державної політики, з охопленням в перспективі і окупованих ворогом частин Донецької та Луганської областей, є фундаментально важливим. Адже населення цих територій подекуди досі демонструє неоднозначні настрої та оцінки конфлікту з Росією. В умовах інформаційного вакууму сподіватися на справжню реінтеграцію громадян, що мешкають на цих територіях, в суспільно-політичне та культурне поле України не варто.

Безумовною є необхідність орієнтації внутрішньої політики держави на захист інформаційного простору України, протидію потенційним і реальним загрозам в інформаційній сфері засобами державного управління за трьома основними напрямками: інформаційно-психологічним, технологічного розвитку та захисту інформації [1].

Дієвими можуть бути різноманітні заходи обмежувального характеру, зокрема щодо вчинення протиправної інформаційної діяльності, а також заходи, спрямовані на перевірку інформації, її повноти, актуальності, неупередженості, об'єктивності, правдивості й релевантності [2].

Інформаційна політика держави на деокупованих територіях має розроблятися й реалізовуватися не лише шляхом пошуку конкретних відповідей на окремі виклики та загрози, але й орієнтуватися на створення безпечних умов функціонування інформаційного простору в цілому.

На наш погляд, стратегія реінтеграції деокупованих (а в подальшому і тимчасово окупованих) територій Донецької й Луганської областей має бути комплексною і включати низку заходів у різних сферах, в тому числі в інформаційній. До таких заходів в першу чергу слід віднести:

- розробку і реалізацію активної інформаційної кампанії шляхом налагодження постійної трансляції на окуповані території Донбасу ефіру центральних українських телеканалів українською та російською мовою з метою об'єктивного висвітлення подій в Україні та світі і розвінчання неправдивих міфів, що поширюються Російською Федерацією;

- створення для протидії «ідеям руського міра» власного національного інформаційно-культурного проекту (наприклад, «Велика Україна», «Український світ», «Великі українці» тощо), спрямованого на консолідацію українського народу;

- проведення інформаційно-просвітницької кампанії популяризації історії та культури Донбасу серед усіх категорій населення;

- створення єдиного електронного порталу – бібліотеки видань з історії України;

- створення системи інформаційного висвітлення ініціатив та проектів щодо питань реінтеграції Донбасу через вітчизняні ЗМІ, зокрема шляхом створення окремих рубрик, теле- і радіопередач, присвячених цій тематиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль З. Проблематика протидії інформаційно-психологічним загрозам Україні засобами державного управління / З. Коваль // Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фах. вид. – 2013. – Вип. 13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tppd_2013_13_12.pdf.

2. Твердохліб О.С. Концептуальні підходи до розроблення інформаційної політики держави у кризових умовах / О.С. Твердохліб // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – №2 – С. 14-18.

УДК 327.8

Вербицька А.М.,

*радник начальника Генерального штабу –
Головнокомандувача Збройних Сил України;
м. Київ, Україна;*

Дзюба Т.М.,

*к. т. н., доц., професор кафедри застосування
інформаційних технологій та інформаційної
безпеки Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ, Україна;*

Кацалап В.О.,

*к. військ. н., доцент кафедри застосування
інформаційних технологій та інформаційної
безпеки Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ, Україна*

КІБЕРСКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Кіберпростір будь-якої держави може бути представлений сукупністю інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, які управляють роботою систем життєзабезпечення держави, ключових об'єктів інфраструктури, таких, як енергетика, фінансова та банківська системи, транспорт, мас-медіа.

В переважній більшості наукових досліджень за напрямками кібербезпеки, в кіберпросторі розглядають чотири рівні:

- фізичний – сукупність всіх апаратних пристроїв та комутаційних каналів;
- логічний – сукупність всього програмного забезпечення та мережевих протоколів;

- контентний – сукупність всієї інформації, яка створюється, зберігається, обробляється, поширюється та використовується різними суб'єктами відносин в кіберпросторі;

- соціальний – сукупність всіх людей та соціальних інститутів, які використовують кіберпростір (уряди, приватний сектор, громадянське суспільство тощо).

В гібридній війні проти України основними напрямками використання кіберпростору стали:

Тероризм.

Основні способи: залякування цивільного населення (особливо – родин військовослужбовців, представників органів державної влади, активних громадських діячів, волонтерів тощо); проведення кібератак на інформаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи об'єктів критичної інфраструктури (енергетика, транспорт, комунальні служби, банківські установи тощо); втягування людей в реальну терористичну діяльність тощо.

Сепаратизм та антидержавна діяльність.

Основні способи: пропаганда ідей сепаратизму (використовуються історичні, релігійні, етнічні, політичні, економічні, соціальні тощо мотиватори); дискредитація влади та силових структур; інформаційна підтримка опозиційних політичних сил; переписування історії; використання абсолютного негативного контенту для висвітлення ситуації в державі противника тощо.

Безпосередньо зовнішнє управління конфліктом.

Основні способи: випередження в подачі інформації; провокування на дії, вигідні агресору; «створення» уявних подій; висміювання та дискредитація волонтерського руху; дезінтеграція діяльності громадських організацій тощо.

Підтримка дій військ (незаконних збройних формувань) агресора.

Основні способи: розвідка та оповіщення агресора про дії наших військ (наприклад: мережа каналів Zello на Донбасі); поширення закликів до цивільного населення з метою перешкоджання діям наших військ; зрив мобілізації; антиреклама професійної контрактної армії; перешкоджання створенню системи територіальної оборони тощо.

В своєму виступі на засіданні Ради національної безпеки і оборони України, присвяченого розгляду основних засад інформаційної безпеки нашої держави, яке відбулося 29 грудня 2016 року [1], Президент України Петро Олексійович Порошенко зазначив, що тільки за останні два місяці 2016 року на об'єктах п'яти відомств і 31 державного інформаційного ресурсу було здійснено близько 6500 спланованих кібератак.

Президент нагадав, що внаслідок кібератаки 6 грудня було виведено з ладу мережу Державної казначейської служби та Міністерства фінансів, що призвело до порушення казначейського обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, трапилася надзвичайна подія в системі, де зазвичай здійснюється близько 150 тисяч електронних транзакцій за добу. Він зазначив, що ці загрози стосуються не лише міністерств та навів приклад втручання в роботу сайту «Укрзалізниці», системи управління аеропортом «Бориспіль», виведення з ладу комп'ютерних мереж управління розподіленням електроенергії компаній Прикарапаттяобленерго та Київобленерго, спроби проведення кібератак на атомні електростанції України.

Президент України додав, що розслідування низки інцидентів вказує на причетність до них напряду чи опосередковано спецслужб Росії, «яка розв'язала кібервійну проти нашої держави». Він також відзначив, що подібні агресивні дії в кіберпросторі Росія веде і проти інших країн, зокрема – з такою ж проблемою зіткнулися Сполучені Штати, а голова німецької розвідки заявляє про плани російських хакерів вплинути на результати виборів в Німеччині, шведські спецслужби публічно визнали Росію головним джерелом кібератак на цю скандинавську країну. За словами Президента: «Ми маємо справу з глобальним безпековим викликом, який Росія кидає всій євроатлантичній спільноті».

Основним типом кібератак, які характерні для гібридної війни проти України стали АРТ-кібератаки (націлені кібератаки, процеси яких контролюються вручну, в реальному часі, групою управління атакою). Основними властивостями АРТ-кібератак є:

- тривалий та ресурсозатратний період підготовки;
- різнотипність засобів реалізації (засоби проникнення, перевищення повноважень, обходу або відключення засобів захисту, реалізації мети атаки, маскуванню присутності, стирання слідів тощо);
- використання методів соціальної інженерії та активного психологічного впливу на користувачів інформаційно-телекомунікаційних систем;
- можливість використовувати досягнуті результати кібератаки протягом тривалого періоду часу (роки).

АРТ-кібератаки проводяться хакерськими групами, які роосереджені по різним країнам. При цьому встановити факт безпосереднього зв'язку тієї чи іншої хакерської групи з урядовими установами та/або силовими структурами якоїсь із країн майже неможливо.

Отже, сьогодні, в умовах гібридної війни, завдання забезпечення кібербезпеки України є надзвичайно актуальним. Для його комплексного вирішення доцільно

застосувати основний методологічний підхід, який сьогодні використовується більшістю провідних країн світу. Він полягає в оцінці та підвищенні власного індексу кіберготовності, що визначається за комплексним оцінюванням семи основних елементів:

- наявність та дієвість Національної стратегії кібербезпеки;
- наявність та розвиненість системи реагування на інциденти кібербезпеки;
- розвиненість правоохоронних органів щодо боротьби з кіберзлочинністю;
- налагодженість обміну інформацією з питань кібербезпеки між різними державними установами, приватним сектором та громадянським суспільством;
- обсяги інвестицій в дослідження та розробки з питань кібербезпеки;
- участь держави в міжнародних програмах співробітництва з питань кібербезпеки, доступність сучасних кібербезпекових технологій та засобів на внутрішньому ринку;
- наявність та дієвість системи дій в кіберпросторі в інтересах оборони держави та реагування на кризові ситуації у сфері кібербезпеки.

Необхідними елементами системи забезпечення кібербезпеки кожної держави є (згідно вказаної методології): - команди реагування на загрози кібербезпеці (CERT, CIRT тощо); - сили, призначені для забезпечення безпеки держави від загроз з кіберпростору, причому такі сили мають бути як в оборонному відомстві, так і поза ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виступ Президента на засіданні Ради національної безпеки та оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-zasidanni-radi-nacionalnoyi-bezpeki-ta-40378>

УДК 82-92/314/316/32

Гладій А.Л.,

*аспірант факультету політичних наук
та журналістики*

*Університету імені Адама Міцкевича,
м. Познань, Польща*

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА САТИРА В УКРАЇНІ В 2014/2015 РОКАХ. ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Збройний конфлікт в частині Донецького басейну та на східних межах Донецької та Луганської областей триває далі. Багато питань військового та політичного характеру, які

повстали ще три роки тому, далі не є вирішеними. Особливістю цього конфлікту є те, що в ньому задіяні не лише війська, спеціальні сили або політики. Цей конфлікт характеризується досить високою участю суспільства – від добровольців, волонтерів та журналістів на самій лінії фронту до коментаторів та глядачів далеко від конфлікту, які слідкують за конфліктом по телевізору та в Інтернеті. Як не парадоксально, саме ця, остання частина «учасників» конфлікту певною мірою внесла свій вклад в його розвиток. Мова йде про формування нової лексики, яка стосується виключно збройного конфлікту в Україні. Упродовж останніх трьох років конфлікту сформувалися зовсім нові поняття, дефініції, словосполучення та фразеологізми, які не існували в Україні, українській та російських мовах до 2014 року. З певністю можна стверджувати, що дані поняття, представлені в тезах, є неологізмами.

Будь-яка важлива подія в суспільстві, а збройний конфлікт в Україні без сумніву є такою подією, особливо загальнонаціональні напруження або трагедії активізують народ до створення зовсім нових понять, які до цього не були представлені в мові народу, «спонукають народ до активного оновлення мови, бурхливої словотворчості»[14].

До війни на Донбасі, наприклад, існувало поняття *«донецький»* та *«западенець»* – зневажливі окреслення для людей зі сходу та заходу України відповідно. Такі окреслення можна зустріти не тільки в україномовній або російськомовній науковій та науково-популярній літературі, але й наприклад в іншомовній, зокрема в польській науковій літературі [4]. У спрощеному варіанті до 2014 року ці поняття означали відповідно – *«донецький»* – російськомовна особа зі сходу України, яка поводить себе не у відповідний спосіб із загальноприйнятими у суспільстві нормами, більш наближеними до бандитського світу і є прихильником всього російського та одночасно апріорі є антиукраїнським. Натомість поняття *«западенець»* окреслювало особу, яка переважно походить з західної України, спілкується українською мовою та обов'язково є прихильником крайніх правих ідеологій та націоналізму. Апріорі така особа є антиросійською. Дані приклади подані для вступу до подальших роз'яснень, як такі, що значно спрощують реальність. Однак ці поняття під час Євромайдану змінилися на інші неологізми, про які мова йде в дальшому розвитку тез.

Варто ризикнути твердженням, що неологізми, які з'явилися під час війни на Донбасі, є певною мірою діалогом між сторонами-противниками. Адже одним поняттям, яке несе у собі міцне емоційне забарвлення та неоднозначність смислів, набагато легше виразити свою думку, аніж описувати її довгими реченнями. Набагато легше використати поняття *«ватник»*, аніж сперечатися з особою, система цінностей котрої значно відрізняється. Легше використати поняття *«АТО»*, навіть не розбираючись в суті поняття.

Деякі неологізми з'явилися ще до та під час Євромайдану, деякі з них втратили своє первісне значення, деякі отримали нове. Далі подані вибрані неологізми, які набули найбільшого поширення та популярності в українському суспільстві упродовж конфлікту на Донбасі. Також варто зазначити, що дана тема фрагментарно розкрита в науковій літературі України й потребує подальшого розвитку.

«АТО – Антитерористична операція». Ця нова аббревіатура з'явилася в російській та українській мові в 2014 році та поступово почала означати – *«війна на Донбасі»*, *«збройний конфлікт в Україні»*. Сам неологізм «АТО» може мати декілька значень, а саме може означати місце (*«поїхати в АТО»*), процес (*«провести АТО»*) та явище (*«волонтери та військові з АТО»*). Можна стверджувати, що сам збройний конфлікт на Донбасі отримав власну назву – АТО. З сатиричної точки зору неологізм «АТО» також став методом: *«Ало, це хто?»*. – *«Сепаратист, а шо?»*. – *«Тобі АТО!»*.

«Київська хунта» – окреслення нової влади, яка з'явилася в Україні в результаті Євромайдану, людьми з проросійськими поглядами та сепаратистами, котрі вірять, що влада в Києві була зайнята переворотом [11]. Згідно з цим твердженням, *Київська Хунта* нібито проводить каральну операцію на Донбасі, а на її чолі стоять «американські агенти» – Петро Порошенко, Олександр Турчинов та інші.

«Луганда», «Донбабве» [15] – іронічні назви самопроголошених республік «ДНР» та «ЛНР». Назви з'явилися одразу після проголошення незалежності «республік» 11 травня 2014 року. Ці назви сатирично співзвучні до загального рівня розвитку африканських республік Уганда на Зімбабве.

«Ватники» [2]. *Ватниками* називали проросійськи орієнтованих мешканців України, котрі бажали повернення Радянського Союзу та входження України в склад Росії. *Ватники* гостро критикували владу, яка прийшла після Євромайдану. В основному *ватники* використовували пасивні форми протесту – пікети та антиурядові акції.

Приблизно поняття *«ватник»* можна описати, використовуючи слова з віршу Андрія Лукіна: *«Я ватник, я потомственный совок. Я в СССР рождён во время оно. Я чёрный хлеб. Я кирзовый сапог. Я воинской присяги звонкий слог. И красные победные знамёна. Я не был на войне, но ту войну. Я каждым нервом помню и кляну. Я ватник, я советский, я москаль. Я сын иного времени и века»* [10].

Саме слово *«ватник»* походить від бавовняної куртки, яку часто використовували в'язні ГУЛАГів. На межі 2013/2014 років прізвисько *«ватники»* отримали люди з низькими рівнем освіти та пострадянським типом мислення (все зробить великий вождь), котрі щиро не розуміють з якою метою існує сучасна Україна, бояться всього західного, є противниками західних політично-військових структур – НАТО та Європейського Союзу.

Ватники потребують «сильної руки». Їхнім улюбленим святом є 9 травня. Поняття *ватники* замінило собою інше старіше поняття *Homo Sovieticus* [5].

«**Колоради**» – іронічна назва сепаратистів, котрі масово використовують у своєму одязі стрічку св. Юрія, яка кольорами нагадує колорадського жука.

«**Диванні війська**» – окреслення для великої групи осіб, котрі є найкращими «експертами», не виходячи з дому. Поняття з'явилося ще за часів Євромайдану та означало людей, які безпосередньо не брали участі в протестах, а лише все коментували в мережах. Пізніше дане поняття розширилося і стало означати тих же «експертів», тільки в справі збройного конфлікту на Донбасі. Належати до «диванних військ» дослівно означає «нічого конкретно не робити, а лише коментувати події в мережі».

«**Укропи-карателі**». «**Укри**» [8]. Сама назва «*укри*» є досить старою і використовувалася деякими українським істориками у спробах доведення стародавності українського народу [6]. У 2014 році поняття «*укри*» було модифіковане на «*укропи*» та «*укропи-карателі*». За допомогою такої назви сепаратисти в основному йменували українські війська на Донбасі. Також варто зауважити, що це поняття замінило собою раніше негативну назву українців – «*хохли*» [7].

«**Зелені чоловічки**» – незаконні збройні формування в період лютий/березень 2014 року на території Автономної Республіки Крим, які себе називали самообороною Криму. Словосполучення «*зелені чоловічки*» асоціюється з регулярними військовими з'єднаннями Російської Федерації як в Криму, так і на Донбасі. *Зелені чоловічки* провели серію операцій по блокуванню українських військових частин в Криму, що остаточно doprowadило до анексії півострова Росією. На Донбасі *зелені чоловічки* захоплювали стратегічні об'єкти, називаючись «народним ополченням Донбасу». Свою назву *зелені чоловічки* отримали від кольору своєї форми.

«**Чорні чоловічки**» – відповідь українських добровольців на дії *зелених чоловічків*. *Чорними чоловічками* в травні 2014 року почали називати українські добровольчі збройні формування на Донбасі [13] та в інших регіонах України – в Одесі, Дніпрі та Харкові [1].

«**Путлер**» – сатирична назва президента Російської Федерації, з ініціативи якого Крим був анексований Росією [12]. Назва походить від з'єднання прізвищ Путін та Гітлер й асоціюється з датою 15 березня 1938 року, коли Австрія була анексована Третім Рейхом.

«**Кровавий Пастор**» – іронічно-агресивне прізвисько Олександра Турчинова – політика та голови Ради національної безпеки і оборони. В 2014 році, з його розпорядження (тоді виконував обов'язки Президента України), почалася антитерористична операція на Донбасі. О.Турчинов неофіційно належить до Церкви

Баптистів. Через його рішучу проукраїнську політику та релігійну приналежність сепаратисти й нарекли його «*Кровавим Пастором*» [9].

«Шахтарі та трактористи Донбасу». До 2014 року в Україні ці дві професії дослівно означали відповідну працю. Але після виступу президента Росії Володимира Путіна 17 лютого 2015 року, ці дві професії серед неологізмів української мови набрали зовсім іншого значення. Президент Росії тоді заявив: «[...] Конечно, проигрывать всегда плохо. Конечно, это всегда беда для проигравшего. Особенно, если проигрываешь **вчера́шним шахтерам или вчера́шним трактористам...**» [3]. З того моменту ці два слова стали позначати «регулярні військові частини Російської Федерації».

«Кримнаш» – досить розповсюджений вираз, який став неологізмом та означає «щоб не відбувалося з економікою або політикою, все одно Крим наш». Широко використовується мешканцями Криму та Росії. Цей вираз присутній в багатьох жартах. Наприклад, «сьогодні в Росії жінки під час пологів замість *мама!* кричать *Кримнаш!*»[8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Чорні чоловічки» в Харкові пообіцяли порцію свинцю кожному «проросійському виродку» (Ввдео) / Depo.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.depo.ua/ukr/kh/-chorni-cholovichki-v-harkovi-poobitsyali-portsiyu-svintsyu-kozhnomu-02052015143500>
2. 10 убеждений ватника / Durdom.in.ua, AlterEgo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://durdom.in.ua/ru/main/article/article_id/24783.phtml
3. Путин: Украинским властям обидно проигрывать вчера́шним шахтерам и трактористам / RT та русском [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=vG2HdlHOswM>
4. Studenna-Skrukwa M. Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej / M. Studenna-Skrukwa. – Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014.
5. Гомо постсоветікус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myslovo.com/?dictionary=гомо-постсоветікус>
6. Дем'янов В.О. Укри та українці: забута історія предків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rivne-surenzh.com.ua/ua/our_articles/117
7. Казарин П. «Укри» вместо хох лов / П.Казарин // Телевізійна Служба Новин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.tsn.ua/analitika/ukry-vmesto-hohlov-414407.html?action=sort&sort=popular&slice=0&limit=20>
8. Карп'як О. Вата з укропом: мова політичних мемів / О. Крип'як // BBC Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/08/140807_new_words_ko

9. «Кровавий пастор». Турчинов прокоментировав своє прозвище в соцсетях / Корреспондент.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3457169-krovavyi-pastor-turchynov-prokommentyroval-svoe-prozvysche-v-sotssetiakh>
10. Лукин А. Я ватник / А. Лукин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.stihi.ru/2015/04/28/1439>
11. Сергей Лавров: Москва готова к прямому диалогу с Киевом // Первый Канал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.1tv.ru/news/2014/05/26/42543-sergey_lavrov_moskva_gotova_k_pryamomu_dialogu_s_kievom
12. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов / Президент России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>
13. «Чорні чоловічки» із Волині на відео обіцяють помститися за загиблих під Волновахою земляків // Телевізійна Служба Новин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/chorni-cholovichki-iz-volini-na-video-obicyayut-pomstitisya-za-zagiblih-pid-volnovahoyu-zemlyakiv-351467.html>
14. Хмельовська О. «Укропи» та «правосеки» проти «ватників» і «сепарів» / О. Хмельовська // Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/119971>
15. Чайка Р. Луганда та Домбабве / Р.Чайка // Телевізійна Служба Новин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/analitika/luganda-ta-donbabve-349028.html>

УДК 355.01.

Житко А.О.,

*аспірант Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,*

м. Харків, Україна

КІБЕРВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В сучасному світі спостерігається постійний розвиток і вдосконалення інформаційних технологій. Під впливом інформаційних технологій змінюється сутність,

форми, способи, методи і засоби ведення війни у міжнародних відносинах. Сьогодні надзвичайно популярним є термін «кібервійна». В медійному просторі цим терміном позначається широкий спектр агресивних дій в кіберпросторі, починаючи від хакерських атак на комп'ютерні мережі і закінчуючи пропагандистськими кампаніями в мережі Інтернет.

Термін «кібервійна» складається з двох ключових понять «кіберпростір» та «війна». Жодне з цих понять не має чіткого, загальноприйнятого визначення, закріпленого в офіційних документах на національному та міжнародному рівнях [1]. Слово «кібер» походить від слова кібернетика, що, в свою чергу, є похідним від грецького слова «kybernetike», яке дослівно перекладається як «мистецтво управління». За визначенням в англійських словниках, «кібер» означає те, що відноситься до комп'ютерів, комп'ютерних мереж, зокрема, мережі Інтернет та віртуальної реальності, електронне середовище, в якому відбувається онлайн комунікація [2].

Загальновідомо, що в XXI ст. мажорна кількість дисциплін наукового спрямування перейшли на міждисциплінарні умови існування, це означає, що для розгляду будь-якої проблеми, необхідно досліджувати її не тільки в рамках однієї науки, але підключити і суміжні дисципліни, а можливо і найнесподівані підходи. Багато хто чув такі терміни як гібридна, сіткоцентрична, інформаційна війна. Кібервійна в даному випадку, входить в кожен з вищеписаних видів війни.

Вважається логічним, що кібервійна як своєрідна форма війни має зберігати хоча б базові характеристики традиційної війни. З огляду на це, термін «кібервійна» можна визначити як комплекс ретельно спланованих і скоординованих суб'єктами міжнародних відносин кібератак деструктивного характеру на інформаційну інфраструктуру супротивника, з метою послаблення позицій об'єкта впливу та досягнення політичних, економічних та військових цілей. Подібно до класичної війни кібервійна передбачає масштабне вторгнення на «територію», так би мовити «кіберпростір», супротивника, якою в даному випадку є електронні системи і мережі об'єкта впливу; наявність певного стратегічного плану; використання насильницьких засобів у вигляді шкідливого програмного забезпечення; завдання значної шкоди цим системам (тобто певні руйнування і жертви) тощо. Кібервійна так само є продовженням політики іншими засобами й використовується для здійснення впливу на волю і можливості прийняття рішень політичного та військового керівництва супротивника.

У той же час особливості кіберпростору, як середовища ведення війни зароджують низку специфічних рис кібервійни. Перш за все, суб'єкта «агресора» у будь-якій кібервійні неможливо ідентифікувати, навіть коли причетність до кібератаки державних

структур певних країн багатьом здається очевидною. До того ж, географічним джерелом кібератаки є, як правило, зовсім не та держава, якій така атака може бути об'єктивно вигідною [3, с. 27].

По-друге, тривіальною рисою кібервійни є скритність і відсутність видимих фізичних руйнувань. Ця особливість пов'язана, з одного боку, з основним принципом кібервійни – експлуатацією уразливостей інформаційної інфраструктури супротивника, а з іншого – із непомітністю дій шкідливих програм, які, зазвичай, не призводять до людських жертв [4, с. 32]. Як наслідок, надзвичайно важко виявити початок кібератаки, момент вторгнення, застосувати превентивні заходи для попередження таких атак, а також адекватно оцінити рівень загрози і масштаб завданих збитків. По-третє, тільки кібервійні притаманна надзвичайна швидкість ведення «бойових дій», так званих кібератак, коли проміжок часу між початком «агресії» та її наслідками скорочується до мінімуму. До того ж, шкідливі програми мають здатність швидко «розмножуватись» копіями і практично безперешкодно поширюватись у різних напрямках [5, с. 98]. По-четверте, для кіберзброї не існує розуміння відстані та кордонів, а також відсутні технологічні, юридичні та інші перешкоди для проникнення в комп'ютерні системи і мережі супротивника та віддаленого управління його ресурсами. Як наслідок, кібератаки важко піддаються контролю з боку державних систем розвідки та безпеки.

Важливою особливістю кібервійни є також певна незавершеність або нескінченність, оскільки жоден з учасників протистояння не може напевно сказати, що супротивник припинив атаки. Крім того, кібервійна може проводитись як у мирний час, так і в період звичайної війни. Слід зазначити, що не всі шкідливі дії в кіберпросторі можна назвати кібервійною. У своїй книзі «Conquest in Cyberspace» Мартін Лібікі, зауважує на тому, що до кібервійни не можна віднести шпигунство, фізичні атаки на мережі, створення радіоперешкод для пошкодження каналів радіозв'язку, а також психологічні операції [6, с. 102]. Вважається також за доцільне відокремити кібервійну від інформаційних операцій в мережі Інтернет. Інформаційні операції в мережі Інтернет проводяться відкрито і передбачають безпосередній психологічний вплив на масову аудиторію. Кібервійни націлені на технічні об'єкти, реалізуються приховано й здійснюють опосередкований психологічний вплив на осіб, що приймають рішення та фахівців ІТ-сфери, задіяних в управлінні об'єктами інформаційної інфраструктури. Отже, кібервійну можна розглядати як комплексне використання можливостей сучасних інформаційних технологій для впливу і віддаленого управління критично важливими ресурсами і системами супротивника. Однак, попри потенційний масштаб і серйозність наслідків кібервійна має досить обмежені можливості у досягненні політичних, економічних та

військових цілей. Як зазначає Мартін Лібікі, за допомогою кібервійни неможливо роззброїти супротивника, окупувати його територію або змінити політичний режим в країні. На його думку, кібервійна може слугувати лише засобом здійснення психологічного тиску на ворога, а також може на певний час завадити використовувати йому свої інформаційні системи та мережі належним чином.

Таким чином, термін «кібервійна» є дискусійним і певним чином метафоричним. Слово «війна» в цьому терміні втрачає значною мірою той смисл, який в нього вкладався раніше. Водночас використання терміну «кібервійна» дає змогу підкреслити нові форми, способи, методи і засоби протиборства між впливовими акторами міжнародних відносин, зумовлені інтенсивним розвитком і впровадженням інформаційних технологій. На сучасному етапі розвитку людства навряд чи можна говорити про повномасштабні кібервійни, скоріше – про кібердиверсії в рамках інформаційного протиборства та/або звичайної війни. Однак, не виключено, що у майбутньому технологічно розвинуті країни зможуть вивести кібератаки на стратегічний рівень, подібний за рівнем організованості, комплексності, масштабності та наслідками до традиційної війни. Тоді можливо, враховуючи специфіку кіберпростору та інформаційних технологій як зброї, доведеться відмежуватися від класичних уявлень про війну й розробляти якісно іншу термінологічну базу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/cyber>
2. Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reference.com/browse/cyber>
3. Дубов Д.В. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. Аналітична доповідь / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван – К. : НІСД, 2011. – 30 с.
4. Schreier F. OnCyberwarfare / F. Schreier [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcaf.ch/content/download/67316/1025687/file/OnCyberwarfare-Schreier.pdf>
5. Clarke R.A. Cyber war: The Next Threat to National Security and What to Do About It / Clarke R.A., Knake R.K. – Ecco, Harper Collins, 2010. – 290 p.
6. Libicki M. Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare / Martin C. Libicki. – New York, 2007. – 195 p.

Зубар Н.,

*Голова правління Інформаційного
центру «Майдан Моніторинг»*

м. Харків, Україна

Рущенко І.П.,

*д. соц. н., професор, професор кафедри
соціології та політології НТУ*

«Харківський політехнічний інститут»,

м. Харків, Україна

КОГНІТИВНА ЗБРОЯ І КОГНІТИВНА БЕЗПЕКА: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Сучасна російсько-українська війна є певною лабораторією, де агресор випробує різні форми, інструменти, концепції новітніх воєн. До списку концептів, які було покладено в основу стратегічного планування і розгортання тактичних дій як до 2014 р., так і у наступному, належать: 1) ідея нетринітарної гібридної війни, 2) концепція мережевої війни, 3) теорія керованого хаосу, 4) ідея рефлексивного управління, 5) концепт когнітивної війни. В деяких аспектах вказані новації перехрещуються, але кожна має своє специфічне концептуальне ядро. Усі без винятку «революційні ідеї» мають спільне джерело: розробки американських вчених, військових експертів, політологів або інституцій на кшталт Інституту критичної складності чи Ренд-корпорейшн. Але українці знайомляться з вказаними концепціями у тому вигляді, як їх засвоїли і використали на театрі воєнних дій стратеги Російської Федерації.

В Москві уважно моніторять усе, що написано і видано за океаном. Російська рефлексія американської військово-теоретичної думки має дві сторони: а) негативну і б) «позитивну». На початку теорія розглядається як ворожа до Росії, нещадно критикується з нотками паніки й фаталізму, зазначається руйнівна сила новації і критична небезпека для держави і «російської цивілізації». Але відповідна концепція продовжує детально вивчатися, включається в наукові плани військових дослідницьких центрів, Військової академії при Генштабі тощо. Непомітно концепція переробляється під завдання російських політиків і військових. Під час «опрацювання» первинний сенс американських ідей може докорінно змінюватися або розширюватися у вигідному напрямку. Нарешті, Генштаб ЗС РФ і різні споріднені та дочірні структури розробляють конкретні плани застосування концепту на театрі воєнних дій. Ми можемо відслідковувати кінцеву фазу цієї роботи

аналізуючи стратегію і тактику російських дій у гібридній війні, що, на нашу думку, латентно ведеться проти України більш, ніж 10 років поспіль.

В Росії існує мережа неурядових політичних і напіввійськових структур, які ведуть власну аналітичну роботу, рекламують свої досягнення, піклуються про національну безпеку однієї дев'ятої частини земної суші. Очевидно, частина з них отримує приховане фінансування від держави. Мабуть, військово-політичні відомства час від часу збирають певний врожай від розробок і публікацій цих «незалежних» інституцій. Наприклад, під дахом так званого Євразійського руху останнє десятиліття активно розроблялася концепція мережевої війни; А. Дугін і В. Коровін встигли видати кілька книжок з цього приводу, вже не кажучи про чисельні статті, виступи й матеріали на їх сайті. Першоджерело – розробки віце-адмірала США Артура Себровські з так званої мережецентричної війни (Network-Centric Warfare) першої половини 1990-х рр. [1]. Російські адепти відродження імперії, передусім, спроектували ідею використання соціальних мереж для поширення впливу Москви на території колишнього СРСР. Ось розлога цитата В. Коровіна з книги «Главная военная тайна США. Сетевые войны», яка пояснює ключову ідею «євразійців» (мов. оригіналу): *«В реале сети обычно представляют собой общественные организации, фонды, неправительственные структуры, движения и политические партии, которые ангажируются тем или иным образом одной из сторон, ведущих сетевую войну. Также это могут быть редакции газет и журналов – как крупных, так и самодельных фэнзинов. Это комьюнити в Живом журнале, это клуб охотников, филателистов или собирателей антиквариата, имеющий связь по переписке с другими подобными клубами в разных точках планеты, члены которых периодически съезжаются на общие собрания или форумы. Наконец, сеть – это небольшие террористические группы, имеющие контакт между собой через Интернет или посредством мобильной или спутниковой связи, объединенные общими мировоззренческими установками. Сеть – это все то, через что можно пропустить определенный сигнал, который будет воспринят, передан и, в конечном итоге, реализован в действие. Сеть может быть создана. Сеть может быть настроена определенным образом. Она может быть переписана, а может быть использована прямо в готовом виде с теми параметрами, которые имеет по факту»* [2, с. 40].

Для налагодження мережі у руслі гібридної війни потрібен відповідний контент або на мові мережевої зброї – код, який подібно вірусу буде транслюватися через контакти і вливатися у голови. І тут варто звернути увагу на розробку ще одної (конкуруючої з дугінцями) інституції – Центру наукової політичної думки й ідеології, керівником якої є С. Сулакшин. За назвою, центр має претензію замінити відомий раніше інститут

марксизму-ленінізму, бо в радянські часи вважалося, що єдиною правдивою і науковою теорією, і одночасно ідеологією, є безсмертне вчення Маркса-Леніна. С. Сулакшин (доктор фізико-математичних наук і доктор політичних наук) і його заступник по центру В. Багдасарян (доктор історичних наук) зосередилися на розробці концепту когнітивної зброї. За місяць до початку активної фази російсько-української війни, в січні 2014 р., у виступі на Загальних зборах Академії військових наук він дає наступне визначення (мов. оригіналу): *«Когнитивное оружие – это внедрение в интеллектуальную среду страны противника ложных научных теорий, парадигм, концепций, стратегий, влияющих на ее государственное управление в сторону ослабления оборонно-значимых национальных потенциалов»* [3]. С. Сулакшин в якості шкідливих для Росії і занесених із Заходу ідей називає чільну трійцю – теорія постіндустріалізму, монетаризм, теорія лібералізму. Він змальовує робочу схему підривного внесення до суспільства шкідливих ідей: через інститути освіти й науки, експертні співтовариства, референтуру державних установ, медійні інституції, тобто використовуються на загал існуючі соціальні мережі. Також висувається теза, що в інформаційній війні когнітивна зброя є більш високим і потужним чинником, ніж більш звичайна практика інформаційно-психологічних диверсій. Якщо пропаганда у класичному розумінні є «промиванням мозку», то когнітивна зброя образно кажучи – це радикальна заміна мізків. Суб'єкту нібито вставляється інший розум, точніше світогляд, отже, зміниться спосіб дій у соціумі. І стратегічною ціллю виступає експертне середовище, політикум країни.

Чи застосовувалася проти українців когнітивна зброя, чи є відповідна небезпека на сьогодні? Безперечно, в умовно мирні часи спостерігалось саме мережеве просування ідей «руського світу», «канонічного православ'я», «концепція єдиного народу» з опорою на розгалужену проросійську мережу в українському суспільстві. При нагоді ворог використовував вже наявні «вузли мережі», наприклад, міністерства, органи влади на місцях, засоби інформації, нарешті, російські соціальні мережі в Інтернеті. Для активізації мережі на ключові посади призначалися довірені особи, що були в принципі освідомленні з характером завдань. Такою мега фігурою, очевидно, було обрано Дм. Табачника. Він, за рішенням Кремля, «тримав у руках» освіту та науку, у т.ч. було ліквідовано ВАК, і атестацію кадрів вищої кваліфікації передано до міністерства освіти та науки. Це пояснює, чому не зважаючи на серйозні протести з боку студентів і викладачів, Табачника не звільняли з посади міністра до останнього. Система освіти й науки – надвелика соціальна мережа, яка концентрує мільйони осіб, і він був потрібен Москві як ключовий мережевий агент.

У момент переходу війни до активної фази, тобто від 20 лютого 2014 р., манера застосування когнітивної зброї змінилася: якщо до цього програмувалася «довга гра» на привнесення східних цінностей та ідей в український соціум, то відтепер ворогу було потрібно швидко нав'язати свій порядок денний і радикально змінити мізки на театрі воєнних дій. В «експертне співтовариство» і широкі маси вносилися нові коди: для Криму – «повернення в Росію», для Півдня і Сходу – «народні республіки» та «Новоросія». Такі фрейми були практично новинками, і тут треба більш детально дослідити, яким чином за кілька тижнів і місцеві еліти, і суттєві прошарки пересічних громадян у низці міст України опанували ці ідеї. Можливим поясненням феномену масового епідемічного зараження є відсутність базових цінностей і сенсів, які роками не формувалися у частини населення – громадян України. Натомість, молодь виявилася більш резистентною, саме молоде покоління виграло «вуличну війну» в Харкові та Одесі, зберігши ці ключові центри як українські міста.

В умовах війни нового типу, де агресор використовує когнітивну зброю, встає закономірне питання щодо заходів когнітивної безпеки. Останнє ми розуміємо як систему дій, що знижує загрозу з боку когнітивної зброї. На прикладі Табачника бачимо, що не останній рядком у переліку заходів залишається кадрова політика. Контроль над «вузлами мережі» особливо є важливим у прикордонних областях, в місцевостях, де відчувається інформаційний вплив агресора. Також події 2014 р. дають нам право говорити про вікові аспекти проблеми безпеки. У молоді потрібно формувати імунітет від промивання мізків, підкріплювати природні почуття патріотизму, громадянськості. Позитивними кроками держави було обмеження доступу до російських телеканалів і соціальних мереж. Але це є технічний бік безпеки. Єдиною альтернативою «руського світу» варто визнати європоцентричний світогляд, не прийняття східної ментальності та ціннісної системи як на рівні раціонального мислення з відповідною логічною аргументацією, так і на рівнях підсвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cebrowski A. Network-Centric Warfare: Its Origins and Future / A.Cebrowski, J.Garstka // US Naval Institute Proceedings/ – 1998. – January.
2. Коровин В.М. Главная военная тайна США. Сетевые войны / В.М. Коровин. – М.: Яуза, Эксмо, 2009. – 288 с.
3. Доклад Степана Сулакшина на Общем собрании Академии военных наук, январь 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rusrand.ru/docconf/natsionalnye-ugrozy-rossii-kognitivnoe-oruzhie>

Колесов Е.Є.,

к. і. н., судовий експерт

Донецького науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

МВС України,

м. Маріуполь, Україна

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Подолання рубежу тисячоліть зумовило тотальну зміну стереотипів людського мислення, прогрес у всіх галузях знань і діяльності. Безумовно цей процес торкнувся й воєнної галузі – єдиної, де дії людини спрямовані не на створення, а на руйнування. Тому, набуває актуальності дослідження нових видів і засобів протиборства, можливе застосування яких може призвести в майбутньому до суттєвого перерозподілу зон геополітичного впливу. Бурхливий розвиток нових видів зброї – характерна риса нашого часу. Глибинні підстави розширення номенклатури засобів протиборства та його форм потрібно шукати в особливостях сучасного етапу взаємодії чотирьох глобальних компонентів загальнопланетарної системи – соціуму, біосфери, техносфери та інфосфери.

Вирішальною силою розвитку загальнопланетарної системи та формування середовища існування людини були й залишаються потреби суспільства в ресурсах. Обмеженість ресурсів та нерівномірність їх розподілу по регіонах підштовхують соціум до вирішення протиріч, що виникають на цьому ґрунті шляхом протиборства. Це й зумовило створення так званих нетрадиційних засобів протиборства, які суттєво оновили та доповнили арсенал традиційних воєнних та невоєнних засобів протиборства. Удосконалення нетрадиційних засобів на сучасному етапі воєнно-технічної революції призвело до виникнення зброї глобального ураження, системне застосування якої здатне знищити саме середовище існування людства.

Стрімкий розвиток і масове застосування радіоелектронних, комп'ютерних засобів і систем та інформаційних технологій у різноманітних галузях діяльності людства, в тому числі в воєнній сфері, призвели до виникнення нових понять – «інформаційна боротьба», «інформаційне протиборство» та «інформаційна війна». Разом з цим серед фахівців з інформаційного протиборства виник розподіл на дві великі групи: тих, хто пов'язував інформаційне протиборство (ІІ) з підготовкою та веденням суто психологічних операцій

на державному або військовому рівні, та тих, хто пов'язував ІІ виключно із застосуванням у державному та військовому управлінні сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [1-2]. Особливо важливо підкреслити, що ІІ, є органічним поєднанням першого й другого поглядів. Виходячи з визначення інформатизації, яке наведено у Законі України «Про Національну програму інформатизації» (Інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку й використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки) пропонується другу умовну складову ІІ називати інформатизаційним протиборством (ІтП) [3].

Про виникнення ІтП можна вести мову лише з кінця 80-х років ХХ сторіччя. Дані про досліджень даного питання наведено в таблиці 1, згідно якої, аналіз застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки в конфліктах кінця ХХ сторіччя та під час виникнення протиріч між державами показує, що:

- для конфлікту в Перській затоці характерні такі риси застосування сучасної обчислювальної і комунікаційної техніки (СОКТ): застосування СОКТ у різноманітних зразках озброєння та військової техніки; застосування СОКТ для планування операцій, що проводяться; застосування СОКТ для розіграшу майбутніх бойових дій. Крім цього, з'явився новий напрямок застосування власної й використання обчислювальної техніки противника, якому притаманна не «пасивна» роль СОКТ, а використання її як, свого роду, виду нової зброї або «троянського коня» в таборі противника [4];

- конфлікту в Югославії притаманні такі риси застосування СОКТ: всі напрямки застосування СОКТ у конфлікті в Перській затоці знайшли своє місце в Югославії, більш удосконалились та набули свого розвитку; чітко простежується тенденція використання СОКТ і світової мережі Інтернет для формування й маніпулювання світовою громадською думкою; використання СОКТ протилежної сторони для проведення спеціальних операцій з метою збирання інформації, завдання шкоди інформаційно-телекомунікаційним мережам та власне інформації, проведення дезінформації [5];

- збільшується кількість країн, які застосовують обчислювальну техніку або передбачають її застосування в разі виникнення загострень у відносинах з будь-якою країною як засіб завдання шкоди інформаційно-телекомунікаційним мережам та власне інформації сторони, що протистоїть, тобто практично нового виду зброї. Так, за даними Головного контрольно-фінансового управління Конгресу США приблизно 20 країн світу

ведуть роботи або вже закінчили окремі розробки щодо розвитку можливостей інформаційно-комп'ютерного впливу на інформаційний ресурс потенційного противника [6].

Таблиця 1.

Дані про проведення досліджень з питань ІтП

Держава	1-й період Друга світова війна (4-те покоління)	2-й період (1950-1975рр.) підготовка до війн 5-го покоління	3-й період (1975-2000рр.) локальні конфлікти кінця ХХ ст.	4-й період (2000-2025 рр.) війни майбутнього (6-те покоління)
США	–	–	початок досліджень – кінець 80-х років ХХ ст.	активне дослідження можливості ведення ІтП (як для нападу, так і захист від таких дій); досвід практичних дій; проведення військових навчань
Німеччина, Франція, Велика Британія	–	–	початок досліджень – середина 90-х років ХХ ст.	дослідження можливості ведення ІтП (як для нападу, так і захист від таких дій)
Китай, Тайвань, Ізраїль, Палес- тинська Автономія, Пакістан, Індія, Югославія	–	–	початок досліджень – середина 90-х років ХХ ст.	активне дослідження можливості ведення ІтП (як для нападу, так і захист від таких дій); досвід практичних дій
Росія	–	–	початок досліджень – середина 90-х років ХХ ст.	дослідження можливості ведення ІтП (як для нападу, так і захист від таких дій)

Аналіз використання сучасних інформаційних технологій для досягнення мети збройної боротьби дозволяють стверджувати, що на межі століть розпочався перехідний період від операцій чисто психологічних до операцій інформаційного характеру. Це підтверджується підготовкою та проведенням ІтО для досягнення кінцевої мети збройних конфліктів. Цілком очевидно, що вони є перехідною ланкою до майбутніх широкомасштабних інформаційних операцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнієнко В.В., Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ ст. / В.В.Корнієнко, О.І. Гужій, В.Д. Макаров. – К.: Знання, 2006. – 634 с.

2. Luftlandesoperations in Vergangenheit, Gegenwart Zukunft // Europäische Sicherheit. – 1999. – №6. – S. 36-49.
3. Інформаційно-психологічне забезпечення у Збройних Силах України. – К.: Національна академія оборони України, 2002. – 232 с.
4. Kaplan L.S. The United States and NATO: The Formative Years / L.S. Kaplan. – Lexington: University of Kentucky Press, 1984.
5. Goncharov S. Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War / S.Goncharov, J.W. Lewis and Xue Litai. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1993. – 412 p.
6. Вилко В.М. Інформаційно-психологічне забезпечення діяльності збройних сил США в локальних війнах і збройних конфліктах (1975-2003 рр.) / В.М. // Труди академії. – 2004. – №52. – С. 358-364.

УДК 355/359

Рудковський О.М.,

*науковий співробітник науково-дослідного відділу
Наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів, Україна;*

Черненко А.Д.,

*науковий співробітник науково-дослідного відділу
Наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Інформаційно-пропагандистська діяльність є важливою та невід'ємною складовою морально-психологічного забезпечення військ. Важливу роль під час ведення бойових дій відіграє інформаційний чинник. Враховуючи довготривале перебування військовослужбовців в умовах відірваності від основного інформаційного простору та безпосередньо під впливом пропаганди ЗМІ противника, забезпечення підлеглих

потрібною інформацією, що сприяє підняттю й підтриманню морально-бойового духу солдата, є одним з головних завдань командирів у роботі з особовим складом в особливих умовах. В цьому питанні ключову роль має відігравати інформаційно-пропагандистське забезпечення військ.

Досвід ведення бойових дій в ході проведення антитерористичної операції свідчить про те, що інформаційно-психологічний вплив й надалі спрямовується на людський розум, оскільки це дає можливість впливати на слабкішу ланку на полі бою, а саме індивідуальне мислення бійця. Зростає роль глобального простору, оскільки висвітлення подій наближається до масштабів реального часу, що суттєво впливає на прийняття воєнних та політичних рішень.

Події, що відбулися з початком окупації Криму та агресії Російської Федерації на Сході України, повною мірою підтверджують цей факт та змушують нас змінити погляди на роль і місце інформаційно-пропагандистського забезпечення у системі підготовки й ведення бойових дій Збройними силами України.

Під інформаційно-пропагандистським забезпеченням розуміється певна система цілеспрямованих заходів щодо формування стійкого та керованого морально-психологічного стану військовослужбовців, що досягається шляхом оперативного впливу інформації на його свідомість, з метою адекватного розуміння ним військово-політичної і бойової обстановки, покладених на військовий підрозділ бойових завдань та умов їх виконання.

Сьогодні тема «гібридних війн» широко висвітлюється у ЗМІ, а також є предметом соціальних досліджень. Інформація має вагомий вплив на маси, тобто за умови вдалого маніпулювання свідомістю мас можливо досягти практично будь-якої мети – знищити опонента, прибрати конкурентів або розпалити війну. При цьому сторона агресора може залишатися публічно не причетною до розпочатого конфлікту. Експерти стверджують, що такий тип конфлікту буде все частіше застосовуватися у XXI столітті. У сучасних умовах війна на 80 відсотків складається з інформаційних та економічних дій, і лише 20 – це безпосередньо бойові дії, або ж їх взагалі може й не бути. Ворогуючі сторони ведуть між собою інформаційну війну, обмінюються інформаційними ударами та економічними санкціями, діями, спрямованими на підрив економіки та ресурсної основи. «Гібридна війна» стає багатовимірним конфліктом з великою кількістю учасників і сил, які мають різну мету та використовують найрізноманітніші засоби: від військових до дипломатичних і економічних інструментів [1].

З питань інформаційно-психологічного забезпечення військових підрозділів в умовах «гібридної війни», необхідно зробити наголос на наступних основних завданнях:

- виховання у військовослужбовців почуття патріотизму, вірності громадянському обов'язку, особистої відповідальності за захист Батьківщини;
- оперативне роз'яснення особовому складу причин, характеру і мети війни, висвітлення міжнародного і внутрішнього стану держави, завдань збройного захисту України;
- збір, аналіз, узагальнення та оцінювання даних суспільно-політичної обстановки в районі проведення АТО, підготовка висновків в інтересах планування бойових дій;
- оперативне інформування особового складу про хід бойових дій, своєчасне доведення наказів командирів;
- мобілізація військовослужбовців на безумовне виконання поставлених бойових задач;
- формування в особового складу впевненості у надійності та ефективності штатного озброєння та бойової техніки, зміцнення віри у перемогу над противником;
- поширення бойового досвіду, прикладів мужності, пропаганда героїзму, взаємодопомоги, дружні взаємовідносини;
- виховання особового складу на національно-історичних та військово-патріотичних традиціях українського народу і його Збройних Сил.

Інформаційно-психологічна складова інформаційної боротьби забезпечує цілеспрямоване виробництво і поширення спеціальної інформації, яка безпосередньо впливає на функціонування і розвиток інформаційно-психологічного середовища противника, його політичної і військової складової, а також психіку й поведінку особового складу військ та цивільного населення країни. Практичне виконання завдань з ПЗ виявило низку проблем, а саме: застосування форм і методів роботи, нормативно-правове та матеріальне забезпечення реалізації завдань інформаційної роботи в особливий період [2].

Через те, що у ході «гібридної війни» небезпечним для військ є негативний інформаційно-психологічний вплив противника, виникає необхідність організації та здійснення надійного захисту від нього. Головним способом вирішення поставлених завдань на рівні командира є роз'яснення прийомів і техніки ведення противником пропаганди, змісту його інформаційно-психологічних дій, роз'яснення сутності, мети, завдань, форм і методів психологічного впливу противника, його спрямованості, істинних намірів та інтересів, можливостей технічних засобів психологічних операцій.

Отже, головною метою інформаційної війни є опанування свідомістю населення, підірив морально-бойового потенціалу військ противника. Отже, інформаційні війни – це особливий феномен у «гібридній війні», новітня форма боротьби XXI століття, яка

призводить до ураження всіх сфер функціонування держави. З їх допомогою ведуться неоголошені, невидимі війни які і загрожують міжнародної безпеці. Тому пріоритетним напрямком у політиці національної безпеки держави повинні стати заходи захисту. Інформаційно-пропагандистська діяльність стає важливою та невід'ємною складовою морально-психологічного забезпечення військ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Райзінгер Х.І. Російська гібридна війна. Ведення війни поза правилами традиційної колективної оборони / Х.І. Райзінгер, А.Д. Гольц // Збірник лекцій XV Міжнародного тижня НАТО. – К.:НУОУ, 2015. – С. 94-98.

2. Цветков О.В. Інформаційні війни / О.В. Цветков // Безпека життєдіяльності. – 2009. – №3 – С.49-52.

УДК 355.48

Шестаков В.І.,

к. т. н., доцент, заступник начальника військового інституту з наукової роботи,

Житомирський військовий інститут

імені С.П. Корольова,

м. Житомир, Україна

Міхєєв Ю. І.,

к. т. н., начальник науково-дослідної лабораторії наукового центру Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова,

м. Житомир, Україна

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В СИСТЕМІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ВІД ЗОВНІШНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

Аналіз ходу ведення Російською Федерацією (РФ) «гібридної війни» проти України підтверджує факт постійного нарощування противником своїх ресурсів для реалізації інформаційно-психологічних впливів (ІПсВ) на українське населення. Необхідність своєчасного впровадження відповідних контрзаходів пов'язана з тим, що межа переходу від інформаційно-психологічних загроз протягом проведення противником

інформаційно-психологічних акцій (дій) до невдоволення серед населення, акцій протестів проти влади, революції, терористичних актів, збройного конфлікту знаходяться в короткостроковому, швидкоплинному і динамічному часовому інтервалі.

Досвід виконання завдань особовим складом Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова з протидії ІПсВ РФ свідчить про необхідність створення системи попередження та захисту від зовнішніх інформаційних загроз. Така система повинна передбачати появу негативного ІПсВ, визначати ступінь його загрози, здійснювати його нейтралізацію та надавати пропозиції щодо подальшого розвитку ситуації відповідним органам військового управління. Не зважаючи на те, що сьогодні завданню з забезпечення інформаційної безпеки держави приділяється достатня увага, основними проблемними питаннями під час розробки системи попередження та захисту від зовнішніх інформаційних загроз в Україні на даному етапі залишаються: уніфікація завдання з моніторингу інформаційного простору держави; автоматизація процесу аналізу ситуації та планування відповідних контрзаходів; автоматизація процесу розробки та поширення спеціального контенту; оцінювання ефективності проведених заходів.

У доповіді наведено особливості виконання завдання з виявлення негативного ІПсВ у повідомленнях, які надходять з засобів масової комунікації. Вважати повідомлення таким, яке має деструктивний характер можна лише за наявності переліку певних ознак, які повинні стати засобом для розкриття цілей інформаційно-психологічних акцій (дій) противника, характеристик об'єктів, через які здійснюється вплив та прийомів маніпуляції. Забезпечити виконання зазначеного завдання можливо шляхом врахування у повідомленнях ознак ІПсВ. У ряді випадків виявити ознаки ІПсВ можливо шляхом аналізу теми повідомлення. Однак вона не завжди розкриває всієї суті змісту повідомлення, а особливо його впливову складову. Тому для виявлення ознак проведення інформаційно-психологічних акцій (дій) за результатами класифікації повідомлень доцільно враховувати особливості виконання завдань фахівцями інформаційно-психологічних операцій на етапах: планування; розробки інформаційного приводу; аналізу характеристик цільової аудиторії; розробки продукції ІПсВ; оцінювання ефективності проведених заходів.

Обґрунтовується методичний підхід до виявлення ознак ІПсВ в системі попередження та захисту від зовнішніх інформаційних загроз. З цією метою проводиться аналіз методів практичного визначення впливу інформаційних повідомлень на підсвідомість людини, а саме [1]:

- фонетичного аналізу на основі формування семантичного диференціала в застосуванні до звуків мови;

- лінгвістичного аналізу позитивного й негативного впливу окремих слів на змістовне значення тексту цілком;
- кольоро-звукового аналізу;
- нейролінгвістичного програмування для визначення навантаження на основні сенсорні канали сприйняття людини.

Реалізація процесу виявлення та аналізу відповідних фонетичних значень слів з використанням семантичного диференціала дозволяє здійснювати аналіз текстів на визначення їх спрямованості (наявність сугестивних аспектів), яка передбачає використання динамічного семантичного архіву [2]. У цілому реалізація технології аналізу текстів дозволяє оцінювати «ступінь підготовленості» аудиторії до ефективного сприйняття інформації та приховану спрямованість ІІСВ.

Необхідним етапом під час аналізу контенту на наявність негативного ІІСВ є також збір інформації про джерело (автора) повідомлення. У випадку, якщо повідомлення має характер новинного, зазвичай, вказується джерело (автор), яке формувало інформацію про подію [3]. Таким чином, формується рейтинг та релевантність джерела (автора) за певними ознаками.

Встановлено, що необхідною умовою для досягнення мети ІІСВ є отримання визначеною цільовою аудиторією інформації, яка змінює її поведінку. Тому під час інформаційної акції ретельно планується процес розповсюдження повідомлень. Фахівців спеціальних підрозділів зацікавлює не тільки факт отримання повідомлення особою, а й реакція на нього. Ознакою того, що особа відреагувала на отриману інформацію, може бути наявність коментарів під публікацією. Більшість електронних засобів масової інформації під час публікації матеріалів надають можливість їх коментувати користувачам. Цей факт широко використовується для привернення уваги цільової аудиторії до спеціалізованого матеріалу ІІСВ. Для цього необхідно написати коментарі під визначеними повідомленнями. При чому у коментарях використовуються ключові слова та релевантні посилання, які сприймаються краулерами як справжні дії, а тому мають більшу значущість [4]. Наявність зазначених фактів свідчить про наявність у повідомленні ознак прихованого ІІСВ.

Також для поширення інформації у коментарях може бути використаний підхід моделювання справжнього спілкування групи осіб. Для цього створюється два або більше акаунтів та ініціюється спілкування між ними з використанням інформації, яку необхідно розповсюдити. Така технологія розповсюдження інформації має характер цілеспрямованого впливу на визначену цільову аудиторію шляхом нав'язування думок інших співрозмовників. Ефект впливу досягається за рахунок нібито підслуховування за

спілкуванням сторонніх осіб. Ступінь довіри читача до такої інформації збільшується. Для швидкої доступності повідомлення повинне знаходитись у певній тематичній рубриці, яка визначається спеціалізацією видання, рубрикацією джерела та залежно від лексичних запитів.

Важливо визначити інформаційну значущість повідомлення. У доповіді обґрунтовуються основні критерії, які застосовуються під час визначення інформаційної значущості окремого повідомлення: час створення; авторитетність джерела; відповідність тематики сюжету спеціалізації інформаційного агентства. Значущість самого інформаційного джерела визначається за такими показниками, як кількість цитат джерела іншими новинними виданнями та оперативність, що визначає – на скільки швидко видання відреагує на ту чи іншу подію.

Необхідно враховувати той факт, що на початку розміщення повідомлення визначаються групи схожих документів (дублікатів). Далі з кожної групи залишається одне повідомлення (майстер-повідомлення), яке може бути подане на сторінках повідомлення та в результаті пошуку. Майстер-повідомлення визначається за часом його публікації на сайті, за результатами порівняльного аналізу текстів, за наявності гіперпосилань на джерело. Дублікати, як правило, не відображаються та не беруть участі під час пошуку.

На сьогоднішній день існують програмні засоби для пошуку дублікатів новинних повідомлень. При цьому використовуються алгоритми, які аналізують зв'язки повідомлення за заголовком та фрагментом тексту.

Таким чином, запропоновано підхід, який дозволяє виявити ознаки негативного ПсВ у повідомленнях, що повинні стати засобом для розкриття цілей спеціальних інформаційних операцій (акцій, дій) противника, характеристик об'єктів, через які здійснюється вплив та способи маніпуляції. У подальших дослідженнях планується розглянути питання автоматизації етапу створення продукції психологічного впливу, який передбачає розробку відповідного алгоритму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брайант Д. Основы воздействия СМИ / Д. Брайант, С. Томпсон; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
2. Журавлев А.П. Фонетическое значение / А.П. Журавлев. – Л.: ЛГУ, 1974. – 320 с.
3. Соколов А.Г. Монтаж: телевидение, кино, видео / А.Г. Соколов. – М., 2001. – 207 с.

4. Ермаков А.Е. Тематический анализ текста с выявлением сверхфразовой структуры / А. Е. Ермаков // Информационные технологии. – 2000. – № 11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rco.ru/?p=4716>.

УДК 32.019.5(477)

Котляр А.Ю.,

магістрант Кам'янець-Подільського

національного університету

імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна;

Маркітантов В.Ю.,

к. політ. н, доцент, доцент кафедри політології і

соціології Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

КОНТРОПРОПАГАНДА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Як відомо, успіх у військовому протистоянні неможливий без застосування зброї. Боротьба з окупацією на сході України засвідчила, що результативність залежить не лише від калібру зброї, але й від її виду та сфери застосування. Виходячи зі змісту та ролі інформації у сучасному світі, канадський дослідник М. Маклуен зазначав що: «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [1]. Російська пропаганда – російська державна інформаційна політика, спеціальні інформаційні заходи та відповідні державні органи і установи, які під виглядом «суспільного інформування» займаються психологічною обробкою населення Російської Федерації, а також населення інших країн, в першу чергу країн пострадянського російськомовного простору та російської діаспори. Також об'єктом російської пропаганди є іншомовне населення у США, ЄС, арабських країнах тощо. Загалом російська пропаганда розповсюджується щонайменше 40 мовами світу у 160 країнах [2].

Російська державна пропаганда є тотальною, цинічною, брехливою, побудованою не лише на досвіді радянської пропаганди, а й інших тоталітарних режимів минулого століття. Російська пропаганда дуже інтенсивна та поширюється багатьма каналами. Хоча пропаганда залишається стрімкою, безперервно повторюваною, їй все ж бракує

узгодженості між її суб'єктами. Крім того, саме ті чинники, які роблять подібну модель пропаганди ефективною, ускладнюють протидію, роблять традиційні методи контрпропаганди неідеальними [3]. Пропаганда в Росії завжди застосовується в тандемі з цензурою, яка відсікає будь-яке інакомислення, змушує думати відповідно до інтересів і цілей владної верхівки. Російська пропаганда здебільшого характеризується маніпулюванням громадською думкою, підміною сутності явищ, причини наслідком, порушенням принципів історичного та логічного, використанням публічного шантажу, дезінформації і розповсюдженням тотальної брехні, спрямованої на те, аби демонізувати в очах російського та світового суспільства керівництво України [4].

Інформаційний наступ на Україну Росія почала задовго до кровопролиття. З огляду на зміст російської пропаганди у ЗМІ, за останні роки вона стала не просто ворожою, а трансформувалась від антиукраїнської пропаганди до пропаганди війни. Однак, Україна лише де-факто усвідомила необхідність захисту власного інформаційного поля. Проводити контрзаходи виявилось набагато складніше, особливо, коли мова йде про боротьбу з всепоглинаючою пропагандою. Відсутність адекватної інформаційної та культурної політики спричинила культурну окупацію свідомості значної частини громадян. Зусиллями пропаганди була нав'язана штучна проблема дискримінації російськомовного населення, страх перед ефемерною загрозою «бандерівщини». Український інформаційний простір без належного російськомовного й англomовного контенту виявився замкненим, неконкурентним, не готовим донести українську позицію до світової спільноти [5].

Ще на початку збройного конфлікту, під час розгортання операції із захоплення та анексії Криму, дослідники Національного інституту стратегічних досліджень України підготували аналітичну записку, в якій зазначили, що намагання Російської Федерації провести кампанію із введенням збройних сил до АР Крим супроводжувалось діями, які мали всі ознаки підготовленої та продуманої за цілями, заходами та наслідками інформаційно-психологічної спецоперації, скерованої в першу чергу на російську аудиторію, а з іншого боку на українську та західну аудиторію.

При цьому використовувалися усі методи інформаційно-психологічної боротьби – від розміщення тенденційної інформації та напівправди до неприхованої неправди («фейку») [6]. При розгортанні «гібридної війни» було враховано популярність у населення телебачення як засобу отримання інформації, відтак телевізійне мовлення було визначено основним каналом дезінформації, пропаганди та інших деструктивних інформаційних впливів. Високоєфективним елементом стратегій суспільно-політичних дестабілізацій, які особливо активно реалізовувалися в Україні навесні-влітку 2014 року,

виступав саме телевізійний контент, поширюваний на території об'єкта агресії, в тому числі за допомогою захоплених у нього ж засобів. У більшості регіонів держави спроби такої медіа-експансії провалилися, проте досить успішними вони виявилися в тимчасово окупованій зоні «ЛНР-ДНР». Нині там домінують російські та сепаратистські телевізійні медіа при мінімальній кількості українського контенту. Така ситуація значно сприяє поширенню антиукраїнських настроїв, загальній деморалізації й радикалізації населення. Стратегічні цілі звільнення та реінтеграції окупованої частини Донбасу диктують необхідність повернення під контроль України телерадіопростору власних окупованих територій [7, с. 34].

На жаль, концептуальна модель захисту від російської пропаганди з використанням усіх наявних інформаційних ресурсів з метою комплексного захисту не була вироблена вчасно з боку України. На даний момент інформаційне поле України існує у форматі «контрпропаганди», безперервно відбиваючись від пропагандистських нападів Росії. Інструменти інформаційної гібридної війни Росії, крім традиційного телебачення, радіо і підвладних путінському режиму ЗМІ, включає в себе тексти, відео, аудіо, зображення, котрі поширюються через Інтернет, соціальні медіа, блоги, сайти та супутникове телебачення. До сьогодні Росія продовжує витратити мільярди доларів на рік на пропаганду, особливу роль в якій займає продукування неправдивої інформації.

На думку соціологів, ядром пропаганди є квазілогічний ланцюжок: майдан був організований американцями разом з націоналістами → в результаті майдану до влади прийшли націоналісти, які загрожують російськомовному населенню України → Крим і схід України були в небезпеці → Крим вдалося захистити, включивши його до складу Росії, а Схід повстав і хоче незалежності і гарантій безпеки → націоналісти, що незаконно прийшли до влади, почали війну зі своїм народом.

Ефективна протидія російській пропаганді на Донбасі може знизити приплив нових «ополченців» до лав сепаратистів, а також позбавити агресора можливості втягнути в протистояння населення інших східних і південних областей України [8].

Оцінюючи контрпропагандистські зусилля України, можна констатувати їх відносну ефективність у площині більш-менш своєчасного дезавування негативного контенту. Проте, таке реагування мало несистемний, переважно ситуативний характер, що пояснюється відсутністю в Україні цілісної загальнодержавної стратегії зовнішньополітичного інформування та протиборотства, майже повною відсутністю необхідних засобів та фахівців відповідного рівня, якими оперує, наприклад, створена ще наприкінці 2005 р. російська корпорація Russia today.

Найбільш ефективним механізмом, що стримував агресивну кампанію (як на інформаційному, так і реальному рівні) стало використання громадської журналістики та максимально широке висвітлення того, що відбувається в режимі он-лайн. В умовах, коли російська сторона намагалась створити виключно прийнятне для неї «постановочне» тло подій, он-лайн трансляції з місця подій із використанням інструментів типу «Stream-TV» дозволило дезавувати більшість провокаційних заяв, а в окремих випадках – попередити провокації з боку озброєних людей. Показово, що новий для Росії формат «Stream-TV» став суттєвою проблемою для російських військових, які не знають як реагувати на таких «громадянських журналістів». Таким чином, заклик «Максимальне висвітлення!» дійсно є адекватним до даної ситуації. Так само, як і спроба українських ЗМІ більш прискіпливо поставитись до перевірки будь-якої інформації, навіть тієї, що виходить із начебто «поважних» інформаційних агентств. Абсолютно доречними та важливими стали ініціативи українських журналістів щодо порядку висвітлення подій, які відбуваються, та заклики до їх російських колег не розпалювати своїми матеріалами україно-російський конфлікт [9].

Варто відзначити надзвичайно важливу вітчизняну ініціативу «StopFake» та американську ініціативу «To inform is to influence», які зараз активно спростовують розповсюджуваний російською стороною «фейк». Водночас, подібні вітчизняні проекти мають або отримати більшу державну підтримку (в тому числі – аналітичну та моніторингову), або взагалі дублюватись аналогічними державними ресурсами (з максимальним поширенням адрес таких ресурсів в Мережі). Окрім того, подібна інформація має широко спростовуватися через державні ЗМІ. Україна має максимально ретранслювати свою версію подій у світі. В нинішніх умовах, коли ключовим стає завдання протидії інформаційним провокаціям та неперевіреному даним, доречно згрупувати роботу всіх моніторингових служб державних структур (зокрема, прес-служб й речників) на пошук та спростування таких відомостей та надання інформації про це максимальній кількості громадян (в т.ч. – через надання вже підготовлених матеріалів сайтам на кшталт «StopFake»). Варто актуалізувати чинні команди прес-служб задля здійснення інформаційних контрзаходів.

Отже, наразі одночасно з фізичною окупацією українських територій триває їх інформаційна окупація, тобто встановлення певного інформаційного вакууму, за якого порушуються інформаційні права українських громадян на окупованих територіях. Відповідно держава має шукати способи забезпечення цих прав.

Російська влада та офіційні російські ЗМІ констатують, що війна на сході України є виключно внутрішньою українською проблемою, заперечуючи численні факти

причетності до неї Росії. Україна ж повинна всіма можливими засобами витискати з свідомості співвітчизників та світової спільноти інформаційне сміття, що розповсюджує країна-агресор, збільшивши та закріпивши позиції власного інформаційного поля. Україна має виробити комплексний та цілісний підхід до вирішення проблем, спричинених інформаційними викликами гібридної війни, оскільки наразі реагування має характер точкових та до певної міри хаотичних дій. До того ж потрібно відійти від малоперспективної моделі інформаційного протиборства «пропаганда – контрпропаганда» на користь застосування комунікативної політики держави в цілому та стратегічних комунікацій зокрема, в чому переконує сучасний євроатлантичний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційна війна – зброя масового знищення! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>
2. Три кити російської пропаганди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/109867>
3. The Voice of Russia [Electronic resource]. – Access mode: <https://sputniknews.com/voiceofrussia/about/>
4. Paul C. The Russian «Firehose of Falsehood» Propaganda Model / C.Paul, M. Matthews [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>
5. Війна Росії проти України. Російська пропаганда як складова «гібридної війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1392>
6. Гібридна війна: сутність та структура феномену [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view File/2489/2220
7. Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1-2 березня 2014 року): аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1476/>
8. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь / За заг. ред. А. Баровської. – К. : НІСД, 2016. – 109 с.
9. Главы украинских СМИ обратились к российским телерадиокомпаниям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.com/world/03mar2014/tv_smi.html

Тохтамиш О.М.,

*к. психол.н., доцент, доцент кафедри
практичної психології Київського
університету імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПЦІЇ, МЕХАНІЗМИ, СТРАТЕГІЇ ПРОТИСТОЯННЯ

Гібридна війна є новим викликом людству у XXI столітті. Цей термін саме в такому вигляді (англ. «hybrid war») став поширюватися в результаті аналізу участі Росії у збройному конфлікті на сході України. До цього здебільше використовувалося поняття «гібридні засоби ведення війни» (англ. «hybrid warfare») [1]. Гібридна війна поєднує мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні та інші заходи з метою досягнення стратегічних політичних цілей [2].

Метою нашого дослідження є аналіз концепцій та технологій інформаційної складової гібридної війни проти України, їх впливу на психіку людини, засобів протистояння і знешкодження їхньої дії. Дослідження такого впливу є важливим та актуальним з точки зору необхідності збереження психічного здоров'я, психологічної рівноваги, стабільності, психологічного благополуччя людини, яка тривалий час перебувала / перебуває в зоні збройного та інформаційного конфлікту.

З точки зору інвазійності впливу на психіку людини серед інформаційного компоненту гібридної війни найбільш уразливим представляється маніпулятивне подання інформації (від розстановки відповідних акцентів до «фейків») у ситуації фізичної загрози життю людини.

Однією з ключових, таких, що використовує базову соціально-психологічну властивість психіки «вони і ми», описану ще відомим соціальним психологом радянських часів Б.Ф. Поршневим [3, 44-47], є технологія створення «образу ворога». Для цього продукуються та розповсюджуються «фейкові» історії, постановочні відеозйомки, в яких декларуються звірства, нелюдяні вчинки та якості тих, хто протистоїть гібридним окупаційним військовим утворенням.

На психологічному рівні головною метою інформаційної агресії є зниження свідомості людини до стану загрози і відчуття страху. Такі агресивні інформаційні

технології не один рік відпрацьовувалися на внутрішньому медіа-просторі російськими провладними структурами проти власного населення. За принципом синергії їх дія, звичайно, суттєво підсилюється в ситуації загрози життю людини.

Одним з основних механізмів захисту психіки людини, який може спрацьовувати в такій ситуації, є регресія. При цьому людина використовує «менш зрілі відповіді у спробі впоратися зі стресом» [4]. Окрім цього, звичайно, людина стає більш залежною, менш самостійною, інфантильною, маніпулятивною. Ця маніпулятивність не усвідомлюється суб'єктом, як і сам механізм регресії, у всякому випадку, до того, як на це звертають його увагу інші люди [5]. Іншими ознаками регресивного стану є такі риси, як слабохарактерність, відсутність глибоких інтересів, податливість до впливу оточуючих, навіюваність, невміння доводити до кінця розпочату справу, легка зміна настрою, плаксивість, підвищена сонливість, харчові розлади, мимовільні дії, схильність до містики та забобон, схильність до ностальгії, непереносимість самотності, потреба в стимуляції, контролі, підбадьорюванні, втісі, вживання алкоголю та наркотичних речовин [6]. З іншого боку, регресивний стан пов'язується деякими авторами з активізацією творчих здібностей людини [5].

До більш «вишуканих» компонентів інформаційної агресії належить трактовка збройних зіткнень на сході України в термінах «громадянської війни». Майбутнім історикам доведеться визначити точні цифри, що характеризують рівень військового втручання Росії в цьому регіоні, але воно є очевидним та суттєвим.

Ще одним терміном, який добре вкладається в регресовану свідомість людини в стані хронічного стресу внаслідок загрози життю, є «геноцид української влади» по відношенню до населення. Тут використовується традиційна «нелюбов» людей до влади, яку підігривають кризовий стан економіки, високий рівень корупції в країні та відсутність значущих досягнень в її подоланні.

Легкою жертвою інформаційної маніпуляції в гібридній війні стає ідея демократії та демократичного суспільства. Це те, що належить «не нам», те, що «нам не підходить», і те, що легко піддається брутальному слововивертанню та процвітає в далекій «Гейропі» з її тотальним моральним занепадом. Хоча, наприклад, приазовські греки в інших умовах могли б з гордістю згадувати перший відомий в історії досвід створення демократичного суспільства своїми далекими предками.

Феномен, який виникає внаслідок масованої інформаційної атаки на свідомість людини з метою зниження її функціональних якостей, зокрема, критичності, ми називаємо **інформаційною регресією**. Характерною термінологією в цьому викривленому інформаційному середовищі є підтримка постійного відчуття загрози, смакування

«нелюдських» якостей «образу ворога», бруталізація та словесне осквернення всього, що не є «нашим». Загрозою для психіки є те, що такий стан стає з психологічної точки зору відносно новою формою залежної поведінки. В метафоричній формі таке інвазійне для психіки інформаційне середовище може бути охарактеризоване в термінах деградації, «опущення», інформаційних ударів «нижче поясу» зі звичним використанням генітально-скатологічної лексики. Психіатричною метафорою для цього може стати поняття «інформаційної параної» з ознакою хворобливої підозрливості до всього що є «не нашим».

Ефективні копінг-стратегії (стратегії, що допомагають впоратися зі стресом) в таких умовах спрямовуються на усвідомлення маніпуляцій інформаційної складової гібридної війни, опір на загальнолюдські цінності, прийняття підтримки й допомоги з боку інших людей та громадських організацій. В умовах масованої інформаційної атаки доцільним буде переключення з традиційних колись засобів отримання інформації (газети, радіо, телебачення) до більш об'єктивних і незалежних, що є можливим в сучасних умовах розвитку Інтернет-середовища, але є вельми непростим для людини, у якої вже є активованою дія захисного психологічного механізму регресії. Пасткою тут може бути намагання відповідати на інформаційні маніпуляції такими ж, чи подібними методами, а ефективною стратегією – «розрив шаблону» та повний вихід з агресивного, «інвазійного», «брутально-принижуючого» інформаційного поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hoffman F.G. Hybrid Warfare and Challenges / F.G. Hoffman // JFQ. – 2009. – Issue 52. – P. 34-39.
2. Яворська Г.М. Феномен гібридної війни / Г.М. Яворська, О.І. Їжак // Світова гібридна війна: український фронт: монографія / Ред. Горбулін В.П. – К.: НІСД, 2017. – С. 15-54.
3. Поршнева Б.Ф. Социальная психология и история. 2-е изд. / Б.Ф. Поршнева. – М.: Наука, 1979. – 180 с.
4. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 607 с.
5. Тохтамиш О.М. Психологічний механізм регресії та його зв'язок із самосприйняттям особистості / О.М. Тохтамиш // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2012. – Том.Х. – Вип. 23. – С. 647-657.
6. Набиуллина Р. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом (определение, структура, функции, виды, психотерапевтическая коррекция) // Р. Набиуллина, И. Тухтарова. – Казань: изд-во КГМА, 2003 – 99 с.

Попова Г.Ю.,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту Донбаської національної академії будівництва і архітектури,
м. Краматорськ, Україна;*

Токарева Л.М.,

*асистент кафедри економіки і менеджменту Донбаської національної академії будівництва і архітектури,
м. Краматорськ, Україна*

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ МУНІЦИПАЛЬНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ

Реалізація інноваційної моделі розвитку економіки України є першочерговим завданням в умовах системної кризи та зовнішньої агресії і знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників. Але, як зазначають у своїй статті В.О. Коюда та Л.А. Слюсарєва, «традиційна організація науково-інноваційної діяльності в Україні в межах окремих дослідних установ, а також використання застарілих підходів до менеджменту інтелектуальної власності обумовлюють значне відставання вітчизняної інноваційної сфери від світових соціально-економічних реалій сьогодення» [1, с. 90]. Фахівці зазначають також, що, «незважаючи на рівень правового забезпечення та кількість державних органів, що регулюють інноваційну діяльність в Україні, перехід до інноваційної моделі розвитку економіки не відбувся», хоча, «за даними Міністерства юстиції, існує понад 200 законодавчих актів, що регулюють відносини у сфері інновацій, а з урахуванням підзаконних нормативно-правових актів галузевої належності понад 400» [2, с. 102].

Проблеми управління інвестиційно-інноваційними процесами на муніципальному рівні набувають особливої актуальності. Насамперед це пов'язано з реалізацією своїх функцій і обов'язків органами місцевого самоврядування (ОМСУ) на тлі кризових проявів у фінансовій та економічній сферах. Багато публікацій присвячено цим питанням, але задача забезпечення захисту інформації в системі ризик-менеджменту інновацій поки не вирішена.

Система управління ризиками проекту повинна спиратися на існуючу законодавчо-нормативну базу і практику захисту інформаційних ресурсів. Правова база інформаційного ризик-менеджменту в Україні представлена, перш за все, Законом України «Про підприємства в Україні», ст. 30 якого визначає поняття комерційної таємниці та відомості, які можуть бути віднесені до комерційної таємниці (пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами, іншою діяльністю підприємства, розголошення яких може зашкодити інтересам підприємства).

Поняття «конфіденційна інформація» наведено в Законі України «Про інформацію», де визначено, що конфіденційна інформація за своїм правовим режимом є інформацією з обмеженим доступом, це «... відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до визначених ними умов» (ст. 30) [3].

Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці без згоди на те уповноваженої особи кваліфіковано як одну з форм недобросовісної конкуренції (гл. 4), за що передбачено кримінальну, цивільну, адміністративну або дисциплінарну відповідальність [4]. Для того, щоб відповідати юридичному трактуванню поняття «комерційна таємниця», інформація повинна: складати дійсну (фактичну) або потенційну цінність для підприємства з комерційних причин, втрата якої може зашкодити даному підприємству; не бути загальновідомою або загальнодоступною на законних підставах; мати необхідний гриф; бути належним чином захищеною; не бути державною таємницею (для якої існує специфічний механізм захисту); не бути захищеною авторським і патентним правом (також окремими правовими категоріями); не торкатися негативної діяльності підприємства, яка може завдати шкоди суспільству та навколишньому середовищу. Отже, при дотриманні перерахованих вимог інформаційні ресурси, пов'язані з реалізацією інноваційного проекту, знаходяться в рамках існуючого в Україні правового поля захисту інформації.

Останнім часом зростає кількість атак на комп'ютерні мережі, а також інших порушень інформаційної безпеки підприємств і установ; існує необхідність у захисті інформаційних систем від таких загроз, як хакерство, комп'ютерні віруси, шахрайство службовців і т. ін. В умовах, коли більшість виконуваних працівниками операцій автоматизовано, істотно підвищується ризик пошкодження і втрати інформації в результаті відмов або збоїв у роботі технічних засобів, помилкових або злочинних дій співробітників, несанкціонованих дій третіх осіб. Зовнішні та внутрішні загрози реалізуються в різних формах: фінансове розкрадання, шахрайство, розголошення

конфіденційної інформації, несанкціонований доступ, фальсифікація документів, використання власності, засобів і робочої сили підприємства не за призначенням та інших. Ось чому ризик-менеджмент муніципального інноваційного проекту повинен включати ідентифікацію та регулювання перерахованих факторів ризику, пов'язаних із захистом інформаційних ресурсів.

Розглянемо наявні методичні передумови організації ризик-менеджменту інформаційних ресурсів. У цьому плані зацікавлює методологія міжнародних стандартів інформаційної безпеки, яка отримала в Україні широке застосування поки лише в межах банківського сектора. Зокрема, міжнародний стандарт BS 7799 визначає вимоги вищого рівня – контури політики безпеки, в межах яких можуть бути розроблені і реалізовані відповідні організаційно-технічні заходи. Методологія стандарту заснована на базових принципах ризик-менеджменту, які передбачають ідентифікацію ризиків і факторів їх появи, що сприяє зниженню або усуненню ризиків. Відповідно до вимог вищеназваного стандарту, а також розробленого на його основі міжнародного стандарту ISO 17799, організація повинна розглядати й оцінювати специфічні ризики, властиві її діяльності, в аспекті збереження конфіденційності і цілісності інформації. Для реалізації програми управління інформаційними ризиками інноваційної діяльності необхідно визначити, які небезпеки загрожують інформаційним ресурсам, що забезпечують реалізацію інноваційних проектів.

Стандарт BS 7799 / ISO 17799 придбав широку популярність у багатьох країнах світу як своєрідне практичне керівництво по гарантуванню інформаційної безпеки. Дана модель гармонізована з Міжнародними стандартами систем менеджменту ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18001 та іншими і є найбільш визнаною в світі.

Стандартом рекомендуються такі основні методи збереження інформаційних ресурсів:

- інвентаризація інформаційних активів (визначення цінності кожного активу, оцінка його значущості, що забезпечує рівень захисту, позначення власника або користувача, місця розташування), їх класифікація в залежності від рівня захисту;

- розробка методики маркування та обробки інформації за прийнятою схемою класифікації (відповідні процедури повинні охоплювати копіювання, зберігання, передачу поштою, факсом, електронною поштою, усно, по мобільному телефону, голосовою поштою та автовідповідачами, знищення);

- внесення до посадових інструкцій вимог, що стосуються безпеки;

- тренінг персоналу з питань інформаційної безпеки;

- розробка процедури реагування на інциденти (реєстрація вузьких місць системи, відображення порушень у звітності);
- формалізовані дисциплінарні заходи для співробітників, що порушують політику і процедури, що стосуються безпеки;
- розміщення «критичних» ресурсів в середині периметра безпеки;
- управління фізичним доступом;
- політика «чистого» столу і «чистого» екрану.

Перераховані методи дозволяють виявити і перекрити можливі канали відтоку інформації і знизити пов'язані з цим ризики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коюда В.О. Основи формування науково-інноваційних мереж для інноваційного розвитку регіонів / В.О. Коюда, Л.А. Слюсарєва // Бізнес Інформ. – 2015. – №11. – С.90-101.
2. Мосійчук Т.К. Інституційні обмеження вибору політики інноваційного розвитку економіки України / Т.К. Мосійчук // Бізнес Інформ. – 2015. – № 3. – С.102-110.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coso.org>
4. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/ 96 – ВР (Редакція станом на 03.03.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coso.org>

УДК 821.112.2-92(043)=112.2

*Berezhnaja L.,
Lehrerin bei dem Lehrstuhl
für deutsche und französische Philologie
in Mariupoler staatlichen Universität,
Mariupol, Ukraine*

DIE DARSTELLUNG DER UKRAINISCHEN IDENTITÄTZERSTÖRUNG WEGEN DES KRIEGS IN DEUTSCH EN JOURNALISTISCHEN TEXTSORTEN

Der Krieg in der Ukraine teilt die Donbass-Region im Osten. Aktuelle Forschung zeigt: Das hat weder die Kontakte zerstört noch die ukrainische Identität der Menschen.

Mit genügend Gleichgültigkeit für den Krieg im Osten der Ukraine kommt man vielleicht zu diesem Schluss: Die Menschen im Donbass, wo Russland das Regime der sogenannten

Separatisten unterstützt, das sind doch eh eigentlich Russen. Mit dem ukrainischen Staat können sie sowieso nichts anfangen, also soll die Regierung in Kiew diesen Landstrich doch am besten aufgeben. Ein aktuelles Umfrageprojekt des Zentrums für Osteuropa- und internationale Studien (ZOiS) in Berlin zeigt, wie falsch dieses gerade im Westen verbreitete Bild ist [1].

Die Ukraine ist heute ein geteiltes Land: Der Krieg im Osten hat eine Frontlinie geschaffen, an der nach mehr als 10.000 Toten noch immer geschossen wird; die politischen Bemühungen, um endlich die Vereinbarungen des Minsker Friedensabkommens umzusetzen, kommen seit Langem kaum voran. An der Realität der quasistaatlichen Volksrepubliken von Luhansk und Donezk wird sich damit so schnell nichts ändern. Mehr noch: Beide Seiten des Konflikts tragen ihren Teil dazu bei, dass die Spaltung sich vertieft. Auf der einen Seite setzt sich die Integration der Volksrepubliken in russische Strukturen fort, etwa mit der Ausgabe russischer Pässe, der Einführung des Rubels als lokale Währung oder auch durch die Kontrolle über die Wirtschaft in der Region. Auf der anderen Seite hat die ukrainische Regierung Zahlungen aus der Sozialversicherung an die Bewohner der besetzten Gebiete gestoppt und blockiert den Transport von Kohle aus den Volksrepubliken [2].

Inbesondere für die Donbass-Region der Ukraine, die von der De-facto-Grenze zerschnitten wird, könnte man daher vermuten: Die Distanz zu den Menschen auf der anderen Seite wächst. Wie sehr, das ist eine zentrale Frage des ZOiS-Umfrageprojekts. Die jüngsten Ergebnisse spiegeln wider, welche Wirkung der Krieg auf die Identitäten und Einstellungen der Bewohner hat – sowohl in dem Teil des Donbass, der von den sogenannten Separatisten kontrolliert wird, als auch auf der anderen Seite der Frontlinie, wo die Regierung in Kiew ihren Einfluss behalten hat.

Die erste Erkenntnis der Befragungen von 2.400 Menschen, die im November und Dezember unternommen wurden: Der Austausch zwischen den geteilten Gebieten ist alles andere als abgebrochen. «Die Intensität der Kontakte zwischen Familienmitgliedern und Freunden über die Frontlinie hinweg ist ein mächtiger Kontrapunkt zum Handeln der Kriegsparteien», sagt Gwendolyn Sasse, wissenschaftliche Direktorin des ZOiS und Autorin der aktuellen Studie. Für viele gehört der Weg auf die jeweils andere Seite zur täglichen Routine, auch darüber hinaus ist der Austausch extrem eng, nur drei bis vier Prozent der Befragten auf beiden Seiten geben an, im Moment überhaupt keinen Kontakt nach drüben zu haben.

Für die Mehrheit der Bewohner des Donbass hat sich an ihrer Identität durch den Krieg und die Teilung nichts verändert: Knapp 62 Prozent auf der Regierungsseite sagen das und 45 Prozent auf der Seite der Volksrepubliken. Wenig überraschend ist, dass die Einschätzung, man fühle sich jetzt «mehr russisch», vor allem in den Volksrepubliken vertreten ist (26 Prozent; bei den anderen Donbass-Bewohnern nur etwas mehr als 3 Prozent). «Mehr ukrainisch» fühlen sich

in den besetzten Gebieten nur 8,5 Prozent, im von der Regierung kontrollierten Teil sind es 20,5 Prozent. Ein größerer Teil der Befragten auf beiden Seiten (gut 14 Prozent auf Regierungsseite/gut 20 Prozent in den Volksrepubliken) ist derweil durch die Ereignisse der vergangenen Jahre stärker davon überzeugt worden, sowohl ukrainisch wie auch russisch zu sein [3].

Anders als in den besetzten Gebieten, wo der fehlende Zugang nur eine telefonische Befragung zuließ, wurden die Donbass-Bewohner im Regierungsteil persönlich aufgesucht. Sie konnten deshalb auch noch detaillierter befragt werden. Mehr als 50 Prozent gaben dabei an, ihre primäre Identität sei die ukrainische Staatsbürgerschaft – sowohl jetzt als auch vor fünf Jahren. Alle anderen Antworten, etwa «ethnischer Ukrainer», «ukrainischsprachig» oder «Person aus dem Donbass» spielten sich weitgehend im einstelligen Prozentbereich ab. «Das zeigt, dass eine staatsbürgerliche Identität bereits vor dem Krieg gegenüber ethnischen oder regionalen Identitäten überwog und dass sie über die Erfahrung des Kriegs hindurch intakt geblieben ist», sagt Sasse. In den Volksrepubliken wurde auch noch gezielt nach der ukrainischen Staatsbürgerschaft nachgefragt: Dabei gaben 54 Prozent an, sie fühlten sich nun weniger als ukrainische Staatsbürger als vor 2013; 8 Prozent fühlen sich demnach mehr als ukrainische Staatsbürger als vorher; für gut 38 Prozent hat sich nichts verändert in dieser Frage.

Am weitesten auseinander liegen die Einstellungen der Menschen auf den beiden Seiten der Trennlinie, wenn es um den zukünftigen Status der besetzten Gebiete geht. Die klare Mehrheit von 65 Prozent im von der Regierung kontrollierten Teil ist gegen einen Sonderstatus für die jetzt besetzten Gebiete innerhalb des ukrainischen Staats, 26 Prozent halten einen solchen Sonderstatus für nötig, und 9 Prozent sehen die Zukunft der Territoriums der Volksrepubliken sogar in Russland. In den Volksrepubliken sind die Ansichten in dieser Frage überraschend differenziert: 21 Prozent sagen, die Gebiete sollten ohne einen Sonderstatus zur Ukraine gehören, 35 Prozent wollen einen Sonderstatus innerhalb der Ukraine; 11 Prozent wollen ohne Sonderstatus zu Russland gehören, 33 Prozent sprechen sich ebenfalls für eine Zugehörigkeit zu Russland aus, aber mit einem Sonderstatus [3].

Die Identität mag in den besetzten Gebieten durch den Krieg gestört worden sein, aber auch dort war die ukrainische Staatsbürgerschaft eine enorm wichtige Bezugsgröße – die bislang aber auch nicht gleich abgelöst wurde durch eine klare Ethnisierung oder Polarisierung der Menschen.

LITERATUR

1. EU-Parlament stimmt Visabefreiung für Ukrainer zu / Zeitonline [Elektronische Ressource]. – Zugang: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2017-04/europaeisches-parlament-ukraine-visafreiheit-neuregelung>

2. Ohne Visum, aber nicht ohne Regeln: Wie wird die Visafreiheit mit der Europäischen Union in der Praxis funktionieren? / Ukraine-Nachrichten [Elektronische Ressource]. – Zugang: https://ukraine-nachrichten.de/ohne-visum-aber-nicht-ohne-regeln-wie-wird-visafreiheit-europaischen-union-praxis-funktionieren_4630

3. Сидоренко С. Без виз, но не без правил: как будет работать на практике безвизовый режим с Евросоюзом / Сидоренко С. // Европейская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2017/04/6/7064150/>

УДК (159.9 +355):93(477.75)

Туранський М.О.,

ад'юнкт штатний

Національної академії сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного,

м. Львів, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ОРГАНІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС АНЕКСІЇ КРИМУ

Війни та збройні конфлікти сучасності дедалі більшою мірою доводять значну роль та вагу інформаційно-психологічного фактора, враховуючи всю його багатогранність. Останні події в Україні також підкреслюють значимість вказаного чинника у збройному протистоянні протиборчих сторін.

Російська Федерація довгі роки продовжувала та продовжує активно застосовувати щодо нашої держави концепцію «гібридної війни», невід'ємною складовою якої є цілеспрямований систематичний негативний інформаційно-психологічний вплив.

Анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим також передували тривалі та масштабні заходи інформаційно-психологічного характеру.

Вищезазначене підкреслює нагальну необхідність дослідження російської концепції «гібридної війни», з метою збору, узагальнення, всебічного аналізу та виокремлення найбільш дієвих напрямів протидії планам противника.

У січні 2013 р. в Москві відбулися загальні збори Академії військових наук, на яких виступив начальник ГШ ЗС РФ генерал Валерій Герасімов. Це був своєрідний підсумок тривалої роботи військових аналітиків та фахівців-генштабістів, які певний час концептуалізували зазначену проблему і шукали механізми її вирішення. Цю доповідь

можна вважати своєрідною «точкою неповернення» у еволюції російських поглядів на сучасну війну. В ній було показано, як має розгортатися сучасний воєнно-політичний конфлікт, які елементи в ньому мають бути задіяні та на яких етапах. У доповіді було наголошено на зростанні ролі невійськових методів тиску на противника, передусім через політичний, економічний і гуманітарний елементи. Інформаційне ж протиборство взагалі визначалося як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту: його зародження, супроводу і в постконфліктний період. Зверталася увага й на «асиметричні заходи», до яких було зараховано діяльність підрозділів спеціального призначення, розбудову внутрішньої опозиції, а також невинне зростання інформаційного впливу на об'єкт нападу. Багато з того, про що говорив у своєму виступі генерал Герасімов (щодо важливості невійськових методів тиску, інформаційного протиборства тощо), вже використовувалося спочатку в Криму, а потім і на сході України. Тож можна констатувати, що проти України ведеться повноцінна війна: «гібридна» за формою, «асиметрична» за змістом.

Органи структур інформаційно-психологічних операцій (ПСО) РФ у своїй діяльності застосовують наступні методи інформаційної боротьби, яка здійснюється в таких формах:

- інформаційна розвідка – пошук, збір, обробка та аналіз інформації про інформаційні ризики і загрози;
- планування інформаційних заходів тактичного (локального, внутрішнього), оперативного (зачіпають країн-сусідів держави) і стратегічного (спільно з державами, які впливають на розвиток геополітики) рівнів;
- проведення заходів інформаційного характеру (інформаційних операцій, дій, акцій) з метою реалізації завдань внутрішньої і зовнішньої політики держави;
- оцінка ефективності інформаційних заходів – визначення рівня досягнення успіху.

До складу численних сил та засобів, що залучались під час латентної та активної фаз інформаційно-психологічного забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією увійшли:

а) групи спеціальних журналістів, які працювали безпосередньо на російські інформаційні канали. До складу кожної групи входило 3-4 особи (журналіст, оператор, водій, охоронець). Групи мали чіткі інструкції про те, як висвітлювати події. Вони були добре оснащені, мали перепуски по всій території Криму;

б) оперативні групи психологічних операцій – мобільні підрозділи від загону ПСО, який дислокується на російській стороні кордону. На території Криму вони виконували наступні завдання:

- усна пропаганда, в тому числі і робота з місцевим населенням;
- поширення пропагандистської літератури та іншої необхідної інформації;
- створення пропагандистських груп в населених пунктах, що складаються з місцевих активістів, їх організація та координація дій;
- сприяння роботі російських журналістів;
- збір інформації і визначення найбільш гострих проблем у населення для використання цього надалі, як інформаційного приводу;
- моніторинг поточного морально-психологічного стану місцевого населення тощо.

Вищезазначені підрозділи у взаємодії з іншими різноманітними чисельними структурами, організаціями та службами, які були задіяні в ході латентної та активної фаз інформаційно-психологічного забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією крім широкого спектру спеціальних технологій, також спеціалізувались на формуванні «належної громадської думки в соціальних мережах» за допомогою відео- та аудіо- матеріалів, різноманітних «свідчень очевидців» тощо.

Систематичний аналіз ПСО, що проводились і продовжують активно вестись Російською Федерацією проти України та інших держав, є вкрай актуальним і необхідним задля забезпечення належної всебічної протидії цим операціям з боку українських силових структур та інших органів влади.

УДК 355.01

Плевич С.О.,

*студентка Київського національного
економічного університету*

імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

«МОВА ВІЙНИ» У ПОБУТОВІЙ СФЕРІ ТА МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Сьогодні в Україні склалась важка суспільно-політична ситуація, пов'язана з війною на сході країни. Наша держава постала перед необхідністю збереження своєї територіальної цілісності в умовах посиленого тиску з боку східного сусіда. Зрозуміло, що це впливає на всі сфери суспільного життя, в тому числі і на медійний простір та побутову сферу.

Щодо медіа, то довіра читача – його головний актив, проте, на думку багатьох людей, в сучасних умовах українські засоби масової інформації цю довіру починають втрачати. Війна на сході України, масова пропаганда агресора, певні соціально-економічні проблеми виявились так званою рушійною силою. Українці бояться вірити медіа, бояться адекватно усвідомлювати ситуацію.

Видається дивним, але з початком війни багато уваги приділялось питанню мови, якою вона «ведеться». Інколи складається враження, ніби мовне питання важливіше ніж територіальна цілісність. Будемо відвертими, але питання мови «дістали» з далекої шухляди тільки з початком війни. Зі звуками «Граду» в Україні почала різати слух російська мова, а Росія почула, що їх мова звучить далі «русского мира». Для одних, то було сигналом «рятувати», для інших – «рятуватись». Звичайно, засоби масової інформації не могли це оминати стороною, та чи правильний шлях вони обрали? Бо, складається враження, що інформаційна війна стає тільки гострішою з плином часу [1].

У виступах деяких російських лідерів і документах, інколи стверджується, що «русский мир» – всюди, де присутня російська мова. І хоча зараз це поняття офіційними особами Росії вживається значно рідше (очевидно, тому, що «русская весна» виявилася в очах Заходу тим, що засвідчувало російську агресивність), але воно міцно вкоренилося у плоть і дух російського буття, у підсвідомість переважної маси росіян. І тому, коли в російських медіа звучать слова, про те, що багато українських громадян користуються російською, але при цьому є патріотами України, то ставлення до них одне – «зрадники».

Звичайно, російська мова займала вагоме місце у подіях на Майдані, в мас-медіа та соціальних мережах, які його підтримували. Так, ця мова часто домінує у повсякденному спілкуванні. Це те, що виконується автоматично, раніше, ніж запрацювала свідомість. Як то кажуть: «мова з материнським молоком».

Мова виступає засобом ідентифікації індивідів. Росіяни почули «своє», «за своїм» і прийшли, єдине, що їх приходу ніхто не очікував. Не хочеш, щоб ворог повертався – віддай відразу все, що належить йому... Україну ж нічим не злякаєш. Однак ми і далі «разговариваем», ведемо діалог з Каїном.

Людина влаштована рости і розвиватись: з меншого до більшого, з села у місто. З давніх часів вважалося, що російська – мова царська, панська, мова знаті. Українська – мова бідняків та селяків. Кріпацтво відмінили, та ми залишилися підданими. Звідси – переходимо в місто – починаємо розмовляти російською мовою. При цьому ніяк не залишимося на своєму, ніяк не зорієнтуємось. Однак, як казав Андрій Кузьменко: «Ти сам собі країна, зроби порядок в своїй голові».

Необхідно усвідомити, що ми не відродимо свого, знищуючи чуже. Оскільки зрубавши гілки, коріння не викорчуєш. Потрібно докладати зусиль і виховувати в собі терпіння одне до одного.

Очевидно, від того, що механічно будемо перекладати інформацію українською мовою, нічого не зміниться. Тому українізація має бути змістовною, і передусім – у мас-медіа, на телебаченні та в мережі Інтернет. Необхідно усвідомити, що не мова є основним, а те, що нею сказане. Можливо Україну любити російською мовою, і ненавидіти українською [2].

На фронті панує жорстокість, котра як хвороба розповзається на всю територію України. Звісно, це жахливо, але чи можливо в таких умовах інакше? Війна не знає милосердя! Війна безжальна! Люди, які одного разу це побачили, відчули на собі, повертаються додому, втративши частину самих себе. Поступово вони вливаються в суспільне життя, продовжують те, що покинули, коли поїхали на фронт. Однак назавжди в їхніх очах застигають жахіття війни, смерть товаришів, розриви снарядів, і там вони не думали, якою мовою про це говорити. Парадокс, хіба ні?

З початком війни в геометричній прогресії зросла кількість новин про смерті, втрати та каліцтва... Хочемо ми цього чи ні, але кожного дня принаймні декілька разів у ЗМІ ми зустрічаємо тривожні звістки з фронту. За останні три роки змінився і сам відтінок подібних новин – війна стає поняттям все більш звичним, яким би страшним це не здавалось.

Як відомо, «інформація править світом», головне лише правильно її подавати. На теренах двох держав йде запекла війна, при цьому вона відбувається не лише на фронті, а в першу чергу у думках та душах простих людей. Найчіткіше відображення цих подій ми бачимо у мас-медіа та у соціальних мережах. Протистояння інформації – воно ніби правда, однак у кожного своя. Росіяни намагаються усіма способами сколихнути нас. Та чи вдасться це їм зробити?

Кажуть, в кожного своя думка, і у нашій країні ніби існує «свобода слова», та чомусь у наших медіа не дозволяють оприлюднювати всю інформацію. Можливо, щоб не шокувати людей, та наш народ вже «ситий» всім тим, що відбувається довкола. Адже три роки ми не чули хороших новин, матері та жінки живуть у постійному страху, а що як рідний син не повернеться живим?! Надто велика ціна війни! Ми не хочемо бути маріонетками, ми прагнемо волі!

Отже, не важливо, хто ти і звідки, якою мовою спілкуєшся, все ж до тями треба приводити «Батьківщину», а не «Родину», як би це не звучало. Можливо скоро ми почуємо по телебаченню про завершення війни, про таку омріяну свободу, і про кордони,

які не стали вужчими, сподіваюсь, це станеться швидко. Та наслідки на жаль неминучі, і хто матері сина поверне?...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М. Георгій Почепцов: «Війна четвертого покоління – це війна культур». [Електронний ресурс] / М. Бойко // Вголос. – 2017. – Режим доступу: <http://detector.media/withoutsection/article/123918/2017-03-09-georgii-pocheptsov-viina-chetvertogo-pokolinnya-tse-viina-kultur/>.

2. Костюк Б. Інформаційна війна проти України і світу. Медіаграмотність проти пропаганди Росії / Б. Костюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28407931.html>.

УДК: 316.6

*Ребро Д.Л.,
магістрант Маріупольського
державного університету,
м. Маріуполь, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Найбільш популярним описом поточної агресії РФ є словосполучення «гібридна війна», яка має на увазі силову (відкриту) й інформаційну (потайливу) складові. Що таке силова агресія інтуїтивно зрозуміло практично всім, а ось у визначеннях інформаційної агресії, її методах і завданнях для суспільства є багато білих плям.

Актуальність цього дослідження полягає у висвітленні аспектів психологічної війни в контексті російсько-української війни, яка розпочалась у 2014 році. Метою дослідження є інформування громадськості про цілі, методи та задачі психологічної війни з боку країни агресора по відношенню до українського суспільства, адже «попереджений – означає озброєний», так говорили ще стародавні римляни.

Аналізуючи інформаційний контент у соціальних мережах, публікації в українських і російських ЗМІ та їх риторику всі три роки війни, можна помітити обурення громадян України на рахунок заборони російських книг, телеканалів, кінопродукції, соціальних мереж, комп'ютерних програм і почути репліки, на кшталт: «Владі зайнятися більш нічим, краще б зробили це ... » (вставити потрібне слово).

Також чути гуркіт невдоволення щодо зростання тарифів, про так званий «тарифний геноцид», глузування над планом дестабілізації України «Шатун» [1] або щодо спроб замаху на впливових осіб української держави [2].

Хаотичний це набір випадковостей або цілеспрямована інформаційно-психологічна стратегія? Для відповіді на це питання у дослідженні скористаємося відомим правилом детективів – «щоб зловити злочинця – дій як злочинець».

Розглядаючи питання інформаційно-психологічного впливу з боку іноземних держав, зазвичай використовується термін психологічна війна.

Психологічна війна може бути визначена як сукупність різних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни в бажаному напрямку їх психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, мотивів, установок, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв і суспільної свідомості в цілому [3, с. 6].

В ході ведення психологічної війни на людей чиниться психологічний вплив, який може здійснюватися різними засобами:

1. Інформаційні засоби – тут задіються ЗМІ, друковані видання, ТБ, інтернет-блогери тощо. Завдання держави агресора в передвоєнний період сформувані у свого населення патріотичні погляди і переконання, забезпечити в масовій свідомості пріоритет цілей державної політики. Тобто те, що згодом назвали «Кримнашизмом».

І в той же час, ЗМІ агресора розпалюють в інформаційному просторі об'єкта агресії націоналістичні забобони, невдоволення політичними або економічними заходами уряду, що нерідко веде до зниження рівня морально-психологічного стану населення і особового складу збройних сил.

Наприклад, це випуски телепередач ведучого російського Першого каналу Дмитра Кисельова під час Майдану про карнавал фашистів, п'яниць та геїв [4]. Страшилки про бандерівців, які відберуть квартири у «чесних і правильних» громадян, або казки про «жидів поганих», що «правлять нами», включаючи абсурдний фейк про «Вальцмана-Порошенко».

2. Військові кошти – розміщення з метою психологічного тиску своїх військ і ракет біля кордону противника.

У ЗМІ є численні згадки про війська ЗС РФ біля кордону з Україною, постійні чутки про нові бази ЗС РФ в Білорусі. Це будівництво нових військових баз в Ростовській області, розміщення потужної ракетної зброї в Криму і Калінінградській області.

3. Система торгових і фінансових санкцій – цей метод застосований у вигляді численних торгових воєн між Україною і Росією, наприклад, в 2013 році зупинений

український експорт до РФ фарфору, кондитерських виробів, сиру, молочних продуктів, були скасовані безмитні квоти на труби, введено новий збір для українського автопрому. У тому ж 2013 році, 4 вересня Сбербанк Росії опублікував прогноз про катастрофічну ситуацію в банківському секторі України і обвал гривні до кінця року. А радник Путіна з питань Митного союзу Євразійського економічного союзу Сергій Глазьев 9 вересня 2013 року передрікав крах української економіки і дефолт в найближчі два-три місяці [5]. Але найпотужніший засіб, це постійна загроза позбавити Україну статусу транзитера газу до Європи.

4. Політичні засоби – сюди можна віднести створення або підтримку існуючих опозиційних партій, рухів з метою здійснення політичного тиску на керівництво країни. В українському політичному просторі діють «Опозиційний Блок», «Український вибір» Віктора Медведчука, «За життя» Вадима Рабиновича, які висловлюють проросійську риторику. В анексії Криму приймала участь українська партія «Російській блок», під час захвату адміністративних будівель весною 2014 року були помічені представники Комуністичної партії України.

На думку фахівців, психологічний вплив підрозділяється на наступні види: інформаційно-психологічний, психогенний, психоаналітичний, нейролінгвістичний, психотронний та психотропний [2, с. 6].

1. Інформаційно-психологічний вплив – це вплив словом, інформацією. Психологічний вплив такого виду ставить собі за основну мету формування певних ідеологічних (соціальних) ідей, поглядів, уявлень, переконань, одночасно він викликає у людей позитивні або негативні емоції, почуття і навіть масові реакції, такі як паніка.

Наприклад, вже згадуваний «тарифний геноцид» – за фактом влада врятувала від краху «Нафтогаз», який під своїми уламками поховав би українську державність. Про це в 2013-2014 попереджали і Каха Бендুকідзе і професор Массачусетського технологічного інституту, економіст практик Андрій Кириленко [6].

Дефіцит «Нафтогазу» був 7,7% ВВП і стрімко зростав, сьогодні ж «Нафтогаз» найбільший донор для бюджету України. Але оформити субсидії та спокійно зимувати українським громадянам заважав міф про «відібрання потім квартир». Питання у тому, хто запустив і тиражує цей міф?

2. Нейролінгвістичний вплив – вид психологічного впливу, що змінює мотивацію людей шляхом введення в їх свідомість спеціальних лінгвістичних програм.

До нього можна віднести, наприклад, російську літературу, серед якої велика частка фантастики перетворилася в пропагандистську макулатуру. Українські політики зображені в ролі нацистських командирів, а російські у ролі бравих героїв. Гітлер, в тіло

якого вселився російський політик, може бути непоганим хлопцем. «Україна в крові», «Україна у вогні», «Місто-герой проти НАТО», твори Романова, Побережного, Валіна, Логінова, Березіва, Боброва, Савицького та інша пропаганда.

З усього вище описаного і складаються психологічні операції (в англійській літературі застосовується термін PSYOP) ЗС РФ проти України. Уміло сплановані, організовані і проведені PSYOP здатні в ряді випадків підвищити ефективність дій військ, а іноді і зломити опір противника, не вдаючись до силових методів розв'язання проблеми [7].

Відомий приклад вдалої PSYOP – це анексія Криму.

Стратегічні PSYOP мають глобальний характер і здійснюються протягом тривалого періоду часу (тривалістю від місяця до кількох років). Ці операції зазвичай мають виражений політичний характер і, як правило, вони представляють собою інформаційно-пропагандистські кампанії, об'єктом яких може виступати вся світова громадськість, включаючи, населення своєї країни. В ході проведення психологічних операцій стратегічного рівня широко використовуються друковані та електронні засоби масової інформації включаючи соціальні мережі.

Головними цілями стратегічної операції є тиск на військово-політичне керівництво противника з тим щоб вони прийняли вигідні для об'єкта рішення, а також підготовка громадської думки до прямого збройного втручання у внутрішні справи іноземних держав.

Психологічні операції складаються з політичних, військових, економічних, дипломатичних та власне інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на конкретні групи населення і військовослужбовців противника з метою впровадження в їх свідомість необхідних ідеологічних і соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки, трансформації в потрібному напрямку їх настроїв, почуттів, волі, схилення їх до відмови від бойових дій, зради, здачі в полон або дезертирства.

В рамках PSYOP Росії в Україні пишуться і знімаються українофобські книги, фільми і серіали, випускається чорна пропаганда на ТБ, українців переконують що українське політичне керівництво – це «п'яні жиди Вальцмани». Відправляються СМСки українським військовим, з переконанням що їх зрадили [8]. Частина суспільства повірила в те, що Донбас ненавидить Україну і виступає проти реінтеграції ОРДЛО до України.

Один із елементів PSYOP, який заважає побачити всю стрункість і зв'язаність психологічної стратегічної операції – це натовп так званих «інтернет тролів». Які переконують самих проникливих, що вони параноїки, мовлять щось по типу, – «Путін бог хохлів», вони пишуть саркастичні коментарі про «руку Кремля» або наділяють

Президента РФ Володимира Путіна прізвиськом «Темний Володар», підкреслюючи містицизм [9]. Це димова завіса, маскування.

Отже, досвід психологічної війни в російсько-українському збройному протистоянні доводить, що головніше не те, на чиєму боці військова перевага, а те, яка з протиборчих сторін зуміє переконати основну масу населення країни і регіону в правоті своєї справи.

Слід зазначити, що розуміння громадськістю цілей і завдань психологічної війни допоможе знизити інформаційний вплив на нього, консолідувати суспільство, тим самим наблизивши довгоочікуваний мир на українській землі. В оборонній війні, яку веде українська держава, найголовніший ресурс це свідомість громадянина, який мешкає в зоні АТО, саме ця частина суспільства першою зустрічає ворога і відчуває на собі інформаційний вплив супротивника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. План «Шатун» живет и побеждает: власть готовится к годовщине Майдана // РИА Новости Украина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rian.com.ua/columnist/20161116/1018776038.html>
2. «Фейк». Покушение на Геращенко: реакция соцсетей / DonPress.com. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://donpress.com/news/22-01-2017-feyk-rokushenie-na-gerashchenko-reakciya-socsetey>
3. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / Под общ. ред. А.Е. Тараса. – Мн.: Харвест, 1999. – 448 с.
4. Дмитрий Киселев: Майдан 2014 – карнавал фашистов, пьяниц и геев 19.01.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=gK2lEtRocgY>
5. Иванов Р. Хроника торговых войн. Как Россия принуждает Украину к дружбе / Р. Иванов // АиФ.ua – 11.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aif.ua/politic/965575>
6. Профессор МІТ: или Украина обанкротит Нафтогаз, или он – Украину // Ліга.Бизнес. – 06.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/all/intervyu/2853221-professor-mti-ili-ukraina-obankrotit-naftogaz-ili-on-ukrainu.htm>
7. Почепцов Г.Г. Психологические войны / Г.Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» – 2002. – 528 с.
8. Українські солдати в АТО знаходяться під прицілом «точкової пропаганди» РФ, – Associated Press // Апостроф. – 12.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://apostrophe.ua/ua/news/society/accidents/2017-05-12/ukrainskie-soldaty-v-ato-nahodyatsya-pod-pritselom-tochechnoy-propagandyi-rf--ap--/95786>

9. Путин – Бог хохлов // Русская правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruspravda.info/Putin--Bog-hohlov-13838.html> –

УДК 355.1

Торгоненко Д.І.,

*студентка Київського національного
економічного університету*

імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

ВОЛОДІННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР В УМОВАХ ВІЙНИ

В сучасному світі слово «медіаграмотність» звучить усе частіше, особливо під час обговорення інформаційної війни. Якби кожен із нас не сліпо вірив в усе те, що йому каже «чорний ящик», а тверезо оцінював ситуацію відповідно до фактів – можливо, тоді всі події складались би інакше. Складніше було б керувати натовпом та налаштовувати людей один проти одного.

Потрібно завжди пам'ятати, що інформація може бути пропагандою, ЗМІ стають інструментами дії, вони здатні викривати приховане (небезпека: факти чи компромат?).

Що стосується засобів, якими ЗМІ маніпулюють суспільством, то вони можуть бути такими: висмикування інформації з одного контексту та розміщення її в іншому контексті; висвітлення «головного героя» (політика, політичної сили) у позитивному чи негативному контексті; - використання у якості коментаторів обмеженого кола експертів, які є упередженими, симпатизують тій чи іншій політичній стороні. Коло експертів залежить від редакційної політики кожного конкретного медіа.

Зараз досить часто по телевізору звучать фрази на зразок: «Вони весь час брешуть, і кінця-краю не видно. Росія й далі проводить проти України широкомасштабну інформаційну війну. Перекручені новини, неправдива інформація, зрежисовані постановки, які транслюють російські ЗМІ – все це набуває катастрофічних розмірів. Ці провокації та брехня спрямовані на те, аби скомпрометувати українських військових на Сході. Тож вкотре попереджаємо: сприймайте все, що демонструють російські ЗМІ –

критично». Ми насправді є свідками інформаційної війни, і потрібно розуміти, що на війні думати потрібно своєю головою. Адже всі ми люди, у багатьох з нас є родичі в Росії, а нас представляють найзаклятішими ворогами.

Нещодавно український президент Петро Порошенко прийняв рішення блокувати доступ до російських соціальних мереж і поштових сервісів, що є ще одним підтвердженням цієї самої війни.

Насправді, більшість молоді зрозуміли масштаби конфлікту між Росією та Україною лише після того, як це вплинуло на їх так звану «зону комфорту». Не секрет, що «ВКонтакте» користується великою популярністю серед молоді України. Водночас заклик відмовитися від російських соціальних мереж з міркувань безпеки, хоч і запізнений, але не позбавлений сенсу.

Також 19 січня 2017 року у Верховній Раді України був зареєстрований проект №5670 «Закону про державну мову», яким пропонується значно розширити і закріпити використання української мови як державної у ЗМІ, виробництві і розповсюдженні фільмів й серіалів, а також у сфері реклами і книговиданні.

Підкреслимо основні позиції законопроекту, що стосуються проблематики володіння інформацією в умовах війни.

В разі прийняття документу, за порушення вимоги обов'язкового спілкування українською мовою накладатимуться штрафи. Це стосується всіх державних і місцевих органів влади, сфери науки, освіти, культури, книговидання, охорони здоров'я, телекомунікацій, транспорту тощо. Штрафувати будуть і ЗМІ. При цьому розміри штрафів різні, також передбачене повторне накладання штрафу з позбавленням права обіймати певну посаду чи займатися певною діяльністю.

Видання друкованих засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, здійснюється державною мовою. Вона ж визначається мовою телебачення, радіомовлення, інформаційних агентств, кінопоказу. Звідси вже можна спостерігати рішучі дії з боку нашої влади. Оскільки багато громадян України не вважають українську мову своєю рідною, в умовах війни це можна розцінювати як прихильність до іншої сторони. Цей факт можна досить успішно використовувати в інформаційній війні.

В цьому контексті хотілося б процитувати вітчизняну журналістку Юлію Бабенко: «І, якщо розібратися в суспільних процесах, то можна зрозуміти, що третя світова вже давно почалася. І що вона набагато страшніша, бо знищення відбувається завдяки інформації. І, якщо кулі і снаряди відомо звідки летять, то інформаційні бомби з'являються несподівано і в невідомому місці, і іноді відбити таку атаку взагалі неможливо. І чомусь саме інформаційним потокам маси довіряють більше. А маючи у

руках таку зброю і хоч невеличке вміння впливати на аудиторію, можна завоювати світ. Напевно, що й «солдатам» стала вже не цікавою війна зі зброєю у руках, інформаційна війна – жорстокіша і цікавіша. В такій війні рідко конкуренти «виживають».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуцик Д. Інформаційна безпека в умовах війни / Д. Дуцик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://issuu.com/irf_ua/docs/ddutsyk_info_security_during_a_war_.
2. Закусило М. Заборона доступу до «ВКонтакте», «Однокласників», «Яндексу» та Mail.ru: коли, як і для кого / М. Закусило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/126012/2017-05-16-zaborona-dostupu-do-vkontakte-odnoklasnikiv-yandeksu-ta-mailru-koli-yak-i-dlya-kogo/>.
3. Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення! / Ю. Бабенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>.

УДК 316.324.8

*Фіщук С.С.,
магістрант Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна*

СМЕРТЬ У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Ми змушені визнати, що смерть все агресивніше проникає в наше життя. І все частіше це робиться за допомогою засобів масової комунікації. Майже кожного дня ми стаємо свідками щоденних смертей як в межах нашої країни, так і по всьому світі. Як розвиток медіа впливає на нас? Починаємо ми по-іншому ставитися до смерті? Для початку варто визнати: смерть і ЗМІ нерозлучно пов'язані з самого початку появи медіа. І справа не в мас медіа і їх особливостях, а в тому, що смерть сама по собі пронизує наше життя майже повсюдно. За влучним зауваженням Клода Леві-Стросса, соціальне життя людини – це постійний рух до розпаду, тобто до смерті. І саме тому, вивчаючи життя, ми насправді вивчаємо смерть [1, с. 77]. Вірус, пандемія, техногенні катастрофи, випадкові події – все це оточує нас кожен день. Існування смерті – це повсякденність. Смерть всюди.

Сучасний світ неможливий без масових медіа, в яких тим чи іншим засобом висвітлюються різні події, що використовують для цього певні образи та конструкти. Одним з таких конструктів в медіадискурсі є конструкт смерті. Проте, на сьогодні не просто показують й інформують, що є таке явище, сьогодні образ смерті є одним з найефективніших та найвпливовіших образів на масову свідомість в медіа дискурсі. Візуальна репрезентація мортальних образів в контексті дискурсів у медіа-просторі відіграє важливу роль у конструюванні, розумінні та інтерпретації сучасного світу та соціокультурної реальності.

Наше століття, увібравши в себе певне середньовічне макабричне бачення, відродило мотив «тріумфу смерті» як образ насильницької і колективної смерті, коли «смерть косить всіх підряд і не попереджає про свою появу».

При розрізненні природної і насильницької смерті сучасна культура віддає перевагу останній. Можна сказати, що вона стала феноменом масової культури. Смерть відбувається не в силу зношеності життя, а в силу насильницького вторгнення. Природна смерть приходить в кінці життя і відноситься до індивідуального суб'єкта, смерть якого оголосив постмодернізм, а тому вона «не цікава і банальна», не приносить прибутку і не підвищує рейтингу, тому життя повинно перериватися насильно. І головним у культурі стає визнання випадковості, значення якої ігнорувалося попередньої філософією.

Сприйняття змін і кризи в умовах модернового суспільства мало негативний відтінок. Намагання їх подолати шляхом повернення до стану стабільності, зовсім не є визначальним для ситуації постмодернізму, оскільки вони не є відхиленнями. Соціальні зміни, скоріше, свідчать про перехід до постіндустріального або інформаційного суспільства. Основною ознакою цього суспільства є здатність жити в стані постійної кризи.

Парадокс нового відношення до смерті укладений в наступному: чим більше суспільство намагається контролювати смерть, тим більше невловимою, несподіваною і незбагненою вона стає. В умовах витіснення смерті, разом з тим, порушуються її межі з життям. Завдяки сучасним соціально-комерційним інститутам смерті, мертвий «виглядає» як живий, тимчасово відчуває «ненормальний» стан. Щоб уникнути цієї «ненормальності», люди маскують мертвого під живого. За цим сентиментально-небіжчика. Отже, в сучасній соціальній ситуації в наявності скасування смерті.

Втрата сенсу смерті спричинила втрату сенсу в житті. У соціальному плані модернізація культури сприяла масовому поширенню феномену самотності і зростання соціальної аномії, що виражається в збільшенні числа самогубств. В тому числі, масовізація культури призвела до видозміни феномену масової смерті. На противагу

традиційному суспільству, де масові смерті були результатами чуми або природних катастроф, голоду та ін.), в сучасному суспільстві смерть, завдяки появі різноманітних засобів масового знищення, приймає зовсім інші форми, а глобальне поширення ЗМІ перетворило все людство в спостерігачів масових смертей [2].

Сьогодні має місце наступна тенденція постмодерну: смерть знову стає максимально соціальною та публічною, вона відбувається з однією групою і спостерігається іншою, і в цьому проявляється щось жертвне [3, с.175].

Відмінною особливістю постсучасної цивілізації є державна монополія над всією протяжністю життя і смерті. Бути живим або мертвим вирішує не сам суб'єкт, але конвенція розподілу символів. Звідси виникають актуальні проблеми встановлення меж життя і смерті у випадках діяльності реаніматологів, евтаназії, суїциду тощо. Практика штучного продовження життя і попередження смерті всілякими заходами безпеки фактично веде до того, що саме життя стає примарним, місце реальності займає симулякр, який залишив реальність в далекому, забутому минулому. Життя людини знецінюється, позбавляється сенсу, що породжує сьогодні все нові і нові проблеми.

В умовах модернізації якісно змінилися ціннісні акценти: найбільш гострі відчуття і інтерес починає викликати випадкова, катастрофічна і насильницька смерть [4]. Саме така смерть наділена максимальним змістом. Це суттєва відмінність від традиційної системи цінностей, коли вищою значимістю володіла соціальна (героїчна) смерть або природна смерть в колі сім'ї. Старість сьогодні з поважної перетворилася в соціальне гетто; смерть від старості втратила свій сенс.

Сучасні засоби масової інформації, залучаючи людство в це колективне шоу (споглядання і обговорення катастрофічних подій, пов'язаних із загибеллю великої кількості невинних людей), сприяють формуванню глобального культурного соціуму. Таким чином, феномену смерті в сучасному світі знову належать найважливіші соціальні функції, які він виконував в архаїчних культурах. Якщо ритуальна смерть бога (тотема) в архаїчних культурах служила цілям соціальної інтеграції, створюючи непорушні узи кровної спорідненості і пов'язуючи архаїчні племена в одну групу, то сьогодні, в процесі утворення нової історичної спільності – глобального людства – відбуваються схожі процеси. Випадкова смерть великих груп людей, що перетворилася в загальне видовище, набула характеру колективної викупної жертви, збуджуючи у інших (що залишилися в живих) нове почуття провини і нове емоційне відчуття єдності. Смерть знову знайшла екзистенційний вимір, але тільки в іншому, соціальному, контексті: екзистенційним сенсом володіє сьогодні чи не індивідуальна і природна смерть, але колективна і випадкова, яка перетворилася в масове видовище (аж до кривавих інтертеймент).

Все більшого значення надається також колективно обговорюваній добровільній смерті (евтаназії). У будь-якому випадку, можна стверджувати, що смерть в постіндустріальному суспільстві набуває нових рис соціальності, вона стає важливим фактором формування колективного розуму, що виконує важливі соціальні функції. Перш за все, функцію соціально-психологічної інтеграції як наслідку емоційного шоку, а також функцію нормативну, яка стверджує життя як головну моральну цінність. Перед обличчям колективної трагічної загибелі з максимальною гостротою знову виникають традиційні почуття благоговіння перед життям і любов, які охоплюють нову культурну ідентичність «всіх, хто лишився в живих» [5, с.293-310].

Роблячи висновок, можна зазначити наступне. Як наше життя в цілому, так і медіа-простір зокрема, тісно пов'язані з таким явищем як смерть. Проте, в медіа дискурсі ми спостерігаємо саме конструювання мортальних образів. Образ смерті є одним з найвпливовіших на масову аудиторію та найефективніших у допомозі конструювання соціокультурної реальності. Даний конструкт дозволяє репрезентувати той зв'язок з актуальним соціально-політичним становищем та тими соціокультурними кодами, які транслюються за допомогою цього конструкту мас-медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грин Дж. Антропология современной смерти / Дж. Грин. – Филадельфия, 2008. – 272 с.
2. Володина М.Н. СМИ как форма «общественного диалога» / М.Н. Володина // Язык современной публицистики: сб.статей / Сост. Г.Я. Солганик. – М., 2005. – С. 31-43.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М.: «Добросвет», 2000. – 260 с.
4. Бодрийяр Ж. Дух терроризма / Ж. Бодрийяр [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/untitled/20011106/142061.html>
5. Уолтер Т. Современная смерть: табу или нет? / Т. Уолтер. – М.: Наука, 1991. – 310 с.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИРОТВОРЕННЯ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

Мови: українська, російська, англійська, німецька

Видається в авторській редакції.

Відповідальність за зміст, точність поданих фактів, цитат, цифр, прізвищ несуть автори матеріалів.

**Відповідальні
за випуск**

**Никифоренко Н.О.,
Чаплик М.М.**

**Комп'ютерна
верстка**

Чаплик М.М.

Підписано до друку 31.07.2017. Формат 60×84¹/₁₆. Папір фінський.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 15,7. Наклад 100 прим. Замовлення №.

Донецький державний університет управління
87513, м. Маріуполь, вул. Карпінського, 58